

24171

Ю 24171
2

Ю 2

УЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛIGИ
АБДУЛЛА КОДИРИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ МАДАНИЯТ ИНСТИТУТИ

МАДАНИЯТ ВА МАЪНАВИЯТ
МУАММОЛАРИ

ТОШКЕНТ - 1994

СҮЗ БОШИ

Ўзбекистон Республикасининг мисолий мустақишиликка эри-
чилиши туфайли маънавий қадриятларга, миллий маданиятга,
санъатга, адабиётга муносабат тубдан ўзгариб борильмоқда. Ба-
лийи - эстетик ҳодисаларга янгича мезон, янгича тафак-
курлаш асосида қайта баҳо бериш устиворлик қиёла бошлиди. Шу
ҳол, айни чоғда, республикамизда миллий истиқбол мағкурасини
яратишга хам мустаҳкам замин яратмоқда. Бинобарин, истиқбол
мағкурасини эса қадимий ва бой маданий меросимиз, урф -
одатларимиз тажрибалари, анъаналарисиз яратиб ҳам булмий-
ди. Энг муҳими, мана шу маънавий тафаккурдаги уйғониш, за-
монавий миллий маданият тараққиёти жараёнларига янгиша-
вий - эстетик мезонлар билан ёндопишни тақозо этади.
Шундагина, миллий маданият равнақи, истиқбол мағкураси учун
тўли-тўқис имконият гайдо бўлади.

Мұжтарам китобхон! Кулингиздаги ушбу "Маданият ва
маънавият муаммолари" номли илмий-оммавий характердаги тўп-
лам оз бўлса-да шу мақсалларни ҳал этишга хизмат этади деб
ўйлайдимиз.

1994 йил Абдулла Қодирий номидаги Тошкент
Давлат Маданият институти учун, унинг илмий - педагогик жа-
моаси учун қўшалок байрам йили. Бундан роиппа-роса 20 йил
аввал, фақат Узбекистондагига эмас, бутун Марказий Осиё рес-
публикалари доирасида бирингчи бўлиб Тошкентда Маданият инс-
титути таъсис этилган эди. Қолаверса, буюк алиб, миллий ма-
даниятимиз фидоийларидан бири Абдулла Қодирий таваллудининг
95 йиллигига институтимизга унинг табаррук номи берилганди

Бинобарин, бу йил эса аллома алибимиз 100 ёнича тўлади.
Мана шу икки ҳаёт, икки шошли сана ушбу тўплам характеристи-
рини белгилайди. Агар тўпламдаги бир тоифа мақолалар, ахборот
ва илмий кузатуввлар бевосита институт йигитрмн ийлилигига
бағишланган бўлса, яна бир турлаги илмий изланниш, ахборот
ва мақолалар алиб таваллуд санаси баҳонасида қодирийшуннос-
ликнинг кам ўрганилган муаммоларини ҳал этишга қаратилилган-
лиги билан ҳам аҳамиятли.

Шунингдек, тўпламдаги кўнгина мақолалар бевосита
институт тарихи, босиб ўтган йўли, оргтирган тажриба ва
яратган анъаналари ҳакила ахборот бергани ҳамла, айрим

мақолалар ўзининг жиддий илмий кузатувларга эга эканлини билан ҳам алоҳида ажралиб туралди.

Хусусан, миллий қўшиқчилик, бастакорлик сағъати, халқ ижодиёти ва унинг амалий хаётга таббии, тарбиявий – эстетик ўрни масаласи, ҳаваскор хор жамоалари, ҳаваскор театрларининг ёшларни тарбияланцидаги аҳамияти, ҳаваскор актёр ва режиссёrlарни вояга етказиш муаммолари, халқ мусиқаси, миллий үйинлар, миллий маданият, маданиятшунослик тарихи ва назарияси, ижтимоий – амалий фанлар олишида турган долзарб муаммолар, кутубхонашунослик, библиография, китоб фонdlари, болалар ва ўсмирлар кутубхоналари ва китобхонлиги каби масалалар таътил марказига кўйилди.

Албатта, санаб ўтилган барча масала ва муаммоларнинг ҳаммаси бир йўла йукори даражада ҳал этилган, сифат жиҳатдан замон талебига тўла жавоб берса олади, деб айтиш қийин, бироқ, шундай ҳолда ҳам тўпламиятаги кўлчилик мақолалар, айниқсан миллий маданият ва маънавият масалалари билан шукулланувчи ёш педагог ва илмий ходимлар учун ҳам тажриба, ҳам анъана, ҳам илмий маибалик ролини ўтаса ажаб эмас. Энг муҳими, миллий маданият билан шукулланувчи ёшларимизни келгусида бу соҳада япни-янги илмий тафаккурга етаклаши табиийдир.

Улбу тўпламнинг яна бир хусусияти, унда қаришиб йигирма йил мобайнида институт профессор ва ўқитувчилари томонидан чоп этилган алоҳида асарлар, китоб, монография, рисола ва ўқув қўулланма, дастур ва дарслайлар библиографиясини берилшидид. Гарчи ана шу алоҳида нашрлардан ташқари мингминчилаб илмий мақолалар яратилган бўлса ҳам, аммо улар библиографиясини тўла – тўқис тўпламга киритишни иложи бўлмади.

Хулас, улбу "Маданият ва маънавият муаммолари" номли илмий – амалий мақолалар мажмуаси бу соҳа мутахассислари, ихлосмандларини бефарқ қолдирмайди, деған умидимиз йўқ эмас. Тўплам эса, миллий маданият, маънавият ва қадрият билан шукулланувчи кенг китобхонялар оммаси, мутахассисларга яхши ҳамроҳ вазифасини ўтайди деб умид қиласиз.

Профессор С.Мирвалиев.

А. ТУРАЕВ

МАДАНИЯТ - МИЛЛАТ КҮРКИ

Ўзбекистон - жула қадим маданиятта эга ўлка. Афсонавий Афросиеб харобаларидан тортиб, Исмоил Сомоний макбарасига-ча, Амир Темур саганасидан Ичон қалъагача барча-барчаси буюк аждодларимиз руҳиу тафаккурини, орғозу аъмолити, истагиу интилишини жаҳонга куз-куй қилиб туриблар.

Самарқанд. Бухоро. Хива каби дунёда яккаю япони бўлмаш улутвор шаҳарларимиз мамлакатимиз шону-шавкати, кучу-қудрати, билиму-салоҳиятининг мислини намунасики, биз бўнган хар кандча фарҳ этсан арзийди. Президентимиз Ислом Каримов халқимиз, Ватанимиз жаҳонга юз тутиб, ўзининг англапида тарихимиз бекиёс аҳамиятта эга эканлигини бот-бот тақорорлаб, миллий истиқлол мифкураси тарихимиздан куч олиб, буюк боболаримиз меросилан сув ичишини алоҳида таъқид этмоқдалар.

Тарих ва маданият азалдан бир-бири билан чамбарчас бөглик бўлган. Хар қандай обида нақт ўтиши билан тарих тусини очали. Тарихий обидада эса маълум давр ижтимоий, маданий ҳвётини изи қолали. Шу нуқтai изазердан қараганда, Ватанимиз ҳудудимлиги барча маданий ёдгорликлар ўз моҳијат-эътибори билан жуда қимматли ва ноёб бўлиб, уларни кўз корачни идай асрарни хам фара, хам карз.

Халқ тафаккури, бугуни ва келажаки тарихдан озиқланиб, ундан куч олали, деган гаъ минг бора ҳақиқатлар. Биз бугун ўтиши меъросимиизга, анъаналяримизга, урф-одатларимизга қайтар эканимиз, бу тарихимизни кайта ишроқ этиш ҳамисир. Халқ мерослари, оғзаки ижоди, фольклори, достону қўциклиари, аллаю яллатлари, бебахо маданият дурдоинлари, міллатимиз хотираси, ўтиши кечмишининг гаъхарларишлар. Утмиш маданий меъросимииз бағрида шундай ажойиб қайтармас, бир-бирига ўхшамас дурюнлар мужассамки, булар ҳалқимиз қўнглишек кенг, тилидек бой, табиитидек раин-барангандир. Ҳоразм лапарлари, Сурхон достонлари, Фарғонанинг катта ашулаларни ҳазил мутойиблашарининг хар бири уз кисефасига, ўз сеҳрию жозибасига эга.

Истиқболимиз маданий таракқиётимиз истиқболини белти-

ләб, маңнаның ұйымынан, әркінлік пәннелерини олиб келди. Биз мұстақиллік туфайли аввало қадр-құмматимизни, үзлигимизни таниб, анграб, жағон сақнасига дағыл қадам күя бошлады. Озодлық туфайли мәданий ұйымынан соғ мүлділік қадрияттар етакчылік қыла бошлады. Маланият мұассасаларыда, театрларда ва күтубхоналарда ұжықий зиё нурлари тараға бошлады. Мәскүр масканлар коммунистик сиёсаттарының қылдан холос бўлиб, ҳалқ манбаатларига хизмат қыла бошладылар.

Юртимиз шаҳару қишлоқларида ўтасстган маданий таъбиrlар мазмун моҳияти тубдан ўзгарди. Байрамлару оммавий сайллар, турли маросимлару йигинлар чинакам халқона, тарихий кўринишюгу руҳи билан одамларда ўзгача кайфият, янгича қарааш уйгота бошлади. Энг муҳими, сиёсий компаниябозлиқ, оргиқча ҳай-қиригу мактоблар исканжасидан қутулиб, ота-боболаримиз аңъаналарига мос ва уларнинг узвий давоми сифатида байрамларни нитонлай бошладик. Бундай хайрли ишлар марказида кўп минг сонли маданийг холимлари, санъаткорлар турганлиги биз учун алоҳида қувончли ходисалир.

Президентимиз Ислом Каримов республикамиз бир гуруҳ алиблари билан ўтказган учрашув ва Олий Кенгаш XII сессиясида сўзлаган нутқларида зиёлиларнинг олдига милий истиқлол мағкурасини яратиш месаласини қўйилади. Истиқлолимиз мағкурасида маданият ишлари асосий тутиши ҳеч кимга сир эмас. Мағкура ва маданият ҳамиша бир-бiri билан боғлиқ ҳодисадир. Шу боис биз, маданият мутасаллилари олиши бир қанча долзарб ёа миқёси кенг вазифалари турибди. Буларнинг ичидаги маданий турмушларни ривожи ва милий истиқлолимизга сиддидилдан хизмат қўладиган жонқуяр мутахассис кадрлар таъёрлаш энг муҳим масала ҳисобланади.

Айни пайтда мамлакатимизда юксак малакалы маланият ходилари тағерланыпта қаратылған бир неча үкүв дарындарлар мавжуд. Шулар орасында институт алохила үрин тутады. Кейинги 2 жыл ичесінде олимпиадамен мөддий техника базасы, мұгахассис тағерланыптың көмекпәншілері сезіндерди даражада көңгірді. Яның үкүв дистурлары ва дарсلىклар яратында олимпийдегі салдардан излаништар оліб борып шында. Институтта итімдік ишлар самаралор-литиги оширилі, еш өзіншілердің тарбиялаптап мақсалауда 1990 жылдан зығборат национальдегі олимпиадада. Хозир узған нафар фән лектори,

15 профессор, 130 га яқин фан номзоди ва доценттар талабаларга таҳсил бериш билан бир қатorda республикамиз ижтимоий-маданий ҳаётіда рүй берәёттан барча ўзгаришларда фаол иштирок этмоқдалар.

Институтимиз олимлари фаолияти фақат таҳсил ва тарбия билан чекленмейді. Ўзбекистон миңесіда утаёттан барча маданий-мағрифий талдирларни захматкаш ўқытуvчиларимиз иштеп-кисиз тасаввур этиш қиойин. Ҳалқ байрамларини уюштирип, уларнинг моҳияттини илмий жиҳатдан асослап, йўқолган ёки унуглиган баъзи удумларимизни қайта тиклаш, ҳалқ анъана-рини, достону қупликларини ёзиб олиш, қадимий обидаларни аниқлаш ва бошқа кўтказаб меънавий ҳаётимизнинг асосини та-кил этадиган илмий-оммавий талдирларде институтимиз олишлари доимоғайрат кўрсатиб қатнашмоқдалар.

Сунгти йилларда буюк боболаримиз қадамжколари бўйлаб ўнлаб сафарлар уюштирилди. Бундан ташқари, қардош туркий ҳалқлар манзиллари бўйлаб ва уларнинг ўзига хос удум-одатларини ўрганиши, фольклорини тадқиқ этиш учун ўтказилган илмий сафарларда жамоемиз тадқиқотчилари жуда қимматли маълуомтлар тўплалидилар.

Биз ҳақли равитила кутубхонашунослик фани ва униони оммавий қўлланиши асослари республика маркази институтимизда шаклланди деб, бемалол айтга оламиз. Ватанимиз ҳудудида илк кутубхоналар пайдо бўлишидан тортиб униони бугунги тарағкиёттагача бўлган давр олимларимиз томонидан пухта ўрганилиб, фанимиз ривожига муносаб ҳисса бўлиб қушилган тадқиқотлар, қўлланималар ва китоблар яратилди. Айтиксса, мураббийларимиз вилоят, туман ва кишилоқларимизда бўлиб кутубхоналар ишини ташкил қилишда шогирдларимизга амалий ёрдам кўрсате-тилар. Нафакат кутубхоналар, балки барча турдаги маданият масканлари фаолияти, уларни малакали кадрлар билан таъминлаш доимо дикқат марказимизда туради.

Ҳозир республикамизнинг деярли барча туманларида ҳалқ, фольклор ва ҳаваскорлик ансамбллари меҳнаткашларга маданий хизмат кўрсатмокда. Бундай ижодий жамоаларда истеъдоллар илк сабоқ олиш билан бир қатorda, ўзларининг профессионал маҳоратларини ошириб, катта саҳналарга дадил қадам қўйини-моқда. Улбу ансамблларининг аксарият ташкилотчилари, бадиий раҳбарлари ва қатнашчилари институтимизда таҳсил олишган

еки олишмоқда. Бундан буен ҳалқ ҳаваскорлик ансамбларини таңкил этиш ҳаракатини яңада күчайтирип максалида олийгоҳи мизда миллий санъатимиз буйича мутахассис калрлар тайерлашни такомиллаштириши чора-тадбирлари курилмоқда. Талабаларимиз беш нафар Узбекистон ҳалқ артисти, беш нафар хизмат курсатган артист ва олти нафар хизмат курсатган фан, санъат ва маданият ҳодимидан сағыят сирларини урганишимокда.

Миллий истиқдол мағкурасининг негизи буюк ва қадими ҳалқимиз ҳаёти, тарихи, ижодкорлиги ва келажагида мужассамдир. Биз ҳалқ турмуши бағрида яшришган тенгиз, таърифсиз меънавий дурдоналарни зиё шамлари билан еритиб, ҳалқимиз, тафаккуришимиз маҳсулиги айлантириб ва уни яна ҳалкнинг узига қайтариппимиз лозим. Маданият ҳодимлари касблари тақозоси билан ҳалқ орасида күпроқ булишади, унинг ташвишу қувончлагиша шерик, яхши-ёмон кунларидан хизматда бўлишади. Бугунги кунда ҳалқ манбаатларига чинакам хизмат қилиш мустакиллинимизга, Ватанимиз келажагига хизмат қилиш демакдир. Истиқдол мағкураси биз, маданият ҳодимлари олдига кўяйган энг асосий вазифа – меънавий ҳаётимизни улугвор ва аждодларимиз маданият меросига муносиб асарлар билан бойитишдан иборатдир. Президентимиз ва ҳукуматимиз маданият, илм-фан ҳодимларини ижтимоий жиҳатдан муҳофазе қилиб, уларнинг самарали ишларни ва ижодкорлигини ўстириш учун доимо замкурлик кильмоқда. Муқаддас байрамимиз – Мустақиллик кунини уч йилларигин танганили нишонлашга кизигин тайёргарлик кетаётгай айни шу кунларда биз ҳукуматимизнинг ана шундай олийжаноб гамхурлиги ва муруватига ҳалол, меҳнатимиз, ватаншарварлик фаолиятимиз билан жавоб бериш иштиёқи билан яшаб, ишламоқдамиз.

М.ӘҚУБОВА

МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ЖАРАЁНДА АВТОМАТЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Жамият ҳаётининг берча жабхаларидан рўй бераётган ҳал қилювчи ўзгаришлар кутубхоналар ишининг кўшина йўналишила-рини қайта куриб чиқиши ва янгилашни талаб қиласди. Келажак кутубхоналари юқори автоматлаштирилган ташкилот сифатида техник воситаларининг қўлланилиши ҳисобига ойир ва кам сама-рали қўл меҳнатидан қуттилиши, китобхоналарга эса китоб бой-ликларидан фойдаланишининг қулай шароитларининг яратилишини кўзда тутиш қарек бўлади. Бу жиҳатлар ўзида қўйиладиги белти-ларни мужассамлантирган ягона кутубхона тимсолини ҳосил қи-лиши имкон беради:

- ижтимоий институтнинг маданий пойдевори ва инсоният-нинг ҳужжатли хотираси мисолида қадр-қиммати;
- китобхон фаолигининг хамма йўналишини оқилюна, энг аввало китобхонлар талаб ва эҳтиёжларига мос келадиган хиз-матни ташкил этиши;
- кутубхона хизматининг ҳалқчиллигига Эришиш;
- кутубхона хизматининг кўп қиррали ташкилий шаклоридан фойдаланиши;
- ўз дастурларини қабул килинишига ва ишлатилишига асосланган мустақил кутубхона сиёсатини олиб бориш;
- ҳар қандай ахборотга Эришиш мумкинлигига ишонч;
- кутубхонанинг техник қайта жиҳозлаш асосида унинг хиз-мати турларини кенгайтириш ва бошқалар.

Илмий-техник тараққиет ривожланишининг янги босқичи иж-тимоий ишлаб чиқаришида илмий билимларининг ўсиши, меҳнат са-марадорлигининг юқори тезликларда ошиши, ривожланган технологиясининг кенг тарқалиши билан характерланади. Бу ўз наинатида, мутахассислар тайерлаш деражасини кўғариш, улар-нинг билим ва ахборотларни зеркалашга бўлган чанқоқликларини қондириши талабларини кўяди. Шу сабабли, кутубхоналар учун ахборотларни ўқиш миқдори мавънотга эга бўлиб, у кутубхона-нинг ҳужжатли маънба сифатида ролини оширади. Информатизация-ланшининг қўлами ошган сари, кутубхоналарининг ахборот фаолия-ти доираси хам кентая боради.

Ҳар бир кутубхона ўзига мансуб фаолиятдан ташқари замонавий ахборот тарқатувчи марказ ҳам бўлишини тақозо этади. Айни бир пайтда ҳужжатли ва ахборавий база вазифасини ўташи хам лозим.

Кутубхоналар амалга оширилган хизмат турларини кенгайтириш, бир томондан, уларнинг ахборот фаолиятини ўстириш, иккингчى томондан, маълумотлар базасини тўлдириш, янги таъпувчи ва уларни узатувчи воситаларини амалга ошириш билан боғлиқ. Маълумотларни йигиш ва тарқатиш замонавий воситалари ўз навбатида ахборотларни танланти, ўрганиши, қайта ишлап ва саклап имкониятларини оширади. Натижада мамлакатдаги баъча йирик кутубхоналарниң энг чекка ерлари билан хам боғланниш қуляйликларини яратади.

Келажакда кутубхоналарга, бир вақтла маълумотлар базасидан фойдаланиши, турили напроларни ёки уларнинг нусхаларини олишга имкон берувчи, комплекс хизмат амалга оширилади. Бундай хизмат курсатилишининг техник асоси эса истеъмолчиларнинг автоматлаштирилган иш ўрни хисобланади.

Кутубхоналарни техник жиҳозланиш кўлами ва ҳажми ўсиши билан кутубхоналарда курсатиладиган хизматининг сифати ва турлари хам жаҳон даражасига яқинлаша борали.

Ўзбекистон Республикаси кутубхоналарининг техник қайта жиҳозланиши замонавий технология йўлига чиқишига шароит ярашиб, чет энглик хамкасаблари билан ахборавий чегараланишга барҳам берилади. Юқорида курсатилиган масалаларни бажариш маъсадида, 1977 йили Тошкент Даълат Маданият институтида "Техника воситалари, информатика ва ХЭТА" кафедраси ташкил топди. Бу кафедранинг асосий маъсади замонавий техника воситаларини амалда қўлтай биладиган, юқори малакали кутубхоначи-библиограф, маданий-маърифий ишлар мутахассисларин тайёрлапшир. Бинобарини, информатика фани кутубхона-библиографик не ахборот масалаларини юқори илмий-техник даражада ҳал этишининг методлари ва воситаларини ўргатади.

Компьютерлар ва техника воситаларининг ҳаётда кеңг қўлланилиши информатика фанининг маданий-маърифий ишларда ўрганилишини тақозо этади. Чунки, кундан-кунга техника воситаларининг амалдаги роли ортиб бормокда. Ихтиерий мусиқали ва болиқа тадбирларининг ўтказилишида уларнинг ўрни бекиесдир. Шуларни эътиборга олган ходда кафедрани малакали ўқи-

түвчилар билан таъминлаш низифаси ўртага күйилди. Бинобарин, мазкур кафедрада фақат маданий-маърифий ёки кутубхонашунослик, библиография соҳасида мутахассис бўлшиглиги етарли эмас эди. Унда шу фанлар қатори техника, информатика, математика фанларидан хам билимдан бўлиш талаб этилар эди. Шу сабабли бирингчи кафедра мудири, техника фанлари номзоди Т.Л.Расуловга кадрлар танланп масаласида катта қрийинчиликлар бўлди. Т.Л.Расулов 1977 йилдан то 1987 йилга қадар кафедрага мудирилик килди. Бу давр ичидаги кўшина ишлар амалга оширилди. Жумлалан, кафедра ўқитувчиларини малакаларни ошириш мақсадиши Москва ва Санкт-Петербург Маданият институтларининг "Информатика ва техника воситалари" кафедралари билан алоқа ўрнатилди.

1987 йилдан то шу кунгача, кафедрага унбу сатрлар муаллифи раҳбарлик қилиб келмоқда. Кафедрага юқори малакалар мутахассислар тақлиф этилди. Хозирги кунда кафедрада 1 та фан доктори, профессор, иммиж даражали З та доцент ва З та катта ўқитувчи талабаларга билим бермоқдалар.

Маълумки, ахборот ресурслари ҳаегий зарурий дарражасига кўтарили бориб, жамиятнинг ривожида катта аҳамият қасб этиди. Ахборавий жамиятга автоматлаштирилиш ахборот ва ахборот хизматлаш яратиш, тарқатиш ва уни шилдатиши асосий фаолиятлардан хисобланади. Турли ахборот технологиясини, ЭҲМ тармоқларини яратиш ва маълумотлар тарқатиш ахборот ресурсларини самарали қўллаш имконини беради.

Илмий-техник ва бошқарни ахборотига бўлган талабни қондириш мақсадида турли ахборотлар билан таъминланочи давлат тизими яратилмоқда. Бу масалалар бизнинг давлатимизда фан ва техника Давлат комитетининг илмий-техника дастурларида ўз аксини тогимоқда. Замонавий турли ахборот технологиясини амалда қўлланилиши ва таъмишлش тизимишан бири Республики автоматлаштирилган Ахборот - Библиографик қурилмаси бўлиб, у кенг хажмдаги ахборот тизимини классик кўришшилидир.

Автоматлаштирилган кутубхона ахборот системаси (АКАС) – бир неча босқарни босқиричига ва иерархик структурага эта бўлиб, у кўп функционални мураккаб ишсон-машини тизимишир. АКАСни яратишдан асосий мақсад ахборот хизмати самарасини, сифатини ва номенклатурасини оширип бўлиб, кутубхона ресурсларини рационал жойлаштирип, самарали бошқарни ва тех-

нологик жараёнларни тақомиллаштиришдан иборатдир.

АҚАСни лойиҳалаш, амалда синаш ва қўллаш даврида бутун тармоғини, ҳамда алоҳида қисм тизимлари фаолиятини оптимальлаштириш, таълли қилиш ва текшириш масалалари вужудга келади, уларни фақатгина классик усул ва воситалар билангина ечишининг имконияти бўлмайди.

АҚАСининг тармоқларини ва унинг жами муаммоларини ҳал этиш, уни иқтисодий жиҳатдан таъминлаш учун имитацион моделларини хам яратиш зарурлар.

Кўрсатиб ўтилганларни эътиборга олган холда, глобал давлат масалаларини еча билалиган мутахассисларнинг республика мазмуда борлиги сабабли, Россия Давлат Миллий кутихонаси, (директори А. П. Волик) ва ТопцДМИ, (асосий бажаручи ва раҳбар М.З.Екубова) ўргасида З йил муддатга мўжжалиланган (1987 йил атрецидан 1989 йил декабригача) "Турли аҳборот кутихона жараёнларини системали моделлаштириш технологияси" мавзууда илмий-техникиши шартномаси тузилиди. Шартнома якунининг амалда синалиши натижасида:

- структурали моделлаштириш тизими учун дастур восита-ларини яратиш жараёни енгиллаштирилди ва сифати опиди;
- кутихоналараро абонент учун Ягона Давлат Автоматлаштирилган тизимини (ЯДАС) яратишда, лойиҳа ишларидан, қарор қабул қилинганда маълумотларнинг юқори аниқлигига эришилди;
- кутихоналараро абонент ЯДАСни яратиш ишларининг техник даражаси ва сифати опиди.

Аҳборот кутихона тизими технологик жараёларининг асосий модели учун яратилган дастур таъминоти Узбекистон Давлат Фанлар Академиясининг "Алгоритмлар ва программалар маҳаллий фоили"га қабул қилинди ва татбиқ этиши учун тавсия этилди.

Упіш шартноманинг якунланиши натижасида анча фойда олинди. Бу маблағ ҳисобига дарс ўтиш вақтида зарур бўлган техника воситалари: овоз ёзиши ва қайта эшиттириши алпаратлари, микрокалькуляторлар, IBM XT компютери ва бошқа техника воситалари сотиб олинди.

"Информатика", "Маданий-маърифий ишларда информатика ва ҳисоблаш техникаси", "Кутихона жараёларини автоматлаштириш ва меҳанизациялантириш" каби фанлардан барча лаборатория-амалий машинулотларни ўtkазишда асосий база ҳисобланган

- Автоматлаштирилган хужжетли библиографик СДС-ISIS системаси шахсий ЭҲМ учун ишлаб чиқилди ва регионда биринчи бўлиб кулланилди.

Кутубхона ахборот жараёнларини автоматлаштириш ва модельлаштириш бўйича барча изланишлар 1987-1989 йиллар ичидаги Россиянинг Давлат Миллий кутубхонаси билан бажарилган илмий-техникиши хўжалик шартномасининг бажарилишини тасдиқланниш билан якунланади.

Бу шартноманинг бажаришида "Кутубхонапгунослик", "Библиография", "Информатика, техника воситалари ва замонавий техника асослари" кафедраларининг педагоглари қатнапшилар. Шунинг оқибатидаги ўқитувчилар малакаси ошибб, ўқув жараёнлари сифати кўтарилди. Натижада Узбекистон Республикасида кутубхона тизимини лойиҳалаш ва автоматлаштиришга қолир бўлган илмий жамоа пайдо бўлди.

Институт тарихида биринчи маротаба илмий-техникиши ишларини хўжалик шартномаси асосидаги илк қадам кўйилди. АҚАСни яратилип соҳасидаги ишлар фаъёт Узбекистонда эмас, балки Мустакил Давлатлар Иттифоқида биринчи бўлиб яратилди.

Яратилган моделларининг автоматлаштирилган кутубхона-ахборот тизимининг республика кутубхоналарининг барча технологик жараёнларига қулланилиши асосида ишлана бир неча мислард сўм иктиносий самара олиш имконияти туғилди.

Институтимизда А.О.Тўраев ректор этиб тайинлангандан бошлаб, бутун институт учун янгилашиб даври - ўқув жараёнларига автоматлаштирилган тизимларининг кириб келиши ва компютерлаштирили даври вужудга келди. Буида кафедра мудири, профессор М.З.Ёқубова бошчилигидаги доцент У.Каримов ва Р.И.Ибратимов, С.М.Аблуллаева каби катта ўқитувчиларининг роли катта бўлди.

"Кутубхона жараёнларини автоматлаштириш ва механизация-лаштириш", "Информатика" ва бир қатор бошқа фанлар мазмунидаги ўзгартиришлар киритиш имконияти туғилди. Яъни, амалий машиналарни бевосита ЭҲМлар ёрдамида ўтикашиб киришилди. Бу эса ўқув жараённи самаралорлигини ошириш усулларидан бирилди. Қисқа мурлат ичидаги компютерлар учун математик ва программа ташминоти яратилди, жумладан ФОТОН, ЛЕКСИКОН, CHIWRITER каби бир қатор матнлар таҳзирияти ўзлаштирилди. Булар ёрдамида хозирги кунда ҳужжатларга автоматик равишда

ишлов берип амалга опирилмоқда. Кутубхона жараёнларини автоматлаштиришионг назарий асосларини яратиши ва ЭҲМларни йирик кутубхоналарда қўллаш муаммоларига бағишланган бир қатор илмий ишлар бажарилди. Масалан, ISIS маълумотлар базаси ёрдамида библиографик аҳборотларга автоматлаштирилган холда ишлов берувчи, принципи жиҳатдан мутлақо янги тизим яратилди, унинг ёрдамида кутубхоналарга ЭЛЕКТРОН КАТАЛОГ ҳосил қилини мумкин. Бундай замонавий системалардан фойдаланиб, "Профессор С.Мирвалиев библиографияси", "Эркин Водоевнинг 1980-90 йиллардаги ижоди", "Хоразмиюх сулоласи" каби бир қатор аҳборот қидирив тизимлари яратилди ва улар ўкув жараёнида муваффакиятли қўлланилмокла.

Мустақил мамлакетимиз учун мустақил фикрлайдиган ва замонавий техника воситаларини ўз фаолиятида қўллай олалиган юқори савияли мутахассислар зарурлигини ҳис қиласан кафедра ўқитувчилари жаҳон андозалари асосида таълим берипта ҳаратат қылмоқдалар.

Республика президентининг 1992 йил 5 февралда "Олий таълим системасидаги имтиҳон ва синовларни ТЕСТлар асосида ўтказиш"га қаратилган фармони кафедрафа яратилаётган тест усулида имтиҳон олувчи дастурлар комплексини тезда ишга туширишга турғи бўлди. Кафедранинг тажрибали ўқитувчилари томонидан "Тест усулида талибалар билимини синаш" қўлланма-си яратилди ва институт кафедраларига тарқатилди.

Хозирги кунда ЭҲМлардан фойдаланиб 1992-93 ўкув йилиде 10 дан фанлардан талабалар билими тест усулида синаб кўрилди ва бу ижобий натижалар берди. Эндиликда Давлат имтиҳонларини тест усулида ўтказишга шугъта тайергарлик курилмоқда.

М. АЛИЕВ

КИНО САНЪАТИ МИЗ РАВНАҚИ

Санъат омманини туйгусини, фикрини ва иродасини бирлаптириши керак. Мазкур фикр умумсанъатга, колаверса кино санъатига бевосита таалдуқлинир. Кинематограф узурнида кенг халк оммаси орасида, энг кулай, энг ишонччи, энг укташ таргиготчи ва ташвиқотчи ҳамдир. Чунки кино узинини кургазмъилити, томонабинни ишонтириши курратига эгалити ва оммавий доирасининг кенглиги билан ҳам куп миллионли аҳолига маъқул ва манзур булиб колди. У халк ҳастининг ажралмас кисмига айланди. Бинобарин, кинематограф фақат санъаткорини ба булиб эмас, том маънодаги маърифатчи ҳамлир. Бу борали узбек миллий кино санъатини узурни на узига хос хиссаси мавжуд.

Узбек киноси 1924 йилда ташкил топиб, республикамиз билан бирга ўслие улгарили, вояга етди. Бу йиллар орасида жаёнинг доиг таратған, кино муҳансиларининг кунглини хурпинуд этадиган катор фильмлар яратди. Булар орасида "Тохир ва Зухра" (реж. Наби Ганиев), "Алишер Навоий" (реж. К. Ерматов), "Сен етим эмассан" (реж. Шукрат Аббосов), "Утган кунлар" (реж. Йулдош Аъзамов), "28-чиси отилмасин" (реж. Рафил Ботиров), "Улугбек юлдузи" (реж. Латиф Файзиев) сингари ажойиб фильмлар бор. Мазкур фильмларда катта истебид билан рол ижро этган Рахим Пирмуҳамедов, Наби Рахимов, Шукур Бурхонов, Пулат Сайдқосимов, Олим Ҳужаев, Раззок Ҳамраев, Аббос Бакиров, Лутфихоним Саримскова, Үлмас Алихужаев, Марям Ёкубова, Юлчуз Ризаева, Ойлин Йорбоева, Тамара Шокирова спигари халқ артистлари кино тарихида номлари учмайдиган образлар яратишга мұлссар буллар.

Бирок, қайта куриш смесети туғайли кино санъати ҳам таназзулаға юз тутди. Натижада фильм яратиш ҳам, кино ташиқоти ҳам издан чиқди. Шунинг оқибатида, "Узбекфильм" дег улкан (йилига 5 та катта экран учун, 5-6 та кичик экран учун, 5-6 та мультиплексия фильмлари, наштар киши журналининг 8 та сенини ижод этгіс, 60-65 фильмни узбек тилига таржима қилинарды) киностудия парчаланниб ташланди. "И.сон", "Юлдуз", "Самарқанд" сингари кичик студияларга булишиб кет-

ди. Эндиликда эса уларнинг иш жойлари хам, кинони суратга олини учун зарур булган техникавий ашелар хам, декарациялар яратишга керак булалигтан таҳта, фанер, еғоч, хам еки мазкур нарсаларни согиб олини учун маблағ хам йўқ, топилмай колди.

Сценарий автори билан фильм яратувчи режиссер тайёр сценарийни култиклиб кучама-куча, идорама-идора маблагиз-лаб ҳомий ахтариб кришади. Шу тахлиши 3-4 йил мобайнинда шоцима-шошаролик билан бир-иккита савиёси паст фильм яратилиди, холос. Нихоят, миллый мустакиллик шарофати туфайли ижобий силжиншлар кечга бошлади, кино санъатига эътибор ортиб, уни маданият ишлари вазирлиги тасарруфидан олиб мустакил киноширкатига айлантириди.

Эндилика Шухрат Аббосов, Латиф Файзиев, Али Хамроев, Равил Ботиров сингари режиссёrlар узбек ҳалқининг утмиш ва ҳозирги ҳаётини ифодаловчи янгидан-янги фильmlар яратишга бел боғладилар. Талантли режиссер ва актиер Исамат Эргашев "Сурбет" деган фильм яратди. Бирок, бу дегани ҳамма нарса изга тушиб кетди дегани эмас. Ажаб эмаски, "Узбекфильм" студияси уз аслига келиб якин йиллар мобайнинда дуне кино санъати каторишац узига муносаб урнини эгалласа, нур устига ажло нур булади.

Бугунки кундаги кинематографиянинг иш тажрибелари шуни курсатади, бизнинг еш республикамизда ишчи ва деҳконъяр, зиёдчилар куруқ ва одди-қочди томошадан кура фикр ва мулоҳа-зага торталиганд руҳий ва мальавий дунесини бойитадиган залворли, бадиий жиҳатдан юксак, буюк санъат асарига муҳтож-дир.

Одамларда янгича тафаккурлашти чукурлашган сари талабчанликт хам ошайти, кечагина кишиларни қониктириб келган кунгчиллик санъат асарлари бутун қониктиромай колди.

Жамиятнинг егулик даражасини юксалтиришда айникса еш ақюдиди мальавий-эстетик ва бадиий жиҳатдан тарбиялаш мухим ахамиятта эгадир. Шу максадда Тошкент Давлат Маданият институти бу борада самарали фаолият курсатиб келмокда. 1977 йилдан буен кино санъати укуванин йулла куйини учун укув ластури кулланма ва дарсликлар яратса бошлади. Бундай кино таълими эса умум ҳалқка, биринчи галда ешлар ва усмиirlарга бекинес эстетик завқ беради. Уларнинг фикр доираларини кенгайтиради. Ешларни лиц-фаросатларини ўстиришида, уларнинг эъти-

қодларини мустаҳкамлапда мухим омил булиб хизмат этади.

Ўзбек киноси воситасида яни еш авлодни маънавий дунесини бойитиши, дунекарашини шакллантириш масадида бир мунчи талбирлар амалга оширилмоқла. Булар натижасида бадими, хужжатли, илмий-оммабон ва мультиликация фильмлар ишлаб чикариш хам сон, хам сифат жихатларидан бир кадар олга силжиши. Сунгти ун йилларда ишлаб чикарилган фильмларда томошабинларни камолот сари етакловчи, уларда халқпарварлик ва ватанпарварлик хисларини юксалтирадиган, қишилар онгига ижтимоий жушкимликини уйготувчи кирралар немоеи булиши.

Киномиз усталари уз томошабинларини хаяжонга солалиган, узида ахлоқий муаммоларнинг балтий ифодасини акс этирган катор фильмлар яратдилар. Томошабинларнинг гайрат-шижоатини кузговчи, уларда купталик олиб бораётган ишларнинг кузетувчисигина эмас, балки фаол иштирокчиси булишга ундайдилган катор муаммоларни кутарив чикдилар.

Каердаки, фикр чукурлиги юзага келиб, юксак балтий маҳоратга эришилган булса, буйлай изланишини томошабин онгли равипиди қабул киласди. Мазкур фильмлар оммавий киноаудиторияларнинг жонли хайриҳоҳлитини козонади. Бу борада Элер Эшмухамедовнинг "Даҳонинг ёшлиги", "Альвило, тур ёшлигитим", Р. Ботировнинг "Мұхаббат ва нафрат", Латиф Файзиевнинг "Али бобо ва кирк қарокчи", Дамир Салимовнинг "Ленинградликлар жигарбацшларим", "Хаст мазмуни", К.Камолованинг "Узгалар баҳти", "Аччик данак", Мәліс Абзоловнинг "Армон", Т.Юнусовнинг "Мархумининг хурмати", Гиес Шермухамедовининг "Абдулла-жон", "Олмос камар" сингари фильмстарини далил тарзида келтирмоқ масадига мувоғиндири.

Умидли ёплар – Фарид Даҳлетшининг "Амирнинг хуфя сөвехати", Фирдавс Зайниддиновнинг "Орзудар огушида" фильмлари кино оламига яни оқим кириб келдётганидан, кино оламида яни нағас эсаеттанидан дололат беради.

Юкорида кайд этилган фильмлар балтий киммати жихатидан бир булмаганин холла улардаги замондошимизининг ахлоқий дунесини очиш соҳасидаги изланишлар, дүстлик, биродарлик илимизларини мустаҳкамлаш каби ижодий хислатлар бирлангтириб туради.

Шундай хам алоҳида кайд синни керакки, кинематограф билан томошабин орасини муносабигилар ҳам узгерив бормоқла. Кат-

та ва урта ёндағи томошабинларнинг аксаријати эндилиқдә телепизор қарғисига мустахкам үрнашып оляпти. Күнөрек ешилар хисобиғигина киноаудиториялар гавжумдир. Шу туфайли ҳам киноманзияттың олшида, санъяттинг башқа турлари катори ешилар тарбиясы учун жавобгарликни уз зиммасынга олалы.

Пүни тәъқидлаб утиш керакки, жамияттинг турмуш тарзидар жихатдан ҳам сисеий, ҳам иктиносид, ҳам маданий жиғетлардан мұтғазам юксалиб бораверар экан, кинотомошебиннінг диди ҳам шаклланыб, тобора усип бораверади. У кино асари-ининг ҳам гояний-башний мұндариякаси такомиллапшыб боришины истайды, унинг кино репертуарига булған талаби ҳам ортиб боралы. Баъзи кино режиссерларимиз бу талабга жавоб беріша олмаянты.

Колаверес, фильмларни омма орасига олиб борувчи, кинолапгириши ва фильмдарни ижарага берувчи тапшылғылар силкисиден намунали хизмат курсатышлари лозим. Кейинги йилларда улар уз бурчларини ало этиш максалида астойдым ишті киришлилар. Янги фильмдер премьералари утказиладын булши. Кино яратуучилар билан томонлабынлар учрашувлари утказылышты. Реклама бироз жонланши.

Лекин хозирки куила инсон омилигана кишинадын хизмат бүндән кура ортирок зұтибор ва жонкуярлыкни талаб этады. Давр талабига монанд кинофильмлар ишлаб чыкарыши ва уларни томошабиш орасига ейнш ишләри Узбекистон кино ширкеттери ва киноматографчилар үюпимаси томондан жонбозлик курсатмокшы талаб этады.

Бизшінчка, дастлабки зұтибор берилиши лозим булған ма-сала фильмлар савиясидир. "Узбекфильм" яратған фильмлар орасида салыяси наст, тархияттың ахамияти заиф асарлар бот-бот учраб туради. "Жаханиялдан репортаж" (сценарий автори Д.Орлов, постановка-режиссер Г.Базаров), "Күпіл күннің" (сценарий автори Е.Месядев, постановка-режиссер М.Отамирзаев), "Булмаган вөкөн хакида" (сценарий автори В.Токарева, постановка-режиссер К.Камолова), "Менинг севған москваликларим" (сценарий автори ва постановка-режиссер Х.Ахмаров) каби киног асарлари шулар жумысайдан деса булады.

Мақкур фильмларда на макон, на замон бор, шайкаш амри маҳодидир. На режиссер максадинин асар гоясина илгаб була

ли. Дард фикр-мельнавиятдан йирок булганларидан улар зааралан бошқа нарса эмас деса булади.

Бу борала яна бир муҳим масала эътиборни тортали. Мельумки, 1965 йилда кино санъатини ҳалқ орасида оммалаштириш, томошибинларни суратга олингаётган ва экранларга чикарилаётган фильмлардан нокиф килиб бориш ниятида Узбекистон Давлат киноси ташаббуси билан реклама тизидағи ранги, безаклий ойлик ахборот ташкил этилган эди. Орадан уттан ўттиз йилга яқин давр мобайнида мазкур ахборот, оддий ахборот доирасидан чикиб, бадиий ойнома даражасига якнилаши. Хозирги кунда уни Узбекистон ва республика кинематографиячилари уюшмаси органи айлантириб, журнал холига келтириш вақти ҳам аллакачон етили. Ахборотнинг уз журналхонларига эга экани ҳам шунни такоза этади. Колаверса, унинг сахифалариша мапхур кинорежиссерлар, актерлар, операторлар, рассомлар, бастакорлар, республикамизнинг кузга куринган кино мунаккидлари ва булак бекисоб журналхонларнинг кишига эстетик завк-шавқ багишлайдиган унлаб, юзлаб маколалари ва сұхбатлари эълон килиниб турибди.

Көнбатлагы мурлохаза шуки, ҳар ишнинг боши илм. Кайси соҳада булмасин, илмсиз олга силжини мушкул Афсуски, кино-фильмларни омма орасига ейинцек масъул иш билан шугулданадиган ходимлар учун кеч кандай билим маскани йук эди. Кино-лангтириш соҳасида ҳам, киноларни изжарага берини соҳасида ҳам хизмат утгаётган кишилар факт уз тажрибаларига суюнигина иш олиб бораилиар, холос. Шунинг учун ҳам фильм яратувчи и жозий ходимлар билан фильмларни оммалаштирувчи ташкил олиб бораилиар масалолари хануз оксоғданали. Кинофильмларни омма орасига ейин билан шугулдануачи ходимлар маҳсус мельумотта эге булганларида шубхасиз улар ишнин янада жонлантириш имконияти кеңгаяр эди.

Ахир негиз адабиет, драматургия, расм, ашула фанлари парслеклардан урин олгану, юкорила кайд этилган фанларининг ҳаммасини узила мужассам килган кино санъати Маданият институти ва вирим мақтаблардан ташкирида укыттылмайди? Колаверса кино кишилар хасицига сингіб кеттеган-ку. Ахир етти етпелан етпеш ешінча бүлін кишиллр, уларнинг миллати, иркідан катьый назар, социологияннинг алғашынча, ҳалкимизнинг 90 фо-

изи фильм томоша киласи. Буларнинг кунчилигини ешлар ташкил этади. Чунки фильм кинотеатрлар, ташкилотлар, институт ва мактаб заллари, хатто далаларда намойиш килинишидан катъий назар телевизор экранлари орқали ҳам намоён булиб туради. Ҳозирги кунла телевизор кирмаган хоналон тонниси мулкул. Айрим хоналонларда эса икки, хатто учталаб телевизор бор. Оила аъзолари булиниб айрим-айрим ластурларни томоша килиш имкониятига ҳам эга. Шу сабабли "Кино санъати асослари"ни фан сифатида мактабларда, педагогика институтларида, кола-верса университетларнинг идеология билан боғлиқ факультетларида укита болидаш максалга мувофиқдир. Чунки эртами-кечми санъатлар орасида биз учун энг мухими, ҳалк қалбидан узига муносиб урин эгаллаган, ҳаётимизга борган сари чукурроқ сингиб бораётган мазкур санъат соҳаси укув ластурларидан ҳам узига муносиб урин эгаллалиси мукаррар.

Бу ҳайрли ишни амалга оширишга Россия киночила Уюшма-си копшида ташкил этилган кино таълими секциясининг ахамияти катта булятиги. Секция Москва шахрининг жуда кўп мактабларида кино фани укитипни ташкил этишга мусассар булди. Кино иш-қибиzlарига атаб секция раиси, профессор И.В.Вайсфельд рахбарлигидаги икки жиҳдидан иборат кино қулланма нацир этиши. Москва шахри мактабларида кино фани укитилишини еклаб "Вечерняя Москва" газегаси куплаб макола ва сужбатлар ташкил этиди. Булар орасида Совет Итифоқи Каҳрамони, космонавт-учувчи В.Аксенов, ҳалк артисти Юрий Никулин, кинодраматург А.Александров, машхур кинорежиссер Григорий Рошаль каби машхур киностудияларнинг номлари бор. Улар кино санъати усталарини мактаб ва институтларда укитиш фойдалан холи эмаслигини баён киласилар.

Узбекистон киноматографиячилари уюшмаси ҳам 1986 йили кино таълими секцияси ташкил этилди. Секция рахбарлари ва аъзолари тағтилланди. Мазкур секциянинг иш режаси тузилди. Унда республикамиз мактабларидан бирида, тажриба сифатида кино таълимини амалга ошириш, телевидениеда шу ҳадда курсатув ташкил этиши, Москва тажрибасини урганиши сингари талбирлар белшиланди. Биз биринчи масола юзасидан маориф шизирлиги концепцияги республика методик марказининг разботи ургок Шомансуров хузурида булилар. У кинин бу ишни жулдиб биздан укув режаси на ластурини тушуб берининг пуримос ташкилар.

Укув режаси тузилиб, секция мажлисисда тасдиқланди. Лекин уқитув ишлари пайсалга солиниб, йилнинг охирига кадар хам амалга оптирилмади.

Киночилар ўюшмаси ва унинг раҳбарлари хам бу ишга кераклича эътибор беришмаяпти. Шу сабабли москваликлар тажрибаси хам етарлича урганилмали. Эндиликла бу ишга тегишлича эътибор берилади, деган умиддамиз.

Хозирги кунда биз факат кино таълимни жорий килишинигина эмас, бу изизикарли фанинг уқитадиган педагоглар тайерлапни хам уйламогимиз лозим. Чунки тез фурсатда унлаб, юзлаб мактаблар мазкур таълимни жорий этадилар деган умиддамиз. Уларга таълим бериш учун эса мутахассис педагоглар лозим булади. Шу сабабли педагогика ва маданият институтлари, қолаверса Тондунинг ижтимоий факультетлари шу фанга эътиборни кучайтирмоқлари ва якин келажакда кино исослари фанидан мутахассис педагоглар тайерланган ишини бошлаб юбормоқлари лозим.

Шуни хам алохила таъкидлашимиз керакки, юкорида баен этилган фикрлар Америка Кўпіма Штатларида аллақачон амалга оптирилган. Ҳатто университет укув режасида кино санъати мутахассислиги узига муносаб урин эгаллаган. Шу кунларда Москва Давлат университетидаги мазкур таълимни амалда жорий этиш режалари тузилаетир. Москва, Минск, Кипчинев шаҳарлари-даги педагогика ва уқитувчиларнинг малакасини опшириш институтларида кино таълимни уқитиш ишлари муваффакиятли амалга оптирилмоқда. Иттифокимиздаги маданият институтларида аллақачон кино санъати алохила мустакил фан сифатида уқитили бошлаган. Алохила факультетлар жорий килинган. Мазкур мумомларни хал этишида Топкент Давлат маданият институти жуда катта ва мухим рол уйнамоги лозим. Албатта бунда Республикалиги мутасадди Вазирликлар, ташкилот ва ўюнмаларнинг бевосита раҳбарлари ва раҳчамолиги жуда-жуда зарур куринади. Шундай булган тақдирдагина халқимизнинг кино санъатига маънавиятига булган эҳтиежи матлум маънода конквирилган булади.

Х.ФАЙЗИЕВ

МАЪРИФАТ ЙУЛИ

Инсоният ўзинигаг мұайян мақсадларини амалға оширган тарихий йўлига бахо берид. Яна илгари ривожланниши учун байрамлар, маросимлар каби тадбирлар яраттан. Абдулла Қодирий номиди Тошкент Давлат Маданият институтига тапкил этилганни ва босиб ўтилган йўлига 20 йил тўлди. Қисқа үмдат саналасда мустакил Ўзбекистон Республикаси учун катта маданият ходисадир. Аслида узбек халқининг миллий ғурури, они ва маданияти шаклланғышда 20 йиллик тўйи ишлопланасетган олий даргоҳининг ҳам камгарин хиссаси бор. Халқимиз маданиятини ривожлантириш мақсадида 1974 йил СССР Министрлар Советининг маҳсус қарори билан тапкил этилган мазкур олий билим даргоҳи шу кунгача ўз бағридан минглаб маданият ходимларини етказиб чиқарди.

Марказий Осиё қаҳатто, бошқа қардоши республикалар маданият муассасалари учун малакали, икътидорли мутахассислар етказиб берасетган Абдулла Қодирий номиди Тошкент Давлат Маданият институтини бугунки кунида уни кўпчилик ҳурмат билан тилга олади.

Камина қадрдан Маданият институтимизнинг тугилишида ташқиботчиларидан бири бўлғанлигимдан хақли равишда фахрланган холла бу даргоҳининг мураккаб маърифат йўли хақида ўз хотириларимни баён этишга маънавий ҳағдим бор деб ўйлайман.

1974 йил 14 март куни Низомий номидаги Тоникент Давлат Педагогика институтининг ўша даврдаги ректори профессор З.Р.Нурилдинов кутубхоначиллик факультетининг декани Г.О.Жаллов ва декан ўринбосари Ҳусейн Файзиевларни (камина) ректоратга тақириди. Киринимиз билан ректоримиз З.Р.Нурилдинов бизни СССР Министрлар Советининг маҳсус қарори билан Узбекистонда очилалиган биринчи Маданият институти ректори лавозимига тайинлаган Узбекистон Файлар Академияси тил ва адабиёт институти профессори Азизхон Қаюмов билан таңнигтириб, бизларни бу ерга чақирганлиги сабабини тушунтириб берди.

Янги институт ректори А.П.Қаюмов бўлажак олий даргоҳининг тузилишини ва қўймалиган тапкилий ишлар тўғрисида

бафуржа гапшашлиб олини учун керакли мутахассислар билан 21 маут куни 16.00 да йигилишизини сурали.

Факультет декани да мен айтилган вактда кутубхоначилик факультети укитувчилари: М.Рашидова, Ҳасанхужаева ва бопжекалар билан Маданият институти ректори ишлайдиган Навоий кучаси 30 -йига, Маданият вазирлиги биносига бордиц. Уша күнинең яғы институт очишлиши түгрисида қарор қабул кылдици. Бирок институт учун бино топиш мұаммом булиб турар эли.

Институт ректори қабулида Азизхон Каюмовдан ташкари уша вактда Театр санъати ва рассомчилик институтында ишлаган тарих фаннлари номзоди разматли Шоли Вердиев ва Ташкент Даълат Консерваториясының укитувччиси, институттинг маданият-окартув ишлари факультети булажак декани лавозимига таисия этилган Каримжон Азимовлар билан танилдик. Булажак институтта иккита факультет – Низомий номли укитувчилар тайерләш кошидаги республикада бириңчи кутубхоначи-библиографлар тайерлаш ишларини олиб бораестан кутубхоначилик факультети, иккінчесі эса мәданият-окартув ишлари факультети театр санъати ва рассомчилик хамла консерваториядан олиналиған айрым мутахассислар асосида очишлиши түгрисиде ахборот олник. Шу максадда киска вактла япты институтта ишлайдиган калдраларининг номзодлари мухокама кильшиб, факультет деканларига куриб чикиб, кайтадан тузиш төгпірилди. Йигилишда асосий масалалардан бири – 1974 йыл 20 апрелдан башланған сиреки булымларга тәлабалар кабул кишиш масаласи ҳар томонлама мухкама этилиб, институт бириңгі кабул комиссиясы масъул котеблігінде мен тайинланып. Бопжека бир кандай ташкилий масалалар енисишиб олинғандан сунг япты институтта укув жараенини болапш учун керакли ташкилий ишлар тезлік билан бажаришга киришилди. Аввалин келишиб күйтганимизга кура 1974 йили 19 апрель куни соат 10.00 да институт ректори Азизхон Каюмов, хужалик ишлари проректори, хужалик мудири ва рекордлофери билан хозирги институт енилады Зафар Диер бояғыда соғык Узбекистон Компартияси Марказий комитеттинг мағкура котиби О.Салимовни күтиб оддик ва шу атрофдаги учта урга мактаб бишолерини куздан кечирдик. Институт күчкіншілік күрган хозирғи кутубхоначилик факультети биносі – уша вактда 1-2 қаватлары Куйбисьев район ишчи-еншлари кечкі мактаби булиб, асосан унда Кабель заводы ишчилари кечкүрүшлари укиб билим

олишар эди. 3-4 қаветларда эса район пионерларининг ташкилоти дўйлаптган эди. Бу бинони таңлаганимизнинг сабаби ёйнишлаги Зефар Диер номли боғдан фойдаланниш ва унинг территориясидан 4 гектар жойни ажратиб олиб, зудлик билан талабалар учун етотхона, ошхона ва бопка бинолар куриш кеваклиги хисобга олинди. Ургок Салимовнинг бўйруги билан шахар ижроия комитети беш кун ичилада хам жой берди ва 159-курилиш ташкилоти зудлик билан етотхона куриши ишларини боплашиб юборишга кириши.

1974 йил 20 апрель куни биринчи булиб, сиртки булимлар учун кабул котибияти уз ишини бошлиди.

Бу комиссия ишида Э.Г.Исломов котиб ердамчиси Ш.М.Шамсиев, Т.Ш.Шокиров, Б.С.Сайфуллаев, И.Николаева ва бошжалар билан бирга талабалар кабул килиши ишларини боплашиб юбордик. Бирок хали бу ишлар учун етарли шартшароит йук эди. Чунки Маданият вазирлигига (уша вақтда вазир вазифасида Г.Н.Нажимов ишлар эди) маблагни топиб бериш ишлари анча кийинчиллик билан кечар эди. Бу ишида институт ректори А.П.Каюмов ва унинг уринбосари ташаббускорлигини алоҳида таъкидланаш керак. Хали 1974 йилда институт кошида бирорта ошхона йук, айрим кунлари тушлик килиш хам амри маҳол эди. Айнича, янги институт учун стол-стул ва бопка керакли жихозлар топиб ташиб келиши ишлари бизни жуда кийнаганлити хали хануз эсимда.

Маданият техникумидан олиб келинган 217 ва 4-5 кишилик катта ва эски парталарни юклаш ва тушуриб олиш, уларни институтнинг 3-4 қаватларига кутариб чикиш ишлари юкорида кайд килинган кишилар - ректор А.Каюмов, камина, хужалик ишлари проректори, хўжалик мулири зиммасига тушганинги угутиб булармиди ?

Айнича, сиртки талабаликка ҳужжатларни кабул қилиши нактида янги институтнинг уз мухри йуклиги, абитурентларга берилалиган кафолат когозларини бопка олийгоҳларининг мухрлари билан тасдиқлашга тутри келинганинги эслашнинг ўзи хам бир тариххлир. Бундан ташкари, талабалар сони кундан-кунга куплашиб бориши сабабли ректорат олдиши тезлик билан ошхона ташкил килиши вазифасини кўйли.

Хозигри "Миллий таомлар" ючичик ошхонамиз деворлари со-бик Куйбишев райони ошхоналар бирлаптисидан олиб келиниб. 1974 йил 25 апрель куни ишта тупририлди.

Ректор А.П.Каюмов ташаббуси билан биринчи булиб институтга ҳужжат топширган талаба номи институт тарихидан ном олди. Самарқанд вилояти Нурота районидан келиб, биринчи булиб методист-ташкилотчи булимига ҳужжат топширган Каримов Ҳонберди деган йигит янги институттинг тарихий йуналишни бошлиб берди. Уша пайтлар ташкилий масалалар – укув хонала-рини ташкил қилиш, етоқхона қуришишига раҳбарлик қилиш ва институт учун керакли ассоб ускуналарни толиш ишлари ректо-рат учун асосий масала булди. Шу ишларни биринчи укув соати бошлангунга кадар факат ректор бошчилигидаги 4-5 кипшилик ташкилий комиссия амалга ошириди.

1974 йил 3 июнь куни ректорат Маданияттаг вазирлигидан кучириб келинди. Биринчи булиб, институт партия ташкилоти секретари килишиб А.Г.Сайдхужаева, касаба уюшмаси раиси этиб Саодатхон Ҳужаева, комсомол комитетининг секретари этиб Шуҳрат Усмонов сайланди. Биринчи кириши имтихонларини олиш учун асосан Театр Рассомчилик, Низомийномидаги укутывчилар тайерлаш институги ва Тошкент Давлат консерваторияси укутывчилари ҳамда ҳали Тошкенттинг б курсида укиб юрган Низомиддин Маҳмудов ва институт укутывчиси Шуҳрат Усмоновлар катнапцилар. Биринчи кириш имтихонларини олган укутывчилардан Элла Васильевна Тихонова, Людмила Кировна Терехо-ва, Гулчехра Азизовна Расулова, Антонина Федоровна Комилевалар булган.

Биринчи Маданияттаг институтига кириб укиш учун 1974 йили сирткى булимига 740 киши урнига 2456abituriyent ҳужжат топшириб, имтихонлардан мұваффакиятты алған да үларға Маданияттаг институтига биринчи курс талабалари деган дафтарчы топширилди. 1974 йили 18-20 июнь биринчи мандат комиссиясининг мажлиси булди ва сирткى булимига талабаликка тапшырылған охирда биринчи бошчилигидан дарслар угалиб, уйларига жунатилди. Дархол кун-дүзги булимига талабаларни қубул қылыш учун Г.О.Жаюлев бошчилигида қабул комиссиясы үз ишнине бошлиди.

Ректор А.П.Каюмовнинг тинимсиз саяй-харакатлари нати-жасида институт очищаңдаги ташкилий қойынчиликлар аста-секири бартараф була бошлиди. Олай укув юрти очишишпен билан унинг асосий булимларидан ҳисобланған институт кутубхонаси түзиліб, фондини ташкил этиш учун кутубхона мудири вези-фасига 1974 йил июль ойида Д.Тошбулатова тайинланди. Бу

даврга келиб, институттин уқитувчи кадрлар билан таъминланши анча охирлаб қолган эди.

Кундузги булимга хам талабгорлар сони күп булди. 400 уринга 3000 га яхшы ҳужжатлар топширилиб, танлов комиссияси 18 август куни уларни Маданият институги биринчи курс талабалари сифатида табриклианди. То биринчи сентябргача институт биноси эпакага келтирилиб, янғы биринчи укув йилини башлаб юбордик. Институтни биринчи укув ишлари проректори килиб, маҳрум У.Х.Камолов тайинланли ва маланий-оқартув факультети декани К.Азимов кутубхоначилик кундузги факультетининг доктори Г.О.Жалюзов ва сирткі-кечки факультеттар деканами кигиб Х.Ф.Файзинев тайинланди. Шу тарика укув йилди жаðвал асосида бошлиб юборилди.

Институт кафедраларини профессор-уқитувчилар, мутахасислар билан тулилдиш ишлари билан шахсан ректор А.П.Каюмов штукулланди. Укув жараени учун етариш малакали кадрларни ишга одди. Шуни таъкидлаш керакки, янги институт учун асосий узак ролини уйнаган кадрлардан тапшары кафедраларга республикамизда күнгө күринган олимлар болыка жойлардан таклиф килициди. Булардан С.Мирналиев, Т.Алжаназаров, Х.Абдурахмонов, О.Г.Косимова, Н.Р.Рахимов, Ш.Б.Бердиев, Ш.Р.Рузинен не бошқа күнгина олимлар кафедраларға бошчылык килядилар.

А.П.Каюмов 1974-79 йиллар давомида ректор булиб иштеган даңыларда барча зарурлық возифалар опхона, кутубхона, 2 та ғоюхона ва бошқа маданий-мәдений объектлар ишга түшди. А.П.Каюмов бошқа ишга утганилиги сабаби институтта ректор булиб Х.Абдусаматов келди. Тайер институтта раҳбарлик киляш у киппич учун анча осон кечди.

Кейинки 15 йил ичиди институтта раҳбарлик киляган Г.Нажимов, М.Ахмедова, С.Хан ва хозирги кунда олмай даргохимизга бошчылык киляеткан А.О.Тураевлар даврида Маданият институтти республикадагина эмас, балки бутун марказий Осиеда мутахасис кадрлар тайерлап ишга бош күшиб, бу борада асосий уринни эгаллааб келмоқда. Бирок, миннәт афсуски, А.П.Каюмов давридагы кундузги, сиргеки, кечки булимларда 4700 дан ортик талабаларга билди берадиган катта институттимиз йилдан йилга талабалар қабул қилишини камайтириб, уқитиш ишлари хам кунгилдайдык туюлмаёттир. Бунинг учун яни тарихий давр шароити - Узбекистоннинг мустақил йуналишини хисобга олиш зарур-

га ухшайди. Зоро, президентимиз утган йили бир гурух ижодия ходимлар билан булган учрашувларда, шунингдек, сунгит тайтлардаги ҳар бир нутгъварила мустакил Узбекистонинг уз мафкураси булиши хакида кайта-кайта таъкидламоқдалар. Шундай экан, ахоли уртасиде миллий мафкурани яратиш, давлатимиз олий бораётган сиесатнинг тури амалга ошувида бошке соҳаларга тисобатан оммага ҳам яхши, ҳам кулаг ва ҳам тўпнунарли булган маданият-маърифий соҳанини ривожлантириш учун нега бу олий даргоҳдан фойдаланимаслик керак? Бинобарин, бугунги бежарилган ишнинг келажакда кандай натижга бериппини тарих бахолайди. Демак, тарих олиши гуноҳкор булиб колмаслик, келажак фарзаандларимиз тавзи-лаънатига учрамаслишимиз учун 1974 йил 21 марта (бу улут Навруз байрами куни) кадомлги турк ҳалқлари дунесидан илк бора ташкил этилган Маданият олий билимгоҳини кеяптайтиришимиз, унинг обрасини катта оламга танитишимиз бу даргоҳда ишлайдиган ҳар бир иймошли одамнинг катанинирвонлик бурчиди.

УЖОРАБОЕВ

АНЬНАНДИЙ ХАЛҚ МАДАНИЯТИ МУАММОЛАРИ

Маълумки, мустақилликка эришган хар бир давлатнинг маънавий пойдевори мустаҳкам бўлганидагина, у бақувват бўлиб, кенг кўламда ривожланга олали. Бунинг учун авлод-ажодолар миснг ийликлар жадид яратган бебахо мерос - халқ маданияти анъаналарими жада жонлантириш, тараққий этиш ва ундан ақл идора билан фойдаланиш лозим бўлди. Бироқ, маънавий меросни чукур ўрганимасдан, хар томонлама талқиқ килимасдан туриб, бу бебахо бойликни тиклап, айниқса тараққий эттириш мумкин эмас.

Аёнки, совет жамияти даврида, муайян ишлар амалга опирилган бўясада, бироқ миллий ҳусусиятга эга бўлган қадриятлар, миллий онг, рухият, халқ одатлари, анъанавий маданият каби ходисалар деярли тадқиқ килинмай қўйди. Ўрганилса хам, масалага бир томонлама ёндошилди.

Республикамиз мустақилликка эришгач, миллий меросларни тадқиқ килишга кенг йўл очилди. Бунинг натижасида, кенг омма - халқ маданияти анъаналари ва ундан фойдаланиш масалаларига оид қатор фалсафий изланишлар пайдо бўла бошлади. Шунингдек, халқ турмуши, ижоди, санъатини ўрганишда фольклоршунеслар, этнографлар, санъатшунеслар, педагоглар хам фаоллик кўрсата бошлиди.

Тўтри, анъанавий халқ маданияти куринишларини хар хил фанлар нуқтаи назаридан ўрганиш катта зарурий жараён. Бироқ, у мураккаб ва кўп қиррали ижтимоий ходиса эканлиги, умумназарий томонлари кўп бўлганлиги мазкур муаммога фалсафий - маданийтинослик нуқтаи назаридан ёндошишини тақозо этмоқда. Айниқса, авлод-ажодоларимиз асрлар давомида яратган анъанавий халқ маданийтини кенг кўламда тадқиқ килиши, унинг моҳияти, ҳусусиятлари, всосий конуниятларини ўрганиш ҳамда уни тиклап, сақлаш ва ривожлантириш тенденцияларини (йулларини) ўрганиш ва умумлаштириш мухим аҳамият касб этади. Мазкур муаммога диккат жалб қилиш учун, энг аввало, адабий, фалсафий, комусий ва бошқа манбалардаги "халқ", "маданият" тушунчалари маъносини таҳлил килиб, "халқ маданияти" атамасига изоҳ берини лозим. Агар мавжуд манбалардаги

налиш – одамлар истикомат килаетган жойларда, оиласларда бебаҳо қадриятларни сақлашы ва ривожлантириши; иккинчи йұналиш – давлат маданияттың муассасалари – клуб, маданият уйи, күтгубхона, музей, маданияттағы истироҳат боллари, маданий марказларда мәннавий меросни тиклаш да тараккүй эттиришга кара-тилған. Учинчі йұналиш эса халқ маданиятты аңызаналарни юкори погоналарыда – туман, вилоят, республикада да халқаро мінкесларда тарғибот килип ғұллары анылавып буйсандырылған.

Хар бир уч йұналиш ҳам үз наебатида уч асосий шаҳобчага булинниб, уларнинг заминидә эса умумий ижтимоий–маданий услубият ишлаб чикилди. Түрт погонали жараёндан ташкил топти: 1) Халқ маданиятты дурданаларини тарихий–мәннавий мерес сифатида, акс ҳолда, аңызанавий шаклда саклаш; 2) Замонавий. (жумладан, бошка халқлардан уттан) маданий шаклларни аңызанавий элементтердеги хисобига бойитиш; 3) Халқ аңызаналары асосида үзина хос замонавий миллий маданияттың шаклларини бунед килиш; 4) Келажакке хизмат килаудын, истиқболли, яңи этномаданият дурданалары яратылышы учун шароитлар ҳозирлаш.

Хуллас, аңызанавий халқ маданиятты аңызаналарини аныласы, тиклашы да истиқбол мағфурасы да тарбиясига хизмат эттириш ҳамиша долзарб мұаммо булып қолиппен шубхасидири.

М.МУРОДОВ, САЛИМОВ, М.ИСХОҚОВ

КУТУБХОНАДА БОЛАЛАР БИЛАН ИШЛАШ ТАЖРИБАСИДАН

"Болалар адабиети ва кутубхонада болалар билан ишлаш" кафедраси, асосан 1980 йилдан буен фаолият кўрсатиб келади. Унинг асосий иш юритиши йўналиши республикала болалар ва ўсмирлар билан ишлашга ихтинослашган мутахассис-кутубхоначилар тайерланадан иборат. Мазкур кадрлар олий маълумот олиб, республикамиз ва ундан ташқаридағи мактаб ва маҳсус болалар кутубхоналарига бориб ишлашмоқда.

Мазкур кафедра тарихига назар ташланса, ундан дастлабки педагогика фанлари номзоди, доцент Малоҳат Рахимова, 1980 йилдан эътиборан филология фанлари доктори, профессор Малик Муродовлар раҳбарлик қилиб келмоқдалар. Айниқса, сўнгги 14 йил Маданият институти тарихидаги энг унитилмас даврлар хисобланади. Чункибу йиллар орасида кафедра юзлаб кутубхоначи-библиографларни етказиб бериш ишлари билан чекланмай. Кафедра структураси сифатини ўстириш чораларини ҳам кўриб келди. Яъни, бевосита кафедра ходимлари орасидан 1980-94 йиллар ўртасида тўртта фан номзоди, учта доцент ва учта фандоктори етишиб чиқиб, ҳозирги кунда маданият институти шаънини химоя қилаётir. Кафедра тайерлаган ҳалқ оғзаки ижоди, болалар адабиети, маданиятшунослик, китобшунунослик, эшунунослик, маърифатшунослик, манбашунослик, шунингдек ҳалқ педагогикаси каби соҳаларга оид долзарб маколалар, рисолалар, тавсияномалар, ўкув қўулланмалари, дастурлари, монографиялар, тўпламлар, факат. Узбекистондагина эмас, балки Туркия, Қозоғистон, Киргизистон, Туркманистон, Тогли Олтой ва Россия каби мамлакатларда ҳам маъқул бўлмоқда. Кафедра фаолияти билан илмий боғлиқ талқиқотлардан ташқари, умум-ўзбек маданияти тараккиетига кўшилган муносиб хизматлари устида ҳам қискача тўхталиб ўтипи жоиз. Кафедрала болалор адабиети фанидан институт таълеблари учун яраттиан ўкув дискури, тавсиянома ва ўкув қўулланмаларидан ташқари, ўзбек маданияти, меърифатини риаожлантиришга сурʼад берувчи "Фольклор ва этнография", "Ўзбек ҳалқ маросимлари", "Фольклор бағрам-сайллари", "Ҳалқ шкодиети ва маданий-маърифий муассасалар", "Ҳалқ педагогикаси" синтези ҳалқка манзур рисолалор яратил-

ди. Бу факат обрүсини эмас, балки маданият институти шеъни-ни кутариппига ҳам хизмат килди, лейлиш мумкин. Кафедрала ки-тобхон болалар уқишига раҳбарлик килиші, болаларнинг балий адабиет санъатига хавасини ортириши учун муҳим амалий еха-мият касб этилиған яна катор тұтпамлар яратилди. "Аллюмалар ибрати", "Доно Алишер", "Мадхия", "Светоч", "Сарчашмадан томчилар", "Асотирлар ва ривоятлар", "Лайлак келди, ез бул-ди", "Узбек адабий әртаклари", "Узбек халк әртаклари", "Уз-бек халк асотирлари", "Олтин саныл очилди" ва бошқа китоб-лар шулар жумласидандыр.

Булардан талқари, кафедра олимларининг тиниб-тинчимас халк маданияти жонкуярларининг саъи-харакатлари билан "Узбек халк фантастикаси" туркумида ҳар бири 9-10 босма табок хажмидаги 10 сөхрли әртак тұтпамлары, "Жаҳон халжлари дур-доналари" туркумида 5 та ҳар бири 15-18 босма табок хажми-даги фольклор намуналари тұтпамлары, "Узбек халк ижоди" туркумидаги ҳар бири 15-20 босма табок хажмини ташкил этув-чи халк достонлари тұтпамлары нашр этилиб, китобхонларға тақдым этилған.

Кафедрала ҳар қандай талқикот еки укув жараенига таал-дуқли иш яратилмасын, еш уқитувчи-мураббийларни илмий иш олиб боришиңа жағб қилинади, уларға рахнамолик қилинади. Би-нобарин, кутубхонашунослиқка оид рисолалари ва үкув күллан-малари шу мутахассислик буйича билим на малакага эга кагта уқитувачи Исҳоков М., Аванесова Н.Б., Шабалиға О.Г. кабилар-нишшунингдек, доцент Э.Йулғашев, доцент С.Алимов, А.Сапа-ровлај билан ҳамкорлықда еки уларнинг самимий маслахатлари билан дунеға келгән дейиши мумкин. Масалан, "Китоб қадри", "Узбек библиофиллари", "Китобсиз уй-куеңсиз күн", "Китоб, кутубхона, китобхон" каби шылар ана шүндай ҳамкорлық нати-жасидир.

"Болалар адабиети ва күтубхонада болалар билан ишшаш" кафедраси тақдир-такозоси билан бир-бирини самимий ҳурмат киүтүвчи, хеч қандай түшүнгиришлареиз, ҳиссий антилай олади-ган, түрлі міллат, түрлі масхабдагы кишиләр жамоасидан таш-кил топған. Назар кафедрала мемлекет киүтүвчи 8 нафар уқитув-чи-мураббийлар факат укув жараени ва илмий амалий ишлар фаолиятти билан машиғул булмасдан, ижтимоий ишшарда, хусусан, талабаларни милләт истиқбол мағнұраси рухиша торбиялары йу-

лида барча имкониятлардан фойдаланмоқдалар.

Кафедра аъзолари болалар адабиёти ва кутубхонашунослик масалалари бўйича тўплаган тажрибалари, олиб борган илмий-назарий тадқиқотларини фақат ўкув жараёнида эмас, балки турли анжуманларда оммавий аҳборот воситалари ёрдамида ҳам кенг оммалашгиришга эритиб келаётир. Ҳусусан, профессор Малик Муродов бу соҳада улкан ишларни болжариб, Узбекистон телерадиокомпанияси эшиттириш ва кўрсатувларида, доцент С.Алимов ва катта ўқитувчи М.Исҳоқов Узбекистон телерадиосида ўнлаб чиқишилар уюптиридилар. Узоқ йиллар мобайнида кафедра аъзоларидан катта ўқитувчи О.Шабалина Ленинград, Кемерова, Чимкент олий билимгоҳларида утказилган болалар адабиёти, болалар ва ўсмиirlар китоблари хусусиятларига бағишланган илмий-назарий анжуманларда иштирок этиб келди. Кафедранинг фаол иштирокчиларидан доцент Э.Йулдошев ва бошқалар эса Хоразм, Тошкент, Самарқанд вилоятлари болалар кутубхоналари иш фаолияти билан қизиқиб, у жойлардаги китобхонлик масалалари бўйича тадқиқотлар олиб борилиши. Бу борада Э.Йуллошевининг Хива туманидаги оммавий кутубхоналар иш фаолиятини ўрганиш натижаларидан чиқадиган хulosалари диккатга сазовордир. Тадқиқотчининг олиб борган анкета сўроқлари ва китоб формулярларини таҳдид этиш бўйича кузатишларидан шу ҳақиқат маълум бўлшики, Узбекистондаги оммавий кутубхоналар ўргача китобхонларининг 77 фоизидан кўпроги-ни китобхон болалар ташкил этар экан. Бундай таҳдиллар катта ўқитувчи Н.Ю.Аванесова, М.Исҳоқов, ўқитувчи Н.Қорабоевалар томонидан Тошкент шаҳар марказлашган кутубхоналар тизими бўйича олиб борилиб, Э.Йулдошевининг китобхонлик масаласидаги хulosалари тугрилиги тасдиқлайди. Кафедра болалар тарбияси, уларнинг маънавиятигини ривожлантиришга ёрдам берувчи масалалар бўйича ҳам иш олиб боралилар.

Чунончи, ҳар йили ўтказиладиган талабалар илмий анжумани учун илмий маъруза тайерлани, институт анъанавий илмий-назарий конференцияси учун долзарб мавзуларда докладлар қрилиш билан чекланмай, болалар адабиёти вакилларининг энг пешшадамлери билан учрапашувлар ўтказилип, китобхонлар анжуманини уюптириш, болалар матбуоти ҳолимлари билан мулоқатда бўлиш сингари тадбирлар ташкил этишида ҳам фишойлилк кўрсатмоқдалар. Шунингдек, кафедра аъзолари кучи билан ҳар

йили "Еш гвардия", "Гафур Гулом", "Мерос", "Китобсеварлар жамияти", "Билим", "Ўзбекистон", "Ўқитувчи", "Фан" каби давлат нашриетларида Тошкент Давлат Маданият институти илмий ишлар туплами белиси остида кўплаб китоб ва рисолалар нашр этаеттанилиги ҳам мухимdir.

Мазкур кафедра хали таълими ва Маданият Вазирлиги таскил сарруфига мансуб болалар кутубхоналари фаолиятини ташкил қилиб, китоб билан ишлап усул ва йўлларини такомиллаштириш, китоб воситасида китобхон оммасини шакллантириш, савияли, эстетик дидли ва юксак маданиятли инсонларни тарбиялаш каби вазифаларга каратилган. Бинобарик, еш гулак тарбияси - бу келажак тарбияси. Келгуси узбек миллиатига мансуб фуқароларнинг умумий савияси қандай булиши бугунги қуйиладиган қадамлар билан узвий bogлиқ. Бас, шундай экан, эртанги кун одамларининг маданияти, ижтимоий-сиёсий қарашлари бугунги китобхон боланинг кай йусинда тарбия олишига bogлиқdir. Мактаб, болалар кутубхоналарида жамиятдаги барча тарбия ва таълим муассасалари билан ҳамкорликда ана шу маъсулиятили ишга янтича ендоппмас экан, ҳозирги хаётда юз берган иқтисодий ва маънавий кризислар гирлобидан кутулиб кетиш мумкин булмай колади. Чунки, илм-фан ва маданият иқтисодий масалалар билан бир хил меъёрда ривожланмаса, хеч качон ҳақиқий демократияга асосланган тузум ҳам, мул-кулчилликка эга давлат ҳам, инсоф, диенат ва имонга эга одамлар бирлиги ҳам юзага келмайди. Бу инсоният боцидан кечирган тарисининг аччик, лекин инкор этиб булмас ҳақиқати. Узбекистон эндиғина озодлик, истиклол йулига чикаётган экан, утмишининг яхши анъаналаридан баҳраманд бўлиб, салбий ходисалардан воз кечган холда, факат маърифат ва маданиятни усив келаеттган авладлар калбига синглишишдек, кечиктириб булмас вазифаларни бажара бориб, буюк тараккиет йулига чикиш мумкин. Албатта, бу ишлар кескин ислоҳат ва катта бурилишларни тақозо этади. Ана шундай кескин ислоҳат таълаб килалиган энг мухим соҳа - болалар таълим ва тарбияси хисобланади.

ХХ асрдаи автоллар умумий маданияти ва маънавияти инкоризга юз тутиши сабабларидан бигитаси - бу бола тарбияси - нинг анъанавий заминидан ажralib колганлиги, еш авводга ота-боболаримиз томонидан бериб келингандан исломий тарбиядан воз кечилиб, биз учун миллий маънавияти еки бутунлай бошқа

халқлар педагоглари ишлаб чиққан назариялари асосида ёндо-
шилғанлығи, деб баҳолап керак.

Агар биз ўсиб келаестган фарзандлар онги, қалбы шуурига
китоб, кутубхона воситасыдаги маърифий зарурат уругларини
буғун қадамас эканмиз, эртага вояга етувчи ўзбек фуқаролари
тирикчилек "банд" ларига айланиб қолиши оқибатила, яхши еб-
ишишу, чиройли кийиниши ва жон койитмай кун утказувчи оло-
монлар гурुхи вужудга келиши шубҳасиз.

Кафедра жамоаси юқорида таъкидланган долзарб масала-
ларга ўзининг кичкина бўлса ҳам имконият даражасида ҳисса-
сими қўшиб келмоқда. Кафедра болалар адабиётисиз, болалар
кутубхонаси фаолиятисиз, умуман, бадилий адабиёт, халқ оғза-
ки ижодиёти санъятисиз миллий маданият, тўла маънавиятли
ривожланган жамият қуриб бўлмаслигини чуқур аңглаган холда
ишламокда. Илмий фаолиятни ривожлантирумай туриб, билимдон
карларсиз муносиб ишлар амалга оптайди. Шу боис, кафедра
жамоаси илмий йўналинига алоҳидә эътибор бермоқда. 1980 йил-
дан буён ҳар йили икки-уч диссертация, қўлланма, монография
ва тавсияномалар кафедра олимлари, мутахассис мураббийлари
муҳокамасидан ўтказилиб, ҳимояя, нашрга ёки ўқув амалиёти-
га тавсия килинади. Кафедра илмий ҳасти учун табиий хол хи-
собланган бу ишлар фақат Узбекистон миқёсидағина эмас, бал-
ки Марказий Осиёдаги қардош давлатлар болалар адабиётги,
халқ оғзаки ижодиёти, кутубхонашунослик, китоб ўқинига раҳ-
барлик қилиши, китоб безаги, болалар адабиётги библиографияси
бўйича ҳамкорлик қилмоқда. Кафедранинг профессор-ўқитувчи-
лари Олма-Ота, Ашрабат, Бишкек, Душанбе каби қўшии давлат-
лар илмий тадқиқотчилари диссертацияларига хакамлик килга-
ни, шунингдек, республикадаги турли маҳсус докторлик
ҳимояси Илмий Қенгашларига аъзо эканликларини ҳам таъкидлап
лозим. Кафедра Узбекистон Фанлар Академияси Алиялар Навоий
номидаги адабиёт илмий текшириши институти, Низомий номли
Тыпикент Даълат муаллимлар тайерлари институти, Қори-Ниезий
номли педагогика илмий текшириш институти, Республика бола-
лар ва ўсмиirlар кутубхонаси каби обрўли муассасалар билан
доимий ҳамкорликда иш олиб боради. Бундан ташқари, республи-
кадаги болалар ва ўсмиirlар наприётлари, матбуот воситалари
ва маданият марказлари учун кафедра ўқитувчи-олимларининг
турли илмий-оммавий, ижодий-бадилий ишлари доимий равишда

тавсия этиб тушилади. Бунга мисол "стипендия катта" үкитунчи М.Исхоковинин Навоий номли Даълат кутубхонасида чоп этилган болалар кутубхоналарига мұлжалланған тавсияномалари. Э.Йулдошев ва С.Алимовларнинг болалар матбуотигина бағишланған илмий-оммабоп ишлари, профессор М.Муродовнинг халқ достонлари асосида ёзилған инженеровкалариниң курсатили мүмкін.

Кафедрала ҳозирги кунга кадар Самарканд, Наманган, Қашқаларға, Ташкенттеги вилюятларидан келиб, илмий жамоадаги олимп-мугахасистер өрдемі билан фан номзодлары ва фан докторлары бүйінча үз диссертацияларини тайнерлаб, мұваффакиятли ғылдаганлар сони үндап ортигандар. Ҳозирги күнде ҳам ун белгідан зиёд тадқиқотчилар бевоситта бу кафедра билан обғизін холда үз илмий ишларити оліб бораестірлар. Чунонғи С.Катташ, Указчика, Т.П.Красинова, Г.Чандуров, В.Яхин, Б.Маметназов, Р.Калитбоев, В.Багизбекова, Шўур Асадилла, Сидикий, Шинжин, Лейлянино, О.Бекмуротов, Ж.Қориевна сингари турли мисалларда ғылыми тадқиқоттарда мұваффакияттагы якунлардан, Шұниншек, бу кафедра ақылдары; Ғылғат үткүн жараенғы, илмий-метолик, тәълім-тарбия меселелерін билан машил бүлмай, иштегіттүн хусусиятты га мос турли талбияларға амалға отиришпен ҳам үзлардан көмкөрона улушларини күшаётір. Чуюмчы, бағынғыштарда ви-халқ ижодиеті күрек конкурслари үткәнненде ташкилдескенде көп көліп келади. Булардан ташқары, фольклор-этнографик дәстүрліктерге метолик өрдем беріш, фольклор этнографик экспедицияларни уюпгигириш, Республика Езуучилар уюпчеси билан доимий алдақ үрнатыши, жойлардагы маданияттың бүйілілары билан илмий-ижодий шартномалар тузиси сингари ишларда ташаббускорлық көлиб келмокда.

Кафедра ақылдары үкүв жараёндан бўш вақтларила илмий-ижодий марказлар, национальлар, журналлар ва газеталар билан тишинмисиз ҳамкорликда яшайди. Шу туфайли "Амир Темур юрган йўйлари бўйлаб" илмий экспедициясини ташкил этипши бу кафедра "Туркистон" газетаси редакцияси билан биргэ фаoliyat курсатди. Уцдан ташқары "Илак йули мулоқот йўли" (ЮНЕСКО ташкил этиган) Халқаро экспедицияла ишларок этиб, улут бобомиз ҳақида ёзбахо халқ оғзаки ижоди намуналарини ёзив олинишни хисса күпши.

Кафедра ақылары ташаббуси билан илк маротаба Маданият

институти тарихида "Маданият институти олимлари" серияси тапкыл килиниб, "Профессор Мухсин Алиев", "Профессор Наби Рахимов" каби библиографик күлланмалар яратылған. Бу кафедра аъзолари Республика миқесидаги матбуот ва оммавий ахборот воситаларида фаол иштирок этиб туради. Бинобарин, "Гулхан", "Сирли олам" каби болалар ва усмирлар журнallарида хайтат аъзолари бўлишларига карамай, кичкингойлар алабиети ва болалар китоб уқиши муаммолари, болалар фольклори, умуман, маданий қадриялар каби долзарб масалалар буйича доимий энгизтириш ва курсатувларда иштирок этиб келмоқдалар, мақолалар чоп килинмоқда.

Кафедранинг таникли вакиллари турди халкаро миқесда уйказилдиган илмий-маданий анжуманлар, симпозиумларда ҳам қатнашиб, узбек халқининг бой миллий меросини тарғиб килишда фидойилик курсатали. Анкара, Стамбул, Күнио, Оқшаҳар каби шаҳарлардаги ана шундай анжуманларда профессор М.Муродов қатнаши. Унда "Турк дунеси ҳалқ адабиети", "Турк дунеси баҳши-шоирлари, узоnlари, оқинлари, манаңчилари типологик иллизлери", "Хужа Насридин олам кезади" каби илмий-маданий ҳамкорликдаги публишларда маърузалар утказилали.

Кафедра бозор иктиносидеги карамай, 1993 йилнинг узила 80 табокдан иборат бепта китоб чоп эттириди. "Ҳалқ донишмандиги сабоқлари", "Армугон" деган номлардаги институт илмий ишлар тупшамлари дунега келиши учун тапшабускор були. Юкорида эслатилганидек, хозирги даврда иктисолий ва маданий юксалған давлатлар тарихий тажрибаси шуни курсатадики, одамларнинг ширин ҳаёллари, буюк орзуладига эришишпининг ягона йули гудакларни ҳалол, иймон рухи билан тарбиялаштири. Шу ўринда улуг рус ёзувчиси Лев Толстой: "Болалар адабиети – бу жуда масъул иш. Инсон фарзандининг ҳакиқий характер формалатларини шаклжаниши куп жихатдан учинг гулаклигига олалиган аҳлоқий тарбияси билан унга бериладиган илк бадий асарларга боғлик, яъни икки ешдан етти ешга қалар булган давр тубсиз жарлик, ундан менинг ешингача эса бир қадам масофа" – деганида, ҳак эди.

"Болалор адабиети ва кутубхонада болалар билан ишлани" кафедраси, хозирги бозор иктиносидети давриши, маданий ердамдан кура маънавий ғамхурларни жуда мухтоҗлар. Ҳусусан, кафедрагы ажратиладиган мавжул дарс соатларига тегмай, мактаб, маҳсус болалар кутубхоналари учун малакали мутахассислар тайерланаша укув жараенига ердам берилшини иборат, амалда бекірлілішин лозим ердамлардир.

Х.ЭГАМОВ, Р.ЖАМОНОВ

МИЛЛИЙ АЛИФБОМИЗ РАВНАКИ МАСАЛАСИГА ДОИР

Хар бир халиқ ўз тарихи давомидә қўлга кирилтан ютуқла-
ридан бири - унинг тили бўлса, иккинчиси - ёзуви хисобла-
ниди. Езув орқали жамият томонидан яратилган неъматлар: бу-
тун бошли бир тарих, ҳалқнинг маънавий олами,
қанчадан-қанча сиру-саноат келтуси авлодга етказилади. Лекин
жамиятда содир бўладиган турли хил ўзгаришлар, хар хил сиё-
сий ендошувлар, ҳамда бошка бир қанча сабабларга кўра ёзув
ўзгариб, такомиллапиб бориши ҳам табиий.

Худди шундай даврни хозирги кунда ўзбек алифбоси ўз
бошидан кечирмокда. Биз кирилл (рус) езувни асосидаги алиф-
бодан лотин ёзуви асосидаги миллий алифбога ўчни босқичиди
турбимиз. Масала сиёсий томондан ҳал қилинди: Узбекистон
Республикаси Олий Конганиши 1993 йил 2 сентябрда янти алифбо-
га ўтиши ҳакида, конун кабул қилди. Айни пайтда мазкур жара-
ённи амалга ошириш учун хукумат комиссияси тузилиб, чо-
ра -талабирлар ишлаб чиқримоқда.

Маълумки, езув ҳар қандай жамият ривожида муҳим роль
ўйнайди, аввало жамиятнинг ривожланғанлик даражаси ҳам
ёзувига эга еки эга эмаслиги билан чамбарчес боғланиб кета-
ди. Ҳалқимиз ўз тарихи давомидә бир неча езувлардан фойда-
ланниб келган. Айниқса, сүғд, уйнур, урхун - енисей, ҳамда
араб ёзувларида туркий ҳалқларнинг бебахо асарлари битил-
ган. Ҳусусан, 13 аср давомидә ҳалқимизнинг маънавий ҳазина-
си битилган, дунега машҳур алломаларимиз ижод қилган - араб
езувни маданиятимиз ривожида салмоқли ўрин эталлади. Бироқ
октябрь тұнтарышидан кейинни сиёсий ўзгаришлар, ҳамда араб
ёзувини урганишшадаи объектив қишинчилеклер мазкур ёзувни
ислох қилишни, кейинроқ лотин ёзувига ўтишни талаб қили. 1923
йил октябрьда Бухорода биринчи имло конференцияси бўл-
ди. Натижада асрлардан бері қулланиб келинаётган араб ёзу-
вига ўзгаришилар киритилди, 9 ҳарф олинниб ташланди, те-
гисили имло қоидалари қабул қилинди, ёзув имкони қалар
тилининг товушлар тизимига мослаштирилди.

Бироқ жамият хаётида рўй берабётган кескин ўзгаришлар:
СССР деб атальмиш улкан империянинг вужудга келипши, марксизм-

ленинизм гояларининг халк онгига мажбуран сингидирилиши, "ягона оила" тушунчасининг пайдо булиши оқибатида ислоҳ, араб езуви ҳам "инвалибий" талабларги жавоб беролмай келди. СССР таркибида бир катар туркий тилли республикаларда араб езувини лотин езувин билан алмаштириш жараени бошиланди. Айтаб уғиши жоизки, маскур жараснда Озарбайжон вакиллари фалшик курсатдилар. 1926 йил 26 февраль – 6 март кунлари Бокула Бутунитифок туркологаришининг 1-съездиги утказилиди. Ушбу анжуман ишчининг асосий якуни плундан иборат буллики, барча туркий худжандар алифболарини жүннинлаштирини тавсия килинди. Жойларда жаңг микесдаги ишлар бошлаб юборилади. Жумладан, республикамизда 1927 йилда утказилган улке курилтойи узбек тили ва имлосига багишланып, узбек езувини лотинлаштириши масаласи уртага куйилди. Шундан кейин Узбекистон ССР Марказий Кумигаси Президиуми яшги (лотин) алифбога утиказили Марказий Комитетини ташкил этиш хакида карор кабул килиди. 1929 йилда Самарканда утказилган республика имло курилтойида кизгич баҳе – мунонзаралардан сунг 34 лотинича эврфдан иборат биринчи узбек алифбоси кабул кильди. Ушбу анжумандан кейин ҳам узбек езуви ва имлоси хусусилаги баҳслар тухтамади, айнихиса, унли товушларни ифодаловчи ҳарфлар хакида тортилувлар давом этди. 1934 йилдинг январида Ташкентда булиб утган иммий анжуман узбек тилининг имло кондайларига багишланди, натижада 9 унли товуш урнига 6 унли көндирилихамда алифба ва имлога бир катар тузатишлар киритилди. Шундай килиб, узбек алифбоси тулик лотинлаштирилди.

1929 – 1940 йillardа амалда булаган лотин езуви, аслини олганда, республикамиз мажтимоий ҳастида прогрессив роль уйнади. Хуни, бу езувини афзалликлари нимела эди? Аввало шунни таъкидланып керакси, лотин езуви савод чикарини учун бир мунҷиба куляй эди. Чунки араб езувидан фарқли уларок, лотин езувидан туркий тиллар учун хос булаган унли товушларни ифодалаштирун мүмкин булди, яъни товуш ва ҳарфларнинг уйсунлиги козага келди. Оддий меҳнаткаш ахли орасидаги саводхонликларни етпиасини кугарилини ҳам маша шу куляйлик билан белорданали. Лотин езувини утицининг янада мухим жиҳати шундин булдикни, туркий жайларининг азалий мунитаржисиги уларнини сувида ҳам деярли сакланиб қолган эди. 1925 – 1938 йillardа СССР худудидан 18 та туркий тил лотин езувига утди. Шу уртида ало-

хиле мустақиқ даъват булишига карамасдан Туркияда ҳамараб езувиининг лотин езуви билан алмаптирилганини курсатиб утиш лозим. Негаки, усмонилик турклар ҳам туркий ҳалклардан ажрабиб кетмаслик, маданиятнинг иироклашувига йул қўймаслик мақсадида шундай қадам ташланига мажбур булдилаар.

Марксизм-ленинизм гоясига сунинган, "империячилик" касалига грифтор булган Москвалаги рашнамолар туркий ҳалклар эришаётган ютукларни, айникса, саводхонлик борасидаги муваффакиятларни ҳам кила олмас эди. Уларнинг асл мақсади миллий тилларнинг эркин риможланниб боришини таъминлаш эмас, балки қандай йул билан булмасин, миллий республикаларнинг ҳак-хукукларини чеклашиб бориши, ягона иттифокни янада мустаҳкамлаш, айни вайтда рус тилини ягона даъват тили даражасига олиб чиқиш эди. Мана шу мақсад йўлни лотин езуви амал қиласетган туркий тиллар алифболари "империя" мағфаатларига тускинлик киради. Шу сабабни ҳам лотин езувиининг туркӣ тиллар товуш тизимишга тугри келмаслиги, кирил (рус) езуви-киниг катта имкониятларга згаллиги зур бериб тарғиб кишинча бошлианди. Рус тилини уранишида лотин езувиидаги ҳалкларнинг қилинадиганлиги, напр ишиларидаги чалқашликлар рукач қилиниб, турии баҳоналар остила рус (кирил) езувиига утиш учун ҳаракат бошлианиб кетди. Бунинг устиге мамдакетдаги смесий вазият, ҳамда туркий республикалардаги купгина раҳбарларнинг узокни кура олмагани, Москва чизиб берган чизикдан чиқа олмаслиги мажкор жарненин тезлаштирилди. Узбекистон Олий Совети Президиуми 1940 йил 8 майда узбек езувиин лотинлаштирилган алифбодан рус графикиаси асосидаги янги алифбога кучириш ҳакида карор кабул кишиди.

Кирил (рус) езуви асосидаги алифбо, тан олиш керакки, соддадаги, урганиши учун кулагичиги билан ажраблиб туради. Биромбу езуви ҳам узбек тилиде мавжуд булган товушилар тизимиши тулик акс эттира олмали. Айни пайтда туркий тиллар алифболарининг бир - биридан узоклануши бошлианди. Айникса, бу борада узбек тилишунослар "жонбозлик" курсатдилар, яъни рус алифбосини деярла узгаришсиз кабул килдишургамда рус тилида мавжуд бўлмаган узбек тилини ўс бўлгани 4 товушини ифодалавчи харфларни (Ў, К, Г, Х) алифбо охирига тиркаб куйинди. Озарбайжон, козоқ, киргиз, коракалпок, туркман тилларидан кирил езувиига утишина имкон қалар ҳалқ жонли тилига, мавжуд

төвупшарнинг ифодаланишига эътибор берилди. Аммо узбекларга хос булган, ҳакикий узбекча нуткини ифодаловчи төвупшар учун янги (рус) алифбода маҳсус белги - ҳарфлар олинмади. Масалан, миллатимиз номини ифодаловчи узбек сузини олиб курайлик. Мазкур суздаги -у- ҳарфи аслида олдкатор, лабланган, тор унлини ифодалайди: урток, урмок, ура, упкон, кул, йул ва ж. Узбек сузида эса бутунлай бошқа бир товуш иштирик этади. Худди шундай талаффузни турт, була, қуйлак, утмок, урдак сузларида хам учратиш мумкин. Айнан ана шу товуш карлош туркий тилиларнинг аксариятида мавжуд булиб, -е тарзида езилади: өзбек, торт, отмок ва ж. Бизда эса -о ҳарфи олинмаганидан езилиши бир хил сузлар - омонимлар, аникроги омографлар купайиб кетади: ут "олов", ут "организм", булмок "юз бермок", "амалга ономок" - булмок "важратмок, таксим кильмок", тур "буюм, нарса" - тур "юкоридаги жой, урин" маъносидаги сузларнинг иккинчиси: от, болмок, тор, шаклида езилиши керак эди.

Кирил алифбосининг узбекча төвупшарни тулик акс этирира олмасдиги бошқа ҳарфларда хам намоен булади. И ҳарфи рус тилини орқали узбек тилига узлашган сузлар учун ва кисман узбекча сузлар учун мос келади: лирика, инженер, ирригация, юрист, артист ва ж. Айни пайтда асл узбекча сузлар: илон, ирмок, бир, биз, сиз ва ж.кларнинг талаффузини солиштириб курсак, катта фарқ мавжудлигига икror булемиз. Ваҳоланки, мазкур уринларда узга бир товуш иштирик этмоқда. Кирил езувидалги яна бир камчилик нг ҳарф биримаси билан бөглилдири. Аслида тилда мавжуд булган ҳар бир товуш учун алоҳида белгининг олинниши ижобий ҳол ҳисобланади. Аммо, бизнинг жорий алифбомизда ушбу ҳолат хисобга олинмаган. Бунинг окибатида имлода, аникроги бугин кучиришда чалкапшлар келиб чиқмоқда. Масалан, сингил, кунгил, тонг, сунг каби сузларни бугинге ажратишади, ҳатто талаффуз этишда хатога йул қуйилмоқда: син-гил, кун-гил, тон-ги, сун-ги тарзида езилмоқда.

Нг ҳарф биримаси урнига бошқа тилиларда олинганидек - нг белгиси кулланганда кун нарса ойлинилашган булаар эди.

Хозирги жорий алифбомизда узбек тилидаги төвупшарнинг мөнкиятини акс этирмайдиган ъ-ц каби ҳарфлар ортикча қабул килинган. Чунки -ъ (айриши) белгиси куйилгани билан биз рус тилидагидек талаффуз кильмаймиз. Яъни, бу белги бизда маъно

жератувчиллик вазифасини бажармайди. -ц ҳарфи эса ўзбекча сузларда умуман ишлатилмайди. Кирилл алифбосини кабул килип билан ортирган яна бир ортиқчалик еллашган унлилар (е. е. р. я) ниңг узлапшылганити булди. Киска килиб айтилғанды, хо-йығи алифбога асосан русча ва рус тили оркали узлашкан хо-йығий сузларнинг езилиши ва талаффузига асосий әътибор қардиган. Ўзбек адабий тили ва жонли талаффузи орасидаги фарқ камаймайди. Энг ачинарлиси шу булдики; туркий халклар жири иккингчисинин езувини укиб тушунмайдиган даражага кепшиб колди.

Хайриятки, мустакиллик шабадалари эсеб, миллый давлаттар ташкил топган, хозирги пайтда езувга әътибор каротилди. Туркий халкларнинг азалий мунггараклиги езувга хам боғлики-дир, объективия зарурат эканлыги уз вактида апглаб етилди. Озарбайжонда лотин езуви билан алмаштирилди. Туркманистанда 1998 йылдан бослаб лотин езуви амал килалиган булди. 1993 йил 2 сенгябрда "Лотин езувига асосланган узбек алифбосини жорий этиш тутрисида" Узбекистон Республикасини конуну кабул килинди. Мазкур конун хаетимизда уз кучини боскич-ма-боскич амалга опширайланган булди. Уйлаймизки, энли алифбодаги камчилликлар барҳам топали. Энг аввало имловий камчилликлар тутатилди. Тавсия килинадиган алифбодан куриниб туриблики, куппина ижобий узгаришлар руй бериши аник. Масалан, биз юкорида айттиб утган -нг ҳарф биримкаси учун -п белгиси таклиф килинган. Бундан ташкари айрим шева вакиллари учун кийинчиллик тутдиралиган -х ва -х товушлари учун -х ва -п белгилари тавсия килинган. Айни пайтда тавсия килинган алифбонинг камчилликлари хам мавжудки, бу алохида мавзуни камраб олади.

Назаримиздада, лотин езувига утиш билан она тилимиз товушларининг табиятги якколрок намоен булди, туркий халкларнинг алифболари мумкин калар умумлаштирилали (унификациялапшали) Бу эса Қадимий Турон замити халклари умуман олганда, барча туркий халкларнинг манфаатларига мос тушали.

Хукумат комиссияси белгиланган тадбирларга мувофик, олий укув юрглари заммасига хам анчагина масъулият юкланди. Жумладаи, Гизинг институт профессор - укитувчилиари, талеба ва ходимларини лотин езуви асбаслагати янти ўзбек алифбосига ургатилишининг бир неча томонлари борки, шулар ха-

кила тухталмай булмайли.

Маълумки, ушбу масъулият, аввало, тиљшунослик кафедраларига, хусусан, Узбек тили кафедраси зиномасига тушали. Шу маънода Узбек тили кафедрасининг профессор - уқитувчилари қайта тайергерлик ишларини бошлаб юбордилар. Бунинг учун кафедрала етарли илмий-ижодий кучлар мавжуд. Кафедра жамоаси, яни пайтда, кирил ва лотин езувларининг узаро мутаносиблиги ва эълон килинган алифбонинг ютуқ ва камчиликлари хусусида бахс - мунозаралар утиказмоқдалар.

Лотин езуви асосидаги янни узбек алифбосини ургатишнинг узига хос нозик томонлари, услублари, йул-йуриклари мавжудки, маҳсус укув дастури ишлаб чиқмасдан туриб, буни амалга ошириш мүшкүл. Шу сабабли хам, хозирги пайтда, янги дастур устида иш давом эттириялгани, машни ва матнлар танланашда мумкин кадер маланият институтининг узига хослиги - спецификаси хисобга олиномокда.

Бизнинг назаримизда, 1994 йил сентябрдан бошлаб институт профессор - уқитувчилари, талаба ва ходимлари учун маҳсус курслар ташкил килиш имконияти бор. Уйлаймизки, имло ва пунктуация коидаларига бағиппаб чакириладиган курултойгача, янги алифбони урганини фойдалан холи булмаса керак. Шу муносабат билан институтнинг укув режасига хам узгаришлар киритишга тутирилди. Янни лотин езувини урганиш учун меъдун соат талаб килинади. Яратилиштани укув дастурига биноандамда бизнинг хисоб - китобларимизга куралотин езуви ни пухта эгаллаш учун 30 - 35 соат вакт керак булади. Излаган имкон топар, деганиларидек, мазкур соатларни топиш йулларини уйлаб куйганимиз. Шулардан бири - эски узбек (араб) езуви дарслари учун ажратилган соатлардан 30 соатини лотин езувига ажратиш мумкин.

Хулоса килиб айтганда, мазкур алифбо республиканинг ҳар тарафлама камол топишини ва жаҳон коммуникация тизимига киришини жадаллаштирувчи кулаг шароит яратилишга хизмат килади. Умид килемизки, янги алифбомиз узбек халқи маланий савиёсини кутариштда мухим кадам булиб, жаҳонга донруг солалиган янги бир авлоднинг вояти етишида восита булади.

А.РУЗМЕТОВ

МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАР: ТАРИХ ВА ИСТИҚБОЛ

Узбекистон республикасининг мустақил давлат сифатидаги тараққиети ва унинг етакчи жаҳон мамлакатлари каторидан урин олиши кун жиҳатдан юкори малакалий кадрларга бодилилар. Бу уринда Олий укув юргарининг урни алоҳида зътиборга лоийик.

Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтида, театр-рассомчиллик институти ва консерваторияда маданий-маърифий ишлар мутахассисларини тайёрлаб берадиган бўлиши даражасида фаолият бошлаган кичик жамоа, 1973 йил 22 августанда, собиқ СССР Министрлар Советининг 591-рақамли карорига асосан Тошкент Давлат маданият институти таркиб топши.

Институтда кутубхоначалик ва маданий-маърифий ишлар куллиётлари мавжуд бўлиб, 1974 йилде 18 кафедрада жами 194 уқитувчи ишлабган. Улардан 45 кипши илмий даражага эга бўлган. Хозирги кунда эса 25 та кафедрада 336 дан ортиқ профессор-уқитувчилар талабаларга таълим бермоқда. Шулардан 20 га якини доктор ва профессорлар, 170 дан ортиги фан номзоди ва доцент лавозимларида меҳнат қилиб келмоқда.

Маданият институтидаги маданий-маърифий ишлар куллиёти алоҳида урин тутади, у асосан ҳаваскорлик халк чолгу асбоблари, пурфлама чолгу асбоблари оркестри раҳбарлари, ҳаваскорлик хор, халк мусикаси ансамбли раҳбари, ҳаваскорлик театри, ракс жамоаси раҳбари, клуб ишлари услубиётчи-ташкилотчи, маданият социологи, оммавий байрамлар режиссёр-ташкилотчиси, дам олиси ташкилотчиси, маданият менеджери ихтиноссликлари буйича кадрлар тайерланмоқда. Агар куллиётда 1975-1980 йилларда маданий-маърифий ишлар мутахассисларини буйича ҳаммаси бўлиб 688 та кадр тайерланган булса, хозирги кунга келиб эса сиртқи ва кундузги укув тизимини 7903 тала ба манафакият билан тагаллади. Куллиётимизни битириб чиқсан кутилаб мутахассислар республика миқесида, вилоятлар ва туманларда раҳбарлик лавозимларида меҳнат кильмокдилар, бадиий жамоаларда ижодий фаолигт олиб бормоқдалар.

Маданий-маърифий ишлар куллиётида 15 та кафедрада 200 дан ортиқ профессор-уқитувчи булажак маданият ходимларига

чукур билим ва намунали тарбия беришмокда. Укитувчиликнинг 80 фоизга якини илмий даражга, хамда унвонларга эгадир. Жумладан, 83 кипти фан номзоди ва доцент. В киши фан доктори ва профессордир. Уларнинг барчаси уз зиммаларига юклатилган вазифаларни тула антаган холда укув ишларини мустакил давлат мағкураси талаби даражасига кутариш, хамда жаҳон индозаси даражасила, ракобатбон матхассисларни тайерлаб бериш йулида меҳнат кильмоқдалар.

Куллиетда таълим тарбия жараени илмий тадқикот ишлари билан боғликликда олиб борилмокда. Бинобарин, 1974 йилда фольклор тадқикотида маданий-маърифий ишлар юзасида бирорта хам фан номзоди еки фан доктори бўлмаган булса, эндиликда шу соҳа буйича 10 дан ортик киши Москва, хамда Санкт-Петербург маданий институтларининг аспирантураларида таълим олиб, ихтиослаштирилган Кенгаппиларда номзодлик диссертациясини химоя килишлар. Усмон Корабов эса маданият тарихи ва назарияси иктиносиги буйича докторлик диссертациясини химоя килид. Бундан ташқари, куллиеттимиз укитувчилири марказий олийгоҳларда булишиб, узларининг назарий-услубий билим даражаларини бойитиб, малакаларини ошириб турдилар. Куллиет укитувчилири томонидан мингдан ортик илмий ишлар. 20 га якин укув кулланмалари яратилди. Жумладан, А.Мухамедовнинг "Маданий ишлар педагогикаси", К.Азимовнинг "Ҳаваскорлик халк чолгу асబлари оркестри билан ишлаш методикаси", Ш.Рузиневнинг "Ҳоршунослик", А.Рузметовнинг "Клуб муассасаларида гоявий сиесий тарбия", О.Камолхужаевнинг "Доира садолари", Н.Шариповнинг "Прима-рубобида ижро этипни урганиш методикаси", У.Корабеевнинг "Балий-оммавий тадбирлар", Р.Немматовнинг "Янги созим", Х.Турсуновнинг "Рубоб тароналари", М.Нурмухамедовнинг "Узбекистонда маданий-маърифий ишлар", Р.Турсунов, Х.Матназаров, Г.Ваҳобов ва бошқаларнинг "Узбек халк ашуалалари" кулланмалари шулар жумласиданлир.

Бирок килиниши керак бўлган ишлар бисердир. Бозор иктиносидеги шароитида маданият муассасалар фаoliyatiини моделлаштириш ва маданият соҳасини хусусийлаптириш муаммолар илмий назардан четда колмокда. Маданият иктиносидеги юзасидан бирорта хам номзодлик еки докторлик иши килинмаётir.

Куллиеттимизнинг йитирма ийлилк босиб угчан йулига назар солар эканмиз, бу даврда кадр тайерланшида милий

киефамизни йукатиб қўйган эканмиз, еки булмаса, кадр тайерлалаш масалаларидага бошқаларга куз тикиб колган эканмиз дейиптига тула асос булали. Жумладан, собик марказнинг Олий ва урта маҳсус таълими ва маданияти вазирликларининг Москнадан туриб Урга Осие, Болтик буйи, Кавказ ва бошқа минтакалар маданияти учун кадр тайерлари сиесатини режалаштириши, хар хил мавзудаги тавсиялар берилиши, ҳаммага мажбур булгани ягона укув режалар асосида кадр тайерлари натижасида миллий маданиятизига, унионг ҳалкчиликтига, шаркона хусусиятларига жиддий зарар етказилиди. Бу иллатлар оқибатида юртимизнинг маданий ва тарихий хусусиятлари инобатта олинисдан Ошрую маданиятига хос ихтисосликлар бўйича минглаб кадрлар тайерланди. Ҳалкимизнинг рухига мос маънавий оламимиз учун бой озука берувчи фенлар укув рёжасига киритилмади, бобокалонларимиз колдириган маданий меросни ривожлантирувчи мутахасисларни билимгоҳларимизда тайерлашга марказ рухсат бермади.

Миллий мустакилликимиз маданият иктиносидетини ислохотлар килишга, санъат соҳасида ҳам сайдо килиш учун объектив шароитлар яратмокла. Шуролар даврида маданият фаолиятига бозор иктиносидети принциплари, "савдо", "тижорат", "ишбилар-мөнътиқ" сузлари аллакандай вахимали мөъноларни англатсан булса, энди бу сузлар уз моҳияти ва асли маъносини томомкда. Шу маънода кулиятимиз кошида 1992-93 укув йилида Марказий Осие мамлакатлари ичига биринчи булиб, "маданият соҳаси меножери ва бизнес" ихтисослиги юзасида кадрлар тайерлашга киришишиди. Менеджер булимида укув жараени икки боскичча олиб борилиб, боскичлар якунига асосан бекаллаш ва магистр даражасида берилади. Шу сабабли мазкур ихтисосликда татлиим олаётган талабалар назарий билимларни узлаштириш билан бирга булгуси қасбни амалий томонларини ҳам урганишимокда. Шу максадда твлабалар "Гошкең" товар-фонд биржасида, "Каррон" акционерлик жамияти ҳалкаро узбек-рус савдо уйида ва Мехнат вазирлиги тизимида амалтегларни утсалар, жаҳонда илгор мамлакатлар тажрибасини урганиши мақсадида Топкентла булиб утган Узбекистон ва Россия Федерациясининг ишбилармонлар семинар-кенишишида, Бирлапиган Миллатлар Ташкилоти хомийлигида Топкентда булиб утган "Хусусийлаштириш-иктисолий ислоҳотининг мухим омилинидир" мавзусидаги ҳалкаро анжуманиларда вектав иштирок этилар.

Мустақил давлат уз конунлари, анъаналари билан яшаптаға хакли. Шундай бұлғач, әнлилікда маданият ва санъат укув юртлари уз фаолиятларини асрлар давомында канча-канча улуд зотларни берған тарихий йулиимизга асосланған холда мутахасисслар тайерлаши йулинни излешлери керак. Уз нағыбатидә эса мазкур олийгохлар олдига жақон бозори талабига тула жағоб бералған авлодлар тайерлайтын марказ сифатидә майдонға чикишлари хам керак булади. Бундан зытиборан, узбек мутахассислари хам дүненинг катар минтақаларидә номини кенг нағоен этилелерди даркор. Тутри бу йулларда оғир сукмокли йулларлан утишимизга түгри келади. Бирок вахимага тушишга хам ассоc йук. Хамма кийинчиликтер акл-идрөк асосида иш түтүнгіге болгандыр. Бунинг учун назаримда маданият ва санъат укув юртлари олдига юкори малакалы мутахассислар тайерлаша күйіндегі янги талаб ва вазифалар турибы:

Бириңчидан, маданият укув юртлари фаолиятига иккі йуналишша раҳбарлық килишдан воз кечиши даркор. Бу күшхокими-ятчилик уз нағыбатидә институттар фаолиятига салбый таъсир күрсатмокда. Масалан, олжы ва урта маҳсус тәъзим вазирларни томонидан укув юртларига тегипшилча раҳбарлық килинмаятты. Шу сабабдан булса керак, биз халигача бу вазирлікден бирон-та хам амалий ердам берганинни билмаймыз. Аксарият холларда эса факаттіна хар хил мазмундагы күрсатмалар, буйруқлар бериледи. Шу фаолияттнинг айнаң узини маданият ишлар вазирлігінде хам тақрорлайды. Маданият ишлар вазирлігінде эса укув юртларига укув-методик ишларининг савиясини, шунингдек уларнинг молшій-техника билан жиһозланыпшиң тегипшли даражада таъминнан лай олмаятты. Шундай бұлғач, бу укув юртлари бир вазирлікка караңында буюса максатта мувоғиқ булар зди. Бу эса, умумий шыдаги сансоларлықка чек күяли, сарфланастган меблаг міндо-рини камағыриб, ундан түгри фойдаланып усулуарини аниклаб беради.

Иккінчидан, маданият олий билімгохыда тайерланадыған-иқтисодикларни, жумладан маданият муассасаларининг штаттарында жиһиздій узгартырыш киритиш зарур. Шу күнгача жумхурият клуб муассасалары уз фаолиятларини ва штатларини Узбекистон Компартимасы МК ва республика Министрлар Советининг 1967 йыл 2 декабрлары 628-сондықтарига ассосан, кутубхоналар эса ССРР Олий Советининг 1984 йыл 13 мартағы "СССРда кутубхона

ишилари хакидаги Низом'игъ асосан иш тутиб келмоклалар. Бундай хол театрлар ва концерт муассасаларида хам давом этмоқда. Мавжуд штатлар ва улар бажарадиган вазифалар бугунги мустакил жумхурият маданият муассасалари олдила турган таблабларге мутлок жавоб бермай күйди. Шундай булгач, биз маданий йулиодизни мустакил белгилаб олишимиз, жаҳон давлатлари билан маданий алоказаларга, миллий тараккиетига хизмат килиладиган штатлар жорий килишимиз зарур. Ана шундагина биз маданият ва санъат институтларида тайерланадиган мутахасисларни халқаро андозалар талабига жавоб берадиган килиб тарбиялашга мувофик буламиз. Шу боис тез кунда мазкур укув юргларидаги режалар таг-туғи билан ислоҳ килиниб, ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибаларига суюниб, бакалавр ва магистр унвонларига берадиган усула тиши керак.

Учинчидан, олий билимгоҳ муаммолари тутрисида фикр билдирилганда суз уз-узидан укув режасига бориб тақалали. Укув режаси мутахассис тайерлашнинг асосишир. Бирок, бу ерда хам соҳта "демократия" колликлари хамон давом этмоқда. Хозир ҳар бир олий билимгоҳ уз укув режасини ишлаб чиқариб, уни олимлар илмий Кемтгани томонидан тасдикланиб, укув жараенига куллаш хўкукига эгалар. Бу мустакиллик бир томондан тутршиш. Лекин бу ерда хам эски қолища иш олиб боришга урганиб колган рухиятимиз келгуси мутахассис тақлирини уйламасдан, шахсий манфаатларимизни устун қўйишга олиб келмоқда. Минг афсуслар булсинким, олий билимгоҳда укув режасини тузиш жараенга мутахассис тайерлап вазифалари унитилиб ҳар бир кафедра, колаверса ҳар бир профессор-укитувчи, узига керак булган фанни, маҳсус ихтиносликка керак еки но-кераклигидан катъий назар, режага киритишга интилиб, мутахассис тайерлашга зарар етказса, укитувчилар ургасида зиддиятлар тутгириб, жамоа ижодий мұхитига салбий таъсир курсатмоқда. Шу сабабли олий билимгоҳ укув режалари соҳа нацирлари консида мутахассис ва амалиетчилар хамкорлигидан тузылиб, мутасаддии ташқилотлар томонидан тасдикланиб, укув юртлар учун унинг бажорилшинини мажбур килиб қўйин вақти келди.

Кези келгіңда шуны айтпің керакки, маданият олий укув тортларының тапталған иштесісінә мойыншың сезіліктан йүткіт ва қызларның тапталб өзіншің алохуда жылғыбор беріши талаб қызына-

ди. Бирок бу йуналишда хам ечилиши керак булган муаммолар мавжудшыр. Шулардан биринчиси, биз мактабларда маданият ходимлари билан касбга йуналириши ишлари билан хам шугулланыб турамиз. Афсус билан шунни телькидлаш керакки, маданият муассасалар фаолияти ешларни узига торталы, деб мутлако айтиб булмайды. Жумладан, мактаб укувчисига онаси "Күтубхонада китоб бериш учун беш ийлук расанды?" деб гина киляди. Отаси эса ундан хам утиб тушади: "Ахир у ерда ким ишпәлеңтәнин курмаяпсанми? У ерда укиппеге киролмаганлар ишлайды!" Бундай дашиномлардан боппи гангиган мактаб укувчиси хужжатларини узи кизиккан маданият укув юртидан олиб башкасига төшүрди. Уз наяватидан, абигуриентлар орасыда кийинчиликни енгизгө кодир булмаган, мактабни чөр-ночор битиргандай "биронта институтта кириб диплом олсам булди-да" деган фикрлары ешлар хам маданият укув юрги талабалари таркибидан урин олиш холлари учрамокда. Бу эса, маданият муассасаларининг мульжазгина сохасига меҳр куйган, нафосат оламига тапшы булган ишчилар, колхозчилар, хизматчилар, укувчилар келгани маъкул. Биноберин бу соҳанинг ҳакким жонкуярлари, маданий маърифий ишлар билимдоилари, фидоийларигина жумхурият учун купрок фойда келтиришлари мумкин. Афсуски, кабул хайъати аъзолари срасида хамон бизнинг институтимизга ҳар бир уринга "шунчалан" таиловлар булди деб, уз даргохини "улуглаш" холлари хам учраб турмокди. Бирок таиловининг катта булиши олийгоҳ ихтиносслигига хос булган абигуриентларни таилаш имкониятини бермайды. Бундай нуксонларга бархам бериш учун олийгоҳ раҳбарияти "уз талабасини" таилапт жараеси гоят мухим эканлигини тула англаб, ижодий ва тест имтихонлариги ташкилий жиҳатдан уюшкоқлик билан, юксак савиядада утказилири керак. Уз наяватидан, ижодий имтихонларга уз қасбини назарий ва амалий жиҳатдан яхши билган укуитувчиларни жалб килиши лозим. Бу холда укуитувчилар аввало вижданни пок, абигуриентлар билимийи объектив баҳоловчи, катта педагогик тажрибага эга булиши керак.

Туртинчилан, укув юртиниң иш фаолияти шетижаси талабаларининг касбии улуттаб, ҳалкка қандай хизмат килишини караб белтиланади. Шу сабабли олийгоҳ останасига қалим куйган йышит-қизиларни дастребки кунлариданок, уз ихтиноси руҳиша тарбиялаши керак. Бунинг учун олийгоҳларниң барча тад-

бирлари, жумладан, таълим-тарбия жараенлари, тұғаралар, тарабаларнинг бүш вактидаги мутаолалари касб доирасыда олиб борилмоги лозим. Матъумки, кейинги пайтларда укув жараенида үрганиладиган материаллар хажми көңгайыб кетмокда. Бу эса уз наебатида тарабаларнинг бүш вактини камайтириб, уларнинг мустакил ишләпти ва ижодий фикр юритгич кунникмаларини ризлантиришга салбий таъсир курсатмокда. Шу сабабли дарс жараенида тарабаларни аудиториядаги маъжбурий маппугулот билан банд килишини камайтириб, уларни фикрлаш қобилиятини ризожлантиришга, мустакил ишни ташкил этишга, улар фаолиятини якка шутгултанишга каретиш керак булмокда. Укув тарбия худди шу тарзда йуула күйүсә, шундагина бизда маданият сохасыга етук мутахассисларни тайерлаб берини яхшиланади.

Буғунги кунда салғынат ва маданият олий укув юртларидан изжтимоий-иктисодий хукуклар юзасидан етарли билим берилма-япти. Кипилок маданият-окартув ходимларини күя турайлик, хатто маданият сохасыда раҳбар лавозимида меҳнат килаеттан бөлзі одамлар хам уз хукукларини яхши билмайдилар. Натижада давлат томонидан берилеттан турли имтиеслар хәсепта татбик қилинмасдан колиб кетмокда. Жойларда маданият ходими касби зытибордан четда қолиб, маданият сохаси обруйига птур етмоқда. Бундай холатлар булмаслиги учун укув юрги маъмурлари укув режаларига бевосигта маданият ходимларининг хукукий таълимотига алоқадор фанларни жорий килишилари керак. Чunksи, маданият сохасыда хукукларни такомилаштиримай туриб, маданият ходимларининг конуний манфаатларини химоя килиб бўлмайди.

Маданият укув юртларидан кадрлар тайерлаш жараениниң навбатдаги муаммоси хужалик хисобидан мутахассислар тайерлашидир. Буғунги кунда мазкур соҳага кадр тайерлашга кетадиган барча харажатлар бевосигта давлат томонидан амалга оширилмокда. Шу сабабдан хам, маданият ишлар вазирлиги, колаверса, вилоят маданият бошкармалари мутахассислардан оқилюна фойдаланиш учун хеч кандай масъулият сезмаяптилар. Натижада, бундай кадрлардан ноўрни фойдаланилмокда. Шунингдек, тайер мутахассисларни олаётган вилоят маданият бошкармалари маданият укув юртларини ризожлантирип жараенинга амалла хеч кандай иштирок этмаяптилар. Жойларда маданият муассасаларига кадрлар тайерлаш режалари хар бир вилоят ма-

даний-маърифий муассасаларнинг ҳакикий эҳтиёжларидан келичикинишни такозо этди. Шундагина мутахассисларни уқитиши учун кетадиган ҳаражатларнинг бир кисми вилоят маданият бошқармалари томонидан таъминлашга каратилар, пироварли институтни тутгатган талабалардан оқилюна фойдаланиш мажсадида еш мутахассислар учун шароит масаласи хам келиб чикади.

Амалда пулли кадр тайерлашни уч йўл оркали амалга опирса булади: а) корхоналар, ташкилотлар, жамоалар шу жумладан, вилоят маданият бошқармалари, Узбекистон касаба ўюнмалари федерациясига алокалор маданият муассасалари, кишлоқ ҳужалиги ва ҳалк таълими вазирликлари билан пулли шартнома асосида кадр тайерлаш; б) институтларга давлат хисобидан энг кобилиятли ешларни тақлов билан кабул килиш керак. Бу оркали биз мустақил жумхуриятгимизни малакали, доно ва купп билимга эга булган кадрлар билан таъминлаш, талабаларни ижтимоий химоя килиш йулидаги давлат механизмини бугинларидан бири сифатида кираб уни укув юртлари фаолиятини кенгайтирип усули леб хам биламиш. Хорижий мамлакатларда, хусусан Саудия Арабистонида бу методдан самарали фойдаланилаётганни биламиш. Макка дорулғурунида таълим-тарбия бепул булиб, давлат хисобидан күшчимча равишда ҳар бир талаба бир ойда уртача саксиз юз риел стипендия хам олади. Бунинг устига талабаларни китоблар, китим-кечак билан таъминлаш хам давлат зинмасида. Борди-ю, талаба укиш вактида уйланса, унга хамма жиҳозлар билан уй берилиб стипендия ишқи барабар оширилади; в) маданият соҳасига кадрларни оила ўзасий жамгарма хисобидан пулли кадр тайерлаш таълимини жорий килиш кераклар. Тараккий этган хорижий мамлакатларда мавжуд булган олий билим даргоҳларининг купчилик кисми мазкур навклда уз фаолиятини олиб бориши бизга аендири. Жумладан Лос-Анжелесда ҳар бир талаба укилиши учун йилига 11 минг доллар тулаш кераклар. Ҳозир бизда бозор иктисадиетига утиш муносабати билан ахолининг яшаш шароити, маҳаллий жамгармаси бир мунҷа кийицчиликлари дучор булганда, кандай килиб уз хисобидан болаларини уқитиши мумкин еки олий билимгоҳ талаб килаётган нархга булгуси талабанинг кудрати етишмайди, деяни уринли саволлар тутилиши табиийдир. Бунинг учун Узбекистон Республикаси Олий Кенгапши теззикла фукароларга ва унинг оила аъзоларига укув юргига кириш учун Давлат Банкидан укиш муд-

латларини хисобга олиб кредит бериш хакика маҳсус қонун
кабул килишлари керак. Бу маънода купини Ҳитой Ҳалқ респуб-
ликасида урганса арзигулик тажриба ҳам мавжуд. Ишончимиз
комижики мазкур тажриба Узбекистон республикаси маданий хаё-
тида ижобий натижага беради.

Урумчидаги Шинжон Дорулфурунида талабалар таълими пул-
ли булиб, укипга кирувчи аббитурентхукумат томонидан банк-
ларга берилган курсатмага асосан, банкдан олийгоҳ талаб
килган ҳарежатни карзга олиш хукукига эга. Агар талаба беш
йил ичилга таълим тарбия жараенича ижобий ютукларға эришса,
у ҳолда бана уша пулнинг 90 фоизини кечиб юборади. Аникроги
керакли мутахассис тайерлангани учун давлат жарзининг бир
кисмини тулашдан озод киласи. Бирок талаба укишини яхши да-
вом эттиролмаса, бирон бир сабаб билан укишини ташлаб кетса,
у ҳолда талаба олган карзини тула тукис тулашга мажбур. Бу
хакла Президент ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси ва Маданият
ишлар вазирлиги уйлаб курса фойдаланади ҳоли булмас эди.

Уйлаймизки, маданий-маърифий ишлар кулиятининг босиб
утилган ғуллари ва ийлари факаттинга тарих бўлмай, балки
утмишни масъулият билан таҳлил этиш, келажак йўлини тозалаб
берувчи воситадир. Келажакда бу тажриба ва анъаналардан
оқилюна фойдаланилганидагина тайерланган мутахассис муста-
қил республикамиз маданияти равнакига ўз ҳиссасини кушиши
мумкин.

Б. НАСРИДДИНОВ

ЙИЛЛАР ҮТДИ, ИЗЛАР ҚОЛСИН ДЕБ

Маданиятшунослик ва педагогика фанлари кафедрасининг самарали ижодий йули Тошкент давлет маданият олий билимгоҳининг 20-йиллик фаолияти билан чамбарчас боғликлар. Ушбу кафедрада хизмат киlgан ва хизмат килиб келетган уқитувчи-мутахассислар, олим-муқакитлар, тажрибакор маданият намоен-даларининг таълим-тарбиявий, илмий-назарий, тажрибий-тапши-кий ишлари, изланишлари ТошДМИ босиб утган жиддий йул, чи-нигиш, ҳамда камолотта интилиш кузгусида узининг жилосини топиб келмокда. Жумхуриятдаги етакчи бадиий укув юртларидан хисобланмиш мазкур маданият олий билимгоҳининг тепапоя дав-ридаек ташкил этгилган бу кафедра дастлаб фалсафа фани билан уйгунилкда таркиб топиб ривожланни, сунгра эса "Маданият-назарияси ва тарихи, эстетика, этика" ва ишхоят "Маданият-шунослик ва педагогика фанлари кафедраси" сифатида кенг ку-ламли ишларни амалга ошириб келмокда. Бу ерда турли йиллар-да профессор А.Мухаммедов, доцентлардан Ҳ.Абдуллаев, А.Эркаев, З.Куватов, Б.Насриддинов каби олимлар кафедра му-лири булиб ишладилар.

Кафедра уқитувчилари 8 фанлан, яъни маданият назарияси, жаҳон ва Ватан маданияти тарихи, эстетика, этика, педа-гогика, психология ва ижтимоий психологиялардан бир неча йиллар мобайнида таълабаларга дарслар бериб келдилар ва кел-мокдалар. Булар каторида фан номзодлари, доцентлар О.Кисло-ва, Л.Долимова, фан доктори, профессор Ҳ.Аликулов, Фан ном-зодлари Л.Мелкумияз, Қ.Ахметов, катта уқитувчилар С.Гофуров, Н.Нурматова, А.Алимов, М.Содикова, уқитувчилар К.Нишибоева, Г.Қаттахужаева ва бошкalar бордир. Бу уқитув-чилар олий билимгоҳининг маданиятшунослик, ҳалк ижодиги, кутубхонашунослик факультетларида дарс берар эклилар, Жум-хуриятдаги Истиқбол туфайли содир булаётган маданият соҳа-сидаги узариплар диккат марказида турибди. Айти чордга маданият-маърифий ишларни амалга оширувчи ташкилот ва муассасалар учун мутахассислар тайерлаш борасидаги долзарб муаммолар: ижтимоий фанларни уқитиш соҳасидаги буришилар, жамият хаётидаги маънавият, мағқұра борасидаги долзарб ма-

салалар уларнинг асосий диккат-эътиборидадир. Кафедра аъзомлари бутун таълим тизими, шунингдек, олий ўкув юрги тизими-даги ижтимоий ва инсонларварлик йўналишига эътиборларини кучайтиридилар. Маданиятшунос педагогларнинг ташаббуси билан "Урга Осиё халклари маданий ривожининг тарихий конуниятгари" номли курсни укиттиш масаласи куриб чиқилди ва Олий билимго Илмий Кенгашни карори билан жорий этилди. "Ахлоқшунослик" фани буйича соатлар хам купайтирилди, "Эстетика" фанидан кутубхонашунослик факультетидаги "символ" "имтиён"га айлантирилди, унинг соатлари ҳажми оширилди, педагогика ва психология фанларидан бериладиган укув соатларининг ҳажми хам кайта куриб чиқилди.

Маданият тарихи ва назариясидан давлат имтиҳони олиниши укув режасига киритилди ва Маданият ишлари вазирлиги томонидан матькулланиб, Олий таълим вазирлиги томонидан тасдикланди. Бу хам мазкур фанни яхширок узлаштиришга, таълимтарбия масаласини самарали ҳал этишга, мутахассисларни дурустрек тайерлаптга янада кеңтрок имконият яратади. Имтиҳонларни "тест" усулида олиш буйича мураккаб изланишлар, тайергарликлар курилди, зеро балий олий укув юрги булган ТошҶМИда ёш мутахассисларни тайерлаб этиштиришнинг ўзига хос томонлари ва хусусиятларини эътиборда тутини лозим эди. Давлат имтиҳонларини биринчи бор "тест" асосида утказиш масаласига хам диккат-эътибор берилмоқда.

Кафедрада фаолият курсатасетган фан доктори ва номзодлари, профессор ва доцентлари, фан буйича мутахассислар илмий-тадқикот ишларини кең куламда олиб бормоқдалар. Улар Истиклол даври талаблари асосида Республикада маданиятни янада ривожлантириш, маданий-маърифий муассасалар фаолиятини равнок тонгтириши, кадрлар тайерлашни такомиллаптириш музаммоларини илмий ҳал этишга асосий эътиборни каратмоқдалар. Илмий-тадқикот ишларини олиб боришида маданиятшунослик ва педагогика фанларининг долзарб масалалари, маданият назарияси ва тарихи, эстетика, ахлоқшунослик, психология, есларни мағфуравий тарбияси, шахс маънавий камолоти, маданий мерос, ҳозирги замон маданий жараённинг етакчи ва куп киррали музаммоларига алоҳида эътиборни каратмоқдалар. Кафедралаги етарли имкониятлар илмий-тадқикот ишларини ана шундай кең камровда олиб борити учун мухим омил булиб хизмат этади.

Кумладан, хозирги кунда "Маданий мерос ва жамиятда янгила-риш жараенлари", "Маданий-маърифий ишлар педагогикаси ва унинг истиқлол навъи доизарб муаммолари" каби үзум муаммо-дарининг илмий ҳал этилаетганлиги ҳам шундан дахолатдир. Бу мавзуларниң изланиши Ташкент Даълат Маданият олий билимю-ки киевфасони ҳам белгилашга имкон яратилиб табиийдир.

Кафалра мутахассисларининг олиб бораётган диссертация ишлари, эълон килинган тадқикотлари, нарш этилган ва наприма тайерланган ишлари, илмий-назарий макола, маъruzаларининг мавзуи, мазмунини ўналиши ҳам куп кирралидир. Шунингдек, 2000 йилгача мулккалланган илмий-тадқикот ишларининг, монография, укув кулланиласи ва дастурлари, ҳамда маданий жараенning ак-туал масалаларига багишланган рисолалари режаси ишлаб чи-клияган.

Сунгти йилларда кафедрада иккى докторлик ва иккى ном-зодлик диссертациялари тайерланыб, екланди; уч диссертация иши олиб борилмокда. Иккى уқитувчи профессор ва беш уқитувчи доцент илмий унвонига сазовор булдишлар.

Кафедрада укув кулланмаларини тайерлари ва чоп этиш ма-саласига ҳам эътибор берib келинмокла. Профессор А.Мухаме-довининг "Маданий оқартия иши педагогикаси", "Мутахассисликка кириш"(ҳаммуаллифликда) укув кулланмалари шулар жумласидан-дир.

"Балий алебий термалар" (Л.Доримова, ҳаммуаллифлик-да), "Жалолиддин Даъомий", "Этические воззрения мыслителей Средней Азии и Хорасана" (Х.Аликулов), "Салқи жалолари", "Халима Носирова" каби китоблар (Б.Насридинов), "Маданият-нинг фалсафий тэъриғи ва дини муаммоси" (М.Кодиров, ҳамму-аллифликда) рисолалари кафедрада фаолият курсатувчи олим, мунахидлар каламига мансубдир. Мазкур кафедрада биринчи бор "Маданият тараккиетида Навоий "Ҳамса"си - достонлари-нинг аҳамияти" мавзусидаги монографик тадқикот тайерланди (Б.Насридинов). Кафедралаги тадқикот ишлари доирасида мутахассислар "Истиқлол ва маланий мерос", "Мозий ва истиқ-лол" каби мавзуларда катор илмий-тадқиқий маколалар тайер-лаб, матбуотда чоп этилдишлар. Булар орасида герб, байроқ, маҳсия, Наврузларниң мозийисию ҳозирига, азалий иддиёлари, анъаналарига багишланган тадқикотлар ҳам мавжуддир. Уқ ил-дизи кадимларга караб кетган калпиятлар тарихи кариб

уч-турт минг" ишлар, айримлари эса, ундан хам зиед тарихга эга эканлигини хал этишида мазкур кафедра мутахассисларининг муносиб урни борлигини алохидат ташкилаб утмоқ даркордир.

Маданиятшунослик ва педагогика фанлари кафедраси олимлари ва мутахассислари жумхуриятда "Навруз" байрамини кайтадан тиклаш, "Алга" анъанавий курек танловларини утказиш, Ҳалқаро театрга талбиятларни ташкил этиш, шахстаги сийиниши, қатагон килинган ва бадном этилган маданият намояндайлари, машхур санъет арбобларининг пок номинни тиклаши, ижодий меросини халқка кийтиш борасида хам саю ҳаракатлар, фаолликлар курсатдилар. Бу уринда Ҳуршид Шароф Рашидов, Саъдулла Норхонов кабиларга багишланган катор катта маколалирни курсатиб утиш мүмкун. Кафедра ушбу хайрли ишларни амалга оширишица Узбекистон Президентиги И.А.Каримовнинг қўйидали сузлашини диққат марказида тутди: "Ҳалқимизнинг ўғмишини чин маънода эслаш, кадр-кимматига этиш, урф-одатларини, удумларини, ўтган не-не улуг зотларининг муборак иомларини тиклаш ва уларининг иззат-хурматини бажо көлтириш сизу бизга насиб этанидан фахрланишимиз керак".

Кафедра аъзолари Республикада утказилган маданият на-мояндайларининг юбилейлари, халқнинг буюк фарзандлари, атоқли шоир, санъаткорлари, йирик маърифтаарварлари таваллуди, ижодий меросига багишланган илмий-назарий конференциялар, кенгашлар, ижодий учрашувларди мъттузалар, илмий маълумотлар, сұхбатлар билан муттасил катнашиб келмокдилар. Шу жумладин Алишер Навоийнинг 550 ишлариги, Баховуддин Накибандийнинг 875 ишлариги, Бобурининг 510 ишлариги, Мирзо Улугбекининг 600 ишлариги, Нодирининг 200 ишлариги, Туячи Коғизининг 125 ишлариги, Ҳурицининг 100 ишлариги, Абдулла Қодирийнинг 100 ишлариги, Юнус Ражбийянинг 90 ишлариги, Шароф Рашидовнинг 75 ишлариги, Халима Ноированинг 80 ишларига багишланган тадбирларда фаол катнашиди.

Шунингдек, кафедра учитувчилари орасида Узбекистон езувчилари, Театр арбоблари, Журналистлар Юлиймалашини аъзолари хам бор булиб, ушбу ижодий ташкилотларниң адабиет, санъет, матбуот масалаларига багишлаб утказилган курултой, вижуман, ҳенгашларни, ижодий мунозара, бахсларида, театр спектакллари, концерт ластиурларининг кўрик ва мухокамаларидаги иштирок этиб келаштирилар. Кафедрада хизмат кибуви олим

мунаккид ва маданият намоендалари жумхурият радио ва телевидениеси оркали хам тартиб ва тапшыккүй ишларни олиб бормоқдалар. Айниска, "Одоб - ахлоқ" рукини остида радио оркали олиб борилаеттан эшиттиришилар тинглончиларда кизикини уйготмоқда.

Марказий Осиен Республикалари маданиятинунос олимлари иштироки билан ТошДМИла утказилган маданиятинуносликнинг ахволи ва долзарб муаммоларига багишланган илмий-назарий конференция, Гуржистонда ва Туркманистанда хамкорликда утказилган талабалар Олимпиадаси ва бопика талбиylар хам жиildiy ахамияттагасб этди. Кафедра олимлари Киева утказилган психология масалалари буйича Халкар Конференцияда хам катнашилар. Улар хар ишни олий билимгохда утказилаеттан профессор-укитүвчиларнинг илмий-назарий конференцияларида, хамда, талабаларнинг конференцияларида фаол иштирок этмоқдалар.

"Истиқлолимиз-икъболимиз" рукини остида хам Мирзо Улугбек туман жокимияти, ижодий уюшмалар, махалла кумиталари билан ҳамкорликда, 1995 йилнча белгиланган режа асосида маданий талбиylар утказилмокда. Мустакиллик зъюн килинган куннинг 1 ва 2 йиллигига багишлаб утказилган ранг-ранг талбиylар маданий солнномамиизда унуттилмайдиган хайрли излар колдирили... Буларнинг барчаси бутун 20 йиллигини байрам килаеттан, Республикамиз маданий-маънавий хастида мухим ахамияттагасб этаеттан Абдулла Кодирий номидаги Тошкент Давлат Маданият олий билимгохи фаолиятида, келажак равнанида узининг муносиб урнига эгадир.

Р.ТУРСУНОВ

УЗБЕК БАСТАКОРЛИК САНЬЯТИНИНГ БАЪЗИ МУАММОЛАРИ

Бастакорлик Урта Осиё халкларида жуда кадим замонлардан мавжуд булган профессионал созандо ва хонандаларнинг мусикий ижод санъатидир. Бу санъат хар бир халкниң узига хос мусикий анъаналари асосида вужудга келиб, узок маданий тарихий тараккиет жараенила мустакил мусикий ижод сифатида шаклланган.

Бастакорлик санъати ўзбек халкниң мусикий меросида хам жуда катта ва мухим ўрин тутали. Шунинг учун хам бастакорлик муаммолари мусикашунос ва шарқшунос олимларимизнинг диккат - эътиборини куплан бери узига жалб этиб кели ва бу масала мусикий санъатимизла жуда катта тарихий - илмий ва амалий аҳамият касб этмоқла. Агар жаҳон мусика ҳазинасига ноеб дурдона булиб купшилган "Шашмақом" туркумнинг аҳамият берилса, башарият маданиятидаги бу шоҳ асарнинг юзага келиши узок ва мазмунли тарихимиз қаъридан бизнинг кунларимизга кадар ривожланиб, уз тароватини саклаб етиб келишида хам куплаб авлод бастакорларининг ижодий улушкини сезиб олиш ки йин эмас. Тайер кўйта суз куйиш; анъанавий мусикий меросимиздан фойдаланиб асар езиш; оғзаки нутқка мурожаат килиб асар езиш; хар хил жанрларни уйтунлаштириб асар езиш; кардан шахклар оҳангини ўзбек услубига мослаб асар езиш.

Бастакорлик санъатига хос асосий хусусиятлар булиб хисобланади. "Бастакор" атамасининг "Композитор", "Композитор" атамасининг ўзбекча "Бастакор" тархida кулланишига кушилиб булмайди. Чунки бу икки мусикий ижод йуналиши бир биридан тубдан фарж килади. Бастакор форсча суз булиб, баста - бояглани, кор - ипплаш меъносини билдиради. Бастакорлик ижоли манодия, яъни бир овозли куй маъносини билдиради. Композитор - французча суз булиб, яратувчи degan маъносини англатади. Бу мусикий ижод куп овозли мусика услубиятлари - гармония ва полифонияга боғланган ижоддир. Бастакорлик асосан икки йуналишида: оғзаки, яъни нота езувишиз хам нота езуви ердамида ривожланиб келмокла.

Урта Осиё халклари бастакорлик санъатининг буюк сиймалари: Барбат, Абу Наср Фаробий, Абу Али Ибн Сино, Сафиуддин

ал-Урмавий, Ал-Хусайнин, Пахланон Мухаммад, Алишер Навоий каби устоз бастакорларниң деярли хаммаси мусика илмининг назарий ва амалий жиҳатларини юксак даражада хис этганлар. Бу эса уларга чолгулардан ишхоятда мөхирона фойдаланиши имконини берди. Натижада, улар яраттан мусикий асарлар ишхоятда сероҳанг, жозибали чиккан.

Урга Осиё маланияти тарихида узбек ҳалқининг лонициманда шоири ва олимни Алишер Навоийнинг мусикашунослик илни хакидаги фикр ва мулоҳазалари узбек мусика тарихида узига хос ҳазина хисобланади. Навоий шоир, давлат арбобигина эмас, балки ҳар томонлама, мусикашунос олим ва бастакор ҳам эди. Алишер Навоийнинг барча илмий асарларида мусикага оид илғор фикрлар кайди килинган. Унинг мусика хакидаги мероси адабиет соҳасидаги мероси каби катта аҳамиятга эга.

Алишер Навоий буюк шоир булса ҳам, уз асарлари билан мусикашунослик ва бастакорлик ишлана ҳам жуда катта хизмат киради, куптина санъати кишиларини тарбияладаб етказади. Унинг "Ҳазойин ул-Маоний", "Сабайи - сайдер", "Мажолис ун-нафоис", "Мезон ул-авзон", "Холати Пахланон Мухаммад" ва "Махбуб ул-кулуб" каби асарларидаги мусика илми ва бастакорликка катта урин берилади.

Алишер Навоий узидан олдин утган Барбат, ал-Хоразмий, Жомий, Абу Наср Фаробий, Абу Али Ибн Сино, Сафиуллашин ал-Урмавий ва бошке олимларниң мусика илми ва бастакорлик хакидаги фикрлари, айъаналарини давом этиргида ва бойитди.

Алишер Навоийнинг мусикашунослик хакидаги фикр ва мулоҳазалари ҳамда бастакорлик ижоди Урга Осиё ҳалқларининг мусика тарихини урганишида катта маъна булиб хизмат килаади.

Узбек бастакорлар санъатининг машҳур нисбатан кейинги намоендалари Ҳожи Абдулазиз Расулов, Тухтасин Жалилов, Юлус Ражабий, Имомқон Икромов, Комилжон Жабборов, Раҳридан Соликов, Сайджон Қалонов, Набижон Ҳасанов, Комилжон Отаниезов, Иброҳим Журабоев, Ганижон Тошматов, Мухаммаджон Мирзаев, Ориф Коғимов, Гуломжон Ҳожиқулов ва бошке устоз бастакорлар уз ижодида асосан ҳалқ мусикий айъаналарига сунянилар. Уларниң ҳар бири уз мусикий ижод пултини яратдилар. Улар яраттан ва яратасдан асарларининг аниқ услуги, лали, оҳам тинниклигига - интонациясига катта оғизбор бериштади. Улар мусиканинг ишхояти сероҳанг ва жололи булиниш

учун хилма – хил ва мураккаб усууларга мурожаат килишган. Бундан тапкари, уларнинг асарларида узига хос ички миллий, Фалсафий рух, колорит борки, улар асарга гузалик ва умрбο-кийлик бағишлади. Бундай ижоий маҳорат, албатта, уз – узи-дан келмайди, кунгильлар давомида олиб борилган сермашаккат меҳнат, ҳалқ мусикий меросини чукур, мукаммал билиш асосида пайдо бўлган ва шаклланган. Шунинг учун ҳам устоз бастакор-ларнинг куб ва апнулалари узларининг сержилолиги, фалсафий мушоҳадаларга бойлиги туликлити мазмунни билан юксак професионал мусика маданиятига эга бўлган жаҳон ҳалклари мусикий асарлари билан бемалол беллашса олади. Улкан истеъодд эгали-ри бўлган бу бастакорлар уз ижодий фаолиятлари билан Фаробий, Иби Сино ва Алишер Навоий асос солған ўзбек бастакор-лик санъатининг нодир намуналарини таргив қилиди ва давом эттирдилар. Айни вактда, улар узбек анъанавий мусикасининг ижрочилигини тайерладилар, республика концерт ташкилотлари-да миллий ижрочилик жамоаларини ташкил қилилар. корхона ҳамда укув юртларида хуллас, Узбекистоннинг мусика хаётиде бадиий ҳаваскорлик жамоаларини кенгайтиришида фаол катнашди-лар. Уларнинг кутгилити узбек мусикий меросини республикадан ташкирида ҳам таргив киувчилар сифатида жумхуриятимиз мусика шинавандларига яхши танишдилар.

Ҳалкимиз машҳур бастакорлар Тухтасин Жалилов, Юнус Раббий, Имомжон Икромовларни истеъодди бастакор, моҳир иж-рочи, ташкилотчи, узбек мусикий меросининг билимдони, му-раббий сифатида жуда яхши танийдилар. Бу ажойиб бастакорларнинг кунгиллари ижодия фаолияти республикамиз мусика маданиятининг шаклларини ва тараккиети тарихида сал-моқли урин тутади. Макомдан кутубхона ишчалари, республика-миздаги профессионал ва ҳаваскорлик ашула ва ракс ансамблари, мусикали драма театрлари, уларнинг жозибали ашула ва куйларини ижро этмоқдалар: уларнинг асарлари радио тулкин-лари ҳамда зангори экранларда янгратмокда.

Бу сенимли бастакорларимиз уз ижодларида узбек ҳалқ кубий ва күшилларига мурожаат этиб, ҳалқ мусика меросидан ни-ҳоятда эҳтиёткорлик ва усталик билан фойдаландилар. Шунинг учун булса керак кутгилит санъаткорлар ва санъат мухлислари буларни севиб "Уста" деб атайдилар. Дарҳакиқат, улар уз ишнинг ҳакикий "Уста"лари эдилар.

Бу бастакорлар яратган хар бир асар халк изходи билан шундай чамбарчас боғлики, уларни тинглаганды бу халк яратган куйми еки бастакорнинг изходий маҳсулими деган фикр туғилади. Рус композитори М.И.Глинканиң "Мусикани халк яратади, биз эса унга сайдал берамиз", днгани пур хикмат сузлари устоз бастакорларнинг изходида яккот намоен булган. Тухтасин Жалиловнинг изходи узига хос, күп кирралидир. Бастакор узбек мусикий фольклорнинг ута билимдони, шунингдек, фольклорни узбек мусикали драмаларига олиб кирган биринчи бастакордир. У 20 га яқин мусикали драма, 200 га яқин ашгула ва куйлар изход киради. "Тохир ва Зужра" мусикали драмасидан, "Отмагай тонг", "Эй куен", "Айирмиш", "Каламлар", "Ох фареджим", "Нурхон" мусикали драмасидан "Эй сабо", "Мухаббат утида куйдим", "Яйрагил", "Нахушширким", "Равшан ва Зулхумор" мусикали драмасидан "Узокдан келастирман" киби асарлари халк мулкига айланди.

Узбек саҳна санъатининг илк изрочилиридан бошлаб, то етук саҳна усталаригача яратган мусика сирларини Тухтасин Жалилов сиддидидан урганди. Уста бастакор сифатида у ашуллашибиларнинг имкониятларини жуда яхши биларди. Дарҳакиқат Тухтасин Жалиловнинг мусикали драмаларидағи арияларни, дүэларни мөтөрига етказиб айтган хонағандар мусикали драма дорилғуунини пухта егаллаган профессионал изрочилар булиб этипидилар десек, хато булмайди.

Юнус Ражабий узининг эллик йиллик илмий ва изходий фаолиятини халк мусикаси ва маком йулларини нотаја ифюдалашга бағишилади. Бунинг натижасида беш томлик "Узбек халк мусикаси" тутымни ва "Шошмаком" нинг олти томлиги чоп этилди.

Унинг изходкорлик фаолияти давомида басталган ашулар, чолгу куйлари ва мусикали драмаларининг сони олти юздан ошади.

Бастакорлик фаолиятида Юнус Ражабий узбек халк мусикаси изходининг битмас - туганмас меросидан узокланымади, балки унинг поэтик жозибасидан, узига хос сехрли охангларидан илхомланди хамда узланыштирди, аста - секин шу мусикий мероснинг күп киррали органик кисмита айланган узила хос изройлини топишга эришиди.

Бастакорнинг "Фарход ва Ширин" мусикали драмасидан "Ненаво соз айлагай" лирик ашуласи, "Уйин бағы" кизлар

ракси, "Кадах" ялласи, "Муканна" мусикали драмасидан "Куйтагай", "Хуш келдинг" ашулалари шунинглек "Кора кузим", "Кошки", "Жонимдалур" каби фалсафий ашулалари санъатсевар халкимиз қалбилан мустаҳкам урин эталлади. Шу боисдан хозирги узбек мусика маданиятигининг шаклнинци ва ривожланишининг илк давридаек Юнус Ражабий узбек мусика санъатининг пешкадам арбобларидан булган эди. У узбек халк мусикий меросини чукур билганини туфайли узбек халки орасида мусика намоендайлари, айникса, санъаткор ешилар орасида самимити хурмат – эътибор козонган эди.

Узбек халкининг лирик бастакорларидан яна бир улкан вакили Узбекистон халк артисти Имомжон Икромовлир. Бастакор ижодий фаолиятини кузатар эканмиз, Ватан мадхи, меҳнат маддхи гражданлик тематикаси, дўстлик мадхи, "Бахор мадди" классик ва замонавий шоирларимиз лирикасига алоҳида эътибор билан караганилигининг гувоҳи буламиз.

Униш: "Еу Ватан" Ҳ.Гулом шеъри, "Ватан мадди" Ж.Жабборов шеъри, "Яни ер таронаси" Миртемир шеъри, "Темирчи киз ерим бор" М.Кориев шеъри, "Дуст билан" З.Обидов шеъри, "Такасалған" Хабибий шеъри, "Кел кел баҳор бағримга" Б.Исероил шеъри, "Топулмас" Бобур газали, "Зори кунгит" Навоий газали, "Ул кора кӯз", "Оҳ ким", "Айлайдесам" Фуркат газаллари, "Сулим" F.Соатий газали, "Ўйнасин" Миртемир шеъри, "Қулда раъноси билан", ашулалари – ким билмайди, дейсиз? Уни Узбекистонлик, Тожикистонлик ва Киргизистонлик етук санъаткорлар. бадиий жамоалар севиб ижро этадилар. Оҳалиларига машхур раккосаларимиз ҳам хиром этадилар. Ашуланинг хар бандила шоиру бастакорининг баҳтли замонамиздан, замондошлиримиз баҳтидан ошаётган канча завқи, канча кувончи мужассам. Раксга чорловчи еркин усулии куй уртacha темпда, тулкинсимон сержило бошлилади. "Дилларга завк берувчи хуррам замон" да яшаётган барчаматзни дилдан кутаеттандек, раксга чораёттандек хиссист юзага келтирилади.

"Аммо бастакор номини илк бор халк орасига ейиб, маҳоратига яратса шуҳрат келтирган кунин 1933 йил яратилганди. Бастакорининг жистидорли журналист шоир дусти Гиес Соатий билан ҳамкорликлла дунега келган "Сулим" кунини уша вактда республикамиз маданий ҳастида катта вонса булган. Узбекистон хукумати томонидан пластинкаларга езиш шарти билан эъ-

лон киlgан күшик конкурссида, шогирди, иктилорли хонандада Ко-
билькори Сидиков ижросида биринчи муроффотта сазовор булган.
Орадан бир неча кун утгач, күшик бутун Узбекистонга ва кули-
ни республикаларга яшин тезлигилай таркалаши, улкан шухрат
тоциди. Аммо йиллар утишига карамай, күшик кексайгани йук.
Балки республика етпаришининг хар бир янги авлоди билан яшаб,
уларни пок севигига илхомлантиришкода, мэънавий гузаликка
чакирмокла. Темаси доимий бу асар узининг бадиий камолати,
латофати билан абдий навқиронлик баҳтига мусасар эканлиги-
ни давр тасдиқлади.

Күшик шеъри классик янъаналар йулида ижод килинган бу-
либ, ошик йигит ингизорлиги-ю, севимли ер гузаллиги ва шух-
лиги жуда утқир бадиий ухшатишларда тасвирланган. Шеърда
йигит бахтили висол онларига албаттга етишлажак деган умид мұ-
жассам. Шунинг учун бастакор ҳам күшигини оптимистик рух
билан сугорған. Куй харакатчанг темтида сермавж тулкинли
бошланали. Йигит ҳиссиялари, булажак учрашув занги, ширин
орзуулар аник ва лунда мусикали жұмылаларда берилади.

Күшик биринчи бор Кобилькори Сидиков ижросида шухрох
ва шағдарлар жараплаган булса, Узбекистон Ҳалк артисти
Ориф Алимхасумов уни 80-нчи йиллар уз реperтуарига кирилбі,
янтича талик ингизорлигінин этган. Унинг ижросидаги "Сулім" майилпроқ ва
үйчанпроқ. Аммо уз-узидан матьдүмки, Имомжон Икромов баста-
корликка күп йиллик созацдалиқ Мулла Тұйчи Топшумхамедов,
Хожи Абдулазиз Абдурасулов, Шорахим Шоумаров, Домла Ҳалим
Ибодов каби узбек ҳалк ва классик мусикасининг алтомалари
мектебидан сунг келди, шунинг учун унинг ижодида узига хос-
лик ваオリジナル билан бир каторда ута ҳалкчиллик мавжул-
дир.

Бизга тарихан матъдүмки, ким уз санъати ва маданияттінін
хам чукур билсе, уни эъзозлай олса, бөптика ҳалклар санъати
ва маданияттінін хам узиникилай хурмат киляди ва эъзозлайди.

Шу мәньнода уттан етмиши йыл мобайнида бастакорларнинг
ижодига хурмат билан караш, тақлири билан жишидің шүгулла-
ниш, уларни уюпмага кабул килиш, мөдший ва мәньнавий рағбат-
лантириш масаласиша жишидің түсініліклар нағыю були. Бу бо-
рая каттык тортишувлар ва шағолар нұжусыда болды.

Матбуотта республиканинг илгор бастакорлари,
музыканттарынан маданият холимлари томондан бастакорлик

калимдан давом этиб келаетган хакикий ижод санъати эканлиги, унинг моҳияти ҳалқ ҳаётин билан чамбарчас боғликлити, уни ағъланавий санъат нойцеворида ривожлантириш лозимлиги хакица жиддий сўзлар айтилди. Бунинг натижасида Республика-миз мустакилликка эрилигандан кейингина бастакорлик санъатига жиддий сътибор берила бошланди.

Ҳалқ мусикаси санъатининг бошка соҳаларидек, бастакорлик санъатида жам узига ҳос муаммолари бор. "Устоз" курмаган бастакорларнинг асарларида жанрга ҳос шакл ва усулагина ургу берилди, асар мазмунни вазифасига мутлако аҳамият берилмайди. Айликса ижро учун энг муҳими хисобланган интонации асар мазмунига мос тушмаслиги мусиканинг умрени кискартирумокда, бундай мисолларни узларича куй ва күшик ижро килаетган ҳаваскор бастакорлар ижодидан куплаб келгирин мумкин. Санъатсевар ҳалқимиз бундай мантиксиз "Тарака - турук" куй ва күпикларни ектирмайди ва эпиграммади.

Кейинги ўйларда Орифжон Хотамов, Фаттоххон Мамадалиев, Абдулоҳим Исмоилов, Раҳматжон Турсунов, Улмас Расулов, Баҳтиер Алиев, Ҳалимжон Жураев, Тилаш Ҳужамбердиев, Шавкат Мирзаев, Нельметжон Кулабудлаев, Оргик Отажонов, Салоҳиддин Тухтасинов, Камолиддин Рахимов, Кулдош Мамиров, Турсунбой Жураев, Ориф Отаев, Аҳмаджон Дадаев, Турғун Отабоев, Шермат Файзуллаев, Равшан Ҳамракулов, Пайзикул Зокиров ва бошка бастакорлар ижод килган куй ва күпиклар ҳалқимишга манзур булмокда.

Бу истеъододи бастакорларнинг мусикий ижодини таҳлил килар эканмиз. Ҳакли равишда узбек бастакорлик санъатининг савоби давомчилари борлигига тула ишонч ҳосил киламиз.

Юкорида номлари зикр этилган жуда куп бастакорларимизнинг бой тажрибаларини жамлаб урганини, уларнинг самарали ишлари учун етарли шарт - шароит яратиб бериш, мусижапарвар ҳалқимиз олдиғати хизматлариди калирлаш, энг муҳими, бастакорлар ижодини давримиз талебларига жавоб бера оладиган йуналишга солини мақсадида Узбекистон Комюниторлари ва бастакорлари ўюнмаси копидаги бастакорлик кенгашин тузилди. Колаверса, бундай кенгаш ҳалқимиз ичишаги истеъододи мусикачи - созани ва хонаидаларни топиш, уларни тарбиялаш, уларни молиҳи ҳамда маънавий раббитлантириш, профессионал ашгула ва роҳе жамоатлари, балтий ҳаваскорлик жамоатлари,

Фольклор ансамблари репертуарларини бойитиши, уларнинг халқимиз юрагига малҳам куядиган асарлар ижод килиптарига амалий кумак булади.

Кенгапни тузишдан максал:

Биринчидан, мусикий меросимизни чукур урганиш, тиклаш, ривожлантириш ва тарғиб килиши.

Иккинчидан, узбек мусикасининг таркибига миллиатимиз руҳига ет, уни маънавий оламини бойита олмайдиган, аксинча, ахлоқий – маънавий капшюклантирадиган, хорижий мусика унсуруларидан интонацияларидан тозалаш.

Учинчидан, хаваскор еш бастакорларга методик маслаҳатлар ва тавсиялар берувчи шуъбалар ташқил этиши.

Тургинчидан, урта ва олий мусика укув юргларида устоз бастакорларнинг хәти ва ижодини урганиши, улар хақида дарслек ва кулланмалар езишни йулга күйити.

Бешинчидан, Бастакорларнинг асарларини жиший мухокамадан утказиш ва халқка тақдим этиши.

Онинчидан, вилоят бастакорлари ижодий фаолиятини ривожлантириш максалида регионал ижодий булимларини тапкил этиши.

Етгинчидан, бастакорларнинг асарларини уз тароватида китобхонга, ижрочи ва созанджаларга етказиш ишнини яхшилаш максалида уларнинг асарларини тупламларини чоп эгтиришни яхшилаш.

Саккизинчидан, урта на олий мусика билим юргларида бастакорларни укигиши учун булимлар очили.

Туккизинчидан, бастакорларнинг ижодий кечалари ва даира сұхбатларини мунтазам утказиб берип.

Унинчидан, бастакорларнинг ижодий фаолиятларини рағбатлантириб бориш максалида Хукумат Ерликларига мунтазам тавсия этиб бориш.

Ун биринчидан, бастакорлар семинарини мунтазам равишда тапкил килиши.

Ун иккинчидан, кардош халқлар ва хорижий мамлакатлар бастакорлари билан ижодий алоқада булиши.

Демак, мусика санъатимизнинг куп асрлик ағъналарига таянувчи, унга изчил илмий – амалий ғуналини берувчи бастакорларнинг уз баллайи кенгалии булиши шарт. Мана шундайгина

музыка санъатимизнинг яратувчилари – бастакорлар санъатини саклаб кола олган ва келажак авлодларга очик юз билан тақдим эта олган буламиз.

М.ТУРОПОВ, Н.ЛЯПУСТИНА

УЗБЕКИСТОНДА БИБЛИОГРАФИК АХБОРОТ ТИЗИМИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ

Узбекистон библиографияси узининг ривожланиши тарихида урта асрларда тузилган кулланмалар тажрибасидан бошлаб, то хозирги кунга кадар узок ва мураккаб даврни босиб утган.

Республикамиз хаётнда содир булаётган узғаришлар библиография шинни ташкил этиш буйича фаоллик курсатетган бу соҳадаги барча марказлар фаолиятини имкони борича тархий ва миллий хусусиятига караб, китобхонларнинг турли гурухлари эҳтиёжларини хар томонлама ва тула тахлил килиши асосида такомилладтирипни талаб киласди.

Библиографик кулланмалар тизимининг шаклланиши ижтимоий, иктисадий, ташкилий ва бошқа купини омиллар билан болжанган. Республикада мавжуд кулланмалар тизимининг ривожи жамиятнинг библиографик талабларига эҳтиёжининг табиий усипи ва улар билан муносабатда булган хужжатлар хажми кунайишни акс эттиради. Масалан: матбуот нацирларининг хисобини олиб бориш ва улар хакида ахборот берипга булган талаб, республикамиз ташкил этилган биринчи йиллардаек давлат библиография тизимининг шаклланиши ва ривожланишига олиб кели (Туркистон АССР да 1921 йилда, Узбекистон ССР да 1926 йилда китоб палтаси ташкил этили).

Бу маҳсус муассасаларнинг ташкил этилишига кадар республикамиз ҳудудида чиқаётган матбуотнинг хисобини олиб бориш вазифасини китоб савдо ташкилотлари китобларнинг каталогларини напр килиш йули билан мальум даражада бажарағэди.

Республикамизнинг иктисади ва маданий ривожланиши туфайли ижтимоий хаетнинг барча томонлари хакида ахборот беरувчи алабиетларга мутахассисларни ва илмий ходимларнинг кизисини янада ошли. Шу туфайли, республика билан болжик булган барча напрларнинг маҳсус хисобини олиш зарурияти туғилди.

Бу фаолият маҳсус библиографик булимлар (1930 йили Узбекистон республикаси кутубхонасида, 1934 йили Урга Осиёдорулфунунининг илмий кутубхонасида) ташкил этилгандан ке-

йин режали ва максалга қувоғик иш олиб борилиши билан ажраб туралди. Шу йиллари республика шунослик СБА (справка-библиографик аппарат)ни ташкил килип, республика хакидаги алабиетларнинг биринчи библиографик курсаткичини тузилиш устиди иш олиб борилди. Республика хакидаги алабиетларнинг библиографиясини тузувчи кутубхоналар сониниг кунайтипи, библиографияларнинг турли тоифадаги китобларнинг талабини кондириштеги инглишидаги натижасида республика хакидаги библиографик ахборот тизимишининг асосий ҳалжаларининг шаклланishiшига олиб келди. Илмий-ерламчай (кундалик ва ретроспектив) ва тавсия библиографияси.

Республикада чикаетган алабиет ва библиография ахборот талабини узига хос ҳусусиятига қарамасдан Республика библиографик ахборот тизимишининг структураси, умумиттифок библиографиясининг структурасидан фарқ килмаган ва у О.П.Коршунов ишлаб чиккан 'Тур жадвали'га асосан умумий ва маҳсус турларга булинади.

Узбекистонда умумий библиография ҳозирги кунда кундалик давлат библиографик кулланмалари, ретроспектив ҳарандиши библиография напрлари, оммавий библиографик ахборот майданлари мажмусидан ташкил топган.

Узбекистонда давлат библиографияси босма напрларнинг барча турларини хисобга олади. Республика китоб палатаси китоблар, вактли нашрлар, ишталар, тасвирий санъат нашрлари, библиографик кулланмалар хакида бундан ташкиари манба-ларнинг библиографик хисобини газета ва журнал маколалари, тақризлар хакида тез ва тулик ахборот бериб борилиши билан республикада нашриетчилек ишленинг ривожланишини батафсил еритиб беради.

Узбекистон матбуотининг ретроспектив библиографиясини тузипшида ҳам муайян мувваффакиятларга эришилган. 1974-1985 йилларда Республика китоб палатаси 1917-1975 йилларда чоп этилган китоб маҳсулотларининг "Совет Узбекистони китоби" номли умумий ретроспектив курсаткичини 15-кисмидан напр килип, республика захти матбуотининг хисоби "Узбекистон ССР газеталари" (1917-1987 йиллар), "Узбекистон ССР журналлари" (1917-1980 йиллар), "Узбекистон ССР илмий тупиамлари" (1917-1980 йиллар) номли курсаткичларда маълум даражада тулик акс этирилган.

Республика тасвирий санъат асарлари ва музика адабиетлари "Узбекистон ССР тасвирий санъат нацилари" ва "Узбекистон композиторларининг асарлари" номли кулланмада хисобга олинган.

Афесуслихозирги вактгача 1917 йилгача булган республика матбуотининг тулик библиографияси тузилмаган. Баззи библиографик курсаткичларда (Буров Н.А. "Дореволюционная печать Туркестана" 1868–1879 г.) китоблар, (Авшарова М.П. "Русская периодическая печать Туркестана" (1870–1917) вактли матбуотлар нацилари кисман акс этирилган.

Республикамизде омманий ахборот библиографик тизими леярли изчил тарафа яхши ривожланган китоб-нациетчилик каталоглари чоп этилмоқда, республика вактли матбуоти сахифаларида библиографик манбалар босилиб туради, мустакил соҳа сифатида китоб савдоси ривожланмоқда.

Узбекистон умумий библиографиясининг ривожланишидаги асосий манбалардан бири булган, китоб ва маколаларнинг босма карточкаларини тайерлаш ва чоп этилшилдири. Республика китоб палатаси 1974 йилдан бошлиб, бир неча йил давомида босма карточкалар комплектини чикара бошлигаран, кейинчалик, бу фаолияти тухтатилини. Лекин марказлашган каталоглаптиришнинг чоп этилиши, республика кутубхоналарининг справка-библиографик аппаратини такомиллаштиришга ўзбексиз ердам бериш билан бирга, республика матбуоти хакила тез ахборот хам берар эди.

Махсус библиография узининг максади ва китобхонларга муъжалланишига караб турли хил (илмий-ердамчи ва тасвия), библиографиялаш объектининг мазмунига кура (универсал, тармож, мавзули, шахс), комплекс функция – максади ва хронологик хусусиятiga кура (кундалик, ретроспектив ва перспектив) кулланмаларга булишган. Шунинг билан бирга тузилган курсаткичларининг куп кисми республикапунослик ва улжашунослик мазмун хусусиятига эга [1].

Узбекистонда республика хакила маъдумот берувчи илмий-ердамчи библиографик кулланмалар тизимининг биринчи халкаси 30-йиллардаек шаклана бошлигаран. Шу даврда тармок ва мавзули (тематик) библиографик кулланмалар, баззи илмий муассасаларнинг илмий ишларининг курсаткичлари холиди нашир килинган. 50- йилларда кундалик библиографик ахборот тизимининг

(универсал ва тематик хусусиятидаги) шаклланиш жарасни бошланган. А.Навоий номли республика Даълат кутубхонаси 1958 йилдан бошлиб республика ҳакидайи барча адабиетларнинг хисобини олувчи "Узбекистон" номли ийлономали чикара бошлайди. 1968 йилдан бу ахборот Узбекистон китоб палатаси ва Республика Даълат кутубхонаси биргаликда тайерловчи "Узбекистон ССР ва Чет эл социалистик мамлакатлар матбуотида" номли курсаткичларида акс эттирилар эди.

1953-йилдан бошлиб Марказий илмий кишлек хужалик кутубхонаси ходимлари "Хлонководство на поливных землях", 1955-йилдан "Узбекистонда ижтимоий фанлар" журнали саҳифаларида тарих фанлари доктори, профессор Б.В.Лунин томонидан "Библиографический указатель литературы по истории, философии, археологии, этнографии и праву Узбекистана" номли ийлilik библиографик курсаткич нашр килиниб турибди. Хозирги вактда кундузлик ахборот маданиятга ва санъат масалалари буйича ("Узбекистон ССР маданияти ва санъатига оид янги адабиетлар" – А.Навоий номидаги республика кутубхонасининг нашри) узбек адабиетшуносиги ва тиљшуносиги буйича ("Адабий характер" ва "Узбек тиљшуносиги" – Узбекистон ФА асосий кутубхонаси), кишлек хужалиги масалалари буйича ("Узбекистон кишлек хужалиги" – республика илмий кишлек хужалик кутубхонаси) олиб борилади.

Юкорида санаб утилган кундузлик илмий-ердамчи курсаткичлар шунун курсатадиши, Узбекистонда фан соҳаларига оид библиографик ахборот вазифалари тақсимланган холлар содир булмокда. Хозирги кунда республика иктисадиједагогика, табиатшунослик ва техника фанларига оид библиографик ахборот атрофлича таъминланмаган.

Ретроспектив библиографик курсаткичлар тузиш тарихи 20-йилларда бошланган. Узбекистон ФА кошиддаги библиографик буро фаолияти ва республикада библиографияга оид ишларни тартибга солиш буйича утказилган тадбирлар итижасида 50-60 йилларга келиб бу жараен анча тезлашди. Хозирги кунда республикамиз кутубхоналари томонидан кутубинб маҳсус, мавзули, шахс библиографик кулланмалари нашр килинган. Ретроспектив хусусиятидаги библиографик ахборот Узбекистон тарихи, тиббийет, кишлек хужалиги ва катор табиатшунослик фанлари буйича мукаммал библиографик кулланмалар нашр килинган. Шу билан

биргайдуни кайд килиш керакки, республика ретроспектив библиографиясининг ривожлапишида катор халқилингмаган муаммалар борки, бу уларнинг ахамиятини эътиборига олинмаслиги билан боғликлар. Бу эса уз наинбатида республикапунослик йуналишида иш олиб борувчи барча Академик илмий муассасаларни, институтларни, олий укув юргуларини, шунингдек, республиканинг барча олим ва мутахассислари иш олиб бораётган барча тармоклари буйича библиографик ахборот билан таъминлаш долзарб масала булиб колмокда.

Универсал ҳусусиятте га булган музайян билим тармокларига оид кунцалик библиографик ахборот мутахассисларнинг ахборот талабларини тулилича таъминланал олмайди. Ижтимоий-иктисодий алабиетларни библиографиялацдаги камчилликни тугатиш, республика халқ ҳужалигини ривожлантиришга оид комплекс план билан таъминлашда жуда мухим ахамиятта эга.

Баъзи институт ва илмий муассасаларнинг илмий ишларини хисобга олган библиографик курсаткичларни тузиш иши республикада анча яхши йўлга куйильмокда. Бу эса уз наинбатида маълум даражада ретроспектив илмий-ердамчи кулланмаларни тулдиради, лекин уларни урнини босолмайди. "Узбекистон олимлар библиографиясига оид маинбалар" ("Материалы к библиографии ученых Узбекистана") туркуми 1962-йилдан бошлаб чоп этилиб, ҳозирги кунга кадир туркумининг 80 дан ортик курсаткиччи чиқарилган.

Мунтазам равишда "Узбекистон ФА нашрларининг библиографияси" ("Библиографии изданий АН УзССР"), Астрономия институти, тиббийт институти ҳодимларининг Тоникент Даълат дорулфунунининг катор кафедралари илмий ишларининг библиографик курсаткичлари нашр килинган.

Тавсия библиографик кулланмалар илмий-ердамчи кулланмалардан баржли равишда Узбекистонда охирги йиллар чоп этила бошланади. Бундай максадли ва режалия фаолият факат 70-йиллардан бошланади. Бунга сабаб "Мамлакатни тавсия библиографик кулланмалар тизими тақидағи Низом" (1970) асосида "Республикада тавсия библиографияси тутрисидаги Низом'ни (1974) кабул килинини були. Низомга кура республика (универсал ва тармок), вилоят кутубхоналарининг тавсия библиографик курсаткич тузиш ва чоп тиши буйича фаолияти белгилаб берилди.

Республикада тузилган тавсия библиографик кулланмаларни турлари хилма-хилдири. Булар республика хакидаги адабиетларнинг универсал, тармок, мавзули, шахс курсаткичлари. Одатда бу курсаткичларнинг мазмунини республика хактигини барча томонларини акс эттириб, кобилейлар ва муҳим воқеалар билан боғлиқидир. Узбекистонда шунга ухшаш катор кулланмалар тузилган. Республикаизда кундаклик тавсия курсаткичлар тузиши амалга оптирилган. 1963-йилдан бошлаб "Узбекистонинги" муҳим саналар ва воқеалар каленлари", 1971-йилдан "Ценин, давлат мукофоти ва Ленин комсомоли мукофотига сазовор булган Узбекистонликлар" номли курсаткичларни икки тилда нацирилиши иши йулига куттилди. Республикада тармок ва мавзули тавсия курсаткичлар тизими қупроп кисмни таптикли этиди.

Шундай килиб, 80-йилларнинг охириларидан Узбекистонда библиографик кулланмаларнинг тармокланган тизимиининг шаклланиши давом эттирилибу хужжат ва маколаларнинг асосий мөхиятини синкик холда акс эттириб, китобхонларнинг тури тоифаллари талабларини кондирипга каратилигандир. Шу билан биргахозирги вактда маддий кийинчиликлар туфайли кутубхоналар библиографик кулланмалар нашрларини кескин даражал камайтирили. Агар 1989-йилда Узбекистонда 70 та библиографик кулланма чоп этилган булса, 1991-йилда факат 20 та курсаткич чиқарилди. Энг ачинардиси шундаки, республика матбуотининг кундаклик давлат хисоби, 1991-йилнинг охиридан 1992 йилнинг охиригача бутутлай тухтаб колди. Хатто, китоб палатаси, республиканинг йирик кутубхоналари республика худудида чиқаётган матбуот асарларининг купчилигидан мажбурий нусха хам олиши имкониятига эга эмаслар. Агар шу холданом этаверса, якин орада биз библиографик кидирипни на библиографик ахборот базасидан маҳрум булиш ҳавфи хам йук эмас. Бунга йул куймаслик учун хозирги вактда катор муаммоларни хал килиши зарур. Биринчи наебатда, хукуматимиз томонидан республика китоб палатаси ва йирик кутубхоналарни республика матбуотининг талик мажбурий нусхаси билан таъминланти хакида и зом кабул килиш; иккинчидан, кутубхоначчилик ва библиографияга оид муассасаларнинг бир бири билан алосасини мустажкамлиш, уларнинг фаолиятини, ижтимоий ҳаётла булаётган узгариниларни акс эттирувчи, яни гайтда булаётган ахборот талабини хисобга олувчи библиографик кулланмалар тизи-

миши шакллантиришга карағыздан иборатдир.

Шунинг учун ҳам кутубхоналарнинг СБА олиб бориш муаммаларини акс эттирувчи, кутубхоналарга ахборот библиографик хизмат курсатиши, библиографик кулланмалар тайерлаш манзуси билан бөглик муаммольрни акс эттирувчи 1987-йилда айвалги "Иттифоқ кутубхоналарида библиография ишинин ташкил килиши ҳақидағы низом"га библиография соҳасидагы низомларга асосан янғи, мустакил республикамизда библиография ишинин ташкил килишшадағы хозирғи замон тұлабларға жағов бері оладыган "Узбекистон кутубхоналарида библиография ишләрини ташкил килиши ҳақида низом"ни ишлаб чыкып айни мұндаодыр.

Республикамизда библиографик ахборот тизимини шакллантира оладыған юкори маңызали кадрлар тайерлапта, упнинг нағарияси ва услубияттани ишлаб чыкыла да ғибадаттандырылған А.Кодирий номидагы Топшектә Даялдат маданият институтининг библиография кафедрасы үкитүчилари ҳам узларинин муносиб күссаларини күшиб келмокталар.

Библиография кафедрасы институт ташкил килингендегі күндан бошлаб фаолият курсатыб келмокда. 1974-йили кафедра үкитүчилари орасыда факат "Урта Осие ва Козогистон тарихи" оид адабиеттар библиографиясы" билан шүткүлдінуучи бир фан номзоды (М.Д.Сухина) ишлаган булса, уттан ишлар давомиды 11 киши республикамиз библиография ишининг мұхим масалаларига бағытланған турли мавзуларда фан номзодлардың илмий даражасы учун диссертацияларын қымоя килишти. Булар М.М.Туротов, Ш.М.Шамсиев, Н.П.Ляпупстинна, Х.Маматраймова, И.В.Долгаполова, М.О.Недомеркова, А.В.Носирова, М.К.Мирзахмедова, Т.Д.Бойтураев да бошқалар. Шуниси күвонарлықи, булардан бицини институттамизни битириб чыққан собиқ талибаларимизди.

Кафедрамиз үкитүчилари томонидан шу ишларда республикамиз библиографиясига оид З та монография чөп қилинди. Булардан М.М.Туроповнинин "Узбекистонда библиография ишинин ривожланиши" (1983). Бу илмий ишле Урта Осиеда энг қадимтеги дағылардан бошлаб библиографияның пайдо булашы, инқиlobгача, Совет дәнрида (1970-жылға қадар) республикамизда библиография ишинин ташкил қылышы да ғибадаттандырылған.

Республикамизда соҳа библиографиясини ўрганиш, уни ташкил килишшада бағытланған М.Р.Рашидованинин "Узбекистонда

табиатшуносликка оид алабиетларнинг "нашри" (1984) ва М.К.Мирзаахмедованини "Узбек таржима китоби" номли монографиялари диккатта сазовордир.

Кафедра уқитувчилари томонидан Узбекистон библиографиясининг ривожланиши тарихи, унинг назариясини урганинда факультеттимиз талабалари ва кутубхоначи библиографлар учун муҳим аҳамиятга эга булган 10 дан ортиқ укув кулланмалар чоп этилди. Масалан: М.М.Туропов ва Н.П.Ляпустинада биргаликлла "Узбекистон библиографияси" (1970-80 й.) (1981), "Узбекистонда умумий ретроспектив библиография" (1991), М.М.Туропов ва Ш.М.Шамсиевларнинг "Узбекистонда кундаклик давлат хисоб регистрация библиографияси" (1984), М.Рапширова ва Х.Маматраимовларнинг "Узбекистонда табиий фанлар ва кишлек хужалигига оид алабиетлар библиографияси" (1986), шунингдек, Х.Маматраимованини "Улкашунослик библиографияси", "Библиографияшунунослик" курсларига оид методик кулланмаларини курсатиштимиз мумкин. Бундан талиқари кафедра уқитувчилари томонидан кутубхоначилик факультетидан уқитиладиган катор библиография фанлари бўйича укув дастуари хам чоп қилинган. Булар: "Узбекистон библиографияси" узбек ва рус тилида (М.Туропов, Н.П.Ляпустина), "Ижтимоий алабиетлар библиографияси", "Тарихий алабиетлар библиографияси" (Ш.М.Шамсиев), "Табиатшунослик, техника ва кишлек хужалиги алабиетлари библиографияси" (М.Рапширова), "Сенъатшунослик алабиетлари библиографияси" (М.А.Умарова) ва бошқалар.

Институт ташкил қилинган йилдан то ҳозирга кадар кафедра уқитувчилари томонидан Республика библиографиясини ташкил қилиш ва уни ривожлантиришининг турли муаммоларига, кутубхоначи-библиограф кадрлар тайерлаптга, укув жараенини яхшилашта каратилган 100 дан ортиқ илмий мақолаларни республика ва сабиқ иттилоқ марказий матбуотида чоп қилинган.

Библиография кафедрасининг уқитувчилари факультеттимиз талабалари ичидан илмий ишга қобишлиятли кадрларни танлаш максадида ҳар йили библиография фани бўйича Диплом ишларини килишини йулга кутганлар. Бу вазифани амалга оширишда кафедра институтимизнинг болса кафедралари, айниқса, "Узбек алабиети" кафедрасининг етук олимлари проф.С.М.Мирвалиев, доцент Э.С.Худоббердиевлар билан яхши ҳамкорлик урнатган.

Ҳозирги кунда кафедра уқитувчилари республикамиз

билиографиясини урганинг ози катар дарслерлар, укув кулланмалари, укув дастурлари тайерлаган ва тайерламокчалар. "Узбекистонда илмий ходимлар ва мутахассисларни библиографик ахборот билан таъминлантиши" номиди комплексе мавзууда илмий иш олиб борилмоқдуд. Бу ишларни муваффакиятли амалга ошириш республикамиз библиографик ахборот тизимиини мақдусицидаги айтиб утыккан камчиликтерни тутатишла мухим роль ўйнайди, ҳамда институтимизнинг 20 йиллик юбилейига муносиб совға булади.

Республикада улкапчунослик билиографиясининги ривожланиши. Республика билиографиясининги ривожланишини билди узний бөлгүлөлдир. Бу муаммо маҳсус таджикот обьекти булини керак. Лекин шуни кайл килишимиз керакки, республика хакидаги библиографик қулланмаларнинг напри, улкапчунослик библиографик қулланмалар тизимиини ташкил килиш масаласини кун тартибидан туширмайди.

М.БЕКМУРОДОВ

ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Жамоатчилик фикри жамиятт, жамият ва ижтимоий сиёсий воеалар ургасидаги узаро алокаларни ифодаловчи қудратли воситадир. Жамоатчилик фикрининг уйғонилим, мұайян шакл-шамойил ҳосил этиши жамияттнинг базиси ва усткурмалариға күті жиҳатдан болгылайдыр. Жамоатчилик фикри жамияттнинг қудратты мавқуравий куроли ҳамдидир. У жамияттнинг ҳаракатланувчи күчи сифатида ҳамма давр ва маконда салттанаттар ва хоқонник-лардың ишкелерінде анықталғанда мұхим жабхаси сифатида ахамиятты болған.

Жамоатчилик фикри ижтимоий түзум ҳаракатига кура син-фий йуналишта эга булиши, умуминсоний тамойиллар карор топыраған жамияттада эса синфий, миллий, иркій еки гурӯхий чегара-ланыштардан ҳоли амал килеми ҳам мүмкін. Жамоатчилик фикри умуминсоний қалдрайтларының адолат, озодлық, курматтенділік, осойиштілік, төтувүлкін сингары түщүнчалар билан бевоситағы болгылайды. Уларниң бирор тасаси мазмуннанда мұвозанат бузулғувдек булса, күчтің ижтимоий акс сада ҳолатини юзага келтирады.

Жамоатчилик фикри алохіда олинған шахслар фикрларидан шаклдана бөсплайды, күчли ички усипш хусусияттага аввал гурх, қаттам, соха ва ишқоят бутун жамиятт фикр-үйини камраб олади ва бу фикрларни мұайян таклиф талаблар тарзда күн тартибига чыкзады. Жамоатчилик фикри ҳар бир халқда ҳар хил дара-жада шаклданады ва намоен булады.

Уннинг шаклланиш лаври ва ифода этилиш шакли, күләми халқнинг ҳаёт тарзи, тарихий маданият кечимиши, аньяналари ру-хий узига хослиги умумимиллий темперамент, табиати, икlim ша-роитлари, иктиносидиң ахволи илмий техник такомил даражаси, эс-тетик ахлоқи тайергарлыштырынан, иркій мұносабатлары билан бевоситағы болғылайды.

Шу жиҳатдан, жамоатчилик фикрига мұайян тизим сифатида ендошиб, уннинг мөхитті ва жамиятт ҳаєтида түттән үрнини белгилаш мұхум ахамиятта эга. Айни 色情, унга фалсафий кате-гория сифатида каралып материянинг объектив амал килеми шакли тарзда түпнұнча ҳолида онғда уз ифодасини тошишини ҳам

Эътибордан сокиц килиш керак эмас. Фалсафа илмидан маълумки, умумийт тушунчалар барча фан соҳалирида ўз ифодасини топа олувчи мазмун билан тутлатилган холлардигина фалсафий категория сифатида тан олинади. Муаллиф, жамоатчилик фикри гарчига факат фалсафий еки педагогика илмиидагина эмас, балки табиий фанлардаги илмий назарияларга ёндопниша хам кенг қулланилишига қарамай унга умумийт тушунчага сифатида қарашни даъво килмайди.

Маълумки, инсон ташки оламина дастлаб ғаник нарсаларни аниглашдан ўзлаштира бошлади. Антик дуне мутафаккирлари (Афлотун, Конфуций, Аристотель) инсоннинг ташки олам билан дастлабки узаро муносабатлари хиссий влоқалиардан иборат булади, деб уктиришади. Хиссий муносабатлар ўз моҳиятига кура содла, примитив булиб, алохида олинган фактлар хусусидаги тасаввурлардан, яъни "бигта нарса атрофидаги билимлар" [1] дан ташкил топали. Фактлар, воеа ва нарсалар анило онгда алохида, айрим ҳолатларда урнашиб, улар узаро бир-бирлари билан мантикий боғликларда булмайдилар.

Инсониятнинг маданий-маънавий, аклий тараккиет эволюцияси хам инсоннинг биологик усиси, улгайиш жараенини англатади. Энг қадимги езма адабиетлар асосида афсона ва эргакнома содда хикоятлардан иборатлариги, хамда уларда худонинг шакл-шамойилий йук, чексиз-чегарасиз тартибсизликдан мукаммал дуне яратгани хусусида тасвиранади.

Эрамиздан олдинги VIII асрда яшаб утган Гесиод, узининг "Теогония" деб номланувчи калимти грек мифологияси на-муналаридан иборат поэтик тутгамиши, "Ҳамма нарсадан аввал таутибсизликлар мажжуд эди" [2], деб уктириади. Замон ва мақон тараккиети таъсирида доимий ва куй мартараб тақрорланувчи хаётий ходисаларнинг умумлашмаси сифатида тушунчалар таркиб топа боради.

Тушунчалар хар бир алохида олинган нарсаларга умумийликда белтилац оркали якка нарсалар хусусида билимларни кенгятира боради. "Устоzlар,- деб еазади Аристотель,- саъй-харакатлари туфайлитигина эмас моҳияти ва сабабларини воеалар моҳияти ва сабабларини била олганликлари, умумлантирма коғилияти эга эканликлари сабабли хам донорокларлар" [3].

Бирор бир умумий гоя теварагида бирлашган узаро муносабат ва фаолиятдаги воеалар муйизин тизимни хам ташкил этади-

лар. Тизим хусусида утган асрнинг улуг файласуфлари И. Кант ва Гегеллар хам аник равшан фикрлар билдиришган." Система деганда,- деб езали Кант, - бир гоя атрофида бирлашган турли хил билимлар йигинчисини тушунаман" [4]. Мазкур коидданинг мазмунни шундаки "турли-туманлик" иегизида тараккиет асоси хисобланувчи карама-каршиликлар маъноси ифодаланади. Система тушунчасининг мазмунан бойитилган кенг куламда диалектик ранг бералиган шаклни Гегель таълимотида учратамиз."Гоя конкрет ва аник тупцунча сифатида, доимий такомил жараенидаги уйғун тизим замирида куплаб босқичлархамда холатлар мужас- сам булган яхлитликлардан иборатдир" [5]. Гегельнинг таъри- фига кура, табиат ва жамиятдаги ҳар бир ҳодисага яхлитликни таъминловчы узига хос босқичлар тизими сифатида карамонги лозим, бу босқичларнинг бири иккинчисининг юзага келиши, та- комил топилини еки таназзулита сабаб булади.

Хулас, тизим кисмларидан ташкил топган булибдири-бирлари билан чамбарчас боғликларда, ҳамда узаро такозавий муносабатдаги куплаб кисмларнинг бирлигидан иборат булса, ях- литлик мазкур тизимнинг моҳият хусусияти, ҳамла сифат жихатдан аник белгиланган бирлик холатида ва унинг амал килишига имкон тудириувчи ҳодиса сифатида урганилиши максадга муво- фиклар. Жамоатчилик фикри хам муайян ички тизимга эга, яхлит ижтимоий ҳодисадир. Гегель жамоатчилик фикри билан жуда кизиккан ва маҳсус талқибот олиб борган эди. У жамоатчилик фикри хусусида карама-карши мулоҳазаларни уртага ташлаб бир уринда "жамоатчилик ҳамма даврларда кудратли куч булиб келган" [6], деб таъкидласа, иккигачи жойда "катта ижтимоий ма- салалар ҳалқдан четда, элиниг иштирокисиз амалга оширилади" [7], деб утиради.

Унинг фикрича, давлат ишлари ҳалқ иши булмасдан давлат амалкорлари, юксак мартабали мутахасислар, давлат идоралари муаммолари, тараккиет йуналитларини малакалирек улдалайди- лар. Жамоатчилик фикри, табиати Гегельнинг назарида ута карама-карши хусусиятта эгалидир. Бир томондан, бу ҳаракетда ижти- моий муаммоларнинг ҳақиқий баптараси руй-рост ифода этилса, купчиликнинг узига хос ва алоҳида фикр-караплари давлат ва умумжамият ҳуаммолари хусусидаги адолатли ҳам инсоний нуқ- таи-назарларини камраб олса, иккигачи томондан, купчилик то- монидан ифода этилсан фикр уз мазмун доирасига "вокеа хусу-

сила потутри тасаввурлар, калтабин енлошувлар, сохта мұла-
хазакорликдан иборат нұктай назарларни хам камраб олади" [8].

Жамоатчылық фикрининг қудраттың күчини инкор эті олмаган Гегель уни әзтироф этиши хам ҳохламайды. Мазкур масала ху-
сусида, у томонидан билдирилған фикрлар, Гегелнинг жамоат-
чылық фикриға бир воеанинг узілде хам құрмат, хам нафратта
сазовордир. Нафратта конкрет ақл ва мұлохазалар томонидан
дучор булса құрматта узининг мөхият ассоция мұносабат булиб,
бу мөхияттың хира шұйылалари хакикат юзасыға гира шира тушиб
туралы [9]. Хакикат ва мөхият мазмунини аниклашында ута әктиег-
кор "Гегель" жамоатчылық фикри ифодасы мөхият ва хакикаттың
исботи була олмайды" [10], деган хүлесага келади. Гегелнинг
бундай нұктай-назаруның объектив идеалист сифатындағы фал-
сафий нұктай-назариметодологияның караппаратыдан көлиб чикканлар.

Гегель тәулимотининг маркази "Борлиннинг ассоци мөхият-
лар. Мөхият эса хеч нарсадыр" деган коюда етады, бу коюда
хамма хакикаттар негизи, ибтидои ва интихоси худода, мөхият-
лар ассоция эса мұкалас "ярал" деган илохий сүз мұжассам
әкаппигини англатади. Гегелнинг жамоатчылық фикриға билдирилген
мұносабатида чекланғанлық мазкур ижтимои қодисаның жамият-
ни қаракатта көлтирувучи, инкилобий еки талғижи үзгаришларға
асос була олуғачи күч сифатыда тан олмаганларыда. деб караң
лозимдір. Зоро, "қаракат шақыры, қаракатланастан жисем табиа-
тини белгилаб бериши" [11] шубхасыздыр.

Ибтидоий жамоа тарихини чукур таҳлил этган Ф.Энгельс,
жамоа фикри синфлар пайдо булишидан олдинрок уз күчи ва таъ-
сирига этінде булғанларынан кайд этади. "Ибтидоий жамоа ахли,
муайян уруглар фаолиятидан жамоатчылық фикридан булақ бирор-
бир тайиншылар тәзімдік восита булмаган" [12]. Жамият хәети-
та демократия тамойилдерининг синге бориши билан жамоатчылық
фикрининг таъсиричаның хам орта боради. Ф.Энгельс" жамиятни
рүй бериши күтилген туб ижтимои үзгаришлардан авыл жамоат-
чылық фикри күчли тараккій топтап лозим" [13], деб тәккеддайди.

Жамиятни инкилобий үзгариши орнусыда тиңиб-тиңчимаган В.Ленин "инкилоб ғалабаси учун жамоатчылық фикрининг хам маъ-
навија хам моддий күчи зарур" [14], әкаппигини кайд этади. Гар-
чы узи жамоатчылық фикрини инобатта олмаган, инкилобға карши
кайфиятдағы қышиларни енпасыта "қызыл террор" исекан жасига
олыб, кириб ташшаптаға фатво берін булса да. Советларының II

умум-rossия съездиде сузлаган нуткада куйидаги фикрини риекорона таъкидлаган эди: "Биз шуну истардикки хукумат хамиша уз мамлакатининг жамоатчилик фикри назорати остида фикр юритсиз" (15).

Тоталитар тузум хукмронлиги давом этган 70 йилдан оширок вакт мобайнила, жамоатчилик фикри, хусусида деярли жар бир директив хужжатларда фикр-мулохазалар баён этилиб келинганига карамай, бу ижтиомий ходиса хукумат ва хукмрон партия эътиборидан онгли равишда чегда колдириб келинди. Давлат бошкаруви бир гурух энг юкори партия ва хукумат раҳбарлари томонидан амалга оширила бошландиси, бундай холат, яъни кенг халқ оммасининг анъанавий донишмандлигидан бебахралик жамиятни мисли курилмаган очлик ва қаҳалчилик, террор ва ялти шубха, иктиносий буҳронлик ва маънавий таназзул сари бошлаб келди.

Шу үринда таъкидлаш лозимки, "алоҳида шахсларнинг аҳлоқий тубанлашуви табиии хол булишига қарамай халқ ҳар қачон аҳлоқиан поклитика колаверали" (16). Шундай экан, улут француз мутафаккири Виктор Люго айтганидек, "давлат бошликларининг жиноятларини уларнинг кул остидагиларга ва умум халқ зимиасига ағдариб булмайди, хукуматнинг жиноятлари учун халқ айбдор эмас" (17). Айни вактда, жамоатчилик фикрини муайян мазмун билан бойиттилмаган бир гурух тасодифий жамланшиб колган одамлар гурхинишини еки талаблари билан хам аралаштириб хам булмайди. Бу гурӯхлар ташкилий ўюпмаган одамлар йигини сифатида ички мазмуний боғликлардан маҳрумлар.

Кишилар кутилмаган бир пайтда бундай тасодифий оломондан иборат гурӯхни ташкил этишлари мумкун. Зоро, ташкил боғликлар, юзаки тасодифий бирлик гурӯх умумий фикрининг тизими таркиби ва барқарорлигини саклаб қоломаслигини унугласлик керак. Шу бойисдан хам, тасодифий гурӯхлар фикрини гарчи муайян система сифатида урганиши мумкун булса да, уни яхлитлик хусусиятига эга ходиса сифатида ёндошмок масаддага мувофиқ эмасdir.

Аммо, тизим тушунчаси яхлитлик тушунчасидан мутлако бегона, бир-биринга анғоним хусусиятига эга, деб хам тушуниш нотурицир. Тизим узаро алқада булган маълум боғликлардаги қисмлари ва жиҳатларининг муайян бирлиги, изоҳланувчи конуниятга эга жамуражамлик хамдир. Яхлитлик эса ана шу таркибий силсиладаги тизими тизими сифат курсатиличи тизим ташкил этувчи злементларнинг мағтикий боғликлар даражасидир.

Илмий адабиетларда яхлитликнинг бош белгиси сифатида тизим таркибидаги элементларниң узаро алоқадорлиги омили алоҳизда қайл этилади. Яхлитлик тизимишнинг таркибидаги қисмларниң шунчаки босиликлиги эмас, балки уларниң синтетик уйгунлiği холати сифатида баҳоланади, қисмлараро уйгунилк даражаси яхлитликнинг шаклланиши даражасини белгилайди⁽¹⁸⁾, деб холоса килинади. Улуг немис файласуфи Иммунуил Кант, гарчи яхлитлик ва тизим тушунчаларини маҳсус талқир этган булмаса-дализимнинг яхлитлик даражасига ўсиб утиши диалектикасини түрги белгилайди, у жамоатчилик хукмига тақдим этилаёттан "Хукук хусусияти метофизик асослардан таълимотта иловалар" китобининг муайян шаклдаги тизим киёфасини олганларни кайл этиб, "мазкур система тулақонли яхлитлик касб этиши учун башни уриналарни ихчамдаштириш, айрим қисмларга ишлов бериб чиқиш зарур"⁽¹⁹⁾ лиги езди.

Воқеликни тулақонли билиш учун эса, И.Кант нуктаи-назарига кура иккى жиҳат: а) жисмининг тасаввур шакллари ифодаси; б) жисмининг тушунча холатидаги изохи мухимлар⁽²⁰⁾. И.Кант нуктаи-назарига кура, иккиси воқелик хусусилаги ўз билимларига ишонч кўзи билан карамоги, иккисига масслан дадил харакат кильмоги лозим. Ортиқча уйлап ва айникса, шубҳаланиши моҳият ва ҳакикатни тан олинига ҳалал берали. Шубҳа субъектив ва объектив бўлиши, субъектив шубҳа аниша асосида курилса, объектив шубҳа ҳакикатни тан олинида билимлар етарли эмаслигига гувоҳлик беради⁽²¹⁾.

Немис классик идеализм асосчиси И.Кант узизининг машхур "Анкета"сида "хамма нарсани шубҳа остига олиб қарамок керак"⁽²²⁾, деб уктириган. Вокеликни билиш, ҳакикатта диалектик ендошувишнинг классик наунасиини Абу Райхон Беруний асрларидан укиймиз. "Вонка маълумотлар, гувоҳлик курсатмалори бизни инкор этимагунинг қалар, – деб ёзали улут мугаффакир – имконият доирасида эришилган холосаларни ҳакикат сифатида талқин этиши мумкин"⁽²³⁾.

Яхлитлик тушунчасици унинг тузилиши, таркиби, яъни структураси билан алғи ухшаш, деб ҳам тушунмаслик керак. Структура воқелик ёки объективнинг ички тузилиши, таркибий манзарасидир. Ижтимоий воқея ва ходисаларнинг таркибий холати молдин қисмлар таркибий қисмларидан тубдан фарж килиб, уларни қисмларга ажратиш үзинга хос ендошувиши таълиб этади.

Моддий вожелик яхлитлиги унинг таркибидаги муайян қисм олиб танланishi билан гарчаланиб кетиши шубҳасизdir. "Ижтимоий воқеалар ва ходисалар яхлитлик мазмунига эга бўлсауларнинг бирор-бир жижати, мазмуний кирраси, маҳрум этилишпига карашмай жамият турмушида амал килиши, ҳаётлигигина сақлаб колип мумкин. Кишиларнинг янъана ва урф-одатлари, диний карандлари, эътиқоди вакт ва шароитлар тазийикита карамай узок умр куравериши фикримизга дадил була олади.

Жамоатчилик фикри уз моҳиятига кура ижтимоий муносабатлар хосиласи сифатида жамиятнинг ижтимоий тарихий жиҳатига мувофик ходисадир. У жамиятнинг узига хос образи, реал ифодаси булиб шу жамиятта хос булган жемаки хоссаларни узинда яккол ифодалайди. Айни вактда, жамоатчилик фикри аниқ, белгиланган тизимдан иборат яхлит ижтимоий ходиса сифатида жамиятнинг илгор кучларини узида бирлаштириб, талрижий ехуд инициилюбий такомилини белгиловчи реал харакатлантирувчи кучи, курдатли воситаси хамдир.

Жамоатчилик фикрининг тулакон яхлит ижтимоий ходиса эканлигини унинг тизим тапкил этувчи белгилари кўп жиҳатдан ифодалаб беради. Тизим ясовчи белгилар муайян вожелик замонида уз-узича, тарқок жойлашган булмай объективнинг ички концепцияларига мувофик ўзаро алокада ва чамбарчас боғликликда иш бажаради. Шу уриндан айтиб утиш керакки, тизими белгиларнинг ўзаро нечогли мувофиллиги, бир-бирига канчалик мутаносиблиги объективнинг яхлитлик шаклланиши жараенига шунчалик фаол таъсир кургазали.

Ижтимоий ҳолиса сифатида жамоатчилик фикри яхлитлигини таъминлашча унинг таркибий қисмлари учун тизим ясовчи белгиларнинг урии ва ахамиятини тугри аникази ҳам жуда муҳимдир. Тадқик этилаётган масаланинг тизими ва тизим ясовчи белгилари назарий тадқик ва эмпирик таҳлил натижасида кубидагилардан иборат эканлигига ишонч хосил этдик:

а) жамоатчилик фикри йўналтирилган ижтимоий-сиёсий ёки иктиносий ходисанинг алоҳида сиёсий факт сифатидан ахамият кўлами;

б) жамоатчилик фикрини ифодаловчи ижтимоий синф, гурӯҳ, табака ёки катлаам манзубий-интеллектуал ва ийниксадаҳлоқий даражаси;

в) жамоатчилик фикри генераторлари-ижтимоий харакат

лидерларининг мальавий-ахлоий нуктаси назарлари;

г) ижтимоий фикрни амалга оширишга йуналтирилган потенциал ва реал ахоли сони нисбати;

д) куйилган максал ва характер вакти мутаносиблиги;

е) тизим ясовчи белгилар уртасидаги узаро мантикий боллийлик даражаси;

ж) ижтимоий характерни инфодаловчи кишиларнинг миллий, табакавий, маҳаллий структураси;

з) характерни инг мазмуний таркибидаги бош гоя ва параллел манфаатлар муносабати, улардаги уйгунилк даражаси.

Хулласжамоатчилик фикри юкорида қайд этилган шаклланган тизимиин таркибига эга бўлган ва муайян конуният асосида емал кидувчи яхлит ижтимоий ҳодиса сифатида жамият ижтимоий тараққиети йуналишини белгилапди катта аҳамияттаг барабор этади.

1. Аристотель.Соч.В.4-х т., М., 1975.Т-1, с.66
2. Гесиод. Сюб., 1885, с.157.
3. Аристотель, уша китоб, 66-бет.
4. Кант и соч., В.6-тиз.М., 1964.Т.3., с.680.
5. Гегель.Соч.М., 1932, Т, 9.стр.32.
6. Гегель, Соч.Т.VII, М., -я.1934 стр.336.
7. Гегель Соч., Т.VII стр.324.
8. Гегель Соч., Т.-VII стр.337.
9. Гегель Соч., Т.VII стр.338.
10. Гегель Соч., Т.VII стр.338.
11. Маркс К. Энгельс Ф. Соч., Т.20, с.563 (Энгельс фикри)
12. Маркс К. Энгельс Ф., Соч., Т.21, с.168.
13. Маркс К. Энгельс Ф. Соч., Т.38, с.315.
14. В.И.Ленин Полн.собр.соч., Т.11.стр.364.
15. Ленин В.И. Полн.собр.соч., Т.35, с.19.
16. Фучик Юлиус, Избранное.М., 1955 стр.427.
17. Гюго Виктор-Мари.Собрание Соч., Т.XV.М., 1956 стр.362.
18. Философэнцикл.М.1970, Т.5, с.475.
19. Кант И. "Трактаты и письма" М:Наука, 1980 стр.608.
20. Кант И. уша китоб, 579-бет.
21. Кант И. уша китоб, 390-бет.
22. КМаркс, Ф.Энгельс, Санъат тутрисида, Т.2, 497-бет.
23. Г.Я.Умаров. Беруний, Коперник и современная наука. Т.: Фан, 1973г. стр.475.

Э. Й УЛДОШЕВ

КИТОБ БИЛАН ИЛМАР ХУСУСИДА

Кутубхонашуностик асосларидан бирини тапкил этувчи "Кутубхона фондлари ва каталоглари" кафедраси 1979 йили тузылган. Ушбу кафедра кутубхоначилик илмининг уч асосий предмети булмиш "Алифбо каталоги", "Системали каталог" ва "Кутубхона фондлари" бўйича низарий ва амалий машгулотлар олиб борали. Бундан ташкари ихтисослик бўйича талебалар кўникма ва мелакаларини оптирип учун бир неча мутахассислик курслари ургулалики, булар мелакати каллар тайерланшида муҳим урин тутади.

"Кутубхона каталог"ларига асосий предметларидан бири леб атанимсинг боиси нимада? Кандай вазифаларни бажара-ди? Кутубхоначилик ўзи керакми, йўқми? Нима учун уни таш-кил энгиз жуда мураккаб, талебаларни узлаштириши ҳам анча кийин?

Кутубхона каталоглари аввало бирон-бир кутубхона еки кутубхона фондида мавжуд булган хужжатлар хакида китобхон еки кизиккан кишита тулиқ аҳборот берувчи воситадир. Кутубхоначилирнинг хотиралари қанчалик кучли бўлмасин улар кутубхона фондидаги барча китобларни эсларида сақлаб қолаолмайдилар. Шунинг учун фондда сакланетган китоблар тавсифи туширилган карточкалардан каталоглар тапкил этилади ва бу китобхонага мавжуд китоблар хакида тулиқ аҳборот беради. Кутубхонолар ушбу аҳборот берувчи воситаларни яратиш, тапкил этиш ишоятда мутпикул, мураккаб вазифи хисобланади. Чунки китоблар ҳар ҳил бўлгани каби уларни тавсифлаш ҳам ҳар ҳил булиб, алохида конун ва коидаларни буйсишилари. Масалан: бир муаллифли, икки муаллифли, уч муаллифли китоблар бошқа-бопка усуслия тавсифланса, сарлавхаси бўйича бошқа усульда тавсифланади. Бундан ташкари китобга тавсиф берини маҳсус конуни ва коидалари мавжудки унда ҳар бир унсур ўз ўрнида тутри ва чиройли езуъла тавсивланиши талаб қилинади. Китоб тавсифи аниқ, тутри, хатосиз ёзилши лозим. шунинг учун ҳам талебалар уни узлаштиришида анча қийинчиликларга дуч келали-лар.

Талебалар магибуот асрлариши тавсифланшини умумий ва

хусусий усулларини узлангтирибтинга колмай, халқаро тасифларга кура тасиф үнсурлари тегиниши вазифаларига кура куйидагичча тасиф соҳалариша ажратилғышини ҳам билиб олини толаб этилади. Масалан:

- 1) тасиф номи (саравх) соҳаси;
- 2) ном ва муаллифлик хакида маълумотлар;
- 3) напр этиш соҳаси;
- 4) напр хакидағи маълумотлар;
- 5) міндердій характеристика;
- 6) туркум соҳаси;
- 7) эслатмалар;
- 8) халқаро стандарт, китоб нашри, мукова, баҳо, нұсха.

Тасифдада фойдаланып куладай булипти учун китоб хакидағи маълумотлар картоткада доимо белгиланған тартибда жойланыптирилді. Бунда хар бір тасиф соҳаси кейиннісідан нұкта ва тире (.-) билан ажратилади. Бундаң ташқары соҳалар ичіда уларни ташкил этүвчи элементтерлар бир-бираидан тәнгілек белгисі (=), кия чизик (/) ҳамда "ва" болғовчеси каби белгилар билан ажратилади.

Шуларни хисобға олиб "Алифбо каталоги" дарснини утиш мәлакали үкіттүвчіларымыздан М.Зохилова ва З.Нигматовага тоғызырылған. Ушбу предметтің узлаштырыны осонланыптириуда учун узбек тилиде дарслек (таржима), үкув ва методик кулланмалар, ластурлар тузылған, майды гурухларда амалий машшугулоттар, назарий ва мұстакил ишлар режалаптирилған.

Жуда күп кутубхоналардаги, ҳатто әндеги пірикларидеги каталогдарни күзетіб таҳлил күрганымызда, улардаги картоткаларға езілған езувларни бөлзен үкім олмай қоласиз, ҳатто ва камчиликтер маңжудилігіта, картоткалар нотугри жоғлаштырылғандыға ғуюқ буласыз.

Шуларни хисобға олиб, биз 1993 үкув ішілдін яни махсус "Кутубхонашылдық езуви" курсини жорий этилдіккі, бу курс талабага ҳарфларни узиге хос усулда чыройлы килемді езишпіні, сүзларни жойланғандырып шу билан биргә логин графикасыдағы ҳарфлар езілишини ургатады. Чунки яқын келажакда китоблар тасифи лотин графикасыда олиб борилады.

Каталогларни ташкил қылыш ҳам узиге хос мұраккаб жаралып, құндың бүнинг учун алифбони, сүз бүтінлары ва уларнанғы жатосыз кетма-кет тартибда жойланғаннан билиші лозим. Бүнинг

учун махсус мувалифлик жалвалини урганишга түри келади.

Юқоридаги жараенлири (биз санаб утмаган унлаб жараенларни) узлаштириб олган мутахассисгина кутубхона каталогини ташкил этишига кодир булади.

Бундан ташкари хозир бизнинг кафедра укитувчилари кутубхоналар жамоатчилиги билан бирячликда каталогларни тузишда кайси белгилар тил белгиси еки езув принципиги эътиборга олиниши муаммосини ишлаб чиқсан устида изланишлар олиб бормош далаар. Хилма-хил езув ва алифболарнинг мавжудлиги алифболи каталогни тузишда жиддий қийинчиликларни көлтириб чиқармош да. Бизда асосан каталоглар тил белгисига караб рус графикаси асосида ташкил этилган, лекин шуни хисобга олиш лошим ки Узбекистонда турли тилда гарияшувчи миънат вакиллари истикомат килади ва улар уз тилидаги китобларни укишни истайди на бу жараен янада тезлапшомда. Масалан, корейслер, арманлар, козоклар ва х.к. Еки узбек езувчи, шоир, олимларининг чет тилларда чоп қилинган иншрлари; китоблари ўз аксини кеерда канлай топади? Яқин келажакда логин графикасига утишада ушбу графикадаги китоблар тасвифи қандай жойлаштирилади? на ҳ.к., масалалар кафедрамизнинг келажаклариги илмий изланиш ишуналиштани белгиламоқда.

Каталоглар ҳакида таги кетар экан, системали каталог түррисида ва унинг муаммолари ҳакида гагирмаслик ҳумкин эмас. Агар алифболи каталогда ҳужжатлар тасвифи алифбо бўйича жойлашса, системали каталогда тасвиф карточкалари фан тармоқлари бўйича жойлантиирлади. Демак, ушбу каталог учун ёзиладиган карточка китоб мазмунин шифрланган холда тута аks этипни лозим. Шунинг учун ҳам мазкур предметни урзакувчидан аниқлик ва шу билан бирга барча файлар асосларини, соҳаларини, уларининг узаро алокадорлигини билиш талаб килинали. Агар кутубхоначи китоб мазмунини аниқлоичи шифр ёки индекс куйинида адашса, бир соҳадати китоб ва унинг карточкаси мутлако бонцка фан тармоғи жадони еки каталогни булимига тушиб колади ва уз китобхонига стиг бормайди. Шунинг учун ҳам кутубхонага келган китобларни махсус класификация жалвалларидан фойдалантиб, улар соҳалари, фан тармоғи, мазмунини бонцка файллар билан боялиништаги аниқланали ҳамда махсус шифр ва индекслар куйилиб, тайер ҳолга келтирилади.

Талабалар мазкур курсни узлаштиришида анча қийинчилик-

ларга дуч келадилар, чунки барча фан соҳалариға оид китобларни тасвиғлаш, унинг жавондаги, каталогдаги урнини топиш учун классификация жадвалидаги фан соҳалариға берилгани бўллим ва булинма индексларини едди билдиш талаб килинади. Масалан: КБК жадвалида фан соҳалари узи умумлашган холда 19 та кетта булимни таскил этади. Мисол: 6/8 – ижтимоий ва гуманиятар фанлар, 70/79 – Маданият, Фан, Маориф. Энди биргина 6/8 булимидаги ижтимоий ва гуманитар фаллар жойлантирилган бўлса, мазкур фанларни ҳар бир соҳага оид алоҳида булимичаларга бўлиб, ҳар бирига алоҳида индекс берилган. Масалан: Жамиятшунослик, Адабиётшунослик, Фольклор, Узбекистон тарихи ва ҳ.к. Ҳеч качон Адабиётшуносликка оид китоб ва унинг карточкиаси фольклор булимидаги жойлантирилмаслиги лозим. Демак, талаба адабиётшуносликка ва фольклор ургасидаги фарқини ва боғликликни билиши, англанни керак. Ҳудди шундай техника, соглини сақлаш, қишилоқ ҳужалиги фанларининг узига хос соҳаларини улар уртасидаги фарқни, алоқа ва боғликликни билиши талаб этилади ва дарс жараеннида шунга ургатилади.

Китоблар хилма-хил булали. Бири туплам, бири дарслик, кулланма, монография, рисола яна бири тарихий, биографик, бадиий, илмий, ва ҳ.к. Батъи китоблар алоҳида давлатлар, вилоятлар, шахарлар хакида булали. Мазкур китобларининг узукувчисига тезрок этиб бориши ва тартибот килинини учун алоҳида узига хос ердамчи индекслар билан таъминланади.

Демак, кутубхоначалини олинган китобларга ишлом бераб, тайер холга кеттирини нафакат кутубхоначалик соҳасини, балки фанлар соҳасини, улар классификациясини, таркибий қисмлари ва узаро боғликлиги хамда фарқини билдиши ва ажратга олиши керак. Табиий талабаларга ҳам унибу жараенлар ургатилади ва улардан юқорилади иларни билиши талаб килинади.

Ҳозир Узбекистон кутубхоналари собиқ ССРДа 1960 ийлардан ишланана бошлаган КБК жадвали асосида иш олиб боради. Жадвалининг оммавий кутубхоналар учун қискартирилган нусхаси ҳам манжул. Собиқ Совет Итифоқи тарказиб кетгандан кейин мағкуралашган жадвалга каг'ида узгартаришилар киритиш лозим булиб колди. Чунки жадвалнинг учдан бир қисми Марксизм-ленинизм, КПСС ва улар таълимоти билан боғлиқ эди. Шунун ҳисобга олиб Маданият ишлари вазирлиги раҳбарлигинда бизнинг кафедра аъзоларидан илмий гурӯҳ тузилиб, унибу муаммони ўр-

ганиш ва ҳал қилиш топширилди. Илмий гурух раҳбари, катта ўқитувчи Й.Э.Каттахужаева, аъзолари М.Зоҳидова, М.Азимов, М.Хужаева иштирокида иш олиб боришимоқда КБК жадвалида фанлар классификациясига ҳам етарлича эътибор берилмасдан 1-булимда – Марксизм–ленинизм, 2-булимда – Табиий фанлар, 3-булимда – Техника фанлари ва х.к. қилиб берилган.

Бундан ташкири ҳозирги мустақил республикалар фани, маданияти, тарихи ва адабиётига алоҳида булимлар ажратилмаганлиги, социалистик тузумнинг парчаланиб кетиши билан айниқса сиёсий иктиносид, тарих, фалсафа, атеизм синвари соҳалардаги катта ўзгаришилар ва янгиланишларни ҳисобга олган ҳолда, тузатилган Узбекистон кутубхоналарига мослаштан жадвалини яратиш ушбу гурух томонидан ниҳоясига етказиши арафасида турибди.

Ўзбекистондаги кутубхоналар илгари Мелвиль, Диъининг унли классификации жадвалидан фойдаланган бўлса, ўн йилдан ошник вакт мобайнида КБК жадвалига мажбуран ўтилган эди. Бир тизимдан иккинчи тизимга утиш канчалик оғир ва машакқатли булишининг гувоҳи булиб турибмиз. Ҳозирчалик янгиланган ва тузатилган ушбу жадвалдан фойдаланиб туришин тавсия этмоидамиз. Ҳозиги даврда кафедра аъзолари аждодларимиз Абу Наср Фаробий, Абу Райдон Беруний, Абу Али Ибн Синонлар яратган фанлар классификациясини асос қилиб олиб, янгиланган унли классификация жадвалини яратиш устида изланишлар олиб бормоқдалар. Ушбу йилдан эътиборан талабаларга Универсал Унли Классификация жадвалини ургатиш бўйича дарс ўтишмоқда, чунки дунёнинг жуда күп мамлакат кутубхоналари ушбу жадвалдан фойдаланади. Келажакла дуне стандартлариша мос келадиган, Узбекистоннинг узига хослиги ҳисобга олингандан Унли классификацияга асосланган янги жадвал яратиш кафедра илмий изланишларидан бири булиб ҳисобланади.

Кутубхонашуносликтининг назарий ва амалий асосларини ташкил этиучи предметлардан бири "Кутубхона фондлари"dir. Кутубхонани китобсиз тасаввур килиб бўлмаганидек, кутубхонашуносликини ҳам кутубхона фондларисиз тасаввур этиб булмайди.

Хар кандай мамлакатни иктиносиди, сиёсий баркамоллика кўғарипида маънавиятнинг ахамияти катта. Ҳалқ узининг кимлигини, тарихини, фанини, маданиятини китоблар орқали билиб

олади ва тупланган билимини келгуси авлодга китоблар оркали етказади. Илм-маърифатни, фанни, билим олишни юкори даражага куйган мамлакатгина ҳар қандай тусикларни ентиб угади, бақувват, бой инсонларвар давлатта айланади. Дуне тажрибаси шунни курсатадики, хеч қандай янтилик еки илмий кашфиёт кутубхона ва унинг иштирокисиз яратилмайди. Кутубхоналар ҳар қандай мамлакатиниң илмий, маънавий, иктиносий салоҳиятини белгилаб турувчи мезондир. Шунинг учун ҳам мустақил, кела жаги буюк давлат учун бақувват, китобларга бой, ҳар қандай ахборотни эгасига уз вактида етказувчи кутубхоналар булиши керак.

Кутубхоналарни китоб билан таъминлап, фондни шакллантириш, сақлаш ва тарбибот килишининг ўзига хос муаммолари мавжудки, улердан баъзилари хақида фикр юритишга ҳаракат қиласиз.

Айниқса кутубхона фондларини бутгали музаммоси ҳозирги даврига долзарб масалаларидан бириди. Чунки, ҳамма нарса-нинг нархи ошиб кетганидек китобларни, вакъти матбуотнинг ҳам нархи осмонга чишиб кетди.

Бундан ташқари эски алоқалар узилиб, китоб олиш манбалари ҳам камайиб кетди, когознинг нархи ошиб, вакъти матбуотни нашр этиш ҳам иочор аҳволда. Кутубхоналар илгари минглаб китоб, ўнлаб вакъти нашр олган бўлсалар ҳозир бу сои камайиб кетди. Масалан: 1991 йили республикамиз оммавий кутубхоналари 5 млн. 190 минг китоб олиш бўлса, 1993 йилга келиб 2 млн. 837 минг китоб олиши, яъни китоб олиш 2 баравар кисқариб кетди. Натижада аҳолини китоб билан таъминлап 4,6 тадан, 3,8 тага туптиб қолди.

Бизнингча, бу ҳолат вактинча бўлиб, китоб билан таъминланинг бошقا жуда катта имкониятлари борки, улардан фойдаланиш эндиғина йўлга куйилмоқда. Улардан бири республикамиз нашриётлари сонини купайтириши ва янги ускуналар билан таъминлаб, ўзбек тилидаги китобларни куплиб нашр килиши. Ҳозирнинг узила узбек тилига давлат мақоми берилшини муносабати билан кутубхоналарда ўзбек тилидаги китобларни купайтиши ва уни уқилиши сезиларли даражада усганлици гувоҳимиз.

Илгари факат русий забони китоблар билан тулган баъзи вилоят кутубхоналарида, шу жумладан Навоий вилояти кутубхоналари 1993 йилдан олинган янги китобларнинг 70 %. Самар-

қандда - 80 %, Сурхондареда - 71 %и, Фарғонада - 67 %и узбек тилидаги китоблар хисобланади.

Яна бир кеңгистиқбозлий йул борки у мустакил Ўзбекистонни бошқа хорижий мамлакатлар билан ҳалкаро китоб алмаплашни йўлга куйинидир. Бунга хорижий тилларни ўқитиш ва ўрганишни ниҳоятда тезкорлик билан олиб борилиши ҳам катта таъсир курсатмокла. Таржима қилинадиган китоблар сонининг ўсиб бориши, МДХ мамлакатлари билан китоб савдоси ва китоб алмаштириши, маданий алоқалар хақидаги шартномаларга кул қуилиши ҳам кутубхоналарни бутлашни янги погонага күтариш мумкин.

Одатда кутубхона фондини бутлашнинг узига хос қонун коидалари ва меъерлари мавжудки, уларга эътибор бермасдан кутубхоналарни китоб билан таъминлаб бўлмайди.

1. Кутубхона уз фондини тулириш учун аввало олдида турган стратегик ва тактик вазифаларни аннклаб олиши лозим бўлади.

2. Фондин бутлаш учун ўз китобхонининг китобга бўлган талабини, қизикишини, эҳтиёжини урганиши шарт. Бунда у китобхонининг ёши, маъдумоти, мутахассислиги, соҳаси каби хусусиятларини хисобга олади.

3. Кутубхона жойлашган жойнинг социал-иктисодий шароити, объектив ва субъектив омиллари, ижобий ва салбий таъсирларни таҳдид қиласи ва ушбуларни ҳисобга олган ҳолда фондни бутлашга киришади.

Кутубхона фондини бутлаш уга масъулиятли ва мураккаб жараён, чунки кутубхонанинг келгусидаги фаолияти унинг қандай китоблар билан туллириганига баглиқ. Шунинг учун талабаларга упibu предметни уггаётган тажрибали ўқитувчиларимиз доцент М.А.Рахимова, доцент Э.Йулдузева ва катта ўқитувчи Р.Тошбулатовалар иложи боригча хаётгай воея ва ходисаларни яъни амалиетни хисобга олиб, уни ютуқ ва камчиликларини якъол курсатиб берган ҳолда, назарий ва амалий хуносалар оркали малака берилгича харакат қиласидилар. Дарсларда купинча фондни бутлашдаги қийинчиликлар, камчиликлар, этишмовчиликларга эътибор берилшиб, уларни қандай ечиш кераклиги хилма-хил семинар, уйин, вазият яратиш каби машгулотлар оркали тушунирилиб борилади.

Кутубхона фондини бутлашда китобни саралаб таънлаб олиши

кatta ахамиятта эга. Таалаб олиш учун аввало китобхоннинг китобга, ахборотга булган талеби ва эҳтиёжи урганилиши керак. Таалаб ва эҳтиёж муносабати хамма соҳала хам муаммо булганидек, бутлаш соҳасига хам уз таъсирини курсатади. Чунки китобхон талеби урганимасдан туриб унга аталаған китобни ташлаш мумкин эмас.

Бундан ташкари, кутубхоначи китоб ташлашда кутубхона жойлашган жойнинг махаллий шароитини хисобга олади. Беъзан шундай долатлар кузатилидики, саноат шаҳарларига жойлашган кутубхонада кишлек хужалигига оид китоблар, кишлек районидаги саноатга оид китоб тупланниб колади еки қозоклар, корейслар, тоҷиклар яшайдиган жойларда ушбу ҳалкни кулилаги китоблар ўрнига бошқа ҳалқлар тилидаги китоблар йигилиб колган булали.

Бу ҳолатнинг объектив ва субъектив сабаблари маъжуд булиб, аввало кутубхоначи махаллий шароитни хисобга олмаган, китобхон талабини урганмаган булса, иккинчидан, кутубхона коллектори ўзига хон куланкаси майдон булиб, кутубхоналарга китобларни юбориб, уларни олишга мажбур килади. Фондни бутлашдаги энг катта муаммо булган ушбу камчилликни бағараф килиш мутасаддий раҳбарлар ва жамоатчиликнинг галдаги вазифаларидан биридир.

Фондни бутлашда маблаг ажратиш муаммоси хам кўндаланг булиб турали. Чунки канча пул ажратилса, шунга қараб китоб ташланади. Ҳозир қийин, чунки ҳар китобининг ўртача баҳоси 380-400 сўмга боради. Илгари ёч нарсани ўйламасдан китоб, газета, журнallар харид киладиган кишилар ҳозир ўйлаб копишган, чунки даромад этишмайди. Натижада улар ўзларининг вакъти матбуотга, китобга бўлган талабларини кутубхоналар орқали қондиришга ҳуракат кильмокдадар. Масалан: 1993 йилда 1988 йилга караганди китоб олиши - 7 млнга, китоб билан таъминлаш 0,7 тага камайиб кетганлигига ҳарамай, китоб бериш 1988 йилга караганди 1993 йил 5 млнга ошиб кетган, шу ишлар давомида 300 мингта яхин янги китобхон кутубхоналарга аъзо бўлган.

Демак, матбуот кимматлашиб бораверипши натижасида айниқса аҳолининг камдаромал қисми, яхин энг күп уқийдиган кишилар (талабалар, уқитувчилар, нафакаҳўрлар) китоб сотиб олиш имкониятидан маҳрум булиб, кутубхоналарга бозланниб

көлмөкда. Шуларни хисобга олиб, кутубхоналарга имтиёзли равишда, арzonлашын нархда, мәдүм коидалар асосида энг яхши китобларни етказыб бериш каби муаммони республика хукуматы ечиб берса максадга мувофиқ булар эди.

Кутубхона фондиининг уқилишини, алланышини тезлаштирувчи муаммолардан бири кутубхоналараро китоб алмаплашни йўлга куйилдириб.

Узбекистонда китоб алмаплаштирилганда яхши йулга қуйилмаганнинг натижасида канча-канча китоблар уз эгаларни тополмайди, шунинг укилмасдан чант босиб етаверади. Республикада кутубхоналар бир-бири билан бемалол бепул, далолатнома еки бирор жужжат орқали китоб алмаптирипни йўлга куювчи янги бир жужжат ишлаб чиқилиб, амалиегда қулланилса, нур устига аъзо нур булур эди.

"Кутубхона фондлари ва каталоглари" кафедраси 1994 йили янги илмий туплам нашрга тайёрлади, унда юкорида зикр этилган бавзи зиддиятли муаммолар ечими уз ифодасини топган. Айникса кутубхоначилик соҳасида терминлар узбекча ифодасига багишланган макола муаллифи З.Нигматова, кутубхоначилик маркетинги, муаллифи В.Садурская, мажбурий нусха олиши муаммоси, муаллифи Л.Мўминхужаева кабилар долзарб масалалар билан қатнашганлар.

Ушбу маколада фондиин бутлаш каталоглар соҳасидаги бавзи фикрларни баён этдик, инциоолю, улар ўз ечимини топади деган умиддамиз.

Р.НЕЙМАТОВ

ҲАВАСКОРЛИК ХАЛҚ ЧОЛГУ АСБОБЛАРИ ОРКЕСТРИ РАҲБАРИНИ ТАЙЕРЛАШГА ДОИР

Ўзбек миilliй мусиқа маданиятни, ҳусусан, ижрочилик санъати тарихида халқ чолгу созандачилик санъати музикум урин тулади. Бобакалон устозларимиз Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов, Матеқуб Ҳарратов, Мулла Тўйчи Топшумхамедов, Матюсуп Ҳарратов, Уста Рӯзиматхон Исабоев, Уста Олим Комилов, Аҳмаджон Умурзоков, Абдуқодир Исмоилов каби санъаткорлар қолдирган ижодий мерос биз учун бебаҳо маданий ҳазина бўлиб хизмат қулаётганинги шу нуқтаи назардан ҳам аҳамиятлайдир.

Ўзбекистонде 1974 йилда Тошкент Давлат Маданият Олий билимгоҳининг очилиши ва унинг маданий - маърифий ишлар кўlliетида "Ҳаваскорлик халқ чолгу асбоблари оркестри раҳбари" бўлимининг бўлиши эса иқтидорли ёшлиар ва мусиқий - чолгучилик санъати мухлисларининг орзу - умидларининг ушалашинга сабаб бўлди. Айни чоқда маданий - маънифий техникумлар ва болалар мусиқа мақтабини тутагатсан ҳамма бадиий ҳаваскорлик тўғоракларида фаол қатнашаётган салоҳиятли ёшлиар олий малакали мутахассис бўлиши учун маданият олий билимгоҳи сари оғизқомоқдалар. Ҳозирги кунда "Ҳалқ ижодиети" кулииёти таркибида тўрт бўлимдан бири сифатида "Ҳаваскорлик халқ чолгу асбоблари оркестири раҳбари" бўлимининг кундузиги таълими тизимида 74 талаба ҳамда сиртки таълими тизимида 118 нафар талаба таҳсил курмоқда. Шулардан рус забонли гурӯхларида 10 нафар талаба, кундузиги таълим тизимида бўлса, 20 талаба сиртки таълим тизимидалири. Талабаларга ихтинослик бўлича ҳам амалий, ҳам назарий машҳулотлар ўтказиш сифати ишлардан - йилга яхшиланиб бормокла. Бунда кўт йиллик тажрибага эга булган Р.Нейматов, С.Алиев, Т.Топматов, Ф.Алимов, Ш.Юсупов, В.Медоғоянов, Н.Шарипов, Х.Турсунов, Н.Норхужаев каби профессор уқитувчилар ҳамда А.Юсупова, К.Абдумаликова, Т.Йўлдошев, Р.Ширметов, У.Топматов, М.Иноятова синигари ёш устозлар ўз билим ва маҳоратларини силқилилдан ёнларга сингидираётганинги алоҳила қайд этишга туғри келади.

Олий таълим тажрибасидан миълумки, укув жараёнини яхши йўлга қўйишда ва сифат давражасини кутаришда талабалар

учун укув дастурлари яратиши, ҳамда дарслик ва укув қулланмалар чөп этигириши, шунингдек тавсияномалар, тупламлар нашир этиши мухим ахамиятга эгалид. Шу нүктай назардан қараганда доцент К.Азимовнинг "Ҳаваскорлик ҳалқ чолгу ансамбллари учун пъесалар" тұлалами (1986 й.Т.Г.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат национальности) ҳамда "Ҳаваскорлик ҳалқ чолгу асбоблари оркестри билан ишлап методикаси" (1988 й. Т.Г.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат национальности) каби методик асарлари мұхим дастур булиб хизмат этиб келмокта. Шунингдек, мазкур булым укув жараені учун зарур бўлган дастурлардан "Қашқар рубоби" (1988 й., тузувчилар: К.Азимов, Р.Рахимов), "Оркестр дирижёрлиги ва дирижерлик амалиёти" (1985 й., тузувчилар: К.Азимов, И.Кривенко, К.Назармұхамедов), "Оркестр синфи" (1985 й., тузувчилар: П.Халиков, К.Азимов), "Ҳаваскорлик ҳалқ чолгу оркестри билан ишлап методикаси" (1986 й., тузувчилар: К.Азимов, К.Назармұхамедов) каби ишларни ҳам алоҳида курсатиб утишга туғри келади. Шулар қатори доцент Ш.Юсупов бошчиллигидан тайёрланған ва нацардан чыкарилған "Ҳаваскорлик ҳалқ чолгу оркестри ҳамда ансамбллари учун хрестоматия" нинг яратилиши ҳам мазкур предметлар бўйича олиб борилаётган амалий мағнуголотлар учун мұхим ўрин тутмоқда. Албетта, ҳалқ чолгу оркестри ехуд ансамблига раҳбар тайерлашда маҳсус чолгу синфларила талабаларга ижрочилик маҳорати бобида таълим бериш мұхим ахамияттада болады. Зоро, ҳар қандай оркестр ёки ансамбль раҳбари аввало ўзи созандачилик санъати сирларидан воқиғи булиши билан бир қаторда ўз туйғулари оламида уни ҳис эта олғандагина дирижёрлик фаолиятидан мұваффақият қозониши сир эмас. Бас шундай экан, мазкур масалани чуқур ҳис этган ҳолда маҳсус чолгу синфи предмети машғулотларини замон талаби дарражасига кутара олган ҳалқ чолгу асбоблари кафедраси профессор – ўқитувчилар жамосининг машиқкетли ва айни чогда захматли мекнатини зътироф этиши жоиздир. Шу нүктай назардан қараганда бўлажак маданияттада ходимларини тайёрлашта фидокорона мекнати билан ўз ҳиссаси – күштастган доцентларимиз Н.Шарипов, Х.Турсунов, Узбекистонда хизмат курсаттан артист О.Камолхужаев, катта уқитувчилар Т.Иуллошев, К.Абдумаликова, Р.Шерматов, Х.Сапаров, М.Иноятов каби педагоглариниң фаолияти унумли бўлмоқда. Улар ҳар бир мағнуголотни самарали ва қизиқарлы ўтиши билан чега-

раланниб қолмай, ўз ижрочилик санъатларини янада сайқал тоғиппил ӣўлида тинмай изланмоқдайлар. Айни пайтда Маданият олий билимгоҳимизда ва мусиқа мактабларила, шунингдек, истироҳат боғларидан улар ўз шогирдлари билан ҳамкорликда саҳнавий чиқишлар уюптириб, томошабинларда яхти таассурот қодирмоқда.

Ўқитувчиларимиз яратган ва чоп эттирган дарсликлар, қўулланмалар ва тупламлар нафақат олий билимгоҳимиз талабалари, балки мусиқа ва санъат билим юртлари ва болалар мусиқа мактаби ўқувчилари учун қўл келмокда. Жумладан, Н.Шариповнинг "Прима рубобида ижро этишини ўргатиш методикаси" (Т.,1990 й.), "Рубоб - прима синфи дастури" (Т.,1990 й.) О.Комолхужаевнинг "Доира дарслити" (Т.,1986 й.), "Зарблар ва раҳслар" (Т.,1993 й.), Р.Незматовнинг "Ҳаваскорлик чаңг ансамбли ва оркестрини тапкил этиши ва улар билан ишлани методикаси", (Т.,1980 й.), "Янгира созим" (Т.,1988 й.), "Даврим садоси" (Т.,1991 й.), "Созимда ҳалк тароналари" (Т.,1990 й.), Х.Турсуновнинг "Қашқар рубобчилар ансамбли учун пъесалар туплами" (Т.,1980 й.), "Рубоб наволари" (Т.,1991 й.) Т.Иўллошевнинг "Афғон рубоби синфи программаси" (Т.,1985 й.), Н.Шарипов ҳамда Р.Шерматовларнинг "Оркестр чолгуларини урганиши синфи дастури" (Т.,1991 й.) каби қўулланмалари талабаларимизнинг кунилалик машғулотларила дастурамал бўлиб хизмат этмоқда.

Ўқув машғулотларининг сифатли ва мазмунли, айни чоғда қизиқерли ўтишини таъминлаш учун талайтина ташкилий - амалий чора - тадбирлар кўрилди. Оркестр дирижёrlиги ҳамда ҳалк чоргу асбоблари кафедралари ташеббуслари билан олий билимгоҳимиз ректорати ва жамоат таликилотлари ёрдамида кешиши йилларда мазкур бўлгитнинг моддий техника базаси маълум даражада яхшилаанди. Ҳусусан, амалий машғулотлар учун синфлар ва дарсхоналар жиҳозланди. Кўллиёт кутубхонаси зарурий нотали алабистлар билан таъминланди. Оркестр ҳамда ансамбль синфи предметлари буйича амалий машғулот ўтказили учун партитура варақалари, пультлар ва энг муҳими ўзбек оркестри чолгуларидан бир комплект ва рус оркестри чолгуларидан ҳам бир комплект олинди. Шунингдек, маҳсус чоргу синфи якка машғулотлар учун чаңг, доира, акторлөён каби асбоблар ҳам эндилийда кулиятимиз устахонасида мавжуд. Улордан талабаларимиз унумли фойдаланаётганини ўтироф этиши уринли.

Мавжуд оркестр дирижерлігі ҳамда халқ өзіншілдегі асбоблары кафедраларининг илмий имконияти ҳам йыл сайнан үсіб бормоктада. Бұғунғи кунда оркестр дирижерлігі кафедрасыда 7 киши доцент илмий унвоннандаға эга, 7 та катта үқитувчи ва 7 нафар үқитувчы мекненде көрсеткіштің көмкесінде 7 киши профессор, 3 нафар доцент ва 5 та катта үқитувчи ҳамда 1 киши үқитувчидір. Жамоа аъзоларининг құлғышынан көрсеткіштің көмкесінде 1 киши профессор, 3 нафар доцент ва 5 та катта үқитувчи ҳамда 1 киши үқитувчидір. Жамоа аъзоларининг құлғышынан көрсеткіштің көмкесінде 1 киши профессор, 3 нафар доцент ва 5 та катта үқитувчи ҳамда 1 киши үқитувчидір. Жамоа аъзоларининг құлғышынан көрсеткіштің көмкесінде 1 киши профессор, 3 нафар доцент ва 5 та катта үқитувчи ҳамда 1 киши үқитувчидір. Жамоа аъзоларининг құлғышынан көрсеткіштің көмкесінде 1 киши профессор, 3 нафар доцент ва 5 та катта үқитувчи ҳамда 1 киши үқитувчидір.

Шунни ҳам алохидә қайд этиш лозимки, устоз за талабалар ҳам назарий ҳам амалий билим ва тажрибаларини доимо ҳаестана фаол тәлбік этиб келадилар. Институтимизда үтказилаёттан бирорта ҳам талбир ішкі, мазкур булим талабалари қатнашимаган бўлсин. Бу Ўзбекистон Республикасининг Мустақилліги байрами, ҳаеғимиз қомуси - Конституция куни, таникли алиблар, санъят ва маданият асбоблари билан ижодий учрашувлар, "Наврӯз" байрами, ойнома ва рўзиюма ижодий жамоалари билан мулоқат каби талбирларда ҳам талабаларимизнинг саҳна санъатига сайқал берилса мухим синов бўлмоқда. Шунингдек, талабаларимиз Республика, шаҳар ва туман миқесида үтказилаёттан талбирларда, кўрик ва танловларда ҳам муваффакият қозонишмоқда. Хусусан, анъанавий тус олган "Еш истеъдол", "Камолот" танловлари ҳамда "Чапма" ва "Куйланг, еш хонандлар" Республика телевизион фестивалларыда иктидорли талабаларимизнинг қатнашыши катта мактаб вазифасини угамоқда. Шу ўринда айтиш лозимки, 1993 йили Ҳалқлар дүстлігі саройида Ўзбекистон маданият ишлари вазириллігі томонидан уюштирилган олий ва урта маҳсус санъат ва маданият билим юртлари устоз за талабаларининг катта концерті Республика маданият ҳаеғида мухим воқеа бўлди. Зоро, ешларни катта оммавий талбирларга жаёл этиш ва уни сифатли үтказиш, катта саҳналарда ижрочилик санъати малакаларини згаллашып сари етаклаш ҳам мухим ажамияттада касб этили. Ана шундай кўрик - танловларда чилингкан талабаларимиз талайтина. Улар буғунги кунда Ўзбекистондаги на эмас, құпини ҳориж мамлакатларга ҳам дөнг тараттган Мұхриздин Холиков, Ғиес Бойтоев, Аббос Қосимов, Соғир Ҳасанов, Сайдулла Маҳкамов, Сония Мұхаммалинова каби санъаткорлар

ўзбек миллый мусиқа маданиятини тарғиб қилипда намунали фанлият қурсатмоқдалар.

Халк чолгу асбоблари оркестри раҳбари булимини битириб, жумҳуриятимизнинг турии вилоят ва туманиларидо ҳаваскорлик санъатини ривожлантиришга муносаб ҳисса кўшаётган талабаларимиз билан фаҳрлансан аради. Улар каторила Холдорали Пўлатов, Мамасодин Зулинов, Жура Пайтамов, Муаттар Имомова, Абдулла Ахмедов, Николай Олинцов, Владимир Дмитриев, Айсетбай Калмурадов, Гайрат Нажмиддинов, Зайниддин Абдуллаев, Алижон Ҳамралисев, Миржамол Саймонов, Сайдулла Чоринев ва бошқалар. Айтиши мумкинки, 70-йилларда ҳаваскорлик халк чолғу оркестрлариши ташкиллантириш иштаг Республика ҳукумати катта эътибор билан қареттанди. Ўша йиллар ҳосиласи уларок дезярли ҳар бир маданият уйида ҳаваскорлик халк чолғу оркестри ёки ансамбл пайдо булғаниди. Натижада Республикамида ана шундай оркестрлар сочи 300 дан ошган йилларни эслапчимиз мумкин. Бинобарин, "Халк чолғу асбобларида ижрочи муттаҳиселарни тайерланши такомиллацтириш" номли тұтынамда (Г., 1985 й. 42-бет) ҳабар берилішича 1978 йылдан 1982 йыл оралығыда Маданият олий билимгоҳи (күндауди таълим) талабалари салты - ҳаракати билан 158 та халк чолғу оркестрлари ва ансамбллари ташкил этилған. Мазкур жемағаларниң репертуарыда халк мусиқаси билан бир қаторда қардош халқлар, хорижий мусиқа, рус ва чет зәл классикаси мұхым үрин әгальдайлы. 80 - йиллар иккинчи ярм�다 ҳаваскорлик халк чолғулари оркестрларининг Республика курик тағловида Топтакент Давлат Маданият олий билимгоҳи мәгрүр бўлим талабалариининг рус халқ чолғу оркестри (баланни раҳбари В.Медюзинов) ва ўзбек халқ чолғулари жамоаси (раҳбари Ш.Юсупов, У.Топтматов)нинг муваффакиятли чиқишларини юксак баҳоласи мумкин.

Аммо кейинги пайтда уша йиллардан гайрат, зэтiros, филосоғлиқ ҳозирги еңларимизда назаримда, стилеметтанлек туғымдоқда. Ҳар соҳада булғаниңек халқ чолғу асбоблари оркестри жағришининг ҳам уз мұхолифлари бор. Баъзан: "узбек халқига оркестрлар керакми, қадимий маданиятимизда хор ва оркестрлар бўлғаними?" - деган эътироэллар ҳам эшиттилиб туради. Юзаки қараганды бу эътироэлларда жон ҳам бордир. Аммо асримизниң 20 - йилларига қалар асосан оркестрлар үршени турли халқ күринишларын созандылар инсамбллари әгальлаган на ҳозирги

оркестр жамоалари бажарадиган вазифа аслида улға ҳар ҳил турдаги چолгучилар ансамблларига юқланганни бизга мәнлүм. Ҳолбукى, узбек мусиқа маданиятиниң буғундай босқичидә профессионал ва ҳаваскорлик чөлжү асбоблари оркестрлари ўз урнитга эга бўлишига ҳақли ва бу жанрининг оммалашувига кучли эътибор зарурлиги сезиларли даражала.

Юқорида билдирилган фикрларни мухтасар қўлиб, ишонч билан айта оламизки, ҳаваскорлик ҳалқ чөлжү асбоблари оркестри раҳбари бўлимни битириб чиқсан уч мингта яқин талабаларимизнинг 70 фойзидан кўпроғи узи танлашган ихтисослик бўйича болалар мусиқа мактабларида, педагогика билим бртлари ҳамда санъат ва маданият билим юргларида, шунингдек театр жамоаларида, радио ва телевидение бўлимларида, вилоят, шаҳар ва туман маданият бўлимларида, хужалик жамоалари радиоларининг маданият ишлари бўйича муовинни каби ҳалк хизматига учун зарур булган вазифаларда ишлаб келмоқдалар.

Ҳаваскорлик ҳалқ чөлжү асбоблари оркестри раҳбари ихтиносигити ҳакида фикр юритгандан сунғ мавжуд муаммолар ва уларнинг ечими борасида тухтамасдан илож йўқ.

1. Назаримда мусиқа ижрочилиги санъети билан борглик бўлимлар учун ҳар беш йилда оркестр асбоблари Комплектини яннилан. Мазкур масала ечими мусиқа асбоблари фабрикаси сифат тамгаси билан тайёрлаган бир комплект чолгуларни ёш авладга 5 йилла бир марта совға қиласи.

2. Мусиқа асбоблари фабрикасининг созандалар ансамбли турлари бўйича комплект чолгулар чиқаришини йўлга қўйиш. Масалан, дуторчилар ансамбли комплекти, чангчилар ансамбли комплекти, рубобчилар ансамбли комплекти ва ҳакозо.

3. Чөлжү асбобларининг давлат баҳосида нархи 2000 баравар ва ундан кўпроқ опши. Шуни эски ўз нирхига тушириш йўлларини тезкорлик билан топиш зарур. Акс ҳолда санъат аянчли аҳволга тушиш ханфини сезмокда.

4. Мусиқа таълими тизимишининг уччала босқичларида, яъни бошлангич мусиқа мактаблари, ўрта маҳсус билим юрглари ва ниҳоят олий билимгоҳларда ижрочилик санъети, педагогика ва илмий – методик ишлари билан ҳалқ эътиборини қозонган мутахассисларни "Узбекистонда ҳизмат кўрсатган маданият ходими", "Узбекистонда ҳизмат курсаткан санъат арбоби", "Узбекистонда ҳизмат курсаткан артист" каби фахрий унвонлар

билин тақдирлапшни йўлга кўйиш.

5. Маданият олий билимгоҳининг талабалар ижодий жамоатларини маҳсус саҳна либослари билан таъминлаш.

Хулоса қилиб айтганда, Узбекистон мустақил деб эълон килинганига эндиғина уч йил тулмоқда. Давлатимизни жаҳоннинг 150 га яқин мамлакатлари тан олди. Айни пайтда бозор муносабатларига ўғини даврида барча иктиносидий қийинчиликларни сабр - қаноат ҳамда событқадамлик билан енгиг ўтишга тутири келади. Шу билан бирга марҳум бобакалон устозларимиз пок ружини шод айлаб, миллий қадриятларимизни тиклашда ва оммалаштиришда, маънавий ва маданий бойликларимизни кўпайтиришида, изжрочилик санъатининг барча жабхаларини таркибот қилишда ва ниҳоят ўсиб келаётган ёш авлодни Ватанга ва ҳалқимизга садоқатли ҳамда муруватли, ўз танлаган касбига фидойи инсон қилиб тарбиялапда доимо талабчан, принципиал ва изланувчанлик билан меҳнат қилмоғимиз лозим.

М.РАХИМОВА, А.ТУЛАГАНОВ

КУТУБХОНАЧИЛИК МУТАХАССИСЛАРИНИ ТАЙЕРЛАШГА ДОИР

Маданият олий билимгоҳимиз олий маълакали кутубхоначи-библиографлар тайерлайдиган ягона даргоҳлардан бири хисобланади. Бу қасб буйича бир неча минглаб мутахассислар ўзларининг ташлаган касблари буйича турли типлари ва турдаги кутубхоналарда, зие масканларида кўп сонли китобхонларга хизмат килмоқдалар.

Хозирги кунда республикамиз кутубхоналаридағи ходимларнинг 3 мингнэ якими олий маълумотли булиб, бу 22 фойизни ташкил этади. Вилоятларнинг қишлоқ кутубхоналарида мингдан ортиқ олий маълумотли ёки 18 фойизни ташкил қиласа, ўрта маҳсус билимга эга бўлган кадрларимиз 39 фойизни ташкил этади. Бу мутахассислар ўз олдилиарига маъсад қилиб қўйилган олийжаноб хусусиятларини, яъни инсонга мухаббат, меънавий бойлигимиз бўлмиш китобларни тарғиб-тапсив этаб, бу ишда ўзлари олган чуқур билимларини, педагогик маҳоратларини, меҳнатга бўлган муносабатини намоси қилмоқдалар.

Кутубхоначи-библиограф мутахассисларини тайерлаш жарангни назар ташласак, 1961 йилда Низоми номли Тошкент Давлат педагогика институтида, Фаргонга вилояти Кўқон шаҳридаги педагогика институтида қиска муддат факультет сифатида ташкил топган, сўнгра 1974 йилда Ўзбекистон республикаси хукумати, Маданият вазирлигининг ташаббуси билан ташкил этилган Тошкент Давлат Маданият институти қошида очилган кутубхонашунослик факультети асосий факультетлар қаторидан ўрин олди.

Факультет ўзининг дастлабки фаолиятини мутахассис кафедралар бўлмиш "Кутубхонашунослик" ва "Библиография" кафедралари асосида олиб борли.

Маълум бир вақт ичига мутахассислик кафедралар сони ортиб, малакали уқитувчилар жалб этилиб, кадр тайерлаш ишларига катта эътибор берилди. Бунинг еркин мисоли сифатида шунун кўрсатиш мумкинки, факультет ташкил этилган вақтда 1 та фан доктори, 3 та фан номзоди, 1 та доцентлар талабаларга мутахассисликдан сабоқ берган бўлсалар ҳозирги даврда 10 тага яқин фан докторлари, профессорлар, 40 га яқин фан номзоди, доцентлар талабаларга билим бермоқдалар.

Шуни мамнунлик билан кайт этиши лозимки. Факультетда 13 та кафедраларга бириккан профессор-укитувачлар укув жараенларини кайта куриш, такомиллаптириши, жамият талабарига жавоб берадиган мутахассислар тайерлашни яхшилашга қаратылған ислордің талбирлар ишлаб чыкып ишләрига жаңб этилған.

Булар орасында малакали күтубхоначи-библиографларни тайерлашып мутахассис кафедраларнинг хизмати бенихоядир. "Күтубхонашынуслик", "Библиография", "Информатика ва техника воситалари", "Фонд ва каталоглар", "Болалар адабиети ва күтубхоналарда болалар билан ишләли" кафедралари шулар жумла-сига киради.

Малакали мутахассислар тайерланыпда факультетде асосан зерттибор укув тарбиявий жараенни мұккаммалаптирилі, бу борада талабаларни укув дарсلىктары, методик күллемелар, амалдың маңызгылуттарни олиб борып учун лаборатория малшылуттарини мұккаммал холга көлтириш, професионал даражасына оширилгана қаратылған. Айникесе даир талаби асосында кейинги вактда укув жараенни компютерлардан кеңг ғойдаланишининг йулға күйилиші самарали натижалар бермөкдә.

Укув жараенни такомиллаптириши максадыда институт олий көнгашыда 1990 йыл май, халқ таълими комитетининг 1988 йыл май ойида қабул қилинған яңғы укув режаси асосында факультеттең яңғы, яны 05.26.00 "Күтубхонашынуслик" ва "Библиограfiя" мутахассислары буйнайка үкув режаларининг тузилиши бүнинг еркін далилдер.

Бу үкув режаси факультет жамоасы иштироки билан биргә мұхомама этилиб юкори тапкырлар томонидан 1992 йылда тас-лилдан үтди.

Укув жараенлариниг кайта қурилишни мұносабати билан үкув дастурларыда курсатылған мутахассислик ва ижтимоий фанларнинг үкитилишиңге талайтына яңгылыштар кирилди, республика күтубхона ишләри ва тарихи кеңг ериталиған яңы фанлар үкиттила бошланы. Жумладан, "Узбекистонда күтубхона-чылык иши тарихи", "Узбекистон библиографиясы", "Узбекистон күтубхоналари каталог ва фондларининг тапкыр этилиши ва ри-вожжаныш тәнлинигиялари", "Узбекистон тарихи" ва башкалерни курсатиш мүмкін. Мазкур фанлар буйнайка яңи дастурлар ишлаб чыкылды ва чоп этилди.

Күтпінша мутахассислик фанлари буйнайка русча дарсلىклар

Узбек тилига таржима қилиниб, талабалар учун енгиллик турдирилди. Масалан, куйидаги дарслер кулланмалар узбек тилида напр этилди:

Чубарян А.С. "Умумий кутубхонашунослик", Т. Уқитувчи, 1975 й.

Аброров КИ. "ССРДа кутубхоначиллик иши тарихи", Т. Уқитувчи, 1974 й.

Фрумин И.М. "Кутубхонашунослик иши", Т. Уқитувчи, 1984 й.

"Кутубхона фондлари" Т. Уқитувчи, 1986 й.

"Кутубхона каталоглари" Т. Уқитувчи, 1988 й.

"Кутубхона - библиография классификацияси" (оммавий кутубхоналар учун жадваллар) Т. Узбекистон. 1988 й.

Мутахассисларни малакали қилиб тайерлаб чиқаришда факультет профессор-уқитувчиларининг машҳоатли меҳнати эвазига юзага келган ва напр этилган дарслерлар, укув кулланмалари катта ахамият касб этиди. Буларга Косимова О.Г. "Узбекистонда кутубхоначиллик иши", Т. Уқитувчи, 1989 й. 1982 й. Илдошев Э.Ю. "Кутубхонада болалар укиши маданиятини тарбиялаш" Т. 1986 й. Коваленко А.Г. "Библиотечное дело в Узбекской ССР: Вопросы управления и организации" Т. 1984, Зупарова М.А., Нигматова З.А., Садурская В.В., Раҳимова М.А. "Болалар адабиетининг тасвиғи ва системалаштирилиши" Т. Уқитувчи, 1991 й. Каттахужаева И.Н. "Совет кутубхонашунослик классификацияси буйича ҳужжатларни системалаштириш" Т. Уқитувчи, 1990 й. ва бошқаларни курсатиш мумкин.

Кутубхоначиллик факультетининг илмий ишларии асосий йўналишлари комплекс мавзудаши илмий талкижот ишларини олиб боришга каратилган.

Бу уринда қуйидаги кафедраларнинг маизуларини курсатиб утиш лозим. Техника фанлари доктори Профессор Ёқубова М.З. бошчиллигида бир гурӯҳ олимларнинг Уз.ФА асосий кутубхонасининг "Кутубхона - библиография иш жараёнларини автоматлаштириш", Фонд ва каталог кафедраси "Кул миллатли мустақил Узбекистон жумхурияти кутубхоналарида фонд ва каталогларнинг аҳволи ва уларни ривожлантириш тенденцияси";

Кутубхонашунослик кафедраси "Кутубхонашунослик касби ва Узбекистонда кутубхонашунослик олий таълимимини такомиллаштириш муаммолари"; Болалар адабиети ва болалар билан иш-

лаш кафедраси "Китоб-кутубхона-китобхон" каби, библиография кафедраси "Узбекистонда библиография йуналишларда китоб нашриетчилиги ва кутубхона ишларини такомилалгириси" мавзуя-ларини курсатиш мумкин.

Факультетнинг тажрибали мутахассислари узларининг узок вакт самарали изланишларни олиб бориш жараенида катор монографиялар, илмий тупламалар, илмий мақолалар билан катиша-либ талабалернинг фанни чукур эгалашларига уз хиссаларини кушиб келмокдалар.

Туропов М.М. "Развитие библиографического дела в Узбе-
кистане", Т.Фан, 1983; Косимова О.Г. ва Есимов Т.
"В.И.Ленин ва кутубхоначилик иши", Т., Узбекистон 1986;
Рахимова М.А. ва Йулдошев Э. "Камолат калити", Т., Гафур
Гулом номидаги санъат ва адабиет наприети, 1986; "Узбекис-
тон кутубхоналарининг ресурслари ва улардан фойдаланиш" (М.
А.Рахимова таҳрири остида) Т., 1989; Рожинская Ф.А. ва Ава-
несова Н.Ю. "Встреча с прекрасными" Т., Укитувчи 1990.

Филология фанлари доктори профессор Муродов М.М. бош-
чилигида "Жаҳон ҳалклари эртаклари" 1 том Т.Мерос, 1992
йил.

Хулоса қилиб шуни таъкидлап мумкинки, ҳозирги кунда факультетнинг илмий тадқикот ишлари республика кутубхонала-
рига боғланган ҳолда ташкил қилинганларини алоҳида таъкид-
лаш лозим.

Факультет илмий ишларининг салмоқла яқунлари сифатида еқланган қатор докторлик ва номзодлик диссертацияларни хам эслатиш зарур. Буларга Еқубова М.З., Эғамов Х.К., Маврулов
А.А. номзодлик диссертацияларини еклаган 20 дан ортиқ олимма-
ва олимпарилизни курсатиш мумкин.

Факультетнинг ўқув, илмий тадқикот ва тарбиявий ишлари жараени шуларга қаратилишанки, яъни талабаларнинг дунёкара-
шини, фикрларни қобилиятларини, қасбни чукур эгалашга қара-
тилган бўлиб, юқори малакали мутахассислар тайерлапшида, ҳаёт олдилиги муаммоларни биргаликда ҳал этишиб мухим аҳамият
касб этади.

М.РАСУЛОВ, М.НЕЙМАТОВА

КУТУБХОНАШУНОСЛИК ФАНИНИНГ МУАММОЛАРИ

Истиқғиолга эришганимизнинг учинчи йилига қадам қўйтаги Узбекистонимизнинг ҳар томонлама ривожланishi, иктиносидеги нинг аста - секинлик билан бозор муносабатларига утишининг барқарорлиги, бугун, илм, фан, маърифат, қолаверса маънавиятнинг юксалишини тақозо этмоқда.

Илм - фан тараққий этмаган, маънавияти ва маданияти, кутубхоналари, китоб ва китобхонлиги ривожланмаган давлат келажаги буюк ва мустаҳкам бўла олмаслиги ҳаммамизга аен.

Бугунги кунга келиб ҳамма соҳалар каби кутубхонашунослик фанида ҳам туб ўзгаришлар вақти етди. Агарда биз бу ишларга асосий эътиборимизни қаратмас эканмиз, ҳалиқимиз маънавий кашшоқ бўлиб қолилини аниқ.

Хозирда фаолият кўрсатадиган "Кутубхонашунослик" кафедраси тапкил этилганига ҳам 35 йил тулди, бу давр давомида Республикашимизнинг турли титбаги кутубхоналари учун 10.000 дан зиёд "Кутубхоначи-библиограф" кадрларини етказиб берди, мутахассислик буйича дарсликлар, ўкув кўлмандлари нашр этилди.

Биз шу вактгача кутубхоначилик иши инклибдан кейинни даврда ривожланди, шакланли деб талабаларга таҳсил бериб келдик, аммо биз бу билан миљий қадриятларимиз, инъаналаrimiz, авлодларимизнинг бой маданий меросини чегараладик, хатто унутдик, ўз тарихимиз, маданиятимизни билмаслигимиз оқибатида Ўрта аср маданияти тарихида юксак китобхонлик, китобзорлик, кутубхоналарнинг ва ўз даврининг буюк сиймолари хамда кутубхоначилари ишини инкор этганимизни энди тулуниб етмоқдамиз. Саройлар, масжид, мадрасаълар кошилдаги, Туронининг йирик мутафаккияларининг шахсий кутубхоналарини тамомила унутдик.

Аслида тарихга назар ташласак, Ўркистон халълари маданияти тараққиетининг энг муҳим маинбалари кутубхоналар орқали, унинг фундаги ютуқлари эса китобшунослар ва кутубхонашунослар олиб борган изланишлари ва талиқотлари туфайлигине ривожланитига олиб келган.

Фарғоний, Хоразмий, Розий, Фаробий, Беруний, Бухорий,

Термизий, Ибн Сино ва башка даҳо мутафаккирларимизнинг бизгача етиб келган кутубхоналари бунга яққол мисоллар. Мутаҳассисларнинг илмий изланишларига асосланган холда, кутубхонашунослик фани Урга аср маданияти ривожланниши билан узвий боғлиқ булғанлиги уз исботини топмоқда.

Ўрта аср муаллифлари колдириган күргина мағбалаардан тасдиклинишча X – XI асрларда кутубхоначилик ва умуман дуневий таълим ва таҳсилнинг кулаами кенг ва чукур, узининг ижтимоий ахамиятига кура ҳозирги замондаги кутубхонашунослик, информатика ва ахборот бўлимларини эслатадиган даражага ўсиб етган, сифат жихатидан уша лаврдаги Оврупга еки дуненинг башқа мамуарларидагиек бениҳоя устун эди. Масалан, Оврупонинг XII асрдаги энг машҳур кутубхоналари бармок билан санарли булгани ҳолса уларда ҳам энг куни билан 150 – 200, жуда истисно ҳоллардагина нари борса 500 нусхадан китоб булгани холда, Урга на Якин Шаркнинг Марв, Нишонпур. Шероз каби ўртамиена шаҳарларидан унлаб давлат, вакф ва шахсий кутубхоналар мавжуд эди. Уларнинг купчилигига китоблар уз соҳалари бўйича, тартибга солинган ва каталогидаштирилган булиб, маҳсус малакали илмий маслаҳатчи ходимлар, кутубхонанинг фаолиятини урганган, унинг ити мазмунини йўналтирадиган ходимлар тула молиявий таъминланган.

Юкоридаги фикрлардан келиб чиқиб, ҳакли равишда Урга Осиела, жумладан Узбекистонда кутубхонашунослик фани IX – X асрлардан боплаб фан сифатиде ривожланганини таъкидлаптимиз мумкин. Чунки ҳозиргача кутубхонашунослик фани собиқ СССР ҳукумати давридагина ривожланди, деган биреклама холосага эга эдик.

Аммо кигоб, кутубхона, китобхон, кутубхоначи иши фаолиятининг илмий ўрганилиши ва таҳлил этилишининг узи кутубхонашунослик фанини юзага келирди.

Тутри, собиқ Иттифоқ даврида кутубхонашунослик фани терминологияси вужудга келди. Жуда куни олимларимиз, илмий ходимларимиз илмий тадқикот ишларини олиб бордилар. Лекин бу бизда кутубхоналар, кутубхоначилик иши, кутубхонашунослик фани 70 йил ичидан тапкил этилди ва ривожланди деган гап эмас. Ҳали бу фан кулемзма асрлар таҳлил этилмаган тарихий мағбалаар саҳифалари орқали юзага чиқади, чунки эрамиздан олингни IV – III асрлардаек узининг езуви, кулемзмаларига

эга халкимиз кутубхона, кутубхоначилик иши, кутубхонашунослик фанининг фан сифатида ривожланганига тула исботини тошлини деган умиддамиз. Юкорилаги фикрлардан келиб чиқкан ҳолда "Узбекистонда кутубхоначилик иши тарихи" тула урганийтган дейишишимиз асоссиз.

Хозирги кунда кутубхонашунослик фани Республикасида фан сифатида ҳар томонлама узини тулалигича намоен эта олмаган десак хато булмаса керак. Чунки, бу фан факаттина "Маданият техникиумлари" ва "Маданият институтида" уқитиладиган фан хисобланали. Бугунги кунида институттининг "Кутубхонапгунослик" кафедрасида ушбу фан ўз ташкилий гузулишига кура "Умумий кутубхонашунослик", "Кутубхоналар тарихи".

"Китобхонларга хизмат курсатиш" ҳамда якунловчи "Кутубхона ишини ташкил этиш ва бошқариш" боқичларини уз ичига олади. Бу фанларни уқитиш маъруза, семинар, амалий машрутот, ишлаб чиқариш амалиети, мустакил иш ҳамда боқичили езма ишлар билан олиб борилади.

Ешларга чукур билим бериш, уларни танлаган касбларига түрги йуналтириш, ҳам назарий, ҳам амалий жижатдан замон талабига жавоб берса оладиган фанларни бирлаштирган ва муво-фикаштирган ҳолда кутубхонашунослик фанини маъқебини ошириш лозим. Бу эса уқитиланинг янги шакли ва услубларини ишлаб чиқиши, амалиетда таълаб этиладиган билимни талабаларга беришни таъминлаш, ўкув режаларини кайтадан куриб чиқишини тақозо этади.

I. I боқичда уқитиладиган назарий томондан кийин хисобланган "Кутубхонашунослик" (Умумий курси)ни IV боқичга ўтказиш максадига мувофик, чунки талабалар кутубхоначилик ишининг хамма жабхалари ва фанларини яни, "Кутубхоналар тарихи", "Фонд каталоги", "Китобхонларга хизмат курсатиш", "Техника ва информатика", "Библиография" фанларини назарий ва амалий асарларини ургангандаридан сунтина "Кутубхонашунослик" фанини чукур ўзлаштиришилари ва унинг фан сифатида ривожланишини урганишлари ва таҳлил этсалар түгри биларди. Чунки I боқичда уқитиладиган талабадар, кутубхоначилик ишини назарий ва амалий томонларини, "Кутубхона нима? Кутубхоначи ким?" китоб ва китобхонликнинг назарий ва амалий асосларини туцунмасдан, "Фонд ва каталог", "Информатика", "Библиография" фанларидан билим олмасдан туриб, уларга "Ку-

тубхонашунослик" фанини сингдириш анча мушкул. Бизнингча IV босқичда "Мутахассисликка кириш" фанини кўйиш максадга му-воғиклар.

II босқичда ўқитилидиган "Кутубхоналар тарихи" II ярим йилликда ўқитилса, унинг давоми II босқич I ярим йилликда давом эттирилса, "Китобхонларга хизмат курсатиш" босқичида ўқитни дастурини хам тубдан ўзгаририш, хозирги кун талабидан келиб чиқиб кутубхоналар фаолиятида кулланиладиган хизмат курсатишнинг янги шакл ва услубларини урганингизд ло-зим. Чунки, хозирги кунда талабаларга берилетган билим кутубхоналар фаолиятида умуман кам учрайлиган, хаётйлигини анча йукоттан шакллардан фойдаланмоқдамиз. Бизнинг фикри-мизча, энг мустаҳкам ҳар томонлама талабаларга чукур билимни "Кутубхона ишини ташкил этиш ва бошқариш" босқичида бериш яхши йўлга ўқитилган. Талабалар бу фанини ўзлаштиришлари ва урганинглари учун хамма имкониятлар етарди.

Будан ташкил III босқич талабалари учун "Кутубхоначи маъланисиши ва этикети" фанини киритиш, "Хорижий тилларда сўзлашадиган кутубхоначи" гурухини тайерлаш, бутунги кун талабитга жавоб берга оладиган юқори малакали кутубхонашуносларни тайерлаш вакти келди.

Ўқитни жарасенида айниқса ажуманларга маърузалар тайерлаш, III – IV босқич "Емана ишлари ва диплом ишларини ёргтиши жараеннида булајак "кутубхонашуносларни" белгилаш, келажакда илмий изланиши имконига за билимига эга талабаларни аниқлаб, улар билан "Талабалар йилан илмий иш олиб бо-риш" босқичида кендроқ ва унумлироқ фойдаланиш мумкин.

Мактаб ўқувчилари, ёшлиар орасида кутубхоначиллик иши ва кутубхоналардан фойдаланиш борасида иш олиб бориши, ендош фанларни ўқитиш олиш укуз юртларида кутубхонашунослик фани буйича, кутубхона – библиография соҳасида билимга эга бу-липларидаги мутахассислар купроқ изламоги лозим.

Кутубхонашунослик фанининг келажак истиқболи бугунги кун хатоларимиз, камчилликларимизни тўлирган, кутубхоначи-лик иши соҳасидаги ютукларни оммалаштирган ва илмий таҳлил этган холда белтилаппимиз лозим:

1. Кутубхонашунослик кафедраси профессор – ўқитувчилариңинг илмий амалий ва ишодий фаолиятларини талабаларнинг билимини ошириш, келажакда ҳакикий юқори малакали кутубхона-

начи кадрлар тайерлашга йуналтириш;

2. Кутубхонашунослик кафедраси йуналиши иш режасини кайта қуриб чиқиши, ҳамда илмий – талқиқот ишини комплекс олиб бориши, социологик изланишларнинг амалий натижаларини кафедра йуналтишига каратиши;

3. Кутубхонашунослик кафедрасида талабаларнинг илмий талқиқот ишини амалий томондан оммалаштириши, диплом ва босқич езма ишларини, маърузаларни мавзусини кафедрала ҳумоя мухокамасини утказишни ағъянага айлантириши;

4. Республикада кутубхонашунослик илмий – талқиқот ишларини оммавий ахборот ва вакъти матбуотда эълон килишини йулга куйиши;

5. Республика раҳбарияти ҳамда олий аттестация комиссияси олдига "Кутубхонашунослик фанлари номзоди ва доктори" деган даражани тасдиқлапга эришиши;

6. Назарий билимлар пойdevорини мустаҳкамлаш мақсадиша итирик илмий, оммавий кутубхоналар билан мустаҳкам алоқа урнатиши;

7. "Кутубхонашунослик" буйича илмий – услубий кенгапи раесатини тузиш ва унда шу соҳага оид таклиф – истаклар ва муаммоларни хал этиши ишини бопшариши;

8. Республикаизда "Кутубхонашуносликка" оид олиб борилаетган илмий – назарий ҳамда амалий ишларини урганиб, таригиб этиши ишини йулга куйиши;

9. Кутубхонашунослик фани уқитиладиган маланият техники кўмлари иш тажрибаларини урганиб, улар билан бевосита ишни ұвоғиқлаштирган холда олиб боришни таъминлаши;

10. Маданият институти "Кутубхонашунослик" рукини остида кафедра илмий талқиқот ишларини умумлаштирган кафедра тупламишини серияслини ташкил этиши;

11. Факультеттада "Кутубхонашунос" газетасини ташкил этиши ва унда профессор – уқитувчилар ва талабаларнинг илмий маколаларини берисбен боришни йулга куйиши.

А.Кодирий номидаги Тошкент Даъват Маданият институтининг 20 йиллиги "Кутубхонашунослик" кафедраси ташкил этилганининг 35 йиллик юбилейи нишонланишиң арафасида кутубхона чилик факультети профессор – уқитувчилари жамоаси бугунги кун талабидан келиб чиқсан холда уз иш услублари ва режаларини кайта ишлаб чиқиб, талабаларга кутубхонашунослик фаги-

дан ұңқур билим берішігә бел болғанлар.

Ұйлаймызки, институтимизни битириб чықаёттган күтубхоначи – библиограф қауфларимиз бозор мұносабатлари шароитта хам халқымыз мәданиятынни ва маынавияттынни тиікланишига үзларининг мұносиб хиссаларини құшадылар.

Қ. МИРЗАЕВ, Ф. БАГИРОВА

МАЛАКАЛИ МИЛЛИЙ ХОР РАҲБАРИНИ ТАЙЕРЛАШ
СОХАСИДАГИ ИЗЛANIШЛАР

Ўзбекистонда бадиий ҳаваскорлик ижодиётининг кенг кулоч ёйини 80-70 - йилларда айниқса сезиларли бўлди. Бунда кўпинча жойларда янги ҳаваскорлик жамоаларининг ташкил этилиши халқ ижодиёти соҳасида, миллий рақс ва ҳаваскорлик санъати, театр санъати, чотгалар ва хор санъатида малакали мутахассисларга булган эҳтиежни юзага келтирди. Ҳаваскорлик ижодиёти соҳаси учун олий малакали мутахассисларни тайерлашдек муҳим ва айни чорғда заруртӣ вазифани 1974 йилда очилган Тошкент Давлат Маданият институти ўз зиммасига олди. Бу ерда хор дирижерлари кафедраси ҳаваскорлик хор ҳамда вокал жамоаларни раҳбарларини тайерлашдек олий мақсад билан ўз фаолиятини бошлави.

Анвалига мазкур кафедра ўқитувчилари талабалари билан ишлапши Москва ҳамда Ленинград маданият институтларида тайёрланган ластурлар асосида иш олиб борди. Укув-методик репертуар эса асосан рус ва совет композиторлари ҳамда чет эл классиклари ижодидан тузилган булиб, мағлубот ўтказили мето-дикаси Тошкент Давлат Консерваториясидаги Хор дирижерлиги кафедрасидан даярли фарқ қўймасди. Бинобарин, Маданият олий билимгоҳи хор дирижерлиги кафедраси ўқитувчиларининг илмий изланишлари ва хуққлари натижаси ўларок бу йуналши ўзини оқдамаслиги аникланди. Ҳолбуки #бунда Шарқ ҳалслари хор санъатининг миллӣ ва ўзига хос хусусиятлари ўз аксини топмаганди.

Биргаликда жамоа бўлиб куйлаш санъати Ўзбекистонда халқ иғзаки ижоди анъаналари билан бевосита алокадор булиб, факаттина ўзига хос вокал хусусиятига эга эканнити ҳаваскорлик хор жамоаларига раҳбар тайерлашда ўзгача муносабат зарурлигини тақозо этди. Бас шундай экан, хор дирижерларни кафедрасида янги ластурлар ишлаб чиқилдики, уларда юқоридағи фикрлар ўз аксини топши. Жумладан, "Ўзбек хор адабиети" (Багирова Ф.Т.), "Ҳаваскорлик хор жамоалари билан ишлаш методикаси" (Мирзаев К.Т., Тураевна М.М.), "Партитура уқиши"

(Омелянская Н.Ю.), "Клуб репертуарига дирижёрлик" (Сусина Р.А.), "Хор сольфеджиоси" (Абидова Л.Т.), "Хор дирижёргилиги амалиети" (Темирханов Р.Г.), "Аранжировка" (Содиков О.Т.), "Хаваскорлык хор жамоаси билан ишлаш методикаси" (Рузиев Ш.Р.), "Хоригунослик" (Рузиев Ш.Р.), "Кичик ёшдаги болалар хор жамоалари билан ишлаш ва ташкил килиши услубиети" (Мирзаев К.Т.), "Хаваскорлык чолгу ансамбларини ташкил этиш ва иш-лаш методикаси" (Гимерханов Р.Г.) каби бир катор илмий, ил-мий-амалий кўлланмаларда миллий хор жамоаларини тарбиялани ва шакллантириш муаммолари атрофлича умумлаштириб берилди, ластури яратилди. Ўз наебатида ўкув репертуарлари ҳам кайта кўриб чиқиди. Энди узбек классик мусика меросига ва миллий қатламларга ҳамда ҳалқ күпкисларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Айтиш лозимки, вокал санъатини уқитиш ва ургатиш методикаси ҳам ўзгартирилди, айнан академик ижро услуби ҳалқона йуналиш билан алмаштирилмоқда.

Ўкув режасига янги туркум предметлар киритилди: Хор сольфеджио, вокал хор ансамбли ва бошқалар. Хор синфи ўкув репертуарини такомиллаштириш иши ҳам давом этмоқда.

Бугунги кунда Маданият институтининг Хор жамоаси нафакат Узбекистонда, унинг ташкарисида ҳам етакчи уриниларда бормоқда. Зоро, 1990 йилда мазкур хор жамоаси Саратов шаҳри (Россия)ла утказилигин қурик таџиовда ғолиб чиқди ва "Оқ-диплом" ҳолида кимматбахо сонга билан тақдирланди. Республика миёнесида ҳали хор жамоамиз ҳар хил қарик ва танловларда карвоибосиликни қулдан бармиёттанини эътироф этиш ўринидир.

Пойтахтимиз корхоналари ва концерт ташкилотларида хор жамоаси ҳамда вокал хор ансамбларининг мунтазам равишда мұваффакиятли чиқишлари ёпі санъаткорларга шон-шухрат келтирмокла.

Тошкент Давлет Маданият олий билимгохи хор жамоаси ҳар хил миллий байрамларнинг бадиий қисм иштирокчиси. Мазкур хор жамоасининг ёқимли ва мағлұмкор овози Ўзбекистон телевидениеси ва радиоси эшиттиришларида уз мұхлисларини топді. Хорининг чиқишлариде унинг профессионал жихатлари ҳам намоён будмоқда.

Хозирги вактда хор синфи буйича машупулотларнинг шакли ва услубиесларига алоҳида эътибор қаратылган. Башка хор ре-

шертуарига вокал-театр жаракатлари билан бөгликтөр маросим күннүүлдүрүлгөн. Шу боис хөлкимиздинг йүкөлий боралтган биргөликдөй жамоа тараила күйлаш намуналари тикланмокчаки, бунда фактот узитагина хос инганацион ижро йули на декламашон дақылалари сержилолик таъмин этмоқда.

Бинобарин, 1993 йыл май ойидаги кафедралинг хисобот концерттида хор жамоасининг дастури ана шундай театрлаптирилгандык томопта даражасыда утказилди. Айникса, бунича вокал ансамбллар ва яккахон хонаңдалар өчүн чолгучи-созандалар саяғъати уйгуулаптирилгани томошабынларға манзур бүлдү.

Кейинде Ишлэрларда хөнәскорлык хор жамоалари раҳбарлиги кафедрасыда таълимнинг методик йұналишлари талабарнин кизиқиши ва мустакиллігін асослағанда. Шу мақсад билан бүлимда хар йили "Ел лирижер" танлови утказилиши яхши аңызанага айланды. Танловнинг мухим кирраларидан бири эса хор мустакил ишлеше дақылалари хисобланади.

Уз нағбатида укитувчиларнинг бошқа предметлар буйича дарс услублари хам қайта күрілмокда: аранжировка, хор партитураларини укиш, хор алабиети фанлари буйича дастурға узтартириш ва күшімчалар киритилди. Вокал предмети укитувчилари хам талабалар билан ишләшти халқ хонаңдачылық йүлтів таяниб, яның услуга шакларни күллемокчадар, хамда укитиш репертуарини давр талабига мослаштириш максадида қайта күриб чыклилар. Кафедрада "Еш хонаңдалар" курик-танловини утқазаш хам яхши аңызаналардан бирдір. Мазкур танлов орасыдан истегелділік яккахон хонаңдаларни аниклаш билан бирге епіларни тингловчы сифатыда хам жаһб этмоқда.

Уттан Ыштырма йыл мобайнида хор ихтисосолитининг амалиети мисолларига хам кафедра алохуда зытибор каратын. Бинобарин, талабалар хор жамоаси концерт ижрочилик функциясы билан биркаторда амалиет буйынча база вазифасини хам утаб келмокчаки, бунда иккичи курсдан бошлаб талабалар мустакил иши буйича бошланғыч билимларини синаб куриши имконига эга булмокчадар. Мазкур булим талабалари маданият уйдашы ва бойынша маданият-маңырғый мұассасаларда уз устозларни бошчылыштыда ихтисослык амалистини мұваффакияттап утмоқчадар. Холбук, амалиет натижаларын Маданият олий библиотекида утказыластан хор саяғъати фестивалларыда намойиниң этилмокда. Хөнәскорлык хор жамоаси раҳбари кафедралинг ишмий потенциали йыл

сайин ўсиб бормоқда. Уқитувчилардан Р.Турсунов, О.В.Васильев, О.В.Содиков, Н.П.Явлинский кабилар педагогик ва салъатпенослик номзоди илмий даражасини муваффакиятли екландилар. Шунингдек, Ш.Р.Рузиев, К.Т.Мирзаев, В.А.Сусина, Н.И. Явлинский каби устозлар доцентлик илмий унвонига сазовор бўлшилар. Илк бор ўзбек тилидадарслерлик ва қулланмалар (Ш.Рузиев, К.Мирзаев, М.Тураева) яратилиши. Уларда хаваскорлик хор жамоалари (болалар ва катталар хори) раҳбарларининг иш тунилишлари миллий мусика маданиятига таянган холда еритилгани эътиборга мөликий.

Жамоа булиб куйлаги санъатининг тиклапиши кафедранинг етакчи мақсадларидан хисобланади. Узбек миллий меросининг янгидан янги намуналарини изланаш доимий тус олган ва улар хор ижроси учун мослантирилмоқда. Шу боис миллий репертуар кенгаймокда. Мавжуд мусикӣ хор ижодиети шакл ва услублари назарий узлаштирилиб, амалий машғулотларда қўлданилмоқда.

Талабаларга таълим бериш нафакат лирижерлик кунинка мала-рияни ўргатиши нуктаи назаридан, балки хор қушпикилигининг миллий аяъналари ва миллий маданий меросни узлаштиришцек мухим масала нуктаи назаридан хам мухимdir. Факат шундай ижодий ёндопигандагина юкори малакали, хаваскорлик хор жамоалари мутахассисларини тайерлаш илии самарали булишини таъминлашимиз мумкин.

А.Кодирий номидаги Тошкент Давлат Маданият олий билимгоҳининг Ҳаваскорлик хор жамоалари раҳбарлари кафедраси утган иитирма ийл мобайнида кунгизга иктидорли хор раҳбарларини тарбиялади. Уларнинг аксариити жумуриятимиз вилоят ва гуманиларида самарали меҳнат килемоқдалар. Ҳозирча уларнинг беъзиларини ҳақиқий миллий хор жамоаларини тапкил қила олдилар.

Мезкур муаммонинг ечимишига янтича ёндоғлиши, укув ва таълим жараёнига янти шакл ва услубларни жорий қилиш йули билантина ҳаваскорлик хор ижодиети жамоаларида ана шундай миллий рухни таъминланған мумкин булади. Бу эса кафедра олдиша турган энг мухим ва долзарб муаммо хисобланади.

Ш. А К Р А М О В

ИНСОННИНГ ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТИ

Инсоннинг экологик маданияти – унинг табиатта бўлган оддия мубабатидангина иборат эмас. Объектив билимларга та- янниш – хозирги замон экологик маданиятнинг ўзига хос белги- ларидан биридир. Демак, билим экологик маданиятнинг ўлчовига айлантындирил. Аммо хамма билимлар ҳам бирдек экологик маданият улчови булоғмагани ҳолда, асосан табииий мухитни асрашига йуналтирилган билимларгина шундай меъзон вазифасини ўтаси мумкин. Албатта, табиатни асраш табииий мухитнинг ўзи- га хос жараенига аралашмасдан амалга ошили мумкин эмас. Мазкур стратегия табиатни илохийлаптириши стратегияси булиб, у биология фанидаги жонсиз ва жонли табиатни нисбатига асос- ланади. Аммо ушбу асосий таълимот табиатни илохийлаптириш тарафдорлари томонидан соҳталаштирилиб, табиат жараёнларига мутлақо аралашпиш мумкин эмаслиги ҳакидаги фикри сипгидириш- га харакат қилинади.

Табиатни муҳофаза килишни ишлаб чиқарувчи кучларга ка- рама-карши қуийб ҳам бўлмайди. Табииий мухит узлаптирилиши- нинг узлуксиз давом этишини тўғри тушунган ҳолда таъкидланади. Керакки, бу жараен аввало инсон онти, қолаверса энг замо- навий техника воситалари орқали бопшарилади.

Инсон ва табиатнинг узаро алокадорлигига оид келажакка ишонтирувчи нуктаи-назарии "табиетни бойитиц" стратегияси деб аташ мумкин. Буңдай стратегия тарафдорлари табиатни му- ҳофаза килиши масаласи билан қарама-карши қуимайшилар. Ак- синча, улар табиат муҳофазасини табиатдан оқилона фойдала- ниш, уни узлаптириши ва бойитишнинг таржибий қисми деб қарайшилар. Улар табииий ҳудудларни қўрикхоналарга, дам олини масканларига айлантириш ташаббуслари билан чиқмоқдалар. Хуллас, улар учун табиат она каби муқалласлир, уни асрал- эса ҳар бир инсоннинг бурчидир.

Табиатни узлаптириши уни вайрон қилиш эмас, балки, ин- сон ва табиат ўртасидаги уйгуниликни вужудга келтириш ҳаки- даги асрий орзуни рӯёбига чиқарини демаклир.

Жамият экологик маданиятнинг тараққиёт даражаси ва унинг аъзоларининг табииий бойликларидан режали ва оқилона

Фойдаланиши, атроф-мухитни асрапи, табиат бойликларини тулдириши ва мулофаза килинида фаол иштирок этишлари билан белгиланади.

Хозирги вактда башарият ривожланишининг келажаги жамиятининг онглилтиги ва маданияти даражасига боғлик булиб колади.

Ишлаб чикариш технологиясида экологик меъерлар қупол равишда бузилиши натижасида атроф-мухит ифлосланиб, табиатга ва инсонга катта зарар етмоқдади.

Узбекистонда пахта якка хокимларни ва сувни күп талаб кильдиган кипилок хужалиги тармокларининг хаддан ташкари кенгайтирилиб юборилиши натижасида сув захиралари меъерлан ортик сарфланади ва оқибатда Орол фожиаси руй берди – Орол денгизи курйи бошлиди. Орол буйи мингакасида тупроқнинг шурланиши даражаси тезлашмокда, чуллар кенгайиб кетмокда. Мингакадаги салбий табиий жараенлар сабабли хайвонот ва усимликлар турлари нобуд булмокда, ахоли ургасида купигина касалликлар таркалмокда. Бу касалликлар айниқса, аеллар ва болалар ургасида кенг таркалган булиб, келажак авлод таклири катта ханф остида турибди. Оқибатда эса, жамият ва табиат уртасидаги мувозанат бузилмокда.

Юрбонишмиз Ислом Каримов узининг Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 48-Ассамблеясида сўзлаган нутқида ана шу умумбешарий муаммоларни жаҳон жамиятига яна бир бор эслатиб утди.

Инсоннинг экологик маданияти табиат мулофазаси ва уни бойитиш билангина чегираланиб колмайди. Унинг экологик маданияти инсоннинг томонидан асрлар давомида яратилган маданий калдиритларни асрапи ва ўзлаштириши билан ҳам боғлиқлар. Шу билан бирга бу инсонни тутилиб устган табиий муҳит билан боғликлити, ижтимоийлашуви, маънавий-аҳлоқий ҳасти нуқтани-назардан ҳам каралмоги лозим.

Айтиши мумкини, экологик маданият таркибида инсоннинг табиат билан узаро муносабати маданияти ҳам мавжуддир.

Экологик маданият инсоннинг умумий маданиятилигига ҳам боғлик булсада, биология соҳасида муайян билимларни талаб килади.

Жамият аъзоларида экологик маданиятининг шакланишини умуминсоний калдиритлар даражасига етказилиши доззарб муаммо-

лар. Шунингина экологик талофотлар юз беришининг олиши олиш имкониятлари ошиб боради. Бу жараенда давлат ва жамият тикилотларининг фаол иштирок этишлари нихоятда муҳимшир.

Бизнинг давримиз экологик тарбияни инсонни тарбияланганинг таркибий кисми сифатида караб, унга яхлит тарзда ендо-пашни талаб килмоқда. Лекин, жамият кишиларида экология ма-даниятини тарбияламасдан туриб, табиат муҳофазаси ва ундан оқилона фойдаланганда мумкин эмас.

Бинобарин, фан инсон ва табиат ургасидаги узаро муносабатларининг турлича даражадаги уйгуналшувларини курсатиб бериши мумкин, аммо улар анвало инсоннинг уз ички дунеси билан монанд булиши керак. Шунинг учун хам биринчи нафбатда халк таълимни тизимини ячилаш зарур. Негаки ҳали хам кенг омма онгидаи мавжуд маданият унинг экологик маданияти билан амалда уйгуналшиб кептан эмас.

Шуни хам таъкидлан жоизки, таълимла факат ботаника, зоология ва улказунослик фанларидан маълум тузунчаларни едлаб олиши каратилган булиши етарли эмас. Унда хар бир исон узи учун табиатнинг интеллектуал, балийи бойликларини капш этиш, берча жонсиз ва жоили дуненинг узаро нозик алоқадорлигини аңглаб олиши лозим.

Кишиларда экологик маданиятни тарбиялапда миллий ва худоий табиии парклар, кўрикхоналар, улказунослик музейлари катта рол уйнамоги керак. Улар инсонни маънавий бойитиб, колмасдан, балки унда узиминг тутублиб усган диерига, унинг тарихий ва маданий обидаларига, она табиатта бўлган уйгун маданий муносабатни тарбиялайдилар.

ШУСМОНОВ

МИЛЛИЙ МАДАНИЯТИМИЗ ВА ШАРОФ РАШИДОВ

Жаҳондаги ҳар бир ҳалқ маданийти тарихида шундай зотлар бўлалики, уларнинг номи уни тарбиялаган ва камолатта етказгани ҳалқ маданийтигининг рамзий белгисига айланниб колади. Бизнингча, Шароф Рашидов ана шундай шарафга сазавор бўлган буюк сиймолардан бири эди.

У завқу шавқ ва фидоийлик билан амалга оширган бунёдкорлик фаолияти билан ҳам, ўзига ҳамда ижодига нисбатан ўта талабчанилик билан яратган "Бўрондан кучли", "голиблар", "Кулратли тўлқин", "Кашмир қўшири", "Дил амри" каби йирик асарлари билан ҳам ҳалқимиз қалбила ўзига хос мумтоз бир ғулорлик қолдирди. Унинг ҳар бир китоби уқувчи куз унгига жонажон диёримизнинг ўзига хос тарихини бадиий гавделантириб беради. Биз бу асарларда янгилик ва адолатнинг ёркин гълабаси йулида ўта фаоллик ҳамда ҳалоллик билан меҳнат кидаётган кишилар билан учрашамиз, уларнинг ўй ва орзулари, мақсад ва интилиплари билан ошно буламиз, улардан ибрат оламиз.

Линий пайтда бу асарларда бутун иқтидорли ва ҳаётини мустаҳкам тинчлик, юксак гуманистик ғоялар тантанаси учун сарф этган чинакам Инсон – йирик давлат ва жамоат арбоби, ўзек ҳалқолинг тенгизиз курапилар, ва синовлар оқибатида кўлга киритган улкан зафарларини, маънавий камолатини, кишиларнинг юят самимий ва эҳтиросли образларини ишонарли тасвирлаб бергән истеъдолди адиби намоён бўлади.

"Биргина "Кашмир қўшири" қисссасининг мисолидаёқ, биз Шароф Рашидовни Шарқ, адабиётининг улкан намоёндаларидан бири сифатида кўрамиз". Бу ўринила ва адолатли юксак баҳони ҳозирги замон ажнабий шарқ, адабиётининг йирик вакили Ҳўжа Ахмад Аббос бергананди.

У нафақат шоир, ёзувчи ва публицист сифатида, балки ўз даврийнинг йирик сиёсий арбоби, бир қанча ҳалқаро нуфузли талбирлар ва аижуманларнинг ташаббускори сифатида бутун шарқ ҳалқларининг ифтихорига кирган эди.

Мамлакатимизда адабиёт ва санъат ун қунликлари, Осиё ва Африка ёзувчиларининг Тошкент конференциялари, шунинг-

дек, Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатларининг Тошкент халқаро кинофестивали катта энг обрули аяжуманларнинг ташкилотчиси ва разғомоси сифатиди ҳам маданиятимиз тарихида узининг муносаб урнини эгаллайди.

Афсуки, 25 йил давомида республикамизга раҳбарлик қилиган инсон шаънига унинг вафотидан сунг асоссиз бухтон ва таъна тошлиари иргитила бошланди. Айтниңса, қўшиб ёзишлар, порахурлик, қаринлош – уруғчилик борасида барча салбий холатларни республиканинг марҳум раҳбарига тункашни узларига эп билишиди. Энг ёмони марказий ва маҳаллий матбуот сахифаларида асоссиз чиқишлар уюнтирилиб, катта – кичик йигинларнинг минбарларидан Шароф Рашидовнинг хотирасига тужматлар егилди. Яхшиямки, миллий истиқбол бўлиб, бундай бўғтон ва фиску-фасод уруғини сочишга барҳам берилди, ҳақиқат қарор топди. Атоқли адаб ва давлат арбобининг муборак номи оқданди. Бунда президентимиз Ислом Каримовнинг Шароф Рашидов хотирасини тиклари борасидаги саъни – ҳаракати, ҳолис фикри асосий ҳал этувчи омил бўлди. "Рашидов шахсиятини,- деган эди Ислом Каримов, у яшаган ва ишлаган даврдан айричча ҳолла куриб чиқин мумкин эмас".

Модомики шундай экан, у ҳолда Шароф Рашидовнинг раҳбар ёзуви сифатидаги ташкилотчилик фазилатлари, миллий маданиятимиз тарихи ҳамда қадрияларимизни тиклари борасидаги саъи-ҳаракатлари нималарда аниқ ва равшан намоён булиди ?

Барча соҳани, жумладан миллий маданиятимиз ва санъатимизни ривожлантиришининг энг муҳим шарти молдий – техникий заҳирағе эга бўлишилик эканини чукур тушуниб етган Шароф Рашилов пойтахт ва вилоят марказларида кутубхона, театр, музей, кинотеатр, клуб, филармония, цирк бинолари, маданият ва санъат саройлари қурилишига катта эътбор бердии.

Шароф Рашидовга, унинг республикамизга раҳбарлик қилиган чорак асрлик даврига ўша йилларнинг осмонгуниар қурилишлари, бунёд этилган ўнлаб шахарлар, вилоят ва туман марказлари, улкан сув ҳавзалари ва каналлар, минглаб километрлик йўллар, қолаверса, Мирзачўл, Қарши, Жиззах, Ёзёвон, Сурхон – Шеробол қуриларни ўнлаб ГЭС ва ГРЭСлар, юзлаб завод ва фабрикалар, Тошкент метрополитенинг ўнлаб муҳтапшам бекатлари гувоҳлик бериб турибди.

Дарвоқе, Тошкент метрополитени қурилиши билан боғлиқ

ташниплар Шароф Рашидов фаолиятининг мухим қырраларидан бирини ташкил этади. Чунки хамма нарса марказнинг рухсати билан ҳал қилинадиган уша йиллари Урга Осиёда ягона замонавий ер ости қатнов воситасини куришга рухсат ва маблағ ундиришнинг ўзи бўлмаган эди.

"Бир нарса хотирамда абалий мухрланиб қолган - дей ҳикоя қуллади ҳалқ меъмори Собир Одижон, - Ташкентда 'Халиқар дустлиги' майдони курилиши бошланниши олдида Шароф Рашидович мени ўз хузурига чақириб (ушанды мен шахар бош архитектори бўлиб ишлардим) "Собиржон келинг, ҳаётлик пайтимизда Тошкентда яни унлаб майдонлар ташкил қилайлик, биздан ҳалқимизга эслолик қоссин. Лойихалаш имларига сиз етакчилик қилинг. Бу ишда мен сизга ҳамиша якин ёрдамчи бўламан", - делилар".

Республиканинг биринчи раҳбари номидан келтирилган сунгти жумланинг ўзилвёқ, Шароф Рашиловнинг камтаринингини, мутахассис шахсларга ишонганинни, энг мухими, қилинажак ҳар қандай имларга юксак масъулиягт, зўр ҳавас ва иштиёқ, билан киришганини исбот қиласди.

"Унинг ижодкор - шахс сифатидаги мухим фазилати деган эди - собиқ Узкомпартия Марказий Кумитаси Маданият булимининг мудири Азиз Тураев, Шароф Рашидов Республикадаги кекса-ю ёш барча ижодкорларни беzi қуллай билар, уларнинг нағис феъл - автори билан хисоблашарди. Оқсоқол, айниқса, ёш истеъдолларга мурушватли эди".

У ёят банд бўлишига қарамай маданият арбобларини, айниқса ёш ижодкорларни қабул юлиб турад, уларнинг шахсий хаёти, шарт - шароити, ижодий режаларини билиб, уларга имконияти қадар модний ҳамда маънавий ёрдам курсатар ва бу билан уларнинг илхом булоқларини очиб юборингга ёрдамлапшар эди. "Дантенинг "Илоҳий комедия", Софоклининг "Занжирбанд Прометей", Гете ning "Фауст" сингари машҳур асарларини маҳорат билан ўзек тилига утирган А.Орипов ва Э.Вохидовни ҳам, истеъдолни шоира X.Худойбердиевани ҳам, хаётдан эрта кўз юмған истеъдолни шоир А.Қосимовни ҳам янги асарлар яратишга сабаб булгани омиллардан бири - шак - шубҳасиз биринчи котиб ҳузуридаги дилжапи сұхфатлар эди.

"Буюк олим Ибн Сино тавалдудининг 1000 йиллигига таъеरгарлик даври, - дей ҳикоя қуллади Азиз Тураев. Барча ижод-

дий уюшмалар қызын ҳозирлик күришшиги. Ш.Рашидов Комил Яшин билан бир сұхбатда Ибн Синога бағытталбап каттароқ балий асар ёзғыш керак, сиз А.Оріповга айтинг, ёсын, деб илтимос қылған. Шу вақтда Абдулла бетоб бұлғып юрган зән. Шифохонада озроқ даволаниб чиққандан кейин Шароф Рашидов тоғишириғи билан унға Карлови – Варига йулланма олиб берилди. У ерда А.Оріпов "Хаким өңде" достонини тутатыб келди. Достоннинг күләмасиниң үкім Шароф Рашидов Абдулла Оріпов Пушкин достонлари даражасыда асар яратыбди, деб юксак баҳолаган зән".

Узбекистон Компартияси Марказий Комитети, уннинг бириңчи котиби Шароф Рашидовнинг бевосита таптаабуси билан қабул қылғанда қарорларесосида Тошкентда ёзуучилар, композиторлар, рассомлар, маданият ходимлари учун маҳсус уйлар қурилды, янги журнал – "Ешлик" нашр этила бошлианды. 1974 йили эса Тошкент Дағлат Маданият институти ташкил қылғанды.

Уз фаяниятини бор – йұты 500 га яқын талеба билан болтлаган (институт Педагогика олий билимгохининг кутубхоначилик, Консерватория ва Санъат институтининг алғым булимлари базасыда ташкил этилғанды) Маданият институти бугунғы күнда кутубхоначилик, маданиятшынослик ва халқ, ижодиети факультеттерінде, кариер 400 га яқын профессор – ўқытучиларни үзүптирган 25 та кафедрага, етарлы мөддий – техникавий захидарға зән бұлған жағынан билем маскандардан биригі айланған. Уннинг күндүзги ва сиртқы бўлимларида дастилаб 5700 дан ортик, талабалар билим олдилар. Уларға эса унлаб фан докторлари ва профессорлар, фан номзодлари ва доцентлардан иборат юкори малакали мутахассислар таълим беришмокда. Улар орасыда Узбекистон Республикасида хизмат курсатған фан, маданият ва санъат арбблари, Узбекистон Республикасининг халқ ва хизмат күрсегетган артистылари, давлат мұжкоғөтвәри ва ишшонларининг совиншдорлари бўлған С.Мирвалиев, А.Низонов, Н.Рахимов, Х.Эгамов, Р.Низомова, Т.Бадинов, К.Дўстмуҳамедова, Р.Жалолов, А.Гренберг, Т.Собиров, Н.Отабоев, Н.Романова, Б. Сафуллаев кеби бир қанча фан ва маданият вакилшери бор.

Машхур балерина, халқ артисти Б.Кориева, "Ялла" иннинг балий раҳбари Ф.Зокиров, Халқ артистылари К.Рахимов ва Н.Абдуллаева, лирик хонандалар Е.Бойтоев, Б.Тұлаганов, И.Холиқов, истеъдодий раққосалар Г.Фозилжонова, Р.Султонова, Д.Жабборова сингари унлаб таниқли санъаткорларимиз Ма-

даният институтининг собиқ талабалари ҳисобланали.

Институт жамоаси, унинг кўп союли профессор – ўқитувчилари ҳакли суратда улар билан фаҳрланади. Зар қадрини заргар билдирилганни деганинг ахлати – Шароф Рашидов хамиша ва ҳар кандай шаройтда ана шу фан ва маданиятимиз келажаги булган истеъодод соҳиблари учун ҳамма зарур шарт – шаройтни яратишга катта эътибор берганди. Республикага у киши раҳбарлик қўйган уша йиллари Узбекистонлик илмий ходимлар ва аспирантлар учун Москвада собиқ кардош республикалар орасида биринчи булиб 9 қаватли "Аспирантлар уйи" курилди. 1974 йили балини ўкув юртлари шахарчасини куриш тутрисида республика партия ва ҳукуматининг маҳсус қарори чикарилган эди. Афесуски, 1984 йилда Шароф Рашидовнинг бевакт удимидан сўнг бу қарор асоссиз тарафа бекор қилинди. Агар унда муҳжалланган ишлар амалга оширилганда у шақ – шубҳасиз миллий маданиятимиз ва санъетимизни ривожлантиришга хизмат крилиши мукаррар эди.

Шароф Рашидовнинг ватаншарвар – раҳбар сифатидаги яна бир муҳим фазилати ишунда эдикни, у утмили маданий меросимизни ўзлалгитриши, қадриятларимиз қадрини тиклаш, мумгоз шоирларимиз меросини иштир этиш ва улар ижодини тарбия этиши, рус ҳамда жаҳон алабиети намояндайлари асарларини узбек тилига, узбек ва бошқа туркӣ забон ҳаљк алабиети намуналарини эса ҳорижий тилларга утириш ва таддик этиши ишига жиддий этибор берар эди.

"Шароф Рашидов туфайли – деб гувоҳлик беради Чингиз Айтматов, Ўрга Осиё ва Қозогистон алабиётлари кенг тарғиб қўшили, энг яхши намуналари хорижий дўстларимиз тилларида уқилаёттир. Бунинг учун миллий алабиётлар вакилларидан чексиз миниатдорларлар".

"Еркин ҳаёт" журналининг 1940 йил 5-сонидаги ҳақиқати – жони 1949 йил 7-сонидаги "Раъно", "Звезда Востока" журналининг 1949 йил 7-сонидаги "Халимджон", рус каламкалари М.Горький, Н.Маяковский, М.Шолохов, Ф.Панферов, П.Овечкин, Украиналик Л.Украинка, И. Ле, Белорус Я.Колас ва Я.Купала, туркӣ карлошлар М.Авезов, Ч.Литматов ҳақиқати дил суzlари – Ш.Рашидов ижодий фаолиятида алабий мерос маизуининги тоят кенглиги ва ранг – баражилтидан далолат беради.

Классик адабий меросимиз науналари тұплантан беш том-
лик "Ўзбек адабиети", "Ўзбек Совет Энциклопедияси",
Х.Бойқаро "Девони", "Темур түзуклари", А.Яссавий, Рабгузий,
С.Боқирғоний сингари улуг ажыодларимиз ижодининг айрым на-
муналари, академик И.Мұміновнинг уша даир учун ғоят қалғас
мавзудаги "Амир Темурнинг "Урга Осиә тарихида тұттан үрни
ва роли" рисоласи ва бопқа унлаб нашрлар Шароф Рашидовнинг
гоҳо хайрихұдиги, ғоҳи сұкут сақлаши, ғоҳида уништ топши-
рики билән босылғы чиқди. Беруний, Ибн Сино, А.Навоий,
З.Бобур, М.Хоразмий, Оғаҳий, Айний, Ҳамза, А.Қордияй каби
унлаб алломадарнинг юбилейлари үкказилиб, ө жиынтық "Тиб
конууларни", А.Навоийнинг ўзбек тилида 15 томлита, рус тили-
да эса 10 томлита, Сайниндинг 8 томлита, Ҳамза асарлары
мукаммал нацрининг 4 томлиги напр қылышы. З.Бобурнинг она
тарихимизге қайтарилиши, уништ ўзбек классик адебиети риво-
жидаги ҳаққорни ролининг белгилаб берилипши ва бу билән Бо-
бур түғрисидеги бир ёқдама қарашларға кескін зарба берилипши
хам бевосита Шароф Рашидов номи билән болғылайды.

Ха, заманавий ва үткіншіл маданий ва адабий меросимиз на-
муналарин тарғиб этишила, классик адебиётимиз асарларини
тұплап хамда нашр қылышыда жонкуяр шоңрларимиз, фидой олим-
дарымиз қаторида ёзуучи ва даңынет арбоби Шароф Рашидовнинг
хам салмоқда узупши шақ - шубхрасидир. Хулоса шуки, ўзбек
миллий маданияти, санъати ва адебиёттегиңнег улкан ютуқларыла,
уништ ривожида, энт мухими ўзилгимизин англаш ва қадриятла-
римиз қалыпта тикшеріл борасыда улкан арбобимиз ва алдабимиз-
нинг хизматлары беназирдір.

ЭХУДОЙБЕРДИЕВ, ХАЛИЛОВ

АДАБИЁТ – МАҢЛАВИЯТ БУЛОГИ

Хозирғы лаврда адабиёттің тарбиявий ақамияти күн са-
йын орғиб бормоқта. Биз адабиёттің тарбиявий ақамияти кет-
та эканити назарий жиҳатдан яхши биламизу, аммо хәётда ун-
дай фойдаланыпша күп адашамиз.

Хәёттің үзілек хилма-хил, күп қырралы, бой
ранг-баранг адабиётларға нотуғра мұносабат туғилиши адаби-
ёттің инсон ва жамият ҳақындағы үрнини түшүнмаспидан,
үзінші жәмики бойликларидан баҳраманд бўлиши йўлини билмас-
пидан, адабиёт ҳақындағы түшүнчамида мұайян маъжудлик бор-
лигидан келиб чиқади.

Адабиёт ва санъаттің тарбиявий ақамияти ҳақида гапи-
риш үқувчининг эстетик лилини, бағыттың адабиёттеге тұғри
мұносабатини тарбиялаш ҳақида ҳам сұзлаш демекдір. Қандай
касб этаси бўлишидан қатый назар, оламни тұла-түкис билиши-
ни истаган ҳар бир одам бадий адабиёттеги жон лилини севиппі
керак. Бу айникса, үз ҳаётини илм-файна бағишлаганларга та-
алуқтады.

Шундай экан, маданият масалаларига, санъат ва адабиёт
холимларининг ишларига раҳбарлық қылувчи кишилар ҳам маъна-
ний ҳаёттің бу катта соҳасини илмий жиҳатдан пухта билиши
зарур. Шундагина, уларнинг раҳбарлық фволияти самарали бўли-
ши мумкин. Демак, адабиёттеги, уннит назариясини үрганишининг
амалий ақамияти каттадыр. Шунга курақүнгина олий үқув юрг-
лари дастурида бадий адабиёт ҳақындағы фанларга катта үрин
ажратилилади.

Адабиёт курси тұлғабаларға үксак ахлоқ, одоб ва эзтиқол
рухика тарбиялаш үчүн катта имконияттарға эгадір. Адабиёт
дарсларыда асосий мәққет-эзтибор талабаларда вагантарвар-
лик, кипишилар уртасасыда дұстлик ва қардошлиқ ҳиссеси тарбия-
ларға қаратарады.

Адабиёт дарсларыда ғояттый ва ахлоқий тарбия эстетик
тарбия билан бокшаб олиб борилади. Адабиёт үқитиши вазифала-
ри үқігігүштілардан пухта ғояттый тайбергерлікни, бадий адаби-
ёттеги ва үзінші ҳақындағы фанни чуқур билишни, ижодий ташаб-
бускор билишни, үзіншінің маҳораттін доимтай сурғта ошириб

боришни талаб қиласи. Бу хулоса А.Кодирий номидаги Топкент Давлат маданият институтининг 20 йиллик тажрибасида тұла түкис тасдикланды.

Шундай экан, маданият институтларыда узбек адабиети үқитиши мұкаммалаштириш, унинг сифатини күтариш, үқув рәжалари хамде дастурларыда тұттан үрни, хажми тұғрисида жи-діл үйләб қуриш, бу сохалати муаммоларни, зиддиятли масала-ларни онгли равишда ҳал қилиш зарур булади. Маданият институтти "ХХ аср үзбек адабиети", "Узбек адабиети тарихи", "Узбек халқ оғзаки ижоди", "Адабиетпеносликка кириш", рус гурухларыда узбек адабиети фанлари түлиқ үтилади. Институ-тимиз факультетларыда қишлоқ ва шаҳарларға малакалы қутуб-хоначилар, маданий-оқартув мұассасаларыда методист-тапки-логчи, ракс, хор-дирижерлик, халқ чолғу ансамблари, театр режиссерліги, халқ мусиқаси тұрақталары раҳбарлари ва омма-вий байрамлар тапкилотчилари тайёрланади. Турли бўлимларда адабиёт үқитиши учун маҳсус соатлар ажратилган. Сўнти йил-ларда бу соатлар бирмунча күштірилди. Лекин масаланинг энг муҳим томони адабиёт дарсларига ажратилған соатлар майдори-да эмас, балки уларниң савиясини, сифатини күтаришлади. Бунинг нақадар масъулиятли иш эканини англамоқ учун адабиет дарсларининг маданият институтти талабалари ҳәсендеги аҳами-ятини атрофича идрок этип өткізу үзүн олиш зарур булади. Би-ринчидан, адабиёттеги яхши билмай туриб, маданият ходимларининг ўзи танылған сохалат мұваффақиятты илишни мүнкүл. Ахир, кутубхоначилек факультетида адабиётта оид фанлар мұкаммал ва түлиқ үтилмаса, уни өттирган мұтахассис қандай қилиб у екін бу үқувчига мос келадынан китобни тавсия қилиши мүмкін? Китоб тарихи ҳам, библиографияпенослик ҳам, ҳатто каталог ҳам адабиёт фанлари билан бевосите болылайды. Кутубхоналарда энг катта үринни балниң адабиёт намуналари эгаллайды. Шундай экан, улар орасидан китобхон дидиң мұносибиини тан-лаб берип учун кутубхоначи балниң адабиёт тараққиетининг барча босқычларини, йирик намоенділары ижодини, тур ва жаңарларни жуда яхши билиши керак. Булар хакидағы билимларни эса үзбек адабиёти тарихи, адабиётпеносликка кириш, фольк-лор, чет заллар адабиети тарихи сингари фанлар беради.

Кай вактда қайси езувчи ишкөндер буйынча китобхонлар кон-ференциясини үтказиппін режалаштириш учун ҳам кутубхоначи

адабиёт тарихидан яхши хабардор булиши зарур. Демак, кутубхоначи кадрларни тайёрлапти адабиёт фанининг умумий бадилий адабиётнинг аҳамияти бекиёслир.

Бошқа факултетлар ва бўлимлар ҳақида ҳам шундай гапларни айтиш мумкин. Масалан, маданий-маърифий бўлимда адабиёт фанлари ўқитилмаса ёки кам ўқитилса, уни битирган мутахассис клуб ёки маданият мусассасаларида мувоффақиятни ишланашибин. Чунки, у кайси вақтда кайси ёзувчи ижоди түргисила ёки адабиётнинг қайлай муаммоси юзасидан адабий кечча, учрашув, мунозара, конференциялар тайерлапни билмайди. Алабиётни яхши билган мутахассисгина қайси ёзувчининг юбилейи нишонланётганини ва адабиётнинг қайси масаласи атрофига қизғин мунозаралар бораётганини кузата олали, ҳамда уларга қандай тайёргарлик кўришини билалди.

Институтимизда тайёрланадиган бадилий ҳаваскорлик тұғраклари раҳбарлари учун ҳам адабиёт сув билан ҳаводек зарур. Баший адабиёт тарихини ва жанрларини яхши билмаган тұғарак раҳбарлари саҳнадаштириш учун яхши пьеса таңлапша қитналади. Масалан, Шексипир, А.Островский, Ҳамза, Фитрат, А.Қажхор ижодини яхши ўрганмаган раҳбар улар ижодидан үз тұғараги учун мос келділгүц, шу билан бирга томошабинлар қалбін етиб бораған асарын таңлай олмайды. Демак, театр режиссёrlиги бўлимидаги адабиёт фанлари ўтилиши савиясини күтарип зарур булалди.

Хор дирижерліги, раққи, халқ мусиқаси, оммавий байрамлар тағкилотчыси, халқ чолту асаблари бўлимлари ўкува режалини ҳам адабиёт фанларисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Жумладан, бадилий адабиёт жанрларини, хусусан, лирикани ва пеьер тузилишини билмай туриб, хор ансамбли, яъна ижрочилик учун мос келділгүц кўзиңиқ, куй, композиция, монтаж, декломация, монолог тоиниш жуда қийип бўлалди. Бадилий адабиётда, айниқса дирижера ритм, вазн нюхоятга муҳим үрин туталы. Рақсни эса усулесиз тасаввур қилини мумкин эмес. Адабиётшуносликка кириши ва фольклор фанларида ритм, туроқ, оҳанг, вазн, қофия ва пауза синтези бадойллик унсурлари түргисила маълумот берилади. Шунга кўра рақс бўлимидаги ҳам бу фанларни четлаб ўтиш мумкини эмес. Айрим ракслор ва балетлар бадилий всар мазмунни асосида вужудга келган. Чунинчи, улуг узбек шоюри Алишер Навоийнинг "Саббай сайдер" достони асосида "Сухайл ва Меҳр"

балети яратылған. Бундай балетни сақналаптириш учун реңс бўлимини битирған мутахассис алабиёт тарихини, шоир ижодити мукаммал билиши керак бўлади.

Хозирги пайтда ўзбек қўшиқчилигининг савияси анча пасайиб кетсанлиги ҳеч кимга сир эмас. Жумхуриятимизга танилган машҳур санъаткорлар ҳам, кўпинча қўшиқ учун мазмудлор ва гўзал шеър ташлай билмасликлари билан тингловчиларни рањижитмоқдалар. Бадиий ҳаваскорлик тўгаракларидага ажвол бундан ҳам ёмон. Уларнинг қатнашчилари аксарият ҳолларда оғаний-бадиий жиҳатдан ўта саёз қўшиқларни куйламоқдалар. Бундай салбий ҳодиса, шубҳасиз, тўгарак раҳбарининг институтда алабиёт фанларини яхши ўқимагаалигининг оқибати хисобланади. Ҳалқ мусиқаси тўгаракларининг раҳбарлари ўзбек ҳалқ оғзаси ижоди фанини ўзлаштирган тақдирдагина ҳаваскорлик савиясига ва замонамизга мос қўппик, терма, достон ташлаб, репертуарга кирита олади.

Сўнгти пайтларда оммавий байрам ва маросимларга эътибор анча кўчайли. Бунинг натижасида институтимизда ҳалқ ижоди факультети очилди. Бу факультеттада ҳам алабиёт фанлари учун катта ўрин ажратилиши талаб этилади. Ўзбек алабиётини билмай туриб эса оммавий байрамларни ташкил қилиш қийин будади. Жумлалан, ўзбек ҳалқининг қадимиий гул ва наvrўз байрамлари ҳақида Алишер Навоий, Бобур, Муқимий, Чурқат каби шоирларнинг жуда куп фикрлари, ҳамда шеърлари бор. Унинг ижодидан бехабар ташкилотчи байрам утказишда ҳеч қачон Муқимийнинг "Навбахор", Фурқатнинг "Фасли наебвўҳор улли" каби шеърларидан фойдалана олмайди. Оммавий байрамларининг мукаммал сценарийсини яратиш учун ҳам ташкилотчи унгли мос келадиган шабий парчалар, шеър ва қўшиқлар ташлай билиши зарур бўлади. Демак, оммавий байрам ва маросим сценарийсини тайёрлаш учун ҳам алабиёт фанларини яхши билиш асосий омиллардан бири ҳисобланади.

Кўрамизки, алабиётшуносликка оид фанлар талабаларининг бевосита ўз касбини яхши эгаллаши, мунаффақиятли исплати учун зарур. Бундай хулоса институтининг кутубхонашунослик ва маъданий-маърифий факультетлари талабалари уртасида ўтказилган анкета натижалари асосида ҳам яққол тасдиqlанди. Талабалар уртасида тарқатилган 300 дан ортиқ анкетага берилган жавобларининг деярли барчасида баландий алабиётининг умумани.

жар бир инсон ҳаётала зарурый бир эхтиёжга айланганлары, уни шукта ўзлаштирмай туриб, малакали мутахассис бўлиш киинилги, ҳамда алабиёт фанларини кўп ва чуқурроқ ўқитилиши яозимларни таъкидланган.

Алабиёт фанлари талебаларнинг кейинчалик мувваффакиятли суратда илмий иш билан шукуланишига кенг йўл очали. Алабиёт фанлари талебаларни чуқурроқ фикрларга ва ўз фикрларини ёзма баён килишга, мантикий хуосалар чиқаришга, ҳамда уларни асослашга ўргатали. Масъумкин, буңдан фазилатлар бўлмаса илмий или қилиш мумкин эмас. Ҳуц, институтг алабиёт кафедраларидан таълим-тарбияни, алабиёт ўқитишнинг савиясини бугунги кун истиқбол талаби даражасида йўлга кўйиши мумкинми? Бу саволга баралла ижобий жавоб бериш мумкин. Ҳусусан, ўзбек алабиети кафедраси ва унинг жамоаси бугунги кунда ишнинг, ўзбек алабиетидан таълим-ҳамда тарбияни юксак даражало жўлга кўя олишга қодир. Энг аввало кафедра 20 йиллик тарихи даномила катта тажриба ортирган, ҳамда жуда яхши база яратади олган. Буни кафедра алабиет кабинетига қалам ранжида қўйган ҳамоно хис етамиз. Кабинетнинг жиҳозланнишиек бу ерда юксак лилии алабиётнинг чин жонкуяри раҳбарлик қилаётганидан давлат бериб турибди. Бир томонда ўзбек мумтоз алабиётининг улур вакиллари сафи, иккинчи томонда XX аср ўзбек алабиети намоёндалари паннолардан ўрин олишган, қатор жавонлар класик ва ҳозирги лаврнинг энг зарур ҳамда нодир асарлари билан тирабди. У ерда Алишер Навоий "Ҳазойинул-маоний", "Ҳамса" асарларининг 30-йилларда чоп этилган лотин алифбосидаги напреларигача бор. Эндиликда лотин имлосига тағин қайтаётган бир пайдада, улар шубҳасиз аскотади. Профессор-ўқитувчилар илмий методик (ишлари) асарларидан ташқари аъло даражада бажарилган рефератив ишлари алоҳида кўргазмадан жой олган. Кафедра ҳужжатлари учун алоҳида маҳсус тайёрланган бурчак маъжул, қайси ҳужжат керак бўлса, кўрсаткич руҳҳатдаги йилилк режајан тортиб, барча бажариладиган ишлар кўрсаткичлери, ларслар жадвалидан тортиб, то зълонлар учун маҳсус ўришлар ҳамас қилинудек ташкил этилган. Булар факат безак эмас, балки ҳар бир кабинетга кирувчига сабоқ ҳам, кафедранинг мозқур ташкин таътибишданоқ, юксак ботартибликдан унинг ичкни салюҳиятини ангишиб олиши ётишин эмас. Агар улар хақида бетафсил ёзиладиган бўлса, унлаб саҳифалар камлик қиласи.

Уларниң баъзилари тұғырысидагина эса чизгилар қылайлык.

Кафедра тапкыл болған күндан зытиборан үзбек тили кафедрасы билан бир неча бор құшылдаб, ажралышты. Тұғыри, бу кафедралар эт билан тириқтедек, аммо мөхияттарига қура алохидалихни тақозо этади. Шундай ҳам булди. Үзбек тили "Давлат тили" деб зылон қилиніб, қонун билан мустаҳкамланғач (1991 й.), бу кафедра яна ажралды. Улар бирғаликта фаолият курсатыштаныда ҳам, үнга бошчылық қылған профессор Собир Мирвалиев кафедра ишшіні хавас қылғудек йұлға құя олды. Мәзкур фанларниң ұзын бири учун үкүз дастурлари, құлланылар ишлаб чиқылды. Қатто "Üзбек тилининг амалий грамматикасы" құлланмасы (авторлари Х.Абдурағимов, Ә.Шодмонқұлов) да ҳам шашсан үзи бош-қосы булды, мұхаррәмлік қылды, чөп эттириди. Ұша құлланма дарслик бугунғы күнде ҳам маданият ва санъят институтларыда амалда ишләтилмөқда.

Талабаларниң үзлаштырышларини яхшилаш, филология факультети ёки ўрта мактаблар дарслекларидан содалығы билан фарқ қылтувчи бу хил дарслеклар талабалар учун айни мудда олдырилди. Дейінші мүмкін.

Маданият институтыда үзбек алабиети кафедрасы мудири – Республикада хизмет курсаған фан арбоби, филология факультети доктори, профессор Собир Мирвалиев раҳбарлығыда йығирма ишмәдәвомиде алабиет фанларини үқиттиштегі савилясии күтариши юзасыдан күплаб ишлар қилинди, қатор табиғилер амалға олирилди. Айниқса, асосий зытибор үқиладыган маърузаларниң сифаты, савилясими күтаришта қаратастылды. Шу мақсадда кафедра аъзомарининг очық дарс маъruzалари, маъруза матнлариниң мұхомамалари, дарсларни үзаро кузатип тапкыл қилиніб, бүнгә алохиди ажамият беріб борилди.

Шуннандақ, кафедра мудири раҳбарлығыда ижодий мұнгыт яратылды, алабиет үқиттиштегі қозыргы дағыра мос келадынан яғы методлары ишлаб чықарылды. С.Мирвалиев таклиф қылған принциптер асосында алабиет тарихи ва XX аср алабиети тараққиётини даврлаштырышининг янгича йұллары ҳамда ишмәдәвомиде үзбек алабиети тарихи ва XX аср үзбек алабиети тараққиётини даврлаштырышининг яптыча йұллары, ҳамда ишмәдәвомиде принциптер асосында алабиет тарихи ви XX аср алабиети қылған принциптер асосында алабиет тарихи ви XX аср алабиети

бўйича ўқиладиган маърузаларда унинг кўп асрлик тараққиёт йўли илгаригидан бошқача даврлаштирилмоқча, ва ҳар бир бос-кўч янтича талқин этилмоқда.

Кафедра аъзоларининг назарий на методик савиясини оли-риш мақсадида уларни мунтазам равишда илмий иш билан шуғулланнишига алоҳида эътибор бериб келинди. Бу имкониятдан фойдаланганда кафедра аъзолари томонидан институт тапкил этилгандан бери 20 дан ортиқ монография, дарслик, ўкув кўлланмалари яратилди ва нағор қилинди. Ахниқса, адабиёт фани бўйича ихчам дарслеклар яратиш, илмий моҳиятини кўтариш чоралари кафедрада тўғри ўйлга кўшилди. Мана шу ҳаракатини натижаси улароқ проф. С.Мирвалиевнинг "Ўзбек алиблари" дарслик кўлланмаси, XX аср ўзбек алибларидан 125 дан ортиқ сиймонни ўз бағрига олган бу китоб барча қизиқувчилар учун ҳам кўлланма бўла олали.

Кафедра профессори Э.Худойбердиевнинг "Адабиётшунослика кириши" назарий дарслитикама доцент Гулчехра Расулованинг рус турдуклари учун езилган "Ўзбекская литература" дарслик қўлланмалари ҳам энг долзарб камопикни тўлдири.

Ўтган 20 йыл ичидаги кафедра бағрида етишсан Холиқ Абдурахмонов, Файрат Жалолов, Худойберган Эгамов, Н.Мажмудов каби олимлар докторлик диссертацияларини ёқлашган бўлишса, Г.Расулемова, С.Султонсаидова, С.Йўлдошева, Ш.Мирзаева, Н.Мажмудов, Н.Бекмирзяев, И.Азимов, А.Рифиев каби ўнлаб ёшлиар эса номзодлик диссертацияларини ёқлашди. Уларнинг кўпчилги ҳозирги вақтда Республика олий укув юргларида мувоффақиятни иш олиб бормоқда. Мазкур олимларнинг айримлари ўзбек тили бўйича мутахассис бўлса, кўплари адабиётшунос олим сифатидаги самарали илмий-педагогик фаолият курсатиб келадистир.

Бу тайларда адабиёт фани ўқитуни бўйича учта дарслик табернатиши, 300 дан ортиқ илмий мақола эълон қилинди. Шулардан 15 га яқин китоб, 150 дан ортиқ илмий мақола проф. С.Мирвалиев қаламига мансублар. Шунингдек, кафедра аъзолари таборларининг 30 дан ортиқ диплом ишиларига, 200 га яқин илмий докладларига разъбарлик қилинди. Кўпчила домлаларимиз ишабиётнинг муҳим ва долзарб масалалари бўйича ғаутичилар ўюнмаси ва бошқа ижолий илмий жамоатчиллик ўргасида, ҳамда республика матбуотидаги мунтазам чиқиши-

лар қилиб борилар.

Кафедра қошида 1974 йылдан бүён ғаолият күрсатыб келаеттән "Адабиёт түнчеси" түвәрагатыда 100 дан ортиқ талыба фаяз қатнашты. Үнде яңы асарлар мұхомамаси, ижод сирлари, алабиётта озды мұхим мұаммолар ҳақида бағс, таниқли ёзуучиларининг юбилейларында бағышланған учрашувлар уюштырылды. Тұгарақ ақзоларининг мұваффақияттың шыққан асарлары мұнгазам матбуотта тавсия этиб борилди. Улар ижодининг маңсулы сифатыда түрттә альматых яратылды. Шунингдек, тұгарақ ғаолияттарни күрсатуви бир неча фото альбом тапкыр этилди. "Адабиёт түнчеси" деворий газетаси доим чыкариб борилды. Тұгарақ ғаолияттың бир неча марта республика телевидениесининг "Илхом" клуби күрсатувларыда ёритилиб, бунда ижодкор талабаларининг чыңышлари уюштырылды. Кафедра үқитувчилари ва тұгарақ ақзоларининг ташаббуси билан кигізбөйнілар конференциялари, атоқли ёзуучи, шоир ва ішірік адабиётшунос олимлар билан учрашув, адабий савол-жаноб кечалари утказылып борилды. Ҳар йили анъянавий Навоийхонлик, Ҳамзаконлик күшлари утказылып түрілди. Ҳамза, Қодирий, Ҳ.Олимжон, Г.Рұлом, Ойбек каби атоқли ёзуучиларининг саналарында бағышланған адабий анжумандар институт жамоаси ва талабаларында яхши таассурат қолдиди. Шунингдек, Зулфия, А.Мұхтор, Э.Вохидов, А.Орітов, Үткір Ҳоплимов, Ҳалима Худойбердиева, Б.Бойқобилов каби алиблатар, Иzzат Сулғон, Ҳомил Екубов, А.Қаюмов, Абдуқодир Ҳайтметов, С.Мамажонов, Наим Каримов каби күплаб ішірік адабиётшунос олимлар билан учрашувлар утказылды. Ана шуыңдағы тәжірибелер талабаларининг адабиёттің қызырроқ түшүнүшінің ёрдам берши. Уларда дүнёжарашны, одоб ва ахлоқты шаклланғырыпша мұхим ажамияттады. Фикрлап доирасынан көңгайтырды, маданият савиасини оширилди.

Йигирма жыллик тажрибамызда аёң бұлинушы айрым адабиёт дарсلىкларининг ёки амалий машигулюстарининг бошка илмий-мағырий мұассасаларда, хусусан, А.Навоий, Ойбек, Г.Рұлом, Ҳ.Олимжон ва А.Қаҳхор сингары алиблатарининг уй-музейларында олиб борилиши ижодий натыжа берди. Театрларда ва бопқа санъат мұассасаларында уюптирилалыған сафарлар ҳам талабаларининг адабиёт бўйича оладиган билімларыни мустаҳкамлаштырашып самараларига олиб келиши тажрибада яққол исботленмоқдиди.

Кафедра жамоаси фақат институт миқесидә таълим-тарбия,

маданий-маърифий ишларни қизғин олиб бориши билантина чегараламай, балки Топшект таҳри Юнусобод даҳасидаги Оқтепа маҳалласи, шунингдек, Мирзо Улувбек туманидаги 225-урта мактабни ўз оталингига олган. Маҳалла, ҳамда мактаблар билан борди-келди қилиб, у жойларда миллий байрам таңганааларини ўтказишга, адаб ва ясирлар, маданият арбобларию санъаткорлар, олимларининг халиқ ва мактаб аҳли билан учрашувларини ўтказиб келади. Айниқса, мустақилик ва Наврӯз байрамларида у ердаи халқ сайилларида фаол қатнашиб келади. Ўзбек адабиети кафедраси ўзбек тили кафедраси ўқитувчилари билан ҳамкорликда 225-рус тили мактабда жамоатчилик асосида ўзбек тили дерсларини тапкири этиб, оиропалик ўқувчиларга "Давлат тила"ни ўргатмоқда. Бу ишга кафедра доценти Гулчеҳра Расулова масъулдир.

Хуллас, институт жамоаси ва хусусан ўзбек адабиети кафедрасининг бутун куч-қуввати, имкониятлари алабиёт фанлари ўқитишининг савиёси, кўламини оширишга, бадиий алабиёт тарбияботини яхшилаштига ва шу йўл билан малакали мутахассислар тайёрлаштига, талебаларни ҳар томонлама камол топган кишилар қилиб тарбиялаштига сафарбар этилган.

М. САТТОРОВ

ЎЗБЕК МУОМАЛА МАДАНИЯТИ ДЕВОЧАСИДАН

Ўзбек адабиёти кафедраси истиқбол режасида "Адабий-маърифий мерос ва миллий ахлоқ муаммолари" йўналиши бўйича муайян ишлар юзиниди. Хусусан, "Ўзбек удумлари" китобида инсоннинг тугилиб, қулогига аzon айтилишидан тортиб, то мўйсафид бўлиб, умри поёнига етиб, тупроқка қўйилгунинга қалар унга ҳамроҳ бўлалиган урф-олат, ўйин, удум, миллий ань-аналар ҳақида криска, дастлабки маълумотлар берилди. Миллатнинг кенжা бўтигинга мўлжалланган бу китоб ўзбек удумлари-нинг биринчси қайди, жамгармаси, яхлит маълумотномаси бўлганни туфайли жамоатчилик томонидан ишлаб кутиб олиниди. Ҳозирги кунда муаллиф унбу асарни тўлдириши, янада мукаммаллаштириши устида иш олиб бормокда.

Еш авлодларнинг миллий қадриятларга меҳр-муҳаббатини таркиб топтириш мақсадида яратилган кейинги иккичи рисола "Ўзбекнинг гапи қизик" ҳам шу кунларда нашрдан чиқиб, кенг китобхоналар оммаси қўлига етиб борди. Бу китобда ҳам инсон марказий фигура бўлиб, ўзбек халқининг одам танаси, тўрт мучаси тўғрисида яратган ибратли ибораларидан намуналар танлаб олинниб, уларнинг ўз па кўчма маънолари, мўқобилари мазмуни шарҳлаб, изоҳлаб, таҳлил килиб берилган. Бу рисола тилинунослик-фразеологик тадқикотлийидан ташқари, маърифий мавзуда одоб-ахлоқ, халқ законати, анишша ва истиҳола маданийти тўғрисида миллатнинг кенжা бўтигинга муайян маълумотлар берипши билан пайдигландилар.

Эътиборишига хайола этиластган унбу жажжи тадқиқот мазкур илмий-маърифий изланишларнинг изчил давоми бўлиб, унда халқимизнинг муомала восигаси сифатига энг фаол қулагайлигиган ағъланавий сўз ва иборалари, маколалари жамланимаси, фақат жавоб шаклидаги жамтармасининг катти қисми қайд этилган. Табиитики, бу ағъланавий жавоблар кишининг ёши, спломатлиги, кайфиети, турмуш даражасига қараб маълум туркумларга бўлинади. Шу сабабдан "Ишилар қалай?", (Ватаниюш) саволига жавобан ишни тўрт гурухга ажраттиб, "Иши юрилганлар", "Иши юришмаганлар", "Турмупни ўргтаҳол", "Кежса-бемор кишилар" жавобларига булиб бердик.

ИШИ ЮРИШГАН ОДАМЛАР ЖАВОБЛАРИ: Беп, атло, авжыла, жо-йыла, қалай эмас – олтин, қалаймас – қаңдай, мана бундай (бөш бармоқ күрсатилиши) миҳдай, козиқдай, зүр, күнгиздәй-дай, яхши, ванг, вадавант, хадаш, рисоладагидай, бекаму күст, иирик, еганим олдиңдә – емаганим кепкимла, сиздан угина – биңдан бүгина, ол товорим – бер товорим, юзға сиз – биңдан бигга жиз–биз, пишкін, көз, ичиніг кизашынча – ишнинг кизи-мас, лүлпининг эшатын суғор – пүлпин ол, мендан кеттүича – эшасига еттиңчә, лабимизға кесек сурғиб, бүриннинг есајым оғ-зи кон – емасаям, гап билүпүнчә иш бил, иш билүнчә гап бил, ишнинг үзини эмас – күйини бил, иш билғанға бир танга – маслаңат берганға қирқ танга, күнгілім әзделгидай, дүнени сув босса түштімға чиқмайлы, бетники бежөглик, аслыннан хатоси йүк, ишни ишилағылан сұранғ, ишім битди – эшатын лойдан үт-ди, күйинніңдан түжилса – күнжипшта, бүлі келмәзіміз, қамиш-дай бел боғлаб, ұзарб, зап, узумини енг – богини сұраманғ, тиң йүк, суз йүк, тараф йүк, узукка күз күйгандек, хамырдан қыл сұргурандек, хамыр учылды шатир, бирорнін ақа – бирорнін ука деб, отанғ яхши, онанғ яхши килем, сен яхши – сендан ит яхши килем, исми расмини қилем, енг учыла, гарлакам, чумчуқ-дан құрқақ тарық экмас, кемәнге түштіннің жони бир, катта арава қайсы пұлдан юрса, кичик арава ҳам шу йұлдан юралы, з, сұраган тиілдерінніңдан, тиілингизга шакар, тиілингизга бол, қандаңғызни урийт, тошиңғызын теринг...

ИШИ ЮРИШМАГАН ОДАМЛАР ЖАВОБЛАРИ: Сиэ сұрагандан бери, асти сұраманғ, ёмон, пачава, расво, падарига лаънат, яхшияны иш деғанакан – хих деса нима бұларды, чор-ночор, зурба-зүр, наридан-бери, буылан баттары бўлмайлы, хароб, чаток, мазаси йўқ, ит азобида, ишлож, ўлғаннинг кунидан, ит етиш – мирза турил, худо урган – шайғамбар туртган, лабдала, итнинг ке-йинги оғзи, омонат, ошға пашша түштіндей, эски тос – эски хаммом, эскича, мири кам, хўржин, ишқал, даҳмаза, юришмаяп-ти, бир амаллаб, яхмалий, омал-такал қилем, камбагалининг қўрган куни курсиң, тирикчилик-тирикчилик, тирикчилик – тоңдаи каттиқ, қўякеринг, ҳалиштіндей, ентил-елли, чархпа-лак, оғзи осмоний, тескарл, чашасидан, жин уропы, яхшига кун йўқ, тегиб-кошиб, улла-жулда, коялаяпмиз – ёни чиқмаяп-ти, қозонин сувга таштаганмиз, бойш ёрмалса – дўтини таңда, тиши синса оғиз ичида, атасын чалған, оғымасындаи бўғанмиз-

да, дамимиз ичимиңда, дардимиз ичимиңда, гадой нарса топса – халта тоопомас, биримиз икки бўлмаяпти, дам, ажина чалиб, бекорчилик, бекордан худо безор, онангни кози...долингни худога айт, шуримизга шўрва тукилган, шўрпешоналик, пешоне-да бори, игна кетди-сакич кетди, пес-мохов, ер ёришмайди – кириб кетсан, қорнимга етса – этимга етмас, қорин кайгуси-да, ҳолча деган билан оғиз чучимас, оғзимиздагини олдириб, бош оғриши, қорин оғриши, ҳавас қилемайдиган, нужала, ярим-ерти, ҳунаса, думбул, думмал, бесаранжом, абиражиган, тур, кил устида, ҳолимизга маймунлар йиглайди, алғов-дал-гов, алақинишиб ётибди, осгин-устун, вайрон, олагардон, бало-гардон, шафтоли қоки, домона, бордай-йўқдай, кўл учида, дўнши, ... қўйган боладай, бетайин, ўзига яраша, эшагига яраша тупнови, бошга бало, галва, бу дуненинг ишлари – шақ-шак, этар тишлари, ўтидан кириб – қулидан чиқиб, лўм-лўм пролетар, лўм-лўм Мамажон, номига, ўлма эшатим – ария берамал, чархим ташоб ташлайди – бир балоки боплайди, шағли ке-тиб парти қолган, ўзимдан ўтганини ўзим биламан, ичимдан қириндиди ўтгани, ичимга чироқ ёқса ёришмайди, думи хўложинда, қолган ишга қор ёгар, ичинингдан ўтгани иғтонингта, ишни эшак ҳам қиласи, сарсоилик-саргардонлик, сандироқлаб, бебарака, йўзах-жажданинам, даҳшат, жон ҳовучлаб, мана бу еримга келди (бўғиз кўрсатилали), пичок бориб сүякка етди, жонимни га-ровга қўйиб, жар ёқасида, кўзим уйилди, кўз оғриши, кулли ёвмин баттар, дарли бедаво, дард, қариқиз овға чиқди – ке-тидан юнга чиқди, мен ўтирилкка тушдиму ой ёруг булди, ой-да-йилда бир бозор – уни ҳам ёмиғир бузар, ҳикильшининг кел-ди, кўз тегди, кузикдик, ажволимизга вой, вой орким, томогимдан ўтгани ўзимники – оғзимдагисига ишонч йўқ, бир ажвозда, менинг нағсим балодур – ёнар ўтга солодур, гапир-манг, сиз айтманг – мен эшитмай, мен айтмай – сиз эшит-манг, сиз сўраманг – мен айтмай, кўл косон – соч сунурги, тақдиримизда бор экан, зўрма-зўраки, турбат, почор, аттинг, боридан йуги, чалираст, бопбоцдоқлик, гап кўп – кумир оз, айтгани тил бормайди, т-с-с-с (кўрсаткич бармоқ лаблар устига қўйилади), ўлганинг устига тепган, латта, шийга, уй-даги гап кучага тўтри кельмайди, урганингиз унф они – сўкка-нингиз сук они, қариқизшинг ақуи тупидан кейин киради, қулининг ақли чошгоҳда кирар, бой одамининг боласи ўн бешила

бош бўлар – камбаралнииг боласи ўттизда ҳам ёш булар. туршак, баҳор ҳавосидай, кўзга чиқсан сўғулдай, улиб-тирилиб, ўпками қўлтиклиб, ўрини қароқчи урди, ур қалтак – сур қалтак, ўзимга ўзим сотиб олим, иримиға, иш эмас – бошга ба-ло, эринган икки ... ҳавои, дабба, чўпон кўпайса – қўй ҳаром ўлади, ўзингдан чиқсан балога – қайга борасан даъво-га, ит эгасини танимайди...

ТУРМУДИ ЎРТАХОЛ ОДАМЛАР ЖАВОБИ: Раҳмат, тузук, шукур, қуллук, давлатинги соясида, ёмон эмас, чиқаса бўлади, ўртacha, секин-аста, эл қатори, қўмирлаб турибмиз, юрибмиз, факир киши панада, олатдагидай, ҳамишагилдай, меъёрида, оро-милда, қадим-қадим, баҳоли қудрат, кўллан келгунча, тоҳ ундоқ – тоҳ бундок, тинчлик, хотиржамлик, яхши десаям бўлаве-ради, қадимгилдай, кетяпти, боряпти, бўляпти, ўзингиз билганингиздек, куриб турганингиздек, бинойидек, нолимай-миз, қозининг бошияммас учизаммас – ўртаси, унчаликмас, бир куннимиз утиб турибди, қул ўлмас – ризки камимас, кам-кам, уша-уша, бор бориче – йўқ ҳолича, бирордан кам – бирордан зиёд, яхшияммас-ёмонаммас, шунчаки, силжияпти, бошланипи ёмон эмас, тирикчилик, юргачилик, оғир карон, яхшиларга ён-дошиб, кора қозон қайнаб турибди, борича, бориге барака, қозонда бори чўмичга чиқяпти, бори бор – йуғи бор, қўмирла-ган кир ошар, тешик томоқ, чириммас, рўзгор-ғор, бола-чақани деб, кўллан келгунча, уддалаганча, қурб етгунча, бориб ке-либ турибмиз, чиқдаганга чиқарган, ҳолимизга ярапса, ранг кўр ҳол сўр, томокка ямокнинг ғамида, арава гилдираб турибди, чарх айланяпти, ўзбек ўлса тинар, бор бўлинг, омон бўлинг, кун утаяпти – ойлик кетяпти, бошдан ошиб етибди, иш бўлса кочмас, аста-аста, ишни ишлагангча чиқарган, тишлаб-тирно-лаб, болам-чақам деб, ўзимни ўтта-чукقا уриб, яхшига яхши – ёмонга ёмон, толиб-тутиб турибмиз, бирдай, бир хил, ҳар ду-ри, ақламизга иш буюриб, осойишталик, сув қўйганицек, бел-богни сириб боҳлаганмиз, имкон даражасида, илхом калишига қараб, доми ризқимизни териб еб юрибмиз, тоҳ чишка – тоҳ никка, бориде бозор – йўғида мозор, қайдам...

КЕКСА-БЕМОР КИШИЛАР ЖАВОБЛАРИ: Бир нави, тупроқдан тапиқари, олюжнинг паноҳида, ўзларидан сўрасак, осмон йироқ – ер қаттиқ, ўзинг учун ўл етим, охири баҳайр бўлсин, охири-ни ёрлақасин, бир оёғим тўрда – бир оёғим гўрла, дуои жо-

нингизда, етказганига шукур, минг қатла шукур, яраттанига шукур, худонинг қудрати билан, бошга тушганни кўз кўрар, пешонада ёзилгани бўлади, пешонада борини курамиз, қирқ йил қирон келса ажали еттан улали, бандасининг боши – тегирмон-нинг топши, мен қиласман жаҳду жадал – худо қилур аҳду азал, мен қиласман ўттиз – худо қилур тўққиз, тиш берган ризқ ҳам берид турибди, борга бор дунё – йукка тор дунё, яраттанинг амри билан, бош омон бўлса дўппи топилади, мен аразлайдimu этам билмади, галой аразласа – тўрасига зиён, худо ҳоҳласа яхши бўп кетар, оллоҳдан мадаҳ сураб, туюни шамол учирса – эчкини осмонда кўр, тўкайга ўт кетса – хўлу қуруқ баравар ёнали, икки жаҳон овораси, сонда бор-саноқда йук, тирик бўлаб тўрда йук – ўлик бўлиб гўрда йук, опимизни ошаб – ёпи-мизни яшаб, жон куйдирмасанг жонона қайда – тоқка чиқмасанг дулона қайда, қийналсанг қийналмайсан, ўлмаган қул кураве-пар экан, сабр таги сариқ олгин, қорнимгамас-қадримига, бир-ники мингта – минники туманга, йуғон чузилди – ингичка узилди, гайрат каттаю хол йук, ўзиға шукур, ишламаган тиш-ламас, миннатсиз ош – гавғосиз бош бўлмас, подариг, берсанг ейман – урсанг ўламан, қули қўмирлаганинг оргзи қўмирлайди, оларда кирап жоним-берарда чиқар жоним, бол соитан бармоқ, ялайди, бир кунга ҳуқиз ўлмас – икки кунга эгаси бермас, бирни куриб шукур қил – бирни куриб фикр қил, от изини той босар, омонатини олгунча, сендан ҳаракат-мендан баракат, ойнинг уи бепси қоронгу бўлса – ўн бепси ерут, бу кунлар ҳам унут бўлар, бу кунлар ҳам ўтиб кетар, қарз узилар – хотин ёнда қолар, чотнинг орасилан шамол ўтиб турибли, чархи капи-рафттор, ўсма кетар – қонъ қолар, кофир тўқ – мусулмон тинч, ишни орқалаб кетмаймиз, дард киерда бўлса, жон ўша ерда, беалиб парвардигор, кур туттанини – кар эпитетанини кўймас, куз тегмасин, яхшиликка буюрсин, сувга тушган тошлий, худо-нинг ҳоҳиши билан, ажаб-ажаб, ўтирибмиз бўлқайиб, кўзлик кесакмиз, ер кутариб турибли, ёрут дунёнинг бир четища, астагчурулло, алҳамдулилло, шайтонга ҳай бериб, зоримиз бор-зуримиз йук, заҳар-заїкўм дарди харина, дарди бедано, тоат-ибодатим барҳанос, қазисан қартасан – ахир аслингта торгасан, аввал салом-баъз даром, дард меҳмон – тана қурғон, дард берган шифосини ҳам берали, эл нима бўлса биз ҳам шу, от бошига иш тушса – сувлиқ билан сув ичар, эр бошига

иши түшсі - этік билан сув кечар, омонатини олаколсайлы, қыл
ұддирма - ёз үлдір, оч үлдірма - түк үлдір, бир болға бир
үлім, әгасини иззат кілған итіга сүяк ташлайды, ит иззатда
- эштәк хурматда, зілдан колған тұядай, борнинг иши фармон
билин - інкіннің иши армон билан, юзимизни шапатилаб қизар-
тириб юрибмиз, дарл үстігта чипқон, сұяғым оғир, сұяғым ен-
гіл, ишқилиб, ҳар кім үз сұягини үзи құтариб юрсін, бөш ғе-
тикка еттулик қылmasин, рахмат, бошим осмонға етди, үз
налохица арасын, бошларинг топтадан бұлсия, мени иззат кіл-
ған булсанғыз - сизни худо иззат қылсан, оч қорнім-тінч қу-
логим, қозолға яқын юрсанғ қораси юқады, қасрнің дони бул-
са - уша ернінг чумчуги, күшойіп-күшойиш, илохим,
мушқулимиз осон бұлсия, юғурғаннанкимас буюрганники, күтика-
рига хамма тушады, улокни бир киши олады, хом сут эмған
бандалармиз, дарлісар на х.

Бизнинг ушбу кічік тәлкінотдан мақсадимиз үз она тилемі
ва қадрияттериден бир мұддат узилиб колған халқимизнің ёш
авлоддағы узбек тилемінің бой ва күдіртлі, матьнодор ва жо-
зібали, күпкіррәли хамда сермазмун эканнегінде бир шінсіл
мисол келтиришдән иборат зәді. Бирок иш яқуннда маълум бұл-
дикі, бу излашын мұайян ижтимоий тақшада, сурвнома вазифа-
синаи хам кисман бажарылған. Гұвохы булғанингиздек, "иши юри-
маганлар" ва "кекса-ю беморлар" "аликлари" иккі бара-
вар күпрокни ташкил эттеп. Бу хол хозирғи үтиші даври жамия-
тимизнің узига хос тавсифи булиб колар.

Айрым хамкасб дүстларимиздинг фікріча, ушбу "са-
лом-алик" нінг маколада келтирилген "алик"-жавоб кисміні,
имкон даражасыда изохлаш лозим куринали. Ҳар бир сұз, ибора
макол айтилғаннанға вазияти, одами, ёши, кайфияттеге муносиб
шаржлаб, түшүнтириш берилса, үринли бұлады. Ишни тұлдыриб,
үзінгіл рәхі ва изохларини жой-жойига қуйыш мұаллағнинг на-
батдаги вазифасыцир.

М.ТОШПУЛАТОВ, Ф.МУҲАММАДЖОНОВА, А.МАВЛОНОВ
МАДАНИЯТ МАСКАНЛАРИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ
МУАММОЛАРИ

Жисмоний тарбия талабаларнинг хаётита тобора чуқурроқ кириб бормоқда. У талабани соғлигини сақлап, уни мустаҳкамлаш, жисмоний жиҳатдан чинингтириши хамда буш вақтдан оқилона Фойдаланиш воситаси ҳисобланади. Жисмоний тарбия ва спорт талабаларнинг хар томонлама ба уйғун ривожланиш воситаси бўлиб хизмат қиласди. Улар талабаларнинг фаол дунёкаради ва юксак аҳлоқий ҳулқини тақдизлаштириш учун замин яратиб бориб, меънавий дунёсига таъсир қиласди.

Саломатлик – бу фақат хар бир кишининг шаҳсий иши булиб қолмай, балки у энг аввало, жамият бойлигти, ҳалқнинг куч ва қудрати бўлиб, кенгроқ маънода айтадиган бўлсақ, "давлат мулиқи" десак ҳам хато бўлмайди. Жисмоний маддиялар талабалар учун етишмаётган ҳаракат фаоллигининг бошқа бирор нарса билан узгартириб бўлмайдиган эквиваленти бўлиб қолмоқда. Айниқса, ажлий мөхнат билан банд кишилар ҳаракат килишга купроқ эҳтиёж сезалилар. Талабалар ҳам ана шундай кишилар қаторига қиласди.

Мустақил Ўзбекистон Республикаси президентининг 1992 йил 14 январда жисмоний тарбия ва спортни ҳалқимиз ўргасида ривожлантириши түгрисида чиқарган фармони ҳам ёшлар ўргасида жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириши түгрисида қатний курсатмалар берилган.

Фан – техника тараққиёти жадал ривожланаётган бир вақтда ёшлиарнинг такомилли ва хар томонлама усипи муваммоси айниқса муҳиммидир. Шахарлар тобоя яйриглалмоқда, техника мураккаблапмоқда, ахборотлар оқими купаймоқда. Буларниң ҳаммаси кипитни рухан зўрикитига олиб келмоқда. Шунинг учун бундай зўрикитига бардош бера олишиша жисмоний тарбиянинг роли ортиб бормоқда.

Талабалар учун олий ўқув юртлариниң дастурий дарсларида ва дарслар таъсари вақтларинда мустақил шугуулари машҳудари айтилғас зарур. Эрталабки гигиеник гимнастика, ба-дантарбия даққакалари (уй вазифаларини бажарини найтида) физкультура ва микрофизкультура лакиқалари, шунингдек, нафас

олиш, чиқариш, ритмик гимнастика ва аэробика каби машқұлар рухан камроқ, чарчаш имконини беради.

Талабаларнинг үқиши – бу хозирги замон ақлий мекнантса бўлган характери мисолидир. Олий маъдумот боскўичида билимлар, ўкуи ва малакаларни эгаллап толиб психикасиининг зуриклишини, унинг диккат-эътиборити, тасаввур, хотира, тафаккур ва бошқа шу каби юксак жисмоний функцияларнинг намоён бўлишини талаб қиласди. Билимларни эгаллап, китоб билан ичиши, меъруза тизигаш, лаборатория ишларини ва бошқа ўкув топширикларини бажариш ўтириб ишланиши талаб қиласди. Узоқ ўтириб ишланиши натижасида мушкеларга зўрикни келмайди, ақлий мекнантсинг ўзи эса учча кўп энергия талаб қўсимайди, лекин организмда моддалар жараёни бузилади, бу эса ортиқча семитриши ва хаёт учун муҳим қатор функцияларнинг сусайишига олиб келади.

Бундай шароитларда жисмоний тарбия машқулари организм функцияларини дархол тиклаш, хаяжонли даққидаларни қондириши каби салбий таъсирлардан холос булишидек холатлар учун муҳим восита ҳисобланади.

Маълумки, бушай ҳолатлар талабаларнинг үқиши лавриде халдан ташқари кўп бўлади. Имтиҳон, синов пайтлари, амалий машғулотларни бажариш каби даққидаларда ва масъулиятли ўкув вакифаларини амалга оширишиша талабалардаги руҳий зурикни талаб қилиниади.

Харакет орқали чарчоқ, қондириши – бу организмла мувозавратни сакчашининг қадимиш шакли. Тарихан шуцидай бўлиб келганини, хар доим хаяжонли вазиятларга инсон ундан қочишни ёки курашишга можбур бўлган. Хар икки ҳолда ҳам халдан ташқари зурикни, мушак фаолигини зурикни билан изохланади ва бу организмда биологик бояғанниси шуринишида мустаҳкамланган бўлиб, хайджонли зурикниги – хаяжонли кучини – жисмоний фоллий схемаси бўйича утади.

Жисмоний машқулар жараёнида мушкелар илии хаяжонли зурикниши қондириши ва хаяжонли қизигинини сундириши воситаси бўлиб хизмат қиласди. Шундай қилиб, жисмоний машқулар билан мунтазам равишда шуғулланаша факат мушкеларни мустаҳкамлангина қондиши. Балки юрак томографиясининг нафас олиш йуллари ва бошқа системаларнинг функционал имкониятларини опириши, шу билан бирга жисмонан сотломоник баҳси этиб, асаб тизимини мустаҳкамланади. Уз саломатлигига қарши улароқ, жисмоний ма-

динизгининг маълум гигиеник қоидалари ва рационал овқатланиш тартибига риоя қўлмайдиан, алкоголь ичимликлар ичадиган, тамаки чекишдек зарарли одатга берилган толибни маданияти деб булмайди. Хар бир талаба саломет бўлиш санъатига эга булиши, бу ишга на вакт, на куч - гайратни яънасликка ҳаракат килиши керак.

Жисмоний тарбия машқлари билан мунтазам шуғулланиши талабалар организмига соғломлаштирувиши кўшимча куч - кудрат бағишилади. Организмнинг бутун тизими ва фаолиятини мустаҳкамлайди. Инсонни зарур тетикилги ва яхши кайфият билан ҳам таъминлайди.

Хар кунги жисмоний машқ ирак - томир системаси ишини такомилаштиради. Модда алмашуни жараёнларининг кечиличи фаоллаштиради, мушакларни мустажхамлайди. Буминларда хараткини опирорди, қад - қоматини яҳшилайди, бутун организмни фаол ҳолатга келтиради, шамолланини олдини олиб, касалликларга чидамли қиласди.

Ҳаёт тарзининг ўзгариш суръатлари баъзан толибнинг индивидуал қуникиш имкониятларидан илгерилаб кетади. Агар тешниши даражада бунинг олшини олиш чоралари курилмаса, буларнинг ҳаммаси унинг жисмоний ва руҳий саломатлигига салбий таъсир курсатиши мумкин.

Психофизик жиҳётдан ортиқча толиқишида дозалаштирилган баландтария машқларини қуллаш соғломлаштириши (тикланиш) терапияси сифатида кўғчилик томонидан эътироф этилмоқда. Жисмоний тарбия машқларининг ижобий роли асосий жараёнлар (кузалиши, тормозланиши) динамикасининг түргилана бориши, бош мия кобигти ва қобигости функцияларининг биринчи ва иккинчи сигнал системаларининг координацияланиши, турли физиологик механизмларнинг кўзгалишишида ўз ифодасини топади.

Машқлар тетикиллик ҳиссисини уйғотади, ҳолатни анча мувозанатдан саклайди. Организмни психофизик толиқишларига қарпли куранада онгли ҳолда фаол иштирок этишга қаргади.

Дастлаб жиҳотий эътибор талаб қўлмайдиган одийи машқларни қуллаш мекъодга мувофиқиди. Кейинчалик анча мураккаб ҳаракат доирасига кутарилиши фойдадан ҳоли булмайди.

Талабалар сурункасига столда еки партада ўтириб назарий машғулотларни эшитаверса уларда чарчаш, ўкув материалларни ҳабул килиш анча сусаяди. Шундай вактда алниқса, биз-

нинг маданийат масканларимиизда жисмоний тарбия дақиқалариниң дарс вақтida үзлаптириш мақсадига мунофиқидир. Жисмоний тарбия дақиқалари қысқа вақтни үз ичига олиб, 5-6 минут ичиде 6-7 махсус танланган машқулар комплекси бажарилади.

Жисмоний тарбия дақиқаларининг физиологик ажамияти бекітіледі. У бузилған динамик стереотиптерни тиклайды, уларни бузилишининг шундайлықтарынан дақиқаларининг ақтый жиһатдан чарашларининг олдини олады.

Езув столи ёнінде ёки парталан узоқ үтиришдан нохуцилик, хатто орқа мұшакларнинг зүріккан жойларыда орнадылар пайда була бошлайды. Талабаларнинг машқулот, мәтірзазалар охирида диккәт, өзтибори бузилиши, ахборотларни эса чала қабул қыла болып калыптағанда да шундан көліп чыкарады.

Агер талабаларға дарс, маъруза ва җоказолар пайтида 3-4 машқ, тавсия қылышса, бу билан толикашпен бөшләнешін муддаттарини орқага сурити мүмкін. Машқулар малиғулотларнинг сұнгы соатларыда амалға оширилсе, айниңса фойдаланылады. Чарчоқнинг олдини олшіннинг мутлек самарали қосытаси - иш фәолияти характердерини үзгартырып отырады. Мазкур холда бу жисмоний тарбия дақиқалари булиб, уларни чарчоқнинг бөшләннич аломатларини пайда була бошлаган пайтида үтказиш керак. Бундай қолатты үкітгүвчи үтса сезигір булиши зарур.

Анча мұраққаб қарает күринишеләрни билан түрли машқдарни күлләш керак. Машқдарни анча аник, бажарылға бўлған талаб секени - аста ортиб боради. Машқларни бир шароитда, секин суръатда бажарган маъқул Нисбетан қыйын машқлардан кейин нафас ростлаш машқларни үтказиш тавсия қылышнади. Биринчи ярим йилликнинг иккінчи ярмидан бошлаб, одатда, координация ва зүріккүши жиһатдан мұраққаб булган жисмоний машқлардан фойдаланылади. Шуну машқларга диккәт - өзтиборли булиш мұнозағатын сақлаштың күмакланылади.

Шұны таъкидлаб үтамизки, психофизик толикашпен оқибетлашыны профилактика қылыш учун албатта мунтазам равиша әртадағы гигиеник гимнастика, юриши ва чопишиң түбүри ташкил қылыш лозим. 1990-жылдан бері деңгелде жисмоний нағарузка билан күшиб олиб бориш, соғлом турмуш тарзига риоя қылышта зришылады. Буларнинг ҳаммаси эса мерказий асаб системасынан нормал инплазияни таъминылады.

Хусусан, маданийат ходимлары, ақтый меңнат билан борглиқ

шахслар фәолисигтида жисмоний әргалабки бадан тарбияннинг роли бенихоядир.

Әргалабки бадан тарбия - энг содда, ҳар бир талабага мунтазам машқ, қилиш учун қулемд воситадир. У бедандада ишчаник ҳолатиниң тезлалаптириди, қон-лимфалерининг оқимини кучайтириди ҳамда нафес олишини жадаллаптириди. Булар ҳаммаси юддия алмашынушини фәолисигтириди ва туни буйнайтилиб қолган оргиқиң чиңчиңшардан ҳолос қиласи.

Мунтазам равишда бадан тарбия билан шукулланниң қон айланышини яхшилейди, қон томирларини, асаб ва нафс йулларини мустаҳкамлайди, ҳазм қилиш организми фәолисигини жадаллаптириди, бош мия қобигининг янада самаралык ишлаптига ёрдам беради. Бундан ташқари әргалабки бадан тарбия пайтида кўпина спорг машқлари техникасини эътижоз ҳам мумкин; әргалаб машқ, қилиш эса ҳозирги замон кишислига ҳос булган кам ҳаракатликни енгали, саломатликни мустаҳкамлайди, жисмоний ва ақлий иш қобилиятини оцириши имконини беради.

Әргалабки гимнастика самаралорлигини гигиеник қоидала-рига риоя қилиш машқларни бажариш тезлаптига асосланади.

Гигиеник йуналиш - бу шахсий гимнастиканинг факат хусусий вазифасидир. У янада соғломлаптириш ахамиятига эга. Хатто мунтазам бажариладиган энг оддий комплекслар ҳам асаб, қон - томир ла нафас олиш тизимларини мустаҳкамлайди, организмийнин шамолланиши хасталикларига ва бошқа кўнгилсизликларга чидамлилигини оцириади. Гимнастика руҳий ҳолатта ҳам яхши таъсир кўрсатади.

Ҳар куни гимнастика билан шукулланниш вақтила ётиш ва туришга ўргатади. Натижада бутун иш куни туғри режалаптирилади. Эрталабки бадан тарбияннинг ташкилий ва тарбиявий аҳамияти ҳам мана шунади.

Мунтазам равишда әргалаб бадантарбия қиласиган кипши маъдум вақт ўтгандан кейин мушакларининг кучайганини, қомати ва бўғинилар ҳаракатининг яхшиланганлигини албатта сезади. Киши аста - секин мускулларини зуриқтиргасдан, бир ма-ромда ҳаракат қилиш қобилиятига эга бўлиб боради. Эрталабки гигиеник гимнастика машқлари комплексини тузишда ҳамма мушакларга таъсир қиласидан машқларни танланиш мақсадга муовфикардир. Бунда доимий белгиланган қоидаларга риоя қилинмайди, лекин машқларни алмаптириб туришпинг бир неча

қүрінішлери тасия қилинади.

Хамма ҳолларда маълум вакт айдан бир комплекснің үзінің қағта тақрорлаш мақсатға мувофиқдір. Вакти – вакти билан ҳамма комплексні змас, балки йуналыпша қараб, алым машқуларнің үзілтирганы маъқул.

Түрли еки айдан бир хил машқуларни маңсадға мувофиқ баражишига уларнанғ үсули ва характериге болгылар болады. Секин ҳаракаттар одатта күчни ривожланыпши учун қилиналады. Кескін сиятаб еки бүгүн амплитуда буйлаб силкитиб қилиналады ҳаракаттар бүгін ва пайдаларни чұзаш учун құлданылады. Бу бүгүнларнің тез букилиб ейилиштеге ёрдам берады.

Қыздар учун әрталабки балалығарбия машқулары комплексінде қорин бүспелігін мұстағамловчы, букилувчанлық на күчни ривожланыпшига ёрдам беруучи машқуларни киригтиш зарур. Жуда ҳам кескін ҳаракаттарни бажариши талаб қыладыған машқулар тасия этилмайды.

Әрталабки гимнастика маннұлары шакл, түзилиши, таъсири жиһетидан түрліші бүлиши, шунингдек, штугуллануячининің ёши, жинсі, тайергерлігітегі мос келиши керак.

Машқуларни бажараёттанда, дастлабки қаламлардан оның мембранда нафас олиб, чиқарып керак. Құкрак қафасининң кептінін күкрак бүшлип қажыннан ошиши билан болғыл ҳаракаттар нафас олишінде таъсир күрсатады. Нафас чиқарып эса, ақсинча, құкрак қафасининң торайтап билан болғыл ҳаракаттарға итул очады. Агар комплекс үткін маннұларни тапталаш пайтида қатар нафас олиши ва қачон нафас чиқарыши белгілаш қылыштырылған болса, мана шу қоидадан фойдаланылады: нафас олиш дастлабки ҳолатда, нафас чиқарып сал зүрихтің пайтида.

Иш жарабында бир группа мұшаклар ишледі, бөшқалары дам олиши мүхимдір. Мәншүлугілерни үтказып құйып мұшак группа-ларини ишлатып билдиң болғыл, бирок мұраккаб үзілдік қарын-каттардан болыптаған маъқул. Дастлабки ҳолатни, маннұларни бажарып сувратини тури тәнляш әрталабки балалығарбияның түсек самарағорлігінің гаровидір.

Маннұларнің оғыр ё еңгіллілікінің қар бир шахс – талаба үзін аниқлагани маъқул. Бундан әнг оддий ыули – машқулар со-нини, уларнанғ бажарылыш давомиейлігінің олшірші еки камағты-ривидір. Дам олиш дақықалары нафас олишта етарлы бүлиши ке- рак.

Нагрузка ҳажмини белгилашда факат субъектив диссиетларга таяниш керак эмас. Ойда бир-икки марта шифокорға учраб, ундан маслаҳат олиб турған фойдалы күрінади. Баъзан машғулотларнинг эргасига мушакларда оғриқ сезилади. Бундай ҳолларда дарров вахимага туимаслик керак. Бу машғуларга етарли тайёрланмаган мушакларнин одатланмаган ҳаралати натижасидир. Бир нечта машғулотдан сұнг мушаклар нагрузжаларга күникиб қолади, оғриқ, ўз - ўзидан йуқолади. Ҳулиас, маланият масканларида балангарбия ва спорт билан шүгүлланиш нафақат жисмоний жиһатдан эмас, ақлий жиһатдан ҳам самарали натижага олиб келипши табиийдир.

Э. ОХУНЖОНОВ

КИТОБ ВА КИТОБАТ ИШИ ТАРИХИНИ ТАДДИК ЭТИШНИНГ МЕТОДЛОГИК АСОСЛАРИ ВА МУХИМ МУАММОЛАРИ

Китоб ишсонинг маданиятийнинг ажралас булатидир. Маданий тарихий даъомийлек ва ворислик жарасынларида одамлар ўртасидаги, қолаверса, уларнинг ҳозирги куни билан ўтмиши, ҳамда келажаги ўргасидаги алоқадорликни таъминланада китоб беназир воситадир. У авлодлар ва аждодлар маънавий алоқасининг узвий бугишицир. Китоб, унинг яшаш воситаси булмиш китобат иши, китоб ишлаб чиқариш жараёни, китобни тарқатиш - буларнинг ҳаммаси китобынг жамиятдаги ҳаракати, ҳамда китобининг яшаш шакли сифатида диалектик бирликни тапкил этади. Булар ҳаммаси тарихан ва аслан ёзув ва унинг амалиёти билан бирга пайдо бўлади. "Китоб - Китобат ишлай" системасининг шакллананини, ҳамда амал қилиши учун зарур шарт шароит у еки бу маданий ўчоқнинг муайян ёзувни тизими бор ёки бу маданий ўчоқнинг муайян ёзувни тизими орқали ифолаланишилди. Агар ёзувдан бирор хабарни вакт ва макон чегвасидан қутқарип мақсадида фойдалапиш алғанага кирса, шу ерда китоб ва китобат иши системаси, унинг тарихи ҳам шаклланади. Юксак ёзув системасининг мавжудлиги маданиятийнинг юксак ютуғи ўларок ҳалқ маънавий маданиятийнинг салмоқдорлигини белгилайди.

Ҳозирги замон фанида шу илорса аниқланганки, алабий асар (нафақат бадиий адабиёт асари, балки кенг маънода табиий - илмий, башарий - ижтимоий, техник, тиббий ва бошқа алабиёт) маъмун ва матн бирлиги, яъни муайян белгилар тизими орқали ифолаланишилди. Қўлёзма, китоб яратиш ёки чон эгиз, яъни нашр этиши жараённада у ёки бу асар матни маҳсус тарзда тапкил этиб тузуб чиқилади, токи бундан мақсал китоб маъмунни ва матнини диалектик боғлаб бир бутунлик ҳосил қилишилди. Ёзув воситаси билан ёзма нутқ шаклига келган матнни кайта тузуб ҳосил қилинган диалектик бирлик китоб ишлаб чиқаривининг асоси бўлиб, ёзма нутқ тараққиётининг яна бир ички, куйни тизмасини тапкил этади. Бу эса, ўз нафбатида китобат ишида китобининг ўзи, демаклар. Фандада эса бу тизим тарқибини, унинг ички қонуниятларини китобшунослик илми таъкид этади. Шу нуқтага назардан, кенг маънола қадимги Пар-

фия давлатининг пойтакти Михрматжирг (хозирги Ашхобод шаҳри-нидаги Нисса) харобаларидан топилган сопол синиҳуларида битилган миннеб ғозувлар, қоғозга, сополга, девор сирғига, қоятотиларга, ёғоч, чарм ва бошқаларга ёзилган ўнлаб катта ва кичик сугд ёдгорликлари. Ўрхун, Енисей дарёлари ҳавзалиридан, Урта Осиё ва Евросиё чўлларидан топилган кўп миқдордаги қадими турким битиклар, Хоразм воҳасида Тупроқ қалъя, Тук қалъя, Якка Порсон, Сабуйир қалъя ва бошқа жойлардан топилган чарм урамларида, ёғоч, сопол буюмлардаги ғозувлар булар ҳаммаси ғозув ва матн диалектик бирлигининг куринишилари сифатида китоб деб каралмоги иммий жиҳатдан тутири булади. Бу ёдгорликларда Ўрта Осиё ҳалқлари қадимда яратган парфений, хоразмий, сугдий, туркий, боғтарий ғозувларидан фойдаланилган. Булар орасида сугдий ва туркий ғозувларда, нисбатан кўпроқ ёдгорликлар етиб келган. Ҳуссан, сугдий катти ҳажмии матнларининг энг эскиси 312-313 йилларга оид "Эски ҳатлар" туркуму, VII аср охири – VIII аср биринчи чорагига оид Панжикент ҳокимлари ҳужжатлари архиви, VIII-X асрлар орасига мансуб сурʼуда будда диний – ахлоқий китоблари, ниҳоят X-XI асрларда битилган Тераксой, Қулонсой қоятоти битиклари ҳабиларлар. Туркий ёднома битиклар Билга коон, Қултегин ва бошқаларга бағишланган катта матнлар ва юзлаб майда ёдгорликлардан иборат. Буларнинг тарихий даври VII-X асрларга тутири келади [1].

"Китоб" ва "Китобат иши" тушунчалари китобининг тарихий шакли тарафқиёти ва яшаши ҳонуниятлари хақида бахс юритувчи ҳозирги замон китобшуносигида етакчи аёамиятга эгалdir [2]. Жамият таркибидаги ижтимоий коммуникация (алоқалар мажмуси) ва мулоқот воситаларининг "Маданият", "Китоб" каби воситалари кўламидан туриб баҳолагаца, китоб бу алдабий ёки бошқа турдаги асарни "Нашр" асарига айлантириш усулидир. Бонижа айттанде, китоб асар контекстини нашр контекстига, асар матнини нашр матнига айлантиришидир. Шундай кирганде, "Китоб" муайян молдий воситалар орқали яко этган ҳар қандай турдаги матн, деб тушунилиши мумкин. Бу ҳолда "Матн" асар умумий мазмуни бўлмиши "Контекст"нинг моддий кўринишидир. Бу куринишила субъект (одам, жамият)нинг ижтимоий аҳборот мазмунига муносабати энг умумий тарафа рубобга чиқкан булади. "Контекст" ва "Матн" ўртасидаги диалектик бирлик эса "Тиз"

номи белгилар силсиласи воситасида юзага келган "Асар"дир. "Китоб"нинг "Маданият" тушунчаси тизмасида яшаш воситаси "Нашр" дир. Бу уз нафобицга ёзма ишарни маъбун ишарига айлантиради, контекст ва матининг диалектик бирлигини актуаллаштиради ва моддий ифода топган шаклга келтиради. Амалда бу "Маданият" тизмасидаги айни мавжуд "Китоб"дир. "Китоб"нинг "Китобат иши" каби умумий жараёндаги харакати, яъни "маданият" коммуникацияси таркибидаги ўрии "Нашр" шакларининг моддий ашевий тарздаги борлиги деб тушунилмоғи керак. "Китоб" ва "Китобат иши" тизимининг можият мазмунни "китоб" шаклида мавжуд булган мазмуний ахборотдамда "китобат иши" шаклида мавжуд булган коммуникация жараёни ургасидаги диалектик бирликдан иборатдир. Бинобарин, китобат иши "китоб"нинг "маданият"даги яшаш усули ва харакати демакдир. Шунга мувоғик "китобат иши" китобнинг моддий, ашевий шаклларини яратиш ва амал килишириш жараёни, шу шаклларнинг жамиятдаги макон ва замондаги харакатидир. Айни шу хусусият туфайли "маданият" коммуникацияси услуби доирасида "китобат иши" узаро бир - бирига утишуви, узаро боғлиқ "китоб" ишлаб чиқариш, китобларни тавсифлап, таржатиш каби жараёзларнинг "Маданият"да "китобат иши"нинг мавжудлик, яшаш услуби сифатидаги диалектик бирлиги деб каралади.

"Китоб"нинг бу таърифи қўлэзма китобга ҳам тааллуклайдир. Чунки, қулёзма китобнинг нашр матбая китобдан фарқи унинг асосида қулёзма шакл етганлигидандир. Бу таъриф техник тараққиётнинг хозирги босқичда эҳтимол китобнинг электрон шаклларига ҳам ейилса ажаб эмас.

Китобшунослик "Китоб - китобат иши" силсиласи (системаси) ҳакидаги фан сифатидаги маданият ҳакидаги янада умумий фаннинг таркибий тизимларидан бирини ташкил этади. Китобшунослик "Китоб"нинг тарихий шакллари ва тараққиёт конуниятлари, яъни китобнинг харакат жараёни ҳакидаги фасири. Щунинг учун, китобшуносликни тарихий, назарий, маданий масалалар ҳакидаги илмий соҳанинг маъсус системаси, деб тушунмоғ керак. Китоб тарихи эса бу системанинг ажралмас таркибий кисмиси, уни: а) борликнинг объектив ҳодисаси сифатида "Китоб"нинг пайдо булиши ва харакати конунилари ҳакидаги; б) "Китоб" тарихий шаклларининг пайдо булиши ва харакати конунилари ҳакидаги; в) "Китоб"нинг мавжудлиги ва харакат

усули булмиси "китобат иши" тараққиети тарихий қонуниятлари ҳақидаги, бу усулнинг жамиятдаги муайян шакллари тараққиети ҳақидаги фан деб таърифланса, айни мақсадга мувоғифик бўлади.

Шу таърифга суюнган холда китоб тарихини ёзувнинг тарихий ривожланиши қонуниятларилан, қулемза китоблар шакли ва таркибий тараққиетларин, нацилар тарихидан ажратиб қараш мутлако мумкин эмас. Шу билан бирга, китоб тарихи "Китоб"нинг жамиятдаги ташки, ашевий шакли ҳақидаги масалани ҳам уз назарида тутади. Китоб тарихи учун қулемза китоб ишлаб чиқариш, китоб напрочиллиги, китобхонлар қатламлари ва кутубхоналар, китоб савдоси, библиография иши ва бошжаларнинг системали таҳлили ҳам гоят мухимдир.

Китобни тарихий – китобшунослик нуқтai назаридан тадқиқ қилишининг тадрижий босқичлари ва қуламлари қуйидагичадир:

1. "Китоб – китобат иши" системасининг пайдо бўлиш тарихи, унинг ривожланишига хизмат кибулчига энг умумий қонуниятлар, бу қонунилар ҳастида амал қилишининг усул, во-сита ва ҳақиқий шакллари.

2. Ушибу системанинг тарихий тараққиет шакллари, уларнинг объектия тарихий мозияти; бир шаклдан иккичисига утиш жарнёнлари, бу утишининг қонуниятлари.

3. Китоб ва китобат ишининг ташки, ашевий шакллари, яъни китоб нашри, ноширилик иши, библиография, кутубхоначилик, китоб савдоси ва умуман ахборот ишларининг тарихи.

Урта Осиё китоби ва китобат иши тарихини китобшунослик муаммолари нуқтai назаридаи урганини шу масаланинг тарихий шароитлари билан чамбарчас боғлиқ холлагина каралиши мумкин. Таракқий этишини хусусиятларига кура китобат иши ривожланишидаги ҳар бир тарихий данр бир – бўридан жилдий фарқидир. Масалан, қадимий даврҳамла VIII – XIII аср китоб ва китобат ишининг юксалиши босқичлариги, албатта сунти босқич билан киес килиб булмагни. V – VIII аср китобат тарихи оллига куйиладиган назарий муаммолар VIII – XIII асрлар учун аҳамиятли эмас. Ёки VIII – XIII асрлар тарихий хусусиятларини XIV – XVI ва XVII – XIX асрларга солиштириш муназарали масаладир. Лекин бу хол, китоб ва китобат иши тарихининг ҳамма даврлари учун умумий булган муаммолари йўқ, деяни гап эмас. Китоб ва китобат ишининг куйилдаги мухим муаммоларини

белгилари мақсадыга муроффиқдир.

1. Езув тарихи муаммолари: а) Үрта Осиө ҳалларыда езув пайдо булишыга тарихий заруриятнинг вужудига келипти ва дастгелбеки езувларнинг шаклланиши жараёни; б) "иссиқ"; пар-фисений, хоразмий, сүгд, бохтариј, фарғоний, моний, сурёний, уйғур хатларининг юзага келипти; в) Туркий, узбек ва тохик "миясий" езувларининг араб графикаси асосида шаклланиши ва тараққиёт иули булар орасида алоҳиди малзумни ташкил этади; г) энг мужим езма едгорликларнинг хусусиятлари тавсифи; д) қашимти ва илж урга аср китобининг ташкил куриниши ва хусусиятлари; тош биттиклар, сополақлар, тахта ва гулачалар, чарм ва қоғоз үрамалари, дафттар сахифали китоблар; е) китоб учун ишлатилган матоҳлар, езув асбоб – анижомлари: тош, лой, сопол, ёғоч, чарм, қоғоз, ранг моддалар, ёғоч ва қамиш қаламлар.

2. Қулёзма ва тогабосма китоблар турлари, хиллари ва тоифалари.

3. Қулёзма китоб яратиш муаммолари: а) Үрта Осиела көзоз ишлаб чықариппининг пайдо булиши ва тараққиётги; б) қулёзма китобларни күчирпиц, улардан нусха кўпайтириш испларининг умумий ва хусусий ташкилий масалалари; в) қулёзма китоблар мизу мажмуаси ва китобларнинг тур ва хиллари, китоб шакл ва турлари билан асарлар жанри билим соҳаларига муносабати ўргасидаги алоқадорлик; г) хеттотлик тарихий китобчиллик таъсироти ва китобат маданиятининг хос соҳаси сифатида; дастхат услубларининг шаклланиши ва тараққиётти тарихий жараёни; дастхатлар услубий палеографияси, айрим шахсий хат ишмуналари, уларда ағъланавий услубларнинг акс этили; айрим машҳур Үрга Осиё хаттотлари дастхетларининг шахсий хат хусусиятларининг тавсифлари; д) китобларни бадий безаш; қулёзмаларни бадий безаш санъатидаги асосий тарихий босқичлар; матинни руқиҳаптириш, яъни сахифага жойлаштириш санъати; безашнинг накшин үсуллари; унвонлар, хотима безаклари, олди ва сунгти сахифалари безаклари, мутьказ суратчилик (миниатюра) ва унинг Үрга Осиё китобчилитининг муайян тарихий даврлар учун қимматлии тарихий маинба эканлиги.

4. Китобнинг таркалиши: а) китоб савдосининг пайдо булиши; китоб савдосининг тарихий шакллари ва усувлари; б) Үрга Осиё қулёзма ва босма китобининг таркалиши географияси

ва тарихий доиралари; в) нархларнинг шакланиши муаммолари; китоб баҳоси ва (хақиқий) қиймати; ҳалқаро китоб алмапгуви. Ўрта Осиё китоб савдосида чет эл китобати маҳсулотларининг хиссаси.

5. Турли тарихий китобчиллик босқичларидан миллий китобат маданиятиниң турли ҳалқлар орасида ўзаро таъсири, ҳамкорлик ва ўзаро бир - бирини бойитиши муаммолари.

6. Йирик китоб маҳзанлари ва кутубхоналарининг шакланици ва ҳаётни муаммолари; а) китоб маҳзанларининг пайдо булиши шароитлари; б) Ўрта Осиё шаҳарларидаги энг йирик қадимиий китоб маҳзанлари, кутубхоналар, уларнинг мажмуалари таркибини китобшунослик нуқтаси назаридан баҳолаш; в) йирик китоб маҳзанлари ва кутубхоналарининг жамият маданий ҳаётига таъсири, уларнинг китобат маданиятида тутган урни.

7. Китоблан фойдаланиши муаммолари: а) китобат маданияти тарихи турли даврларидан китобхонларининг турли тоифалари; б) китобат маданиятида китобсеварлар ва ҳомийлар; в) китобхон талабларининг ҳусусиятлари. Китобхонларининг социал таркиби, аҳоли катламлари билан алоқаси, китоб мазмунни ва репертуарига китобхонлар талабининг тарихий манзараси.

8. Китоб матбаничилиги, босма китоб муаммолари; Ўрта Осиёда босма матбаба ва тошибосма китобатчилиги китоб ишлаб чиқаришининг пайдо булиши тарихий шарт - шароитлари; Ўрта Осиё ҳалкларининг қулемза китоб куччириш; купайтиричи ва тарқатишдан миллий китоб матбаачилиги утишидаги узига хос жиҳатлар; асосий матбаба ва тошибосма китоб муассисалари, уларнинг нашр фаолияти ва китоб репертуари (мажмуи).

1. Калимги туркий (руний ёзув тарихини эрадан ав. I минг йилликниң ургаларигача қалимийлаштиришига уриниш бор. Иссиқ қурғонидан тошилган ёзув бунга турки будди (Олма-ота якинидан 1978 йили тошилган). Лекин хозиргача "иссиқ" ёзуни билан туркий (руний) ёзув генетик асослари бир экани исботланмаган. Шундай экан, бу масалада илмий баҳслар ҳыл булгунинг қалар туркий ёзув тарихини эски, исботланган санадан VI-VII асрдан бошламок мантикан тутгри булади.

2. Беловицкая А.А. Общее книговедение.- М."Книга".- 1987, 256 - бет.

ВАЛИМАСОВ

ХАЛҚ ИЖОДИ НАЗАРИЯСИГА ДОИР

Халқ ижодиети жуда кең камровли ва күп кирралы булғанлигидан уни фольклоршунослик, санъатшунослик, алабиётшунослик, этнография, тарих, фалсафа, педагогика каби бир қатор фан тармоклари урганац.

80-йилларнинг урталаригача халқ ижоди тушунчасини анъанавий халқ ижодига иисбатан кўллаш мавжуд эди. Шу боисдан, замонавий хаваскорлик унга киритилмасдан алоҳида бир фаолият тури сифатида қаралган. Тутри, илмий алабиётлар ва укув кўзланималарида анъанавий халқ ижоди билан замонавий хаваскорлик ижоди ўргасида бөгликлек борлинг, ҳар икки ҳолда ҳамуларнинг ижтимоий – тарихий неизи бир эканлиги таъкидланади. Айни бир пайтда, хаваскорлик ижоди илгари булмаган ва булини мумкин ҳам эмас, у факат социализмга хос бутунлай янги ижод тури деб ўқтирилади [1]. Натижада хаваскорлик ижодини ағъзанинг халқ ижодидан ажратиб қараш катто уларни бир – бирига қарама – қарши қўйин юзага келади. Нишонарда, хаваскорлик санъатининг алоҳида ва бутунлай янги тури эмас, балки оммали санъаттга жалб қилишининг янги бир куринитли эканлигини фольклоршунослар айтингая эди [2].

Кейинги пайтларда эса биз тарихий боскичларни бир – бирларидан узуб талкин қилиш ва уларни бир – бирига қарама – қарши қўйин иотугри эканлигини англаб етдик. Чиндан ҳам, халқ хаёти ва халқ ижодида тадрижий ривожланишининг сақланниб колинитли, мавжуд "маданий ўзак"ни парчалашдан кўра атом ялросини парчалаш осонроқ [3] эканлигини англаб етдик. Халқ ижоди эса ана шу маданий узакнинг узагидир.

Шуни айтиб утиш керакси, маланий узак котиб колган нарса эмас, у халқ руҳи ва халқ маънавий олами билан бирга узгаради, у ёки бу ижод турларини таптиқаридан узлашириб олади. Шу нутгай назардан халқ ижоди турлерини анъанавий ва замонавий куринишларга ажратиш мумкин.

Халқ ижоди назарияси ишмани урганац? Унинг таддиқот объекти ва предмети ишмалардан иборат? У кайси фанлар соҳасига оид?

Халқ ижоди назарияси халқ ижодининг анъанавий ва замо-

навий куринишларини урганади. Халқ ижодининг анъанавий куринишиларига халқ урғ - одатлари, оғзаки ижод намуналари, халқ амалий санъати, байрам ва томоншалар киради. Асрдан - асрға ва авлоддан - авлодга ўтиб анъанавий тарзда давом этиб келаетган халқ ижоди турларининг барчасини анъанавий халқ ижоди деб айтганимиз. Халқ ижодининг замонавий куринишиларига эса улкамиз халқларининг Россия ва башка гарб халқлари билан уринатган алоқалари натижасида юзага келган хор, оркестр, ВИА, еъзма драматургияга асосланган театр, балет, опера каби санъат турлари киради.

Юкорида айтганимиздек, халқ ижодини фольклорпенослик, санъатпенослик, маданиятшунослик, педагогика ва маданий - маърифий ицлар назариялари ҳам урганади. Аммо, бу фанлар ва халқ ижоди назарияси урганадиган томонлар бопка - бопка. Халқ ижоди назарияси халқ ижодининг анъанавий ва замонавий куринишиларинигина эмас, балки шу билан бирга, уларни ташкил қилиши ва омма ургасида тартиб қилиш йулларини ҳам урганади. Акс ҳолда у юкорилаги фанларни такрорлаб қолган буларди. Халқ ижоди назарияси у ёки бу ижод турини урғасида ғилишиш йулларини умумлаштиришга қаратади. Шунингдек, у ёки бу санъат турини киппилар ҳаётидаги урнини урганиш орқали ҳозирги маданий - тарбиявий ишларда фойдаланиш йулларини ҳам белгилаб олади. Бинобарин, халқ ижоди назарияси у ёки бу ижод турини ички тузилиши хақида фикр юриттинда унлаги самарали таъсир усусларини умумлаштиришни кўзда тутади. Демак, халқ ижоди назарияси киппиларни ижод қилишига ўргатиш орқали уларни анъанавий халқ ижодининг илғор куринишиларини ривожлантиришга, самарали йулларини излаб топишга етаклайди. Бу билан у маданий - педагогик вазифаларни уз остига олган назария бўлиб майдонга чиқади.

Халқ ижоди назарияси Маданият институти уқув режасига Балий ҳаваскорлик ижоди фани ўрнига киритилган бўлса ҳам, у ҳаваскорлик ижоди назариясини такрорламайди. Ҳаваскорлик ижоди назарияси халқ ижодининг замонавий куринишиларини тадқиқ киласди, холос. У халқ ижодининг анъанавий куринишиларини урганмайди.

Шу урнида. Халқ ижоди назариясининг маданиятшунослик-ка муносабети қандай деган табиии савол уйлониши мумкин.

Маданиятшунослик жамият маданий ҳаётини ривожлантириши-нинг умумий қонуниятларини ишлаб чиқиш билан шугулланади. Унинг ишлеб чиқсан қонунлари ва чиқарган холосалари Халқ ижоди назарияси учун курсатма бўлиб хизмат қиласди. Айниқса, Маданиятшуносликнинг маданият ва тарих, маданият ва халқ оммаси, маданият ва сиёсат, маданият ва давлат каби мавзу-ларга оид холосалари Халқ ижоди назарияси учун мұхимдир. Ўз нағбатида, халқ ижоди назарияси ҳам Маданиятшуносликни ри-вожлантиришга хизмат қиласди. Масалан, у халқ ижодининг қайси күриниллари меҳнаткаплар ўргасида күпроқ тарқалганини, кишиларнинг маданий ҳаётга жалб килишининг маданий - тарбия-вий усуслари ва воситалерини ўрганиши воситасида Маданиятшунослик фани учун мурхим холосаларни беради.

Айрим тадқиқотчилар халқ ижоди назарияси билан фольк-лоршунослик айнан бир, деган холосани илгари суралидар. Бизнинг фикримизча, бундай қараш туғри эмас. Виринчидан, бизнинг ўкув режамизга киритилган Халқ ижоди назарияси билан фольклоршуносликнинг тадқиқот обьектлари ўргасида фарқ бор. Фольклоршунослик халқ поэтик ижодини, "сўз санъатининг оғзаки турини" ўрганади. Туғри, 20-40 йилларда фольклорни кенгроқ, яъни халқ ижоди маъносида талқин қилища интилиш бўлган бўлса ҳам, аммо у амалиетда қўйлаб - қувватланмади. Ўзбек фольклоршунослари ва бошқа тадқиқотчилари ичida эса бу қараш ҳамон учрайди. Масалан, санъатшунослик фанлари доцтори М.Х.Қодиров фольклоршунослик халқ оғзаки ижодинингна эмас, балки музика ижоди (қўйшак, куй, ялла, ашула, ёр-ёр, алла, халқ чолгулари ва хоказо) билан халқ томоша санъ-ати(халқ театри, рақси, ширк сипагари)ни ҳам ўрганиши лозим, деб ҳисоблади [4]. Бироқ рисоланинг биринчи варагида халқ томоша санъати нимагадир "оғзаки ижодиётини" узвий бир қисми" (?) деб таъкидланади[5]. Нетижада фольклористика нима-ни тадқик қиласди - халқ оғзаки ижодиними ёки у билан бирга халқ томоша, қўшиқ, ашула санъатиними, деган саволга аниқ жавоб топмайди.

Асосан, ҳозир фольклоршунослик анъанавий халқ оғзаки ижодини ўзига тадқиқот обьекти қилиб олган илм соҳаси сифатида шаклланган. Халқ ижоди назарияси эса фольклоршунослик каби анъанавий халқ, ижодини ўрганиши билангина чекланиб қолмайди, у ўзининг асосий мақсадларидан келиб чиқиб халқ ижо-

дининг барча, шу билан бирга замонавий кўринишларини ҳам ўрганади. Иккинчидан, фольклоршунослик халқ оғзаки ижодига – поэтик конуниятларни ўрганса ва умумлангирса, халқ ижоди назариясини эса ижод намуналарини кенг тарбия қилиш, маданий – тарбиятниш ишларда улардан фойдаланиши йўллари – усуллари қизиктиради. Фольклоршунослик халқ оғзаки ижодини узгартирасдан, қандай учраса шундай ҳолида ўрганиши тарафдори бўлса, халқ ижоди назарияси эса ижод турларини замонавий эҳтиёжлардан келиб чиқиб фойдаланиши тарафдоришир. Бундай тафовутларни яна давом этириши мумкин. Лемак, Халқ ижоди назарияси фольклоршунослик тушунчасидан анча кепроқиди.

Халқ ижоди назарияси кишиларни ижтимоий – маданий хатта жалб қилиш, уларга ижод қилишини ургетиш каби тарбиятни аҳамиятга эга бўлган масалалар билан шугууланганни учун ҳам мактабдан ташқари таълим, педагогика ва маданий – маърифий ишлар назариясига яқин туради. Мактабдан ташқари таълим, асосан болалар ва ўсмирлар бўши вақтини ташкил қилиш, уларни турли хаваскорлик ижодига жалб қилиши йўлларини ўрганади. Бу ўринда унинг талқиқот доираси мактаб ўқувчилари билан чегараланганини курамиз. Халқ ижоди назарияси эса аҳолининг барча катламларига хос бўлган ижод турларини ўрганади.

Педагогика ўзининг бой тажрибаларига, илгор тадқикот усусларига эга. У туплаган хуносалар, айниқса, унинг шахс қобилиятларини ривожлантириш, фаолигини ошириш, ахлоқий ва умуминсоний хислатларини ўстиришга оид тавсиялари. Халқ ижоди назарияси учун ниҳоятда қимматлиди. Кишиларни ижодий уюшмаларга жалб қилиш, улардаги яширин қобилиятларни юзага чиқариш, илим, маърифат олишига бўлган эҳтиёжларини тұла кондириш йўлларидан топилиш Халқ ижоди назарияси педагогика тавсияларига таянади. Шу билан бирга, Халқ ижоди назарияси ҳам педагогикани уз хуносалари билан бойитади. Масалан, унинг қайси ижод турлари болаларга, қайси бирлари эса ўсмирлар еки катталарга мос келиши, бу ижод турларини ўргетиш учун қандай самарали иш поситаларидан фойдаланиши мумкинлиги ҳакилаги хуносалари педагогика учун муҳим аҳамиятга эга.

Халқ ижодининг айрим томонларини фалсафа, санъатшунослик, адабиётшунослик, тарих, ҳатто математика каби фан соҳалари ҳам таъкид килгани учун Ҳалқ ижоди назарияси ана шу фанлар билан узлуксиз алоқада булаши.

Қисқа килиб айтганда, Ҳалқ ижоли назарияси булғуси маданият ҳодимларини ҳалқ ижодининг барча куринишлари билан таълими тириши, киппиларни ижтимоий – маданий ҳаётга, ҳалқ ижодининг энг яхши намуналарини ўзлаштириб олиш ва ривожлантиришга сафарбар этади. Пировардиша, у бу соҳага қизиқтириши ва жалб этишининг самарали йўллари билан қуроллантиришни ўзига максад килиб қўйган ижтимоий – педагогик фанлар соҳасига оид назарияга айланали.

1. Каргин А.П. Самодеятельное художественное творчество.– М.: Высшая школа, 1983, 34 – 36 бетлар.
2. Путилов Б.Н. Фольклор и художественная самодеятельность.– "Фольклор и художественная самодеятельность" Л., Наука, 1968, 5 – бет.
3. Канттор К.М. История против прогресса.– М.: Наука, 1992, 17 – бет.
4. Қодиров М.Х. Узбек ҳалқ томонла санъати.– Т: Уқитувчи, 1981, 5 – 6 бетлар.
5. Ўша асар, 2 – бет.

С. И УЛДОШЕВА

УРФ-ОДАТИМ -- ТАРЖИМАИ ҲОЛИМ

УРФ-ОДАТИМ -- ТАРЖИМАИ ҲОЛИМ

Ч Узбек халки маданияти бой, маънавияти бутун, тарихи ячкур халк. У яратган тарихий, маданий, адабий мерос қалим-чи юксалганинги ишботловчи яна бир далили бу урф-одатининг ҳам ниҳоятда камол тоғланлиги, ранги-баранг ва маънавий ах-лоқий жиҳатдан асрлар мобайнида синовлардан ўтиб келаётган-лиги масаласидир. Жумлалан, аёл киппи, хусусандиз бола тарбиясига оил битилган, муҳрланган урф-одат, айниқса, ҳозирги замон ёшлиари учун ниҳоятда ибратли деса булади. Қўйила шу ҳакда фикр баён этамиш.

Яна новдаларда куртаклар буртиб, ариқ буйжалрида ялпиз-нинг хуш бўйи аниқиб колди. Зил-замбил кипси пальто-ю тел-пакларимизни пардек ёнгил атлас куйляклару ироқи душкиласига алмаштириб, турмакланавериб, анчайин муртлашиб қолган, ранги синиқсан соchlаримизни қирқта ўриб, орқага ташлиб, толбаргакдан сочпопуклар тақиб, дустлар билан напruz сайлита шошиладиган, бир-бирикимизни бу ғузал айём билан кутлайдиган ҳаяжонли дамлар келли. Юрагига муҳаббат лолалари куртак оча бошилаган кизгини тымкора, калин соchlаринирайхон сувига, толим-толим тараб, аясининг копига келади:

— Айкон, соchlаримизни бу гал қирқкоқил қилиб уринг, қиркласила қирқ сехрни яширинг. Токи улар оптимда қиркта эртак, қиркта күпшик бўлиб, куйлаб турсинлар.

“Унинг куз олдиға шу лахзада яқингинада экранда кўргани — “Тоҳир ва Зухро” фильмидаги Зухранинг орқаси билан битта қилиб ўрилган барқут соchlари келади. Бу узун-узун соchlар, табиий гузалик унинг ружсорига қанчалар ярашган, нозик қадши-коматига қанчалар латофат баҳш этган эди. Тоҳиржон билан висом дамларига ошиқар экан, шамол бу соchlар ўримини харир румол остидан хар томонга учирив, қандай эркалауб уйнаган эди.

Тоҳир-чи? Унинг олийгини қилиб тараалган айбар соchlарига қанлай меҳр-муҳаббат билан тикилган, лабларини босган, баландша — жуда ҳам кўл етмас жойда барқ уриб очилаётган

атиргул гүнгасининг висолига етганлай, ажид орзулар оғушида ширин жилмайтиб, масти булиб, түйиб-түйиб хидлаган эди.

Үн етги баҳорнинг беором плавклари томирларида жүш урган бу қизгина ҳам бутун Зухродай латофатта чўлғантиси, ўз Тоҳирининг кўзларига унинг каби гуллар, кўклам, ишқ маъбудаси булиб кўрингиси келмоқда. Агар унинг Тоҳири ҳам бошлдаги кийикчасини оҳисталик билан ечиб олиб, тафтли қўллари билан тарайдиган, атиргул гүнгасини хидлаган каби туйиб-туйиб хидайдиган булса, бу унинг булоқдай тиник кузларига тик караат олмай аста куксига бошини Зухрадай эгсин-да, ҳаёдан юзлари дон-лов ениб шеър уқисин:

Сочим менинг олов соchlар уримилир,
Силар бўлсанг қўйдирали қўлларингни,
Ташлаб юрсан бир озгина кўримлицир,
Узун-узун, супуради йулларингни,
Келар бўлсанг сен шу йўлдан келгин дейман,
Сочларимга қайтабошдан зеб берай ман.
Сочим менинг соллансинглар виқор билан.
Эрка қўшлим рурурини тутиб баланд

(Н.Йулдошева шеъри.)

Кизгина шундай хаёллар билан аясининг бағридан чиқиб, ичкари кирли. Кўкламга, нағрӯзи оламга атаб тиктирган ноғозшомгул атлас кўйлаганин кийиб, учларига пахтадан пилик, кузумунчоқлар такијган бир кучоқ соchlарини елкасидан ошириб, узини кузугура содди. Паркларига, қоту киприкларига, оро бериб, тўрут томонига турт гучча тасири туспарилган ироқи дўтпинин сочи устидан кундирли. Кулоқларига аясининг ёшибирға кўзлари марвариддай товланиб кузни қамаштирувчи кумуш балдорини тақди. Оғигча аясининг мунҷоқлар қадалган, қаптали амиркон ғарчча туфлисини кийди. Бир қарашда "Ўтган кунлар"даги Кўмупобиби, Зайнабхонга ҳам ўжидаб кетди. Она-синтилларимиз утмишда қанчалар назокат билан ўзларига ярасикли фасонда кийинишшана,- леган фикр кечди кўнглидан. Айниқса, кедничакларга бу итак либослар қанчалар латофат кўрк багишлаган.

Аясининг хикоя қилинчча, ишарилари, яъни улар еши булиган пайтларда, аёлларнинг устидаги кийимлари, соchlарини ҳар хил килиб уришлари маълум маънони англатган. Кизларнинг сочи узун ёки қалта, қалин ёки сизтрак бўлтини уларнинг қалб

дунеси, хулку одобигта ишора булған. Сочи калта, жингеләк, бүннинг устига кайчылаб ташлаб, сұный пардоз берилған қиз-ларға соғачи қүйиштүйләништегі ақл-фаросаттың ынитилар ҳадегандар рози бұләвермеганилар. Сочли көлін күхлик көлін ҳисобланған. Киркта үрилған соchlар тақимини упағынан бағылғы-тахтлы бұлғыллари башорат қилиніб, мақтова тілдан тушмаган. Сени ҳам әл-жарт юриш-туриншінде, соchlарини мусулманчасында майда үриб оржанға ташлаб юришларында қуриб, айникса момолар алқашыны истайман, буталоғым,- деди аяси әркала. Сочни үстериши үйләләри жула күп Парваришиңда амал қылсанғ үзі майса-лардай көлін бұлғыс үсіб боранеради. Тенгідопшларында яхшы фазилатларын билан ибраг бұлғыс, кариларында дуосини ол. Дуо даволайли, кәріппе яралайды, деган қалымғилар.

- Аякои, - деди у бир күни, - сочимді кирккокиіл қилиб үриш анчайшын вактингизни олали. Учрашувға иккита қилиб үриб чиқақолсам-чи?

- Йүк, қизим,- деди аяси,- соч- бу ҳүсн, аел зотининг таржимаи ҳоли ҳисобланади. Сочни иккита қилиб үриб оржана ташлаб юриш турмушын чиққан аелларға ҳос булған. Бу - турмушта чиққанман, "жуғұғи ҳалолим бор" деган мәньнини англата-ди.

- Үнда биттә қилиб...

- Сочни биттә қилиб үриш эса "Сұжқабопшынан" дегани, қи-зим.

- Үрмасдан чиройли түтногич қадаб, "ейіб чиксам-чи? Ахир қызылар уртасыда сочни ейіб юриш ҳозир "мода" бұлғанын.

- Хай-хай, бундай беодобликдан худонинің үзі сакласин, қизим. Бизада эри ултап хотиңдергина соchlариниң ейіб юришінан. Сабаби, сочтап оро берип болыпта мусибат түшінан бела вәлдинштің күнгілінеге сітмаган.

- Кечә уйға кайтастыб бир аелни курдим, иккі чаккасига чиройли гажак қилиб олибди.

- Бу ҳам болпіда эри борларнинг нағымаси.

- Сочни киркта үрганы-чи?

- Бу сенің үшшаш илк учрашувға шошаёттән қызынашынан шығынға фазилеті бұлғыс, "хали үн гүлімдан бир гүлім очилмаган қындол-новдаман", дегани-да.

Ағасуски, өнчі оро берип ҳам хотин-қызыларимизнің шах-сий хәетидеги таржиман ҳоли эканлығынан билдіриш, бу ҳам

халқимизнинг азалдан көлиб келнетган урф-одатлари мужассами эканлитини билмаймиз, күпчиликтимиз булар ҳақида хеч қандай тушунчага оға эмасмиз. Мана шу тулиунгчанинг йўқлиги учун хам кизларимиз Европа халқларига тақлил килиб, баркут соchlарини шартта-шаритга кесиб ташлаб, эркак киёфасига кириб қолмокда. Эчки, кўй киёфасига киришмокда. "Туркинг қурсин", деган картиши, дашномалар емири остида колишмокда.

* * *

Якинла бу қизгина шахарда никоҳ туйида були. Келин ҳарир либосда. Боншида гавхар кузлар, капалак гуллар билан безатилган ошюқ, фата. Аммо, сочи елкасидан киркилиб, уни кўптироқ-кўнтироқ қилиб қўйилгани учун унинг кузига гул бўлиб очилган келингчак эмас, кўтироқ думи юдуқ товукқа ўхшаб кўрители. Тўй оқиоми хам урф-одатларрга амал килинмаганини туфайлими, қандайдир файзсиз ути. Ўз қариндошлиариники бўлсалла, негадир диллари хира булиб қайтиши. Шунда у хеч қачон соchlарини қиркмасликка ади қили. Аксинча, соchlари яна хам кўркам кўринисин учун вақтидарайхон, усма, узум суви билан юниб-тараб, учларига пахтадан ишилклар кўтишиб уриб, тол нондаларицини соччюпуклар тақиб, анижон ҳизи булиб юралди. Токи, қалби гўзал хислар билан тулиб-тошган, унга баҳтли ҳаёт ваъди қилиб, висолга ошиқтираетган ўсмир хонала куйлаганингай."Сочларингни ким кесди" деб йигламасин. Аксинча, майда ўрилган соchlари ёр буйнинг занжир булиб ўралиб, ҳар тун бир сирли эртак сўйласин.

Кирк кокилинг кирк эртак,
Килида кирк сеҳр бор.
Так уларга гул-чечак,
Куриб кунглим ўссин, ёр.

десин.

А Б Д У Л Л А Қ О Д И Р И Й
100 ЁШДА

С.МИРВАЛИЕВ

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ҲАЕТИНИНГ СҮНГГИ ДАВРИ

Маъдумки, адабистимиз тарихи – истеълодлар тарихи. Истеълодлар тарихи эса, кўпинча фожеолар, катагонлик тарихи ҳамdir. Шу туфайлибуюк Навоий ва Фуркатларни сургун килишган. Пушкин ва Лермотовларни дузлига тортишган. Ҳозик ва Машрабларни катл этишган. Насимийларни эса, тирниклайнин терисини шилишган. Жомий мозорига ўт куйишган. Ҳамзаларни топбуронда ўлдиришган. Чўлсон. Фитратларни катл этиши. У.Носирларни ва яна қанчалан-канча истеълодларни қатагон этиши. Энг сўнгтиларидан М.Шайхзода, Шуҳрат, Шукрулло, Слҳмадилар тақдирчи?

Истеълодлар ҳакида уйларканмиз, улар ҳакида сузлаш ҳам кийин, ҳам осондир.

Осонлиги шундаки, бундай истеълодлар томонидан яратилган асарлар аллақачон ҳалқ қалб-дилига сингиб келтанилигинди. Ҳалқ лили, қалбига яқин нарсалар, асарлар эса, ҳамиша яшапча қодир, умрбокий булади. Ана шундай умрибокий асарлар шиллар ва замоняларининг таъна-тошларию, дашномлари синовларидан этгисада, сижмай, ўзи мансуб булган она ҳалқининг манавий-билий мулки бўлиб колаверади. Шунинг учун ҳам бундай чинакам ҳалқининг бадиий бойлигига айланган қалифиётлар ҳакида ҳар қанча ошириб-тошлириб, маътаб, мақтаниб гапириш осон ва яратави.

Аммо, айттанимиздек, масаланинг иккинчи бир мушкул томони шундаки, бундай истеълод соҳиблари, у яратган талантли асарлар ҳакида унга дарражадаги истеълод ва таланду дарражасида фикр юритиш қўйилитилди. Бунинг устига А.Кодирийдек буюк шахс фожеаси – бутун бир ҳалқ, бутун бир адабиет фожеасига айланғанилигини илроқ этиши нақжалар даҳнатлати эканлигидир. Бироқ гал факат шахс, то онга фужасен ҳакидагина эмас, унинг буюк истеълодини, дарражасини, унни, роли он унинг ҳамиша замонанийлitti ҳакида бормоти . . .

Абдулла Қодирий шиклобиёча маърифатшарнар алиб сифатида шаклланди, танилди. Янги даврда аввал шеър, драма ва китобик насрар асарлар езишдан, йирик энгик полотнолар яратиш дарражасига кўтарилиди. Гоҳ мозийдан – утмишдан ҳикоя килди.

гоҳ замонасидан сұзлада. Бирок, у қайси дәврдан сұлтамасын, қайси жаңғыла асар яратмасын, киемін етказабид тасвириламасын, ҳамиша үз міллати, үз халқи, үз лиері ҳақыда қайтurdy. Үз зерттегіні обод күргиси келди. Шу орзу, шу мақсад учун куралды. Бу іүлде бешафқат жабр на жафо, ноңақулік ва тұхмат билан рұбара келди. Аммо у курапашан тоймади, халқи, адабиети учун жонини фәлде этиб яшади. Үндаги ана шу иккі нарса, иккі фазијат - бириси юксак истеъдод, иккіншісі үз халқын бұлған буюқ салокет, филологиялық омухта ҳозда уни яңғы дәвр адабиеттің классиги даражасында күтарлар. Шу тарзда, шу максадда у миляй реалистик роман жанры тараққиеттегі ассо солди. Ұзининг "Үттан күнлар". "Мехрбдан чаен" ва "Обид кетмөн" каби романлари билан үзбек адабиетінің тарихидегіна эмас, бутун Үрта Осиё, Қозогистон, Татаристон, Озарбайжан адабиетларының эпик ривожига салмоқли хисса қупиди. Агар дүнә адабиеті тарихида В.Скотт үзининг тарихий романлари билан яңғы дәврни бошлаб берган, А.С.Пушкин, Ф.М.Достоевский, Л.Толстой асарлари эса рус реалистик романчилігінде яңғы сахифа очған булса. А.Қодирий ҳам үз романлари билан үзбек адабиеті тарихида худи шундай яңғы дәврни бошлаб берди. Сабаб: А.Қодирий романлари ҳам тоға, ҳам шакт, ҳам бадиийлик жиһатидан бизнинг адабиеттімиз учун том маңнодагы яңғы санъет асари эди. Чunksи, А.Қодирийгача адабиеттімиз тарихида адабий жанрнинг бу каби мұкаммал шактасы - иштік реалистик роман яратылғандығы маълум эмас. Тұгри, Ҳамза, Мирмұхсин - Фикрийлар роман түшүнчесінни оліб келди. А.Қодирийнинг хизметлары ҳам, кашғиетлары ҳам адабиеттімиз тарихилагы үрни ва ахамияти чинакам маңнодагы романнан яратғаннанда бұлды. Шулар ҳақыда үйларқанымыз, мана устоз санъаткор оқлағаннанта, асарларының қайта үз халқында қайтарылғаннанта қарийиб 40 йил булмокда. Бирок, шу дамғача уннан бутун ижодий мероси түпнанып, яхшит қолдаги, тадқиқотлар, монографиялар тарзда таҳлил этиліб, чөн этилмаганнан ачинарии қолдады. Шу дамғача ҳамон уннанғ илмий таржималы ҳоли яратылғанды, романларының тәнкідій мәтні тайёрланғанды. Адабиеттімиз, маданияттімиз, санъаттімиз тараққиеті, маңнавияттімиз тараққиеттідеги үрни, ахамияти илмий холис тарзда ҳали ҳал этилғанича йүк.

Бизнинг назаримизда, шундай вақт етилдікі, адабиеттү-

носликда А.Қодирий ижоди, ҳәети билан шунулсанувчи маҳсус бўлим, группалар очиш даври келди. Нега? Чунки, А.Қодирий-нинг узи яети адабиётнинг туттилиши, шаклтаниши ва ривожида кетта бир даври, бир этани, бир оламини ташкил этади. Унинг алабий жараёндан ташари санъат, маданият, наприят ишларига багишланган асарлари сон-саноқсиз. Энг муҳими, у ушбу асарлардаек миллий тил, миллий санъат, миллий маданият, миллий адабиёт, борингли, миллий урф-одатлар, миллий театр, актер масалаларини, миллий кино, санъати масалаларини ҳал этишда жонбозлик, филоийлик курсатди. Шу жиҳатдан, А.Қодирий ижодини урганиши факат езувчи, адабиётшуносларнингтина иши бўлиб қолмай, белки бутун сағъатгунослар, маданиятгунос, киношуносларнинг ҳам кечикитириб булмайдиган вазифаларига киради. Масалан, А.Қодирий асарлари библиографиясини яратиш масаласини олиб куринг. Бу ҳақда библиографлар, кутубхоначси мутахассислар жилий уйлаб курса булали. Бунда библиографиянинг узи бир неча турда яратишни талаб этади. Жумладан:

- а) А.Қодирий асарларининг библиографияси;
 - б) у таржими килган турли тиллардаги асарлар библиографияси;
 - в) у ҳақдаги адабий, танқидий ва илмий ишлар библиографияси;
 - г) А.Қодирий асарларининг мамлакатда, чет элда таржимаси ва урганилиши доираси;
 - д) А.Қодирий ва китобхонлик масалаларидан иборатлар. Ва, ниҳоят, адабиётшунослигимиз олдилла Қодирий ва фольклор, Қодирий ва анъана, Қодирий ва новаторлик, Қодирий ва замонавийлик, Қодирий ва бадний тил, Қодирий асарлари лугати, изоҳли лугати каби уйлаб муаммолар турибликни, буларнинг ҳаммаси келгусида А.Қодирий ижодини урганишини марказлаптиришни, режалаштирган ҳолда олиб боришни тақозо киласди.
- Туғри, Фанлар Академияси, Алишер Навоий номидаги адабиёт институти унинг етти жойдик мукаммал асарлар мажмуасини нашр этишга киришида. Бирор, бу иш сустлик билан бормокда. Бунинг устига ҳали шу кунгача буюк адаб 100 йиллиги режалари Республика мицёсида куриб чиқилганича йўқ, Афсускиуниянг таваллуд кунинг көрган бир йилнинг узи етарли булмас. Бинебарин, Ойбек таъбири билан айтганда Абдулла Қо-

лирий "... Тұтма эпик езувчи, көңгі куламдаги мастер, юксак маңнодаги реалист санъеткор экан", биз олимлар, езувчилар, шу юксак савия даражасыдан туриб, фикр юритмогимиз лозим. Ақс ҳолда хозирғи күнде А.Кодирийнинг алабий-балиші меросини умумланғырыш үрніті, у хәкдаги биографияларга саргузаптарға бериліб кетмокта. Ҳамон, езувчи ижоди кимдегендір үзаро куралаш майдоннанға айланып көлемкәдә. Бу хам керакдір, лекин энг муҳими санъеткорнинг маҳорати, новегордити, аңынааси, кискаси алабий-балиші меросини атрофлича үрганиш орқали уннинг алабиеттіміз тарихидеги, маданияттіміз, меңнавияттіміз тарақ-китетидеги ахамияти ва үрнінни белгілаб олишіміз керак. Чунки, у хамиция базнан зәгузлик, гузалык ва нағосат, одамийлік ва адолат, олоб ва одат, тарих вә келажақ, иисоф ва діенат, мұхаббат ва вафо рухида тарбиялаб келди.

Бүтүн биз ана шу вазифалардан, масалалардан бири алеб таржимаи ҳолига сид муҳим бир маңдымот хакида гаплашмоқчимиз. Күзеттілімізча, хозирғи күнде улуттандырылғанда үзүй қысметтің алабиеттік тарихи, тарифи, аңчада бой, раңғ-бараңғ, бирок, уға мұраккаб ва баҳсلى ҳамдір. Бизнингча бүйнінг искесі сабаби борға үштапайды: 1. Езувчи шахсі, тақдирининг аввало, ўта фожеавийлігінің бұлса; 2. Алеб ижоди эски дүнедан яңғы дүнеге үтиші даври, аникроги, үлкәнда милиций үйгениш кечеёттән давр махсуси әкапылғылар.

Биз бу гал масалалардың бир томони – езувчи шахсінинг фожеавийлігі ва уннинг алеб илмий таржимаи ҳолида туттап үрни хакида фикр юритмоқчимиз. Аенки, А.Кодирийнинг тавалдуц ғили вә күни ҳам яқин яқинғача چалқаш келди. Баъзи алабиеттарда 1896, баъзида 1897 деб келинши. Ҳатто Дағлат ҳаңғасыз-лігі Құмитаси хужжатларыда ҳам алеб тавалтуди 1897 ғили деб белгіланғаннан гувоҳ буламиз. Бироқ кейинги ва аниқ хұлосалар буйінча А.Кодирий 1894 ғили 10 апрайлда Тошкентде түгілғаннан маңдым бўлди. Шунингдек, уннинг вафоти қатағончик ғили фожеаларига тутапп булғанындан, уннинг качои, қаерда, қайси ғили, қайси күни ҳаётдан куз юмғанлығы яқин-яқинғача мавхум бўлиб келди. Баъзи тарихларда вафот эттән ғили 1944 ғил деб, баъзиларида 1939 ғил еки 1940 ғил деб ҳам юритилади. Ҳатто А.Кодирийни Сибирь түккүнгоҳларыда құрғанлар ҳам пай-

до бўлди. Ҳудди шундай чалқаплилар фақат А.Қодирий таржима ҳолидагига эмас, Фиграт, Чўлпон каби улкан санъатчинослер биографиясида ҳам давом этди. Эндиликда ошкоралик, мустақиллик шарофати туфайли Даълат Ҳавфсизлик Қўмийтасининг "сири" сандияqlари очила боргач, Абдулла Қодирий вафоти 1938 йил 4 октябрда солир бўлганларни аён булди.

Мазлумки, А.Қодирий бор-йиги қирк тўрт йил умри давомида бир йула иккى маротаба ҳибсга олинди. Биринчи бор, у 1926 йилда "Муштум" ойномасининг З-сониди Овсан таҳаллуси билан босилган "Ингинла гаплар" ҳажвияси учун иккى йилга қўмалди (547-сонли жиҳоят иши). Лекин, кўп ўтмай озод ҳам килини. Профессор Фозила Сулаймонованинг турвоҳлиларни беришчи, ўтида дарвада адаб Г.Зафарий, А.Зоҳирий, Сулаймон Ҳўжаев каби зиёлилар билан улфатчилик қўялган, "тап" ейишган. Қамонгани вактида эса, ана шу улфатлари, хусусан атоқли кино-драматург ва режиссер Сулаймон Ҳўжаев бир неча бор Йулдоши Охушибобовсига мурожаат қилиб, уни озод қилишини сўраган экан. Балки, шулар собаб бўлғагани, ёки тақдир шунни тақозо этганини, ҳар ҳолли муддатидан олдинг ҳибслан кутылган. Адабининг "Ўтгани кутублар", "Мехробдиг чаён", "Обид кетмон" каби ишлар ро-маннлари унга кетма-кет пурхрат келтирганилти мөълум. Бирок, 30-йилларда авжига мина болшаган сталинизм сийсати, катагонлик шираси адабини иккинчи бор қамоққа олиб борди. Бу воқея 1937-йилнинг 31-декабрида солир бўлди. Бунгача эса қўплаб кузга кўринган ўзбек зиёлилари ҳибсга олинган эли. Жумлалари, Гози Олим Юнусов 1937-йилнинг 3-июнда, Қаюм Рамазон 12-июнда, Чўлпон 14-июнда, Фиграт 22-июнда, Отажон Ҳопим ҳам ўтига яйлиниг 2-августидаги қўлга олинган. Шулар қатори Нарзулла Иноятов, Миен Бузрук Солихов, Аъзам Аюб, Санжар Содиқ каби алломалар ҳам тутқунига ташланди. Эътибор берсанк, А.Қодирий энг суннтида уша мулхини 1937-йилнинг 31-декабрида қамалди. Нега? Бизнисигча, А.Қодирийнинг малқеи, эл-юрг олишилчи обру, шунратни уни тез ҳибсга олинига имкон бермаган. Аввал ундан "Турвоҳлар"ни ишти солиш керак бўлган. Сунг эса "далиял, исбот"ни булгач, адабини ҳам қомашта жасам этилган Бинобарин, ана шу буюк истеъододлар 1937-йилнинг турли ойлари, кукларида қамоққа олинган бўлса дум, бирок уларнинг деярли ҳаммаси 1938-йилнинг 3-октябрдин 4-октябрига ўтар кечаси бир кунда, бир вақтда, бир жой-

да –Тошкент атрофидаги овлоқ жойларнинг бирда отиб юборилганлиги маълум булади.

Маълумки, ҳозирги Олой бозорининг ўнг қанотидаги "Юлдуз" фирмаси жойланишган бино 30-йилларда "Москва" ҳамоқхонаси деб юритилган. Кўпчаб "халқ дуниманлари" ҳудди шу тутқунгоҳдан ё тўшига тўғри қатлогоҳга ёки Сибирга итоб-сургун қилинганди. Балки, А.Қодирий, Чултон, Фитрат, Отажон Ҳопоним, Фози Олим Юпусов, А.Аюб ва бошқалар шу ердан олиб чиқилиб, бир кунда, бир вақтда отиб ташланганлар, деган фикр кишида пайдо бўлади.

Хўш, қаерда, қайси жойда, қачон? Бу савол қариб 55 йил, ярим асрдан кўпроқ вақт мобайнида алабиётишуносликни ҳам, ёзувчи оиласини ҳам ўйлатиб келди. Бироқ кейинги йилларда масаланинг ана шу муҳим томони ҳакида баъзи фарз, тахминлар юзага кела бошлили. Шулардан мана учтасига эътиборингизни қаратмокчимиз:

1. "Шарқ юлдузи" ойномасининг 1991 йил 5-б сонларида публицист Набижон Бокийнинг "Қатлнома" деган ҳужжатли очерки чоп этилди ва кўпчилик эътиборини ўзига торгди. Унда ёзилишнicha мазкур адиллар на олимлар қатлогоҳи Узбекистон ва Қозогистоннинг чегараси – Черняевка томонда, деб тахмин қилинди. У ёзади: Биладиган кипчиларнинг айтишича, 1938-йилнинг 4 ва 5-октябрь кунлари Давлат Ҳафсизлиги Боникармасига тегишили наклиетгоҳдан битта юк машинаси ажратилган экан: ўша юк машинасининг йул варақаси ДХКнинг ҳужжаттоҳида сакланниб қолибди. Унда ҳайд қилинишнicha хайдовчига "ЧЕРНЯЕВКА-ГАЧА ВА НАРИГА" бориши изжозат берилган экан, яъни улов бора-диган манзил аниқ кўрсатилмаган, факат йўналиш кўрсатилган колос?! Берилган ёнилги ҳам 30 чақиримга етадиган деб тахмин қилинади. Демак, – лейди Набижон Бокий, "1938-йилнинг тўргингчи ва бешинчи октябрь кунлари олий жазога ҳукм қилинган маҳбуслар юк машинасида Черняевкагача олиб борилганлар, сунгра 30 чақирим айланадиган бирорта овлоқ жойга элтишганларда, отиб ташлаганлар, лекин қатлогоҳ шу қунгача аниқ эмас, мавхум!" Яна муаллиф фикрида давом этиб шундай дейли: "Уша жойни аниқлаш учун Черняевканинг 30 чақирим айланаси бир катордан элакдан ўтказилиши, энг камила бир саржин чукурликда ер кавлеб чиқиши лозим булади" (Шарқ юлдузи", 1991 йил, 8-сони, 141-саҳифа.Тавъкид бизними– С.М.). Автор мақола

окирила: "Хўш қаерда отилган?" деган саволни қайта ўртага кўяли. Чиндан ҳам қаерда отилган экан?

2. Истеъодли ёзувчи Пиримқул Қодиров ўзининг "Абдулла Қодирий қаҳрамонлиги" ("Узбекистон овози", 11-апрель 1992 йил) мақоласида эса: "Унинг шаҳид кони тўкилган жой Тошкентда Бўзсув бўйила деб таҳмин қилинади" деган янги бир фикрни ўртага кўди.

3. 1992-йил 10-апрелда Тошкент телестудияси томонидан намойиш этилган "Рӯҳ" номли ҳужжатли фильмда ҳам (Ўзбек хроника студияси маҳсулоти, режиссер Баходир Музаффаров, сценарий муаллифи Э.Хожиев, 1992-йил) Абдулла Қодирийнинг катлохи ўша Бўзсув бўйила Галаба боғининг ёнбагрида ҳозирги гишт заводи бағрида деб таҳмин қилинади. Адабининг умми Мақсадул Қодирий ва Шеркон Қодирий ҳам мазкур фикрга таяниб шу ердан алиб ҳокини излайди, ундан намуна ҳам рўлади.

Кўяпимизки изланиши давом этмоқда, бироқ мана шу мавжуд уч фикрда ҳам таҳминдан нарип ўтилмайди, ҳали узил кесил ҳулоса айтилмайди. Хўш, қаерда отилган. Улар қаерда қатл этилган? Биз ҳам ушбу жумбоқни ечишга баҳоли қурдат бел боғладик. Шу мақсадда ҳам Тошкент - Черняевка (Гишт куприк), Юнусобод, Оқтепа, Бўзсув атрофларида изланиши олиб бордик, сураб-суриштирилди, мавжуд таҳминлар ва илмий-оммавий ҳужжатларга таяниб иш юритдик.

Маълум бўлишича, мана шу даҳада, уч катта қатлоҳ, мозристон бўлган. Шулардан бири 1930-1934 йиллар, ҳозирги Юнусобод туманининг Галаба боғи - Бўзсув атрофларида телеминора ёнбагриларида, ҳамма ҳозирги Абразив заводи атрофида бир неча гишт заводлари қурилди, атрофдаги тепалик тупроқларидан хомашиб сифатиде қўлланилиган. Шу даврда эса ўлқада қимматчилик эмас, қаҳатчилик ҳукм сурган. Козогистонининг Чимкент, Сайрам томонларидан юзлаб, минглаб иложисиз қолган халк мазкур гишт заводига оқиб келган. Бу ердан тунда иссиқ, яшаш учун жой ва бир бурла нон топилган. Шунга қарамай уларнинг кўплари ўлиб кетган. Ҳудди шу Бўзсув бўйила эгасиз мурдалар чоҳ ўраларга кўмид юборилган. Бинобарин, кейинчалик Бўзсув бўйила топилган бош ва тана суюклар, аввало 30-йилларнинг бошидаги қаҳатчилик вабосидан дарак берса, қолаверса бундай гавжум жойда маҳбусларни отиш мантиқан турири келмайди. Яна иккинчи мантиқ шундаки, аввалилари Тош-

кенттинг Бұзсуу бўйлардан ўтиш билан овлоқ паст-баландлик-
лар ястаниб етган. Одамлар кам булиб, кўпинча дала ҳовли,
бог ҳовлиларида ишиш учун баҳордан кузгача яшалын. А.Қо-
дирий отилган 4-октябрь дағри куз тушиб, кўпчилик шаҳар
ҳовлисига тупиб ултурган. Шу туфайли Набижон Боқий ёзгани-
дек, маҳбусларни Черняевкага, уйдан 30 чакарим нарига олиб
бориб қатл этишга ҳожат ийқ әди. Бинобарин, бизнинг
ота-оналаримиз ва кексаларнинг айттанига караганда Юнусо-
бод ҳамда Юнусобод Оқтепаси (собик Қоронкул тепаликлари)
атрофидда яна икки жойда қабристон бўлган экан. Октепа атро-
фидаги Қоронкул тепалиги (Хозирги Образин заводи дарвозаси-
дан Юнусободга ўтадиган кўча ўртасида) ўнг ёнбагрида учта
еки туртта кудуксимон уралар булиб, айтишларича кечаси шу
ерда кимларнидир отишар экан. Мен ўзим яхши эслайман, ўзим
1940-1944 йиллар оралигиде шу жойлар айни чогда ахлатхоне
вазифасини хам бажарган. Бирок, А.Қодирийларни 1938-йилда
отилганинин инобатта олинса, муаммо яна муаммолигича ко-
лалди. Демак мавжуд хар икки қатлгоҳ хам истеълодолар отилган
йилга туғри келмайди. Нима килиш керақ, кимдан сураш керак?
Суриштирици, изланниш яна давом этди. Уйлаб-йилаб, мана шу
Юнусободдан Оқтепагача чўзилиб етган собик Қоронкул тепали-
гидан ғилт заводлари учун қачон ва қангча йил тупроқ оли-
ганлиги билан қизиклик. Мальум булишибча урущан кейин
йилларда (таксинан 1947-1960 йиллар мобайнида) қарийиб ўн
йил дахомида мазкур Қоронкул тепалигидан тупроқ қазилган.
Бу даврда уша Бешинчи бошкармага қаровчи ғилт заводида ав-
вал Алмат ака, кейин эса Хикматов Сайдумар, сунн Расулов
Сидик раҳбарлик қилган. Лекин уларнинг ҳеч кайсиси, унбу
Қоронкул тепалигидан тупроқ олиш жараёнида "Қабристонга"
дуч келишмаган. Алмат ака Ҳусанов вафот этиб кетган.

Мен 1950-1958 йилларда турмуш оғир, кундузи ўқиши имко-
ни бўлмаганидан Белинский номидаги кечки Давлат педагогика
институтига ўқиган эдим. Кечаси ўқишидан кайтипда кўпинча
Шивлибувадан ("Ғалаба бори") Юнусобод Оқтепаси сабаби яёв ке-
лардик. Баъзан туңда тупроқ ташийдиган машинайларда манзили
мизага етиб олардик. Шунда Оқтепа кишлогидан (ҳали шаҳарга
ўтмаган эди) Ҳусан Тожибоев, Иброҳим Исқандаров, Собир Ту-
ропов, Ҳамдам Мирназаров, Равил Асфандиеров каби норгул йи-
тилар тупроқ ташийдиган юқ (самосвал) машинасида ишлашар-

ди. Менде шулар билан (Фақат Равил Асфандиеров вафот эттәнгеләр) учрашып нияти, сұхбатлашып нияти пайдо булған. Аввал Ҳамдам ака Мирназаров билан сұхбатлашып күнде мәхнат фахрийсі, ували-жували Ҳусан Тожибоев билан рұбару көлдик. Тасодиғни қарантқи, сұнгы "учинчи қабристон"ның очилғанда уннинг тепасыла түрган, болы ва тана сүякларын түтәрділ ажратып олиб, ўзининг ўша вакытдагы "ЗИС 585" маркалы ТНФ 20-10 сонли юк машинасыда (самосвал) иккى марта (бир марта тұлатыб, иккінчесінде озрок) ўша мурдаларыннан бөші ва тана сүякларыннан ўша ерлік маржұм Миролим ака Миркомилов билан Окота (Окіл ота) қабристонига олиб бориппеган экан. Ҳүш, бу жой қаерда, қачон очилған? Матьлумки ҳозирғи Олай бозоридан Юнусоболғача аввал Чимкент тракти, кейин Ф.Энгельс күчасы, ҳозир эса Амир Темур күчасыдан ўтады. авваллары (ер қимирлагунға қалар) Уришкійдан то Юнусобод'ча чиққунча мәзкур йул Чимкент тракти (Чимкентский тракт) деб юритилған. Бу йул Шивилибұнадан Еғөч үй орқали (Хозирғи телеминора атрофидан) Бұзсуу күнпегидан ўтиб, темир йул устидан утадыған Алвасты күнпек орқали Юнусобод-Черняевка-Чимкентте кетилған. Худы мана шу Алвасты күпприкдан ўтиш билан ўнта - Оқтепеге ҳозирғи Асбобсоғызик ва Образис заводларында борилар эди. Түштә-түрті беш отты юз метр юрилса, ўша Қоронкул карьери бошланар эди. Шу жойда собық "Сталин" колхозында тегишили парник хұжалиғы булып, атрофи тепалик-хамда 2-3 түп азым ёнғоқ даражатлары тарвакайлад өттар эди. Йұлнинң ўнг ён бағында (ҳозирғи Юнусобод күчасы 25 үйдә) Миролим Миркомилов деган бешік, беланчак устасыннан бөг хөвлеси бўлғал. Ҳозир бу жойда катта угиллари Ҳайруллахон Миролимов яшайды. У 47 ешда (ужарнинң уиі қаршисыда Автомобиль йуллари олий биллимхөхининң дам олиш жойы - санаторийиси сўлим бир борни заслатып туради). Уз кўзи билан кўрган, ҳозирда яшамоқда бўлган кишиларыннинг тасдиқига кўра ҳудди шу сўлим жойда (бир вакытда аҳлатхона овлоқ жойда) юзлаб, ҳатто минг-

лаб бегуноқ кишилар қатл этилган, отилган. Бу собиқ Коронкул тепалигининг сунгти, охирги этаклари бўлган. Урушгача ва ҳатто урушдан кейинги йилларда ҳам бу жойлардан кечкурун эмас, ҳатто қундузлари ўтиш қўркинчли, овлоқ, чукур ва тепалик бўлган. Айниқса, А.Қодирийларни ўша Ташкентдаги (Олон бозори ўнг багридаги) собиқ "Москва" қамоқхонасидан шаҳар чеккасидаги ушбу овлоқ кимсасиз жойларга келтириб отиш табиий эди.

Хўш, ана шу собиқ "қабристон"нинг тақдиди нима бўлди, қандай "қалиф" этилди дурсиз? Ўша даврда мазкур Коронкул тепалигидан - каръерида ун йиллаб тупроқ ташилган, ҳозирда ҳатт бўлган кишиларнинг, хусусан юқорида тилига олинган Ҳусан Тожибоевнинг гувоҳлик беришича 50-йилларнинг баҳорида: аниқроги апрель ойининг бошларида гишт заводлари учун тупроқ олиш навбати шу "қабристон" ўрнига келиб тақалган. Шундай ўша ерлик уста Миролим ака Миркомилов (юқорида тилга олинган бешик устаси) тупроқ қазиб олинаётган шу атрофла қўтлих борлигидан огохлантирган. Ўша куни намозгарга якин Равил ака Асфандиёров ўз буждозери билан тупроқ туртаётганида бирлан тели сурилиб, сувадек пастга оқибди, ўликларнинг саноксиз бош ва тана суюклари кўзга ташланган. Яна бир қабристон ҳам ёнма ён бўлиб тўрт-беш метр кенглик ва чуқурлик шаклида бўлган. Унда ётган деярли ҳамма ўликлар ўз кийимида, тартибсиз, бирининг боши, иккисининг оёғида ўғин каби остин-устин билган. Ҳатто айтишларича улар орасида бирорта юпун кийинган ёки эски кийимдаги, керз этиклиги хеч ким бўлмаган. Уликларнинг ҳаммасида бойвачча, зиёлиларга хос баронас, беқасам ёки мовит чопон, тун, макентош бўлган. Оёкларидан эса амиркон калиш-махси, ағдарма, хиром, пошиаси белянад этиклар бўлган. Оёклари жун пайтоқ ва пайтавалар ҳам ҳали ўз рангини узгартиргмаган экан. Қуещи нури тегиши билан мазкур бош-оёқ кийимларининг тузи, ранги дарров ўзгарган, илтаб бўлмас куқун-тупроқка араласиб кетган. Ҳусан Тожибоевнинг эслалича бу 1953-йилнинг 6-7 апрели кунлари бўлган. Буни аниқ, эслаб қолипига сабаб, шу воқеадан бир оз ўтар-ўт мас касбдоши, ҳамкишлоги наққирон йигит Жўра Олимов мапина тагида - шу ерла фалокатта учраган экан. Биз ўша Жўра Олимовнинг укаси Комилжон Олимов билан утраплиб, воқеани аниқлаштириши мақсадида Ташкент тумани. Турғун Мирзаев жамоаси

бригадири Шукур Махкамов билан бордик. Ҳақиқатан Жұра Олимов 1953-йил 3-майда фожеғаң учраб ҳалок бұлған экан. Демек, А.Қолирий қаты этилған "қабристон" (1938 йилдан 1953 йилгача) қарийіб ўн беш йилдан кейин очилған. Ҳүші, бунта яна ким кағолат беради? Алиб фарзандларининг тасдиқлашыча ҳам Абдулла Қолирий 1937-йилнің 31-декабрида үшанды зиёли кийімдә олиб кетілгани маълум булды. Яна жоқорила тиңға олинған ва үша ерда бое ҳөвлиси бұлған Миролим Миркомилов-нинг қуохылқы берілішіча (улар 83 ешларидә 1972-жылда вафот этилгандар, айлары Каромат хола үткен иили 93 ешларидә оламдан үткен эканлар) үша 1938-йилнің даңызаттың октябрь ойлауда бу ерда үйлеб, қоюлаб маҳбусларни - табарруқ одамларни түнде соат 12 дан кейин келтириб отишар экан. Гоҳида бирдан пайдо булған ғиби-сиги товушы Миролим аканы уйғотиб, ғазабини құзғаттар экан. Сабри чидамай паҳсали дөвордан қоронгуда күзатып турған. Уларнің құплары қаты олдидан нағыз үқиппа ижозат олиб, сунгти арману надоматлари билан ҳайраллар эканлар. Маълум булишича, ҳар бир маҳбус учун иккі дона ўй, үзилар, бири орқа мияланды, иккигчиси орқадан отылған. Ҳамма келтирилған маҳбуслар бітіп булинғач, жаллюлдар осмониста қарата яға бир үк, үзіб, сунг жүнаб кетішілганды. Миролим ака Миркомилов ана шу ўқ овозиге қараб бугунки күнде қанча маҳбус қаты этилғанынни ўз дафтартасында ёзіп борған. Ағсус-ки, үшінші ёлнома ҳозирча топылмай турибди. Кароматхон аяныннан үшін Ҳайрулла Миролимовнің эслапашыча шу қора күннің эртасында үша қотиллар келиб, атрофни айланар, одамлардан кече түнде нима құрділған, нима әшитілген деб суршылтирада эканлар. Ҳамма әшітсе ҳам, құрса ҳам құрққаныдан лол турған, улар яна яны жинағат сары кетішар экан.

Хүші, топилған маҳбусларнің тана ва бош сүяклари тақ-диши нима бұлды дерсиз? Дүстимиз Ҳусан Тожибоевнің эслапашыча үша "қабристон" "кашф" этилған, 8-7 апрайль күнләрі Миролим ака Миркомилов Равил ака Асфандиеровлар қарийіб иккі күн үшін маҳбусларнің тана ва бош сүякларини авайлаб, тупроқдан - ер қатырылан теріб, тұтспанған. Куръон тиловат килиб, ғиншт заводинің үша вактінде раҳбари Алмат Ҳусанов бошлик жөнлик сұйиб, ҳудойи кишилігін. "Қабристон"да қолған үзидан катта яни бир чуқур кавлаб күмілған. Бинобарин, айрим кишилар этилганича, алған кони тұқылған ҳок-тупроқ ғиншт заводтарига

Бориб тушмаган, шигит ҳам қўйилмаган. "Ўша "қабристон" кашф" этилган куни эргасига эса маслаҳатлапиб, Миролим ака бошчилигиде Ҳусан Тожибоевнинг тупроқ ташийдиган юк машинасида (ТНФ 20-10 сонли самосвал) Юнусободдаги Оқота (Оқил ота) қабристонига (Хозирги Юнусобод тумани Ғулом Маҳмуд Абдуллаев маҳалласи атрофида) икки марта икки машинага ортиб боришган. Афсуски сабиқ шофер Ҳусан Тожибоев "ўликларни" оли боргашу орқасига қайтган, шу сабабли у ҳам мурдаларни Оқота қабристонининг қасрига кўмилғанини билмайди. Бон бўлиб борган Миролим ака вафот этиб кетган. Туғри улар томилганни билан кайси бон ёки тана суюти А.Қодирийники, кайсиси Чулпонники-ю, кайсиси Фитратники ажратиб олиш кийин эди. Бир қаерга кўмилғанини аниқроқ билганимизда дуруст булар эди. Биз Ҳусан Тожибоев билан ўша Оқота Қабристонига бордик. Ғулом Маҳмуд Абдуллаев маҳалласидаги жуда кўп кексалар билан сұхбатлашшилик. Афсуски, яна ҳеч ким билмайди. Бир то-мондан яна ўша 1953 йиллар баҳорида "халқлар отаси" эндиғина дағи этилган бўлса ҳам унинг катагон сиёсати ва куроли авжида эди. Балки, шу туфайли ҳам ҳеч кимга ҳабар қўймай гўрков билан Миролим аканинг ўзлари пинхона чуқур қавлаб кўмиб юборишган.

Биз ҳозирги қабристоннинг гўркови Қобиложон Юсуповдан сўрасак, бон чайқади холос, фақат қабристоннинг ғарб томонида эгасиз гўрлар борлигини, унинг отаси Ахмад гўрков шундай деганишини эслайли. Ҳа, қарийб 40 йил бўлибди бу воқеага. Шу даврда гўрков Юсуповларнинг узидан уч авлод (Жалил гўрков, Ахмад гўрков, Қобил гўрков) келиб кетибдику, ким ҳам эсларди?

Хуллас, Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Отажон Ҳошим каби ўндан ортиқ табаррук инсонларнинг қатлогоҳи карийб ярим асрдан сўнг бўлса ҳам топшили. Биз бу ҳақда "Тошкент хақиқати" (1992-йил 30 июнь), "Нафосат" (1992, 7-8 сон) ойномаларида ҳабар бердик ва ушбу қатлогоҳ ҳаритасини яртиб, уни эълон ҳам қўйдик. Бироқ, мутасадди тапкилотлар, ҳомий раҳбарлар бу масалага деярли кизиксипмади, сураб-сурингиришмади, бориб ҳам ғаралмади. А.Қодирийнинг тавалдудининг табаррук юз йиллигига ўша жойга катагонлик қурбонларини эслатувчи ёлгорлик ўрнатилса яхши бўларди деган умидламиш.

Бироқ, кўпчилик адаб ихлюсманлари мактублар йулламиш,

телефон симлари қоқишиди, қўпимча маълумотлар, тузатишлар киритиши. Жумладан, профессор, прокуратура бўйича собиқ генерал-майор Бердиёр Аҳмадов (у киши 62 йил меҳнат фаолиятида бўлган) ҳабар қилишларича улар 1943-йилдан 1952-йилга-ча Республика прокурорининг биринчи муовини бўлган эканлар. 1944-йилга келиб, Қодирий, Фитрат ва Чўлпон каби маҳбуслар хужжатини қайта кўриб, оқлаш ниятида бўлган, афсуски ўша давр жаллодлари бунга йўл қўйишмаган. Ҳатто ўша даврда Республика раҳбари бўлган Усмон Юсупов ҳам ердам беролмаганинги надомат билан эслайдилар. Энг мухими, зиёли маҳбусларни ўз кийимида отилганлиги хақиқатдан ийроқ эмаслигини кайд этдилар.

Яна бир мактуб тиббиёт фанлари доктори Ўзбекистонда ҳизмат курсатган фан ёзбоби, профессор Усмонжон Мираҳмедов қаламига мансубdir. Уларнинг таъкидланишча ҳам Юнусобод Отчопари атрофида ўша юқорида қайд этилган жойда 1937-1938 йилларда тунда одамлар отидгани, улар ўқ овозини ўз қулоқлари билан эшиттиларини ҳаяжон билан эслайдилар. Бироқ, ким, нимага отилганликларини бизнинг матбуотимиздаги чиқишимиздан билганишларини маминун булиб ҳабар килидилар.

Ҳа, биз ажойиб ва ғаройиб ҳалқмиз. Бопнимизга қанча балолар, фожеялар, тұхматлар ёмисса ҳам, бегуноҳ жувонмарг бўлсак ҳам, барибир шукrona қиласмиш. Бу балки фазилатдир, балки нуқсондир, билмайман. Аммо маънавияти бутун, имони мустаҳкам, виждони пок озолбаш ҳалқ эканлигимизни, меҳнатсевар, зуқко ҳалқ эканлигимизни яхши биламан. Балки ана шу ақли расо ҳалқ бўлганимиздан шунчалар озор чекармиз. Билмадим? Лекин барибири қанчалик фожеали, даҳшатли бўлмасин А.Қодирий, Чўлсон, Фитрат ва яна ўнлаб буюк алломаларимизнинг қатл этилган жой топилганидан шукур кильмай иложимиз йўқ. Ҳеч бўлмаганда қатл этилган жойдан табарруқ тупроқ олиб, ёлгорлик яратиш мумкинку? Ўша қатл этилган жойга эса алломалар фожеасини эслатувчи ёлгорлик үринатилса, аюлодлар учун яна бир табарруқ зиёраттоҳ пайдо булармиди, энг мухими шикаста қалблар бир оз бўлсада ором топган бўлармиди? Мухими, Абдулла Қодирийнинг илмий таржимаи ҳолидай кемтик қиралари маълум даражада бартараф булиши эди.

Ш. ТУРДИЕВ

АДИБ МЕРОСИНИ ҮРГАНИШ ТАРИХИДАН

Мен, 1956 – 1957 укув иилида сабик Урга Осиё Давлат университети (кейинчалик ТошДУ) филология факультетида ҳозирги республикамизнинг таникли олим ва езувчилари – Олим Кучкоров, Умарали Норматов, Азим Рахимовлар билан сунти курсда укирдим. Янги укув иили бошлангич билан узбек алабиётни кафедраси келгуси 1957 йил биттирувчилиари учун фанлар буйича диплом маъзулашни тавсия қила бошлади. Шу аснода октябрь бошлағыда Узбекистон зиёдларигининг I Курултойи булиб, унда Республика партия Марказий Комитетининг биринчи котиби ўрток И.А.Мухитдинов "Совет Итифоки Коммунистик партияси XX съездининг тарихий қарорлари ва Узбекистон иштегиитенчиясининг вазифалари" (Тошкент хақиқати, 1956, 13 октябрь) деган доклади босилади. Унда шахсга сифиниш ишилари ишқақ қораланган бир мунча атоқли жамоат ва партия арабблари каби Абдулла Қодирий асарларини ҳам кайта кўриб чиқиши ва үрганиши масалалари қўйилган эди. Шу муносабат билан кўп нақт ўтмай, "Қишил Узбекистон" газетасининг 1956 йил 28 октябрь сонида Узбекистон Фанлар академияси мухбир вазоси Иззат Султоншининг "Езувчи Абдулла Қодирий хақида" деган мақоласи босилиб чиқди.

Дастлаб эса, 20 иyllар алабиёти, жумладан, Абдулла Қодирий. Чўлтон, Фитрат номлари ва уларининг ясарларини мактаб ийиларимиздан ёк кўркув ва изтироб билан бўлсалда дилинига жоқилаб оиласлан мархум алабиёт ўқитувчимиз Усмон Ахмедович Темирбеков бўлган эди. Кейинчалик Тошкенттининг Қоратут маизеидаги ётоқсоҳамиз, подваллардаги университетининг йукотиб юборишга муъжалланган 20 – 30 иyllарга оид газета ва журналарини нарақлаш, бу даврни үрганишига қизиккин сабаб бўлди шекилни, мен Абдулла Қодирийнинг хаёти ва ижоди хақида диплом иши ёзишига қарор қўйдим. Бу масалада биринчи бўлиб, шу даврда V курс талабалари учун алабиёт назарияси курсини ўқиёттан ўқитувчиларимиздан профессор Лазиз Қаюмов билан маслаҳатлашдим. Домла бу маизуда диплом иши ёзиш мумкин, мен бу маизуда кафедра мудири билан маслаҳатлашдим, айтаман леди. Сад ўтмай, кафедра мудири домла Руслон Каримов ҳам бу

Фикрга рози бўлдилар, факат сизга ўша давр адабиети ва тарихини яхши билалиган Субутой ака Долимов ёки Ҳомил Исламович Ёкубов сингари домлалар раҳбар бўлса яхши буларди, - дедилар. Шу сабаб бўлиб, 1957 йил май ойларида бўлса керак, марҳум профессор, муҳттарам устоз Субутой Долимов раҳбарлигига "Абдулла Қодирий" (Жулқунбоянинг) "Ўтган кунлари" - тарихий роман сифатидаги номли лицином иши ёздим. Унга филологияни фанилари доктори, профессор Ҳомил Ёкубов ошондек бўлган эдилар. Ишнинг ёзилишида Абдулла Қодирий меросини ўрганиш бўйича Ўзбекистон ёзувчилари уюлимаси қошида тузилган храйъат котиби Ваҳоб Рӯзиматов ва ҳайъат аъзоси Раҳмат Мажилийлор, ҳамда Абдулла Қодирийнинг ўғли марҳум Хабибулла Қодирий ёзувчи мероси маинбаларини ўрганишца фойдални маслаҳатлар бердилар. 1958 йил мен шу устозларнинг берган маслаҳатлари ва ёрдамлари асосида "Абдулла Қодирий хаёти ва ижоди" деган бир босма табокдан иборат макола тайёрлаб "Шарқ юлдузи" журналига олиб бордим. Макола журналда бир неча ой ётгач, сунгра уни 1958 йил 14 ноябрда шу вақтда журнилар ташкид бўлимида ишләётган Жуманийэз Жабборов номига ёзилган бир марҳум олимнинг ичкои тақризи билан қайтиб олдим. Унда мақоланинг илмий камчиликлари билан бирга муаллифнинг Қодирий "Фотий нуқсонлари ва эскича" қарапларидан ёнини эволюциясини кўрсатмаганингим" ҳам камчилик сифатидаги курсатилганини. Мен шуларни ҳисобга олиб, ишлаб, бирор ойдан сунг яна журналга олиб бордим. Бу сафар журнал мұҳаррири хонасида "Шарқ юлдузи"нинг ўла нақтдаги таҳририят аъзоларидан бири, марҳум машҳур шоирларимиздан бири ўтирган экан. Мен мақолани қрайта ишлаб келганини ҳақида мұҳаррирга ахборот берга бошладим (чунки, мұҳаррир кўрсатиштан камчиликларни яна бир бор кўриб келинг, маколанингиздан фойдаланамиз, деган элизлар). Шу пайт ҳалиги муҳттарам марҳум шоиримиз макола ким ҳақида дедилар. Мен Абдулла Қодирий хусусида эли - дедим. Менинг каерда ишлатпим ва раҳбарим ким эканligини суругтиргилар. Мен иши жойни ва раҳбаримни ҳам секин опоз билан ифтадим. У кинни, авар Абдулла Қодирий осмондан тушган ёзувчи бўлса ҳам мақола босилмайди - деди. Мақоланигизни олиб кетгаверинг, - деди. Мен чорасиз, узр сўраб ўрниmdан турдим. Редактор ва бошкада ўтирганилар ҳам бунга ётироҳ қишлоғмай, жум қолавердилар. Мен хавотирланиб чиқдим. Кейинроқ,

рус тилинга таржима қилиб, "Звезда востока" журналига бордиом. Журналинг ўша вактдаги мұхаррири В.П.Валимиров ҳам мағдугалық әзтийор бермай, менга шубҳа билдириб юрганцайде сөзилди. Ярим йылтаң үтпач, журналға Александр Удалов мұхаррир булиб келди. Таңқыл бўлимича бизга университетда рус араби-әтидан дарс берган Н.П.Малохов тайинланди. Мен улардан мақолам тақдирини сурингиттирдим. Н.П.Малохов мақолани Л.П.Каюмовга тақризга берганни ва босишга лойиқлиги ҳақида ижобий тақриз келгандиги, мұхаррир А.Удалов эса ўша вактдаги Узбекистон Марказий Комитети фан ва маданият бўлими мудири ўринбосари, Ҳафиз Абдусаматов олдира бўлгандга ҳам журналнинг иланларида маколалар катори, Абдулла Қодирий ҳақида ги макола ҳам эсга олинган. Ўртоқ Ҳафиз Абдусаматович ҳам журналда Абдулла Қодирий ҳақида макола бермаганингини айтиб дастлабки материал тарзда булса ҳам босишни тавсия этган экан. Шундай килиб, мазкур устозлар ёрдамида кўп қийинчиликлардан сунг, Абдулла Қодирий ҳақида ги дастлабки мақолам "Шарқ юлдузи"да эмас, "Звезда востока" журналининг 1960 йил 12-сониге "К общественной биографии Калири" номи билан чоп этилди. Бундан ташкари, ломла Фулом Каримов тавсияси ва Хомил Ёкубов тақризлари билан ўтиш иши ТошҶУ ўзбек адабиети (1930 йил) илмий асарлари тупламида Абдулла Қодирий асарларининг "Илмий библиографияси" ҳам босилали. Шу йилларда Узбекистон ФА адабиёт институтида энди ишлаетган йиллар эди. Институт директори, ҳозирда Узбекистон ФА мухбир аъзоси Азиз Пўлатович Қаюмов Қодирий мавзуулаги диплом иши ва айрим мақолаларим билан танишиб, мазкур мавзудаги ишини давом эттириш, бу мавзута профессор Иззат Султоновининг раҳбарлик қилишларига розишикларини олиб беришга ваъда бердилар. Яна боз устига ломла Президентимиз Ҳабиб Мұхамедович Абдуллаев айникса, Абдулла Қодирини жула ҳурмат қиласилар деб қўшиб, қўйдилар. 1961 йил бошларида институт кундузиги аспирантура сига қабул қилиниб, ломла Иззат Султонов раҳбарлигида "20-йиллар ҳикояси" мавзууда номзодлик диссертацияси устида иши бошладим на бунда ҳам устоз маслаҳатлари ёрламида мазкур давр сатирик ҳикоячилигининг асосчиси Абдулла Қодирининг роли ва ахамиятiga алоҳидә ўрин беришга харакат қиласим. Шу орада Абдулла Қодирий (ҳаётি ва ижодина ойц материяллар), "Абдулла Қодирий меросини ўрганиш тарихидан" (1981) номли

ва бопиңа маколалар ҳам бостиридим. Абдулла Қодирин кичик аспарларни түтілапта қатнашым (1989). Бу мәнзулар кейинчалық Азиз Пұлатович Қаюмов ва устоз Иззат Сулғоновлар өрдами менең раҳбарларлари туфайли менинде 20-йиллар адабиети ва нағылдауды, адабий жаңыларды мәданий меросни үрганишга бүлгән киши-күпшіліктердің тобора ортиб боришилға сабаб болди.

Н. О Д И Л О В А

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ВА ЎЗБЕК МИЛЛИЙ САНЬЯТИ

Абдулла Қодирий ва маданият муаммолари деган масалаҳали деярли урганилимаган, умумлаптирилимаган соҳаларнинг боридир. Кузатишимиизча, Абдулла Қодирий ўз замондошлига М.Бехбулий, Фитрат, Чўлпон Ҳамза, Абдулла Авлоний каби инқилоб арафасида маърифатпарварлик йўлидан борган. Узи "Улоқда", "Ахволимиз" ва айниқса, М.Бехбулийнинг "Падаркут" драмаси таъсирида ёзган "Бахтсиз куёв" (1915 й.) пьесасида ана шу маърифатни таргиг қилиш гояси бош уринда туради.

"Бахтсиз куёв" драмаси 4 пардали фожиа булиб, унда хизматкор Солиқ оғир шартлар билан бойдан қарз олиш эвазиги уйланади. Лекин, тўйдан сўнг қарз узолмай, уй-жойини бойга топширишга мажбур булати. Ана шу иоҳакликка чидаолмай ўзини - ўзи ўлдирмоқчи бўлганида вафодор севимлиси Раҳима пичоки олиб ўзига уради, икки ёш фожиага учрайди. Катта ораз-умид билан баҳтга интилган Солихнинг қара туфайли баҳтсиз бўлиб қолиши курсатилади. Бунга сабаб илмисизлик, маърифат ва маданиятдан узоқда деб билади. Ёзувчи ана шундай жаҳолат зудидан қутилишининг йўли ўқиши-маърифатли бўлиши деган гояни илгари суради. Бундан ташқари, алоб "Ҳеч ким билмасин", "Тешшабой ямоқчи ва Ойниса бойвучча" номиди яна икки пьеса ҳам ёзганлиги маълум [1].

Ҳар икки пьесада ҳам ўз ҳалқининг почор ахволи, ярамас урф-одати ва бундан қутилиши ҳақида фикр баён этади. Маърфетли, маданиятли бўлишга чорлайди. Алибининг "Туй", "Ахволимиз", "Миллатимга", "Фидо айлагил" каби шеърий асарлариди бу ҳол янада очиқ кўзга ташланади.

Алиб "Ахволимиз" шеърида эса ўз миллатига, ҳалқига қараб:

"Кур бизнинг ахволимиз, давлатга қайдай етамиз
Жойи келган чогида виждонини пулга сотамиз.
Үглимизга на алаб на фан, на яхши сўзламак
На худонинг буйруги бўлган ўлум ўргатамиз".
деб илмга, маърифатга даяват этади.

Чиндан ҳам XX аср бошида адабиётимизга кириб келган Абдулла Қодирий каби истеъдоллар ластлаб маърифатпарвар си-

фатида намоён бўлдилар. Жадилчиллик ҳаракатига қўшилиб, миллий истиқбол сари интилдилар. Бу даврда А.Кодирий хам, факат наср ва драматик асарлар орқалини фаъ, маданиятни тарғиб килиб қолмали, балки катор маколалар ёзил, театр, актер, ношир ва ишпирлик ишлари, матбуот келажаги, сатира ва юмор масалаларини ўргата кўйди. Ўргага кўйганда ҳам янги давр, янги воқеилик ва келажак нуктам изазердан фикр юриттири харakterли кўринади. Унинг "Нашриётчилар ва матбаачилар" (1925 й.), "Кироатхоналаримиз" (1920), "Матбуот" (1922), "Матбуот куни" (1924), "Бизда театр ишларинг бориши" (1919), "Миллий ашулачимиз" (1925), "Кулгি хақида" (1926), "Кулдирувчилари-миз", "Равот кашкирлари" (1927) каби маколалари ва чиқишларида том маънодаги янги маданиятга интилиш тарғиб килиш етакчи ўринга кўтарилади. Агар бу маколаларни мазмун, мундарижаси, хусусиятига қараб курсатадиган бўлсак, уларни асосан уч турга бўлиб ўрганиш мумкин.

Биринчи турлари маколалар асосан, матбуот, матбаачи ва матбуот келажаги ҳақидаги қарашлардан иборатлир.

Бизнингча, Қолирийнинг уша 20-йилларда наприет, матбаачи ва унинг келажаги ҳақида қайтиришнинг бир неча омилиари бўлган. Жумладан, миллий маданият тараққиётига энд бўлган айрим дидорлик руҳицаги рисолаларнинг кўплиги, булар ўз навбатида ёшлиарнинг заҳарлари хавфини туғдириши мумкин бўлса, яна бунинг устига матбуотда оли-кочи гаплар ва маколаларга оғриқча ўрин берилётганлиги, тавъим-тарбиядан узок турган, узундан узок чиқиплар кўплитидан деб каради. Устамиа-уста матбуот маданиятининг пастлиги, наприётларнинг камлиги том маънода жумхуриятда фан, маданият, сағъат ва адабиётнинг ривожланишига тўсик булаётганлиги, деб курсатишидир. Шу туфайли ҳам матбуот-наприёт ишлари "ислоҳатга муҳтоҷлир" ("Кичик асарлар" 129-б.) деган масалани кутариб чиқали, кутариб чиқадигина эмас, замон таълибига мос келадиган полиграфия, матбаа ишларини амалга опиришга давлат этади. Ҳаммадан ҳам миллий матбуотда саводхонлик бўлишини кайд этади.

Абдулла Кодирийнинг иккинчи турдаги маколалари санъатнинг турли муаммоларига балиqlанган бўлиб, уларда кўпроқ миллий ашула, миллий кино, миллий масхарабозлик, кулдирувчиллик, асқия ҳақида фикр юритали. Айниқса, унинг "Кулгি ҳа-

"қила" (1928) деган мақоласида күлгичиликнинг бошланиси тарихи, унинг хусусияти, миллийлиги ва ҳозирги ахволи ҳақидаги қарашлари ҳам амалий, ҳам назарий қимматга эгалир.

Аскияни ҳам, узаро ҳазил-мугойибанинг ҳам, хатто музикали күлгү хусусида ҳам ўзига хос фикрларни бави этади. У күлгүни ички маъно томонидан учга а) мугояба (шарж маънода), б) юмор (хажа маъносида), в) сатирага бўлали. Булардан ҳар бирдан "Топтубат тажаиг нима дейли", "Калвак махзумнинг хотиги дафтаридан", "Овсар", "Утган кунлар" асарилла қандай фойдаланганлиги ҳакила фикрлар билан мустаҳкамланди. 1928 йилдаги "Кулдирувчиларимиз" деган мақоласида эса аввалини фикрларини янала бойитишга, кенгайтиришига интилади. Бунда кўпроқ бирор бир объекти танқид қилиш, сатира ўтида ёкиш ва ундан кузетилган максад ҳақида гап борали. Ёзувчи айтипича: "Култу танқид, турмуш булса, уни тингловчи ўкувчи бургутдир", яъни турмушдаги, одамлардаги нуқсоиларни танқид қилиш оқибатида ўкувчи мириқиб кулиш билан уз "рақибини" енгтан бургутга қиёс қиласи ва маънавий галабани ҳам ўкувчига инъом этади. Бундан "Машраб", "Муштум" журнallарининг ўйнаётган роли ҳакила хуносалар чиқаради.

Қодирийнинг кичик асрлари орасида яна бир мақола эътиборни тортади. У ҳам бўлса "Миллий ашулачимиз" фалончи Италияда ўқиб қайтдими?" (1925) деган кинояни асаридир.

Унда курсатилишича жумхурият ҳукумати ва ҳалқи 20-йилларда талантли бир ашулачини тарбиялаш, миллий маданиятига европа маданиятини омухталаш, умуман миллий ашулачимлик санъатини кўтариши ва келажагини таъминлаш учун уни Италияга ўкишига юборади. Бу шахс давлат берган ва ҳалқ тўплаб берган, ёрдам қылган пулларни Италияга бормай. Москва ресторонларидага айлп-ишратга сарф қилиб, маилпий бузуқлик йўлига кириб кетганлигини коралайди. Бу орқали дастлабки йилларда миллий маданиятиниң бир бўлаги бўлган ашулачимлик санъатини қадрлар билан тўлдириш, тарбиялаш иши оғир ахволда эканлигидан қайгуради.

Абдулла Қодирийнинг яна иккى асари борки, буларнинг бири миллий кино санъати ҳақида, яна бири миллий театр санъати ҳақидадир. Бу мақолалар ҳозирги таълабларга тула жавоб бермаса ҳам, ўша 20-йиллар янги миллий маданиятигининг туғилиши даврида муҳим роль ўйнаган деб айтга олиш мумкин.

Масалан, "Равот қашқари" (1927) фильмни таҳдили мисоли-да ўзбек миллий кино санъатининг туғилишилариги кийинчилик, унинг олдиша турган муаммолар ҳақида жиддий фикрлар ўргага кўйилади. Жумладан, "Равот қашқари" фильмитача курсатилишан чёт эл фильмларининг миллий ҳис-тўйру ва харакгердан йироқлиги, миллий тарбияга зарар келтириши қайд этилади. Шу билал биргагузимизла яратилган "Ажал минораси", "Мусулмон хотин" каби фильmlар реал ҳаётдан анча узоқлиги, ҳаёт ҳакиқатига мос келмаслиги, "афсоналар" билан тўлалиги кескин танқил қилинади. Томошабин бу фильмларни курниб "Турмушимиизлаги шундай гагларни биз билмас эканмизда". деб мугойиби қилишгани айтгилади. Шу жихётдан, "Равот қашқари" фильмни ҳаёт ҳакиқатига анча мослиги, унда ижро этишин актерларниң жонли, ишончли ва маҳорат билан ўйнаганлигини алоҳида қайд этади. Айниқса, уша вактда мазкур фильмга такриз ёзган Гафиззининг "Правда востоке" газетасидаги "Ҳакикат йўқ" деган фикрига қарши ёзувчи "ҳаёт бор, ҳаёл йўқ" деган катъий жавоб киласи.

Мақоланинг яна бир муҳим хусусияти фильмларининг сцена-рийсисини миллий ёзувчи томонидан ёзмийни зарурлиги, бордюю, енпроматик ёзувчилар сценарий ёсса ўзбек ёзувчилари ҳамкор булишлари шартларига ҳақидаги фикрларидир.

Шунингдек, фильмда интигрон этиувчи барча актёrlар ўзбек бўлиши, бўлмаси миллий хусусиятига путур етими хавфи бўлишини кўрсатали. Хуллас, "Равот қашқари" кинофильми ҳақидаги такризи Абдулла Қодирийниң нафакат санъаткор, ёзувчи эканлигини, балки кино санъатининг билимдон мутахассиси, миллий санъатининг фидойи бир вакили эканлигидан далолаттир.

Абдулла Қодирийниң биз учун алоҳида қимматта эга бўлган яна бир асари "Бизад театр ишининг бориши" (театр ва музика) маколосидир. Бу макола 1919 йилда "Интироқиён" газетасидаги 11 декабрь сонида босилган. Менинчча, орамизда улубу мақола билан тақишидан ўргоклар бордир. Уз фикрини айтар Аммо, бизнинг фикримизча, уша инқилобниш дастлабки пилларица ёзувчининг миллий ҳалк театрларининг ахволи, тарихи, назарияси, келажати, актер ва унинг маҳорати, драма ва унинг саҳнавий талқини ҳақидаги фикр-мулоҳазалари кипини ҳайратга солади.

А.Н.Островский ёзган эди: "Драматик санъат алабий жи-

хатдан сўз санъатига тавалуқли бўлдиб, болтика, яъни саҳнаний томондан санъат доирасига киради" (Таъкид менини - Н.О.).

Абулла Қодирий ҳам масалани худди шу тақиитда тушунади, шундай талқин қилади. Билмадим у вақтда ёзувчи Островскийни таниганди, йўкми, ҳар холда икки санъаткорниңг бу масаладаги қарашлари бир-бирига мос келади. А.Қодирий ҳам театрнинг асосини драма асари ташкил этгани холда унинг санъат асарига кўчипши саҳнаний талқин орқали ҳал бўлишита алоҳида ургу беради.

Шу туфайли ҳам ўша даврла масхарабозлик, қизиқчилик ружила тарбияланган айрим "мутаҳассислар"нинг театр бир эрмак деб "сафсата" сотишларига кескин зарба беради, уни санъат асари эканлигини кайд этади. Шу билан бирга, "Театр - дейди ёзувчи, - турмушдаги етишмаган ва ортиқча ерларни кўз олдимишга маҳкум этиб курсатувчи бир ойнадор" (А.К. "Кичик асарлар", 184-бет, таъкид менини - Н.О.).

Маяковский ҳам "Клон" пьесасида айтищича "театр ҳаёт кўзгуси" деб кўрсатгани маълум. Бу масаланинг яна бир хусусияти, театр санъетининг асосини ташкил этувчи ва унга бадиий озуқа берувчи драма, комедия, трагедия жанрларини узига хос фарқи-тағовути, хусусияти ҳакидаги мулоҳазаларидир. Жумладан, "Комедия деганла нима тўғри келса, шундан кула бермоқ эмас, балки ўзининг туб шартига мувофиқ этиб кулмоқ, ва адабиёт тарозусига солиб ёзмоқ, керакдур" ("Иштирокиён", 1919 й. 11-декабрь, N 23) (таъкид менини - Н.О.). Худди шу ўринда ёзувчи айрим драма деб аталган асарларнинг мавзуи билан мазмунни, қаҳрамони билан унинг нутқи, характери билан унинг саҳнаний ҳаракатининг мос кельмаслигини кўрсатиб ўтади. Мисол тарикасида Ҳуршиддининг "Жадид ва Кадим" номли драмасини келтириб, ундаги ғоявий-бадиий ва саҳнаний нуқсонларни очиб беради. Бу ўринда ёзувчи ҳалол, илмий мунаккисид фикри, мунакқидиниң узи (танқидчи) йўқлиги оқибати ҳам деб карайди. Айниқса, саҳна ва актёр ҳакида қисқа, аммо жуда ўринли мулоҳазалари ҳам унинг чинакам ўзбек миллий театриниг жонкуяри, фидоийси сифатида XX аср башларидаек майдонга чиқиши мухим эди. Гап фақат саҳна ва актерлардаги нуқсонларда эмас, балки: "касал, маънавий жиҳатдан улукдан элкор театру асарларининг асл ўринини умумий адабиёт ўлчовига солиб операция қилиб чиқиши бириничи маротаба лозимдир" (Ўша

асар, 185-бет, таъкил менини - Н.О.).

Демак, ўзбек миллий театрини ривожлангирин учун актёр ва саҳнавий безак ва характерлардан ташқари биринчи галда етук драма асарлари яратиш билан боғлиқ деб билади. Бу ишни ҳар бир қўлидан ёзиш иши келадиган одам эмас, асл профессионал драматург - санъаткор яратиш керак, дейли. Айниқса, бу борада талантли ёпи драматургларни тарбиялаш зарурлигини орзу қиласди. "Шуларнинг тарбиялаш ери мактаб бўлса, зўр мезонлик театрдир" (Уша асар, 185-бет.), деган холосага келади. Шу орқали миллий театр санъатининг жамиятимиз, ҳалқимиз ҳаётидаги маънавий-маданий, тарбиясидаги ролини умумлаштириб беради. Буниинг учун энг муҳими, театру асарлари "Турмушимизнинг асли уста рассоми томонидан олинган акси бўлсин деб, ҳаёт ҳакиқати билан бадиий ҳакиқатни, санъат ҳакиқатини узвийликда кўради.

Хулиас, Абдулла Қодирий ва санъат муаммолари масала-си жуда кўп қирраларига эга булиб, уни атрофлича ўрганиш мақола, рисолалар, диссертациялар ёзиш келгусининг ишилдири.

1. Каранг. Ҳ.Қодирий. "Отам ҳақида". Тошкент, 1983.
(21 ва 32 бетлар).

М. МИРЗАЕВ, К. УСМОНОВ
ИНСТИТУТДА АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ МУЗЕЙИ

Ўзбек адабиёти тарихида Абдулла Қодирий ижоди влоҳида уринни эгаллайди. Чунки, миллийлик, ватанга муҳаббат, адолат, чин севги ва истиқтол ғоялари униш барча асарларига хосдир.

Афесуски, якин угмишда унинг номини ва асарларини беиз йукотишга уринувчилар ҳам булғанилиги рост. Энг емони шуки, биз истиқлолини эрта ишлаб олган ва мурлатимиз тараққиётини орзу киған ёзувчиларимиздан эрга айришчик. У ҳали адабиётимизни кўтпаб яшни асарлар билан бойитиб берими мумкин эди. Шундай булишига қарамай, униш номи ва асарлари ҳалкимиз қалбидা яшаб қолди ва яшаб келмоқда. Ҳали Узбекистон Мустақилликка эришимай туриб, мактаблар, кучалар, жамоат ташкилотлари ва олий ўкув юртлари адаб номини олии.

Хукуматимиз томонидан 1989 йили Ташкент Даҳлат Маданият институтига ўзбек адабиети, санъати ва маданиятига қўшган хиссасини ҳисобига олиб Абдулла Қодирий номи берилди.

1990 йилининг 1 сентябрь куни эса институтда Абдулла Қодирий музейи таштанали равишда очилди. Музейни ташкил этишида ва уни керакли ашёлар билан бойитишини институт Узбек адабиёти кафедраси мудири, Узбекистонда хизмат курсатсан фан арбоби, филология фанлари доктори, профессор Собир Мирвалииевнинг хизматлари катта булди. Негаки, олимийининг ижоди ўзбек романчилиги билан боғлиқдир. Шу боис у токи ҳозирги кунга қадар Абдулла Қодирий ижоди билан қризишиб, униш романларини тарҳиб этмоқда, институтда ёзувчи ижодини мунтазам таръиб этиб келмоқда. Кейинги йиллардаги илмий изланишлар натижасида Абдулла Қодирийнинг катта этилган жойига аниклик киригтиб, уни яшги манбаалар билан бойитди. Қолазерса, Абдулла Қодирийнинг набираларига устозлик ҳам кўлмоқда.

Шунингдек, адабининг набираси Шеркон Қодирий ҳам музейни турли экспонатлар билан бойитища хизмат қилиб келмоқда. Унинг ёрдами билан адаб хаётига оид турли фотосуратлар, юлэзма ва китоблар музейга тоширилди. Музей очилишида институтнинг маданий – матърифий ишлар кафедраси профессор – ўқитувчилари ҳам жонбозлик кўрсатдилар. Музейда кўтпаб му-

хим ахамиятта эга булган ҳужжатлар ва суратлар, материаллар мұжассамдир. Масалан, 1912 йылда Абдулла Қодирийнинг Рус - тузем мактабида ўқиб юрган кезләридаги, 1922 йылда урлы Ҳабибулла Қодирий билан, 1926 йылда дүстләри даурасыда, шуннингдек, 1934 йылда I Бутунтигифоқ езувчилар съездидә Садриддин Айтний, 1935 йылда оила аязлары, ҳамда Фофур Рулом, Шокир Сулаймон Дехотигилар билан бирға түштән суратлари томшабин ликәтанин ўзига тортади. Айникса, езувчимиздинг қамоқдалык пайтида олинған сурати киши қалбини лэрзага солади. Мусавири Азиза Маматона олийгоҳга тақдым этганды "Абдулла Қодирий портрети" ҳаммасидан ҳам таъсирли. Үндә улкан санъаткор келажақка умид билан бөкіб турибди. Орқада тасвирланған дараҳтларнинг ичиши эса жуда олимлардан ой күриниң нур таратыб турибди. Шу бир күриниңда замонининг алғор - далғовлиги ҳам сезилади.

Музейда алебининг ўғли Ҳабибулла Қодирийнинг ноҳак қамалиши ҳам ҳикоя қилинади.

Шуннингдек, тарихий воқеа - Ҳабибулла Қодирийнинг қамоқда түштән суратидан ҳам нусха көлтирилған. Яна бир қувончылық томоны музейта совға килинған Абдулла Қодирийнинг бүсти ҳам ўзига ярашы жозибали чикқан.

Е.Э.Бертельснинг "Қодирий романлари бутун таркиби билан ўзига хос услубда ғылыми түштән үзбек романларидир. Дүнеда беште, янын француз, рус, инглиз, немис ва ҳинд романчилиги бор эди. Энди олтинчы, янын ўзбек романчиллик мактабини Абдулла Қодирий яратып берди" - деган сүзләри музейдинг күркى бўлиб турибди. Булардан ташқари, М.Авезов, Ж.Икромий, Л.Климович, Ниота Тун (немис алабиетшуноси), Ҳ.Деряев, Миртемир каби алломаларнинг Абдулла Қодирий ҳақидағи гаплари көлтирилған. Шуннингдек, олимларнинг мақолалари ўтса даръ ҳаётини акс эттируачи суратлар, дастлабки мактаблардагы укитилиши жараёни музей экспонатлари каторидан уриш олган.

Музейде Абдулла Қодирий шажарасы ҳақидағи мәтлумот мұхим ахамиятта эга. Аблула Қодирий Ҳожимухаммад бобога неварадир. Умуман, шажара күйидеги тартибда берилған: Ҳожимухаммад бобо, унинг уч фарзанди - Тошмухаммад бобо Ҳожимухаммад ўли, Қодирмухаммад бобо Ҳожимухаммад ўли, Хайринисо Ҳожимухаммад қызы. Абдулла Қодирийнинг падары бузрукворлари Қодирмухаммад бобо Ҳожимухаммад уелидир. Та-

валлуд топган йиллари 1821, вафот этган йиллари 1924. Қодирмұхаммад бобонийң рафикалари (Абдулла Қодирийнинг волидай мұхтарамалары) – Хосият биби Азизбай кизи. Таваллуд топган йиллари 1862, вафот этган йиллари 1936. Бұльвардан ҳам уч фарзанд дүнега келади. Биринчиси Рахимберди Қодиров (1879–1963 ж.), иккінчиси – Абдулла Қодирий (1894 – 1938 ж.), учинчиси – Кудратилла Қодиров (1898 – 1956 ж.).

Абдулла Қодирийнинг рафиқаси – Раҳбар Бону Расулмұхаммад қизи (1897 – 1943 ж.) Абдулла Қодирий ва Раҳбар Бонудан қуиддеги фарзандлар дүнега келадылар: Назира Одилова (1916–1987 ж.), Ҳабибулла Қодирий (1918 – 1988 ж.), Алиба Одилова (1924 ж.), Масъуд Абдуллаев (1928 ж.), Айниса Абдуллаева (1928 ж.).

Абдулла Қодирий авлодларининг кейинги йиллардағи шажарасини әлемнен әзтирилса ба бу иш үзоқ йилдар олиб борилса, келажак авлодларға қолдирилған буюқ ұсса бұлалы.

Маълумки, музейлардаги ашёвий далиллар, езма ва моддий едәрликлар йиллар оша күпайб боради. Биз ҳам осори – атикалар ва севимли езувларым хакидалар метбуготда эълон қылған мағаза ва маълумотларни музей ташкил эттан вактдан буён үйлігінде борылған. Урта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси (хөзирги Мовароуннахр мусулмонлари диний бошқармасы) нинг собиқ раиси, муфти Зиевуддинхон Бобохоновнинг "Зубдатул күттөб" ("Китоб езувларнинг сараси") номлы 1974 жыл 17 июль санада битилған хотиради мухим ахамияттаға эга. Үндаги маълумостларға күра, муфти ҳазратлари 1929 – 1930 йилларда Абдулла Қодирий билан бир неча бор учрашилған. Бұтунгача эса Абдулла Қодирий асарлары билан тапшылғанда, у киши билан учрашишмаган, лекин өзүвчи билан куришпен орзуси күпдан борлығини бағындырылған. Абдулла Қодирий билан дастлабки сұхбатда муфти: "Кечирасиз, одобсиз – лик бұлса ҳам ... Сизкү өзүвчесиз, ҳамма нарасан ичингизден тукиб чиқарасиз. Шу холда мана бу "Ғиёсул – лугат" сингари эски китобларни мутолае килемші не даркор ?". – дегендеги Абдулла Қодирий кулиб делилдер: "Езуучи ҳамма – ҳамма нарасадан имкон борича хабардор булмоги шарт. Билимсиз, ҳабарсиз, куруқ ичидан тукийверишилік, бу куруқ өзүвчиликлер". Бу сингари маълумотларни музейда тоғыз түпнаб бориши ниятидамиз.

Шунингдек, Шеркоиннинг "Узбекистон адабиети ва санъати" газетасида (1989 йил 1 декабрь) эълон қылган "Судлаги нутг'и" номли бир саҳифага яхши маколаси хам музейда сакланниб турибди. Унда айтишларича, Абдулла Қодирий "Муштум" журналининг 1926 йилги 27-сонида Овсар имзоси билан "Илиниди гаплар" маколасини эълон қиласидилар. Макола уша пайтда ажллар орасида кўн гарп - сўз ва турли мулоҳазалари сабаб булади. Алиб Узбекистон Жиноят Конкуплари мажмусининг "Раҳбар ҳодимларни обрусиzlантириш..." деган моддаси билан кораланаиди. Каришиб уч ойлик сурок - терғондан сунг езувчи судда узининг ҳақларини исботловчи езма нуткини укиб берадилар. Умуман, мазкур мақолада ёзувчига нисбатан булган ноҳакликлар ҳакида музҳим тарихий маълумотлар берилади. Шунингдек, "Мирзо Анвар ким?", "Узбек романчилигининг асосчиси", "Қодирийдан сўзласам", "1937 йил 31 декабрь кечасида" каби муҳим маънбалар Абдулла Қодирий ҳакидаи ҳақиқат ва унинг ижодига багишланади.

Музейда ёзулчиларни турли йилларда чон этилган китобларидан ҳам намуналар қўйилган. Масалан, "Утган кунлар", "Мехроблан чен", "Обид кетмон" каби китоблари кешини ўзига бир онда жалб қиласиди.

Маълумки, адабининг уғли Ҳабибулло Қодирий оталари ҳакида жуда куп ишларни амалга оширган, китоблар, мақолалар чон эттирган эдилар. Кейинги ишларимиздан битри Ҳабибулло Қодирий ижоди ҳакида ҳам алоҳида бурчак ёки булим ташкил килини ниятидамиз. Негаки, Ҳабибулло аканинг оталари ҳакида қолдириган маънбаларини ҳали хеч ким улчалай оғмаган. У килинган оталари колдириган ишларининг давомчиси, тарбиботчиси десек ҳам булали. Адам Аҳмадкори Мирзабой уғлиниң Ҳабибулло ака ҳакидаги хотираларини кўн эста оламан (Тангри таоло уларни иккакалларини ўз раҳматига олган бўлсин). 1978-1979 йилларда бўлса керак, адамлар 10-шахар касалхонасига даволаниш учун боралишлар. У ерда Ҳабибулла ака билан танишалилар (Ҳабибулло ака у ерда врач булиб ишлар эканлар.). Адамлар гарчи ҳори булсалалар ҳам, дуневий илмлардан, айникса узбек адабиетидан цухта билимга эга эдишар. Айтишларича, улар Ҳабибулло ака билан жуда күп маротаба оталари ҳакида сұхбат қуришибган экан. Сұхбатларидан шу нарса аен булганки, Ҳабибулла ака куп вактларини касалхонадаги кечки наанбатчи-

- 198-

ликда ўтказар эканлар. Оталари ҳакицаги ноҳақликлар, шунингдек, "миллатчи"нинг ўти" деб, хатто камоқда бўлинпилари-гача сўзлаб берган эканлар. Адам бу оиласга жуда ҳурмат билан карар эдилар.

Улбу мақола муаллифларидан бири (М.Мирзаев) Ҳабибулло ака билан бир маротаба учрапганиман. Кунлардан бирида Шеркон: "Мурод юр "Езувчилар уйи"га адамларни куриб келамиз", деб колди. Мен учун бундай вазият бопшқа бўлмаслиги мумкин эди. Биз у ерга бордик. Бинолардан бирида юкорига кўтарилидик. Ҳабибулло ака ижод килиб ўтирас эдилар. Оддий, самимий, дилжаш инсон эканлар. Шеркон шундай гап бошлиди: "Бу мани ўтгомм, Мурод, бирга ишлаймиз. Ота - бобоси катта савдогар ўтган. Аласи ҳам "савдо" да узоқ йиллар ишлайдандар". Собир акамларнинг жияянлари, деди. Ҳабибулло ака мени яхши муносабатда қабул қирадилар. Лекин у кипшининг кам гап эканликлари учун сұхбатимиз узокка чўзилмали. Бундай мисолларни ҳали куплаб йисишимиз керак.

Умуман, институтимизда жумсоуягимиз тарихида илк бор ташкил топган Абдулла Қодирийнинг музейи бошлиланган эзгу ишларимизнинг дебочасидир. Ҳали олдинда орзуларимиз, Абдулла Қодирий меросини ўрганиш борасидаги ишларимиз мўл. Масалан, профессор Собир Мирвалиев Абдулла Қодирий қатл жойининг ҳаритасини музейга топшириш ва ёзувчи ҳақида йирик исар ёзиг бериш иштидалар. Уйлаймизки, харита Қодирий меросини ўрганишида, уни янги манбалар билан бойитишда жуда катта илмий ахамиятга эгалир. Чунки, шу кунгача алдибнинг катл этилган жойи ҳақида турли торғишувлар, баҳслар булаёттани эди. Мазкур янгилек упibu ишларга чек қўиди ва ўта мұхим манбани узбек ҳалкига тортиқ қили.

Келажакда музей ишини янада жонлантириш ва уни "Халқ музейи" унвони учун жумсоуяят маданият ишлари вазирлигинга тавсия қилиш кеби ишлар турибли.

Уйлаймизки, 1994 йил мустакил Ўзбекистон тарихида унучтильмас йил бўлиб қолали. Бу йилни ҳукуматимиз разбарияти Мирзо Улугбек ишлди деб ўзлон қили. Шунингдек, мазкур йилда севимли ёзувчимиз Абдулла Қодирийнинг 100 йиллик тўзи ҳам нишонланади. Қолаверса, институтимиз ҳам 20 ёшга қадам қўяди. Бу саналарнинг биргаликлика келиши тасолифий эмас, албатта. Ороу қўлламизки, институт разбарияти, профессор - ўқи-

түвчилар жамоаси, толиб ва толибалари Абдулла Қодирийнинг номи билан фахрланадилар, унинг ўзбек алабиёти ва маданиятига кўпиган хиссасини урганадилар, ҳамда бутун дунёга миллий маданиятимизнинг тоза чашмалари сифатида таъниқ эталилар. Зоро, Зиёвуддинхон Бобохонов айтганларидек: "Абдулла Қодирий канчалик шуҳрат қозонган бўлмасин, зинхор кибрга берилмаган, ғоят камтар, ишчими, деҳқонми, мардикорми, зиёлими, руҳонийми, мансабдорми - ҳаммага баробар қаровчи инсон эди".

АҚОДИРИЙ НОМЛИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ МАДАНИЯТ ИНСТИТУТИ
ҮКИТУВЧИЛАРИНИНГ ИЛМИЙ ИШЛАРИ, ДАРСЛИК ВА ҮКУВ
КУЛЛАНМАЛАРИНИНГ БИБЛИОГРАФИК РҮЙХАТИ
(1974 – 1993 йиллар)

Хозирги даврда олий үкув юрги үқитувчилари учун үкув ишигина эмас, балки илмий-тадқиқот ва ижодий фаолият жостади.

Институт тағпил тошғандан кейинги утган даврда үқитувчи-профессорларимиз жамоаси маданият соҳаси мұтахассислари-ни тайёрлаш билан биргә фаннинг қатор тармоқлари: алабиётпунослик, тильтунослик, күтубхонаштунослик, библиографияштунослик, маданиятштунослик, мусикаштунослик каби соҳаларини ривожлантиришга хам узларининг салмоқлы хиссаларини құшылдап. Фикримизни институтимиз ходимлари асарларининг қисқача библиографияк рүйхати тасліклиди.

Бу курсаткич институт илмий асарлари түтпелами, үқитувчилар томонидан тайёрланған монографиялар, оригинал дарсликтар ва үкув кулланмаларни үз ичига отын.

Көлтирилған рүйхатта үқитувчиларнинг түзүлгілік түпламлары, кичик рисолалар (хажми 48 варздан кам булған), услугбий тавсияномалар, дарсликтер, дастурлар, газета ва журналлар саҳифаларыда босилған маколалари (барча асарларининг тулиқ библиографик курсаткичини тузиш күнде тутилған-лиги сабабы) киритилмади.

Рүйхатдаги тасварлар қуидайы бўлимларда жемланган:

1. Илмий асарлар түпламлари
2. Ижтимоий фанлар
3. Маданият. Матбуот. Китобшунунослик
4. Маданий-маърифий ишлар
5. Күтубхоначиллик иши. Күтубхонаштунослик
6. Библиография. Библиографияштунослик
7. Информатика. Күтубхона ишида техника воситалари
8. Алабиётшунунослик. Тильтунослик
9. Фольклоршунунослик
10. Мусика
11. Театр
12. Хореография. Ракс
13. Институт олимларининг библиографияси.

Руқиляр ичидә тасвирлар алифбо тартибida жойлаштирилган. Дастрлаб ўзбек тилидаги асарлар, сунгра рус тилидаги ишлар берилган.

Қатор олимларга (М.Алиев, Г.О.Жалолов, С.М.Мирвалиев, Н.Р.Рахимов, А.П.Каюмов) багишлаб тузилинг биобиблиографик курсаткичлариде уларнинг асарлари тўлиқ йигитлганлигини хисобга олиб, руйхатда уларнинг сўнти йиллардаги ишлари танланган ҳолда киригтилган.

1. ИЛМИЙ АСАРЛАР ТУПЛАМИ

1. Вопросы клубной и библиотечной работы и развитие самодеятельного художественного творчества Узбекистана: Об. науч. тр. N 584 /ГашГУ. Т. 1979. 92 с.

2. Ўзбекистонда клуб ва кутубхоначилик ишлари, ҳамда балийи ҳаваскорлик колективлари ижодининг тараққий этиши: (Илмий ишлар туплами N 585) /ГошДУ.- Т. 1979.- 83 б.

3. Актуальные проблемы теории и истории культуры: СБ. научтр. N 649 /ТашГУ; Отв.ред. А.М.Мухамедов,- Т. 1980.- 148 с.

4. Современные проблемы культурно-просветительской работы: СБ. науч. тр. N 685. /ГашГУ.- Т. 1982.- с.

5. Роль культурно-просветительской работы в активизации человеческого фактора: Об. научу. ст. /Отв.Ред. А.М.Мухамедов.- Т: ТашГУ, 1987.- 98 с.

6. Ҳамза ва маданияттаг масалалари: Илмий мақолалар туплами /ТошДУ; Редкол: С.Мирвалиев, М.М.Муродов, А.М.Мухамедов.- Т. 1989.- 80 б.

II. И Ж Т И М О И Й Ф А Н Л А Р

7. Акрамов Ш.А. Сиёсатшунослик фанининг дастури ва ўкув-методик материаллари.- Т. 1992.- 45 б.

8. Акрамов Ш.А. Ўзбекистоннинг Маданий обидалари. Ҳаммуалтифликда.- Т. 1993.- 84 б.

9. Мангулов А. Маданий соғломлаптириш даври.- Т. 1992.- 110 б.

10. Мухамедов А. Маданий-маърифий ишлар педагогикаси: Укув қўйл.- Т.Ўқитувчи, 1985.- 200 б.

11. Файзиев Ҳ.Ф. Ўзбекистон халқлари тарихи: Йилнома / Маданият ин-ти.- Т. 1992.- 53 б.

12. Файзиев Ҳ.Ф. Ўзбекистон халқлари тарихи бўйича

иблиома /Тони Дав. Маданият ин-ти.- Кайта ишланган.- Т., 1993.- 51 б.

13. Акрамов Ш.А. Программа и учебно-методические материалы по политологии для студентов заочного и очного обучения.- Т., 1992.- 46 с.
14. Акрамов Ш.А. и др. Культура села.- Т., 1990.- 212 с.
15. Джаббаров Ж.Р. Роль языкового фактора во взаимообогащении духовной культуры народов.- Т., 1991.- 166 с.
16. Маврулов А. Время духовного оздоровления.- Т.: Узбекистон, 1992.- 116 с.
17. Маврулов А. Культура Узбекистана на современном этапе.- Т., 1992.- 62 с.

III. МАДАНИЯТ. МАТБУОТ. КИТОБИШУНОСЛИК

18. Муродов М. Узбек библиофиллари.- Т.: Узбекистон, 1986.- 80 б.
19. Ахунджаев Э.А. Очерки по истории книги и книжного дела в Средней Азии. Древность. Средние века.- Т.: Изд. полиграф. объединение им. Ибн Сины, 1993.- 161 с.
20. Есенбаев З.И., Ахунджаев Э.А. Здравствуй, книга: Становление, развитие и современное состояние книгоиздательского дела, полиграфии и книжной торговли в Советском Узбекистане (1917-1982 Г.Г.).- Т.: Узбекистан, 1982.- 276 с.
21. Ахунджаев Э.А. Книга и книжное дело в Узбекистане: Обзор и указатель источников и лит-ры по книжному делу в Узбекистане (1857-1977) / Отв. ред. Г.Н. Чабров.- Т.: Узбекистан, 1978.- 67 с.- (Довровольное от-во любителей книги УзССР).
22. Кормилишин А.И. Рукописные коллекции и библиотеки на территории Узбекистана эпохи средневековья /Ин-т рукописей им. Х.С. Сулейманова АН Узбекистана, Ташгосин-т культуры им. А.Кадири.- Т.В. И., 1993.- 62 с.
23. Мирзаахмедова М.К. Переводная книга Узбекистана.- Т.: Узбекистан, 1989.- 128 с.
24. Рашидова М. Узбекская естественно-научная книга (1924-1980 гг.) /Ташгосин-т культуры.- Т.: Фан, 1984.- 64 с.

IV. МАДАНИЙ - МАЪРИФИЙ ИШЛАР

25. Алиев М. Кино асрслари: Укув кулл - 2-кайта ишланган, тўлд напр.- Т:Ўқитувчи, 1993.- 160 б.
26. Алиев М. Кино ва шахснинг маънавий камоли.- Т:Узбекистон, 1989.- 182 б.
27. Алиев М. Ҳалқ севгая санъат.- Т: Адабиет ва санъат, 1974.- 174 б.
28. Маданий-маърифий ишлар: русча-узбекча атамалар лугати /Гузувчилар: Н.М.Махмудов, Б.К.Каримов, И.Ж.Йулдошев, Н.Т.Абдугаффаров; Масъул мухарир Х.Шамситдинов.- Т:Қомус-лар ва шарҳлар таҳририяти, 1990.- 157 б.
29. Мухамедов А.М. ва бошк. Маданий-маърифий ишлар муваҳассислигига кириш: Маданият ин-ти маданий-маърифий ишлар фак. студ. учун укув кулл /А.Мухамедов, Б.Эсмонов, Б.Каримов.- Т: Ўқитувчи, 1988.- 222 б.
30. Рӯзметов А. Клуб муассасаларида гоявий-сиеий тарбия.- Т: Ўқитувчи, +982.- 150 б.
31. Усмонов К. Маданий-маърифий ишлар кулииетига кириш ва унга тайергарлик қуриш буйича қабул таълиномаси ва методик тавсияномалар/Масъул мухаррир Ш.Ф.Усмонов.- Т,1992.- 78 б.
32. Эгамов Х. Ўзбекистонла клуб, кутубхонашунослик ишлари ҳамда балий ҳаваскорлик колективлари изжолининг тараккий этиши.- Т, 1979.- 82 б.
33. Корабоев У. Бадиий-оммавий тадбирлар: Мад-т ин-ти студ. учун укув кулл /А.Мухамедов таҳрир киlgан.- Т:Ўқитувчи, 1986.- 245 б., расм.
34. Корабоев У.Х. Буш вакт ва маданий дам олиши.- Т: Ўзбекистон, 1989.- 88 б.
35. Корабоев У. Наврўз ҳалқ байрами: Укув методик кулл /Мухаррир С.Каримов.- Т,1990.- 45 б.,
36. Корабоев У.Х. Табиат байрамлари.- Т:Мехнат, 1988.- 80 б.
37. Корабоев У.Х. Ўзбекистон байрамлари: Мад-т ин-ти студ. учун кулл- Т: Ўқитувчи, 1991.- 192 б., расм.
38. Бердиев Ш. Культурно-просветительная работа в Узбекской ССР (1959-1977).- Т: Фан, 1982.- 208 с.
39. Карабаев У.Х. Национальное и интернациональное в массовой культурно-просветительной работе (опыт первых лет советской власти в Узбекистане).- Т:Фан, 1984.- 128 б.

40. Карабаев У.Х. Традиционное народное творчество: Проблемы возрождения и развития.– Т: Фан, 1991.– 107 с.
41. Нурмухамедова М.Х. Культура Узбекского села: проблемы и суждения.– Т: Узбекистан, 1993.– 70 с.– Библиогр: с. 68–99 (42 назв.)
- У. КУТУБХОНАЧИЛИК ИШИ. КУТУБХОНАШУНОСЛИК
42. Алимов С. Болалар матбуоти ва болалар китобхонлиги /ТошДУ.– Т, 1987.– 75 б.
43. Алимов С., Йулдошев А. Фантастик асарлар ва болалар китобхонлиги: Маданият ин-ти к-нашунослик ф-ти студ учун кулл.– Т, 1987.– 62 б.
44. Зупарова М.А., Садурская В.В. Кутубхона фондлари каталог тузувчиси ва бутловчиси: Уқув-методик қулл.– Т: Уқитувчи, 1992.– 40 б.
45. Исломов Э.Г., Есимов Т.Е., Коваленко А.П. Узбекистонда кутубхоначилик ишнин ташкил этиши ва бошқариши масалалари: Уқув-методик қулл.– Т, 1989.– 62 б.– (Маданият ходимларининг малакасини ошириш р-ка ин-ти, Тошдавмаданият ин-ти).
46. Йулдошев Э. Кутубхонала болалар уқиши маданийгини тарбиялари: Уқув қулл.– Т: ТошДУ нашри, 1986.– 48 б.
47. Йулдошев Э. Мактаб кутубхонаси илни ташкил килиши: Уқув қулл.– Т: Уқитувчи, 1993.– 138 б.
48. Каттахўжаева И. Матбуот асарларицинг библиографик тавсифи. Алфавит каталоги: уқув қулл.– Т: Уқитувчи, 1982.– 104 б.
49. Каттахўжаева И. Совет кутубхоначилик классификацияси буйича ҳужжатларни системалаштириши: Уқув-методик қулл.– Т: Уқитувчи, 1990.– 48 б.
50. Кутубхоначилик ишнин ташкил этилиши ва уни бошкариши: Сиртдан уқувчи студ учун /ТошДМИ; Тузувчилар: О.Г.Қосимова, Т.Есимов, Э.Исломов.– Т, 1986.– 107 б.
51. Садурская В.В., Немматова З.А., Зупарова М.А., Рахимова М.А. Болалар адабиётининг тавсифи ва системалаштирилиши: Уқув-методик қулл.– Т: Уқитувчи, 1990.– 62 б.
52. Қосимова О., Есимов Т. В.И.Ленин ва кутубхоначилик иши: (Узбекистонда Ленинча ғоянинг амалия оширилиши).– Т:

Узбекистон, 1988.- 72 б. Сарлустила: Тош. Давлат Мад-т ин-ти.

53. Библиотечные фонды. Сост.: М.А.Рахимова, В.В.Соколова.- Т: Фан, 1985.- 52 с.- (Ташгосинт Культуры).

54. Касымова А.Г. Библиотечное дело в Узбекистане.- Т: Узбекистан, 1988.- 119 с.

55. Касымова А.Г. История библиотечного дела в Узбекистане.- Учебное пособие.- Т: Уқитувчи, 1981.- 178 с.с ил.

56. Касымова А.Г. Туркестанский сборник.- Т: Узбекистан, 1985.- 49 с.

57. Коноваленко А.П. Библиотечное дело в Узбекской ССР: Вопросы управления и организации: Учебное пособие.- Т. 1984.- 51 с.

58. Кормилидин А.И. Произведения классиков марксизма - ленинизма в библиотеках Туркестана (1890-1924 гг.).- Т: Узбекистан, 1990.- 62 с.

59. Оптимизация деятельности централизованных библиотечных систем Учебное пособие /Отв.ред А.Г.Касымова.- Т., 1984.- 80 с.- М-во высш. сред. спец. образования УзССР.Ташгос. Ун-т В.И.Ленина.

60. Соколова В.В. Формирование и развитие библиотечных фондов в Узбекистане: Учебное пособие.- Т: Уқитувчи, 1989.- 61 с.

61. Юлдашев Э.Ю., Исламов Э.Г. Библиотечное обслуживание детей в Узбекистане: Спецкурс для студбифак.- Т: Уқитувчи, 1989.- 51 с.

VI. БИБЛИОГРАФИЯ. БИБЛИОГРАФИЯШУНОСЛИК

62. Насирова М.Я. Марксизм-ленинизм асосчилари асарларининг библиографияси: К-начилик фак.сиртқи булим студучун лекция курси.- Т: ТошДУ, 1982.- 52 б.

63. Рашидова М., Маматраимова Х. Узбекистонда табиий фанлар ва кишлоқ хўжалигига оид адабиётлар библиографияси: Укув кулл.- Т. 1986.- 32 б.

64. Туропов М.М., Шамсиев Ш.М Узбекистонда кундалик давлат хисобот регистрация библиографияси: Укув кулл.- Т: ТошДУ, 1984.- 32 б.

65. Турапов М.М. Развитие библиографического дела в Узбекистане (1852-1970).- Т:Фан, 1983.- 128 с.

66. Турапов М.М., Шуманова Н.П. Библиография Узбекской ССР (1970–1980 гг.): Учебное пособие.– Т., 1981.– 44 с.– М–во высшего среднего образования УзССР. Ташгос.ун–т им. В.И.Ленина.

67. Турапов М.М., Шуманова Н.П. Общая ретроспективная библиография Узбекистана: Учеб. пособие.– Т., 1990.– 57 с.

УІІ. ИНФОРМАТИКА. КУТУБХОНА ИШИДА ТЕХНИКА ВОСИТАЛАРИ.

68. Бейсик алгоритмик тилда программалаш /УзССР ФА Асосий к–наси; М.З.Якубова, Н.Ходжинев, Д.Юнусов, У.Каримов.– Т., 1991.– 53 б.

69. Каримов Б., Абдураффоров Н., Юлданов И. Кутубхоналарда информация ишлари асослари: Ўкув кўлл.– Т., 1984.– 56 б.– ТошДУ.

70. Кутубхоналарда аудиовизуал техника воситаларининг ишлатилиши: Ўкув–методик кўлл. /ТошДМИ; Тузувчи Б.Маконов.– Т., 1986.– 60 б.

71. Кутубхоналарда нусха кўпайтирувчи ва нусха кучирувчи техника воситаларининг ишлатилиши: Ўкув–методик кўлл. /Тузувчи Б.Маконов.– Т., 1986.– 40 б.

72. Маконов Б.А. Кутубхоналарда транспорт ва аложа воситаларининг ишлатилиши: Лекция курси.– Т., 1986.– 39 б.

73. Маконов Б.А.Ўзбекистон кутубхоналарида иш жараёнларини механизациялағтириш ва автоматлағтириш /УзССР Министрлиги. А.Кодирий номидаги Тошдавмаддин–ти, А.Навоий номидаги УзССР Даълат к–наси; Масъул мухаррирлар: М.Р.Расулов, Якубова М.З.– Т., 1990.– 169 б.

УІІІ. АДАБИЕТШУНОСЛИК. ТИЛШУНОСЛИК

74. Алимов С., Тоиров Н. Рус болалар адабиети.– Т., 1989.– 95 б.

75. Имомназаров М. Туккиз осмон юлдузлари.– Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989.– 304 б.

76. Мирвалиев С. Насримиз давримиз хизматида.– Т.: Узбекистон, 1976.– 40 б.

77. Мирвалиев С. Гуманизм – адабиетимиз байробиги.– Т.: Билим, 1979.– 30 б.

78. Мирвалиев С. Тарихийлик ва замонавийлик.– Т.:Ғ.Гулом нашриёти, 1979.– 196 б.

79. Мирвалиев С. Роман ва замон.- Т.: Фан, 1983.- 56 б.
 80. Мирвалиев С. 70-йиллар ўзбек совет адабиети.- Т.: Узбекистон, 1983.- 40 б.
 81. Мирвалиев С. Наср, давр, каҳрамон.- Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983.- 240 б.
 82. Мирвалиев С. Адабиёт - давр датваткори.- Т., 1984.- 72 б.
 83. Мирвалиев С. Узбек алиблари.- Т.: Матбуот, 1992.- 87 б.
 84. Мирвалиев С. Езувчи ижодхонаси.- Т.: Матбуот, 1992.- 64 б.
 85. Мирвалиев С. Узбек алиблари.- Т.:Фан,1993.- 300 б.
 86. Мирвалиев С. Истебъоднинг күш каноти.- Т.: Езувчи, 1993.- 113 б.
 87. Муродов М. Ҳовли олма, қўшни ол- Т.: Узбекистон, 1990.- 52 б.
 88. Муродов М. Ҳаётотнинг ҳайётбахш нафаси.- Т.: Ёш гвардия, 1984.- 150 б.
 89. Муродов М. Ҳалқ ижодидаги Ҳамза образи.- Т.: Фан, 1981.- 156 б.
 90. Рус болалар адабиети: Укув кули. /Топшавмад-т инти; Тузувчилар: Х.К.Этамов, Н.А.Тоиров, С.А.Алимов; Масъул мухаррир М.М.Муродов.- Т., 1989.- 111 б..
 91. Сатторов М. Болалар олами.- Т.: Ёш гвардия, 1988.- 210 б.
 92. Сатторов М. Ватан осмони.- Т.: Ёш гвардия, 1987.- 286 б.
 93. Сатторов М. Олис юлдузлар жилюси.- Т.: Уқитувчи, 1984.- 130 б.
 94. Сатторов М. Узбекнинг гали кизик.- Т.: Фан, 1994.- 184 б.
 95. Худойбердиев Э. Адабий асар тили: Укув кули. /Топш.МИ.- Т., 1991.- 59 б.
 96. Худойбердиев Э. Адабий тур ва жанрлар: Укув кули. /ТопшДЖТИ; 1992.- 85 б.
 97. Худойбердиев Э. Иброҳим Раҳим Адабий портрет.- Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991.- 68 б.
 98. Худойбердиев Э. Сенга интиламан замонидони: Монография - адабий портрет.- Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти,

1977.- 161 б.

99. Худойбердиев Э. Ҳамза - давр күйчиси. Танқид ва адабиётшунослик масалалари.- Т: ТошДУ, 1988.- 65 б.

100. Худойбердиев Э. Гуломнинг "Ташкентликлар" романнида ижобий ҳаҳрамон масаласи: Адабий танқидий ва адабиётшунослик масалалари: Илмий тадқиқотлар.- Т, 1974.- 321 б.

101. Худойбердиев Э. Шеър тузилиши: Уқув кулланма ТошДЖТИ.- Т, 1991.- 51 б.

102. Эгамов X. Болалар дунеси.- Т: Ёш гвардия, 1978.- 56 б.

103. Эгамов X. Жой номларининг изоҳли лугати: Уқув кулл.- Т: Уқитувчи, 1977.- 32 б.

104. Эгамов X. Узбек болалар адабиёти /Х.Эгамов, П.Шермухамедов, О.Сафаков.- Т: Уқитувчи, 1978.- 320 б.

105. Кошелова А.Ф., Короткова Т.Н., Тихонова Э.В., Чичулина Л.Г. Пособие по развитию русской речи с учётом специальности: Для ст-тов нац. групп вузов культуры.- Т: Уқитувчи, 1988.- 122 с.

106. Терехова Л.К., Тихонова Э.В., Чичулина Л.Г. Учебное пособие по практическому курсу русского языка для студентов нац. групп вузов культуры.- Т: Уқитувчи, 1987.- 148 с.- Таш. гос. ин-т культуры.

107. Терехова Л.К., Хегай С.М., Шварцман О.М. Человек в системе ценностей культуры: Учебное пособие.- Т, 1988.- 78 с.

IX. ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК

108. Алимов С. Узбек адабий эргаклари.- Т: Мерос, 1992.- 220 б.

109. Алимов С. Кардош халиқ эртаклари.- Т: Мерос, 1992.- 185 б.

110. Ашурров Т. Балогардон (узбек халқ достони).- Т: Адабиёт ва санъат наприёти, 1987.- 452 б.

111. Ашурров Т. Бутакуз (Достон, сўз бошли билан).- Т: Фан, 1977.- 110 б.

112. Ашурров Т. Уйгур халиқ байтлари.- Т: Фан, 1977.- 93 б.

113. Жалолов Г. Узбек фольклорида жарнлараро муносабат.- Т: Фан, 1979.- 190 б.

114. Жалолов Г. Узбек халиқ эртаклари.- Т: Фан, 1989.-

146 б.

115. Хамза поэтикаси ва халқ оғзаки ижоди.- Т.: Фан, 1976.- 56 б.
116. Муродов М. Амир Темур Ҳакида халқ ривоят ва афсоналарий.- Т.: Ўзбекистон, 1993.- 206 б.
117. Муродов М. Доно А.Навоий ҳакида халқ афсоналари.- Т.: Ёш Гвардия, 1974.- 79 б.
118. Муродов М. От ҳакида "Оғ-туркнинг қанотидилр".- Т.: Ёзувчи, 1993.- 113 б.
119. Муродов М. Турк ва ўзбек фольклори.- Т.: Адабиёт ва санъат нашриети, 1993.- 96 б.
120. Муродов М. Туркол эл сабоқлари.- Т.: Камалак, 1993.- 84 б.
121. Сатторов М. Узбек удумлари.- Т.:Фан,1993.- 224 б.
122. Эгамов X. Совет Шарқ туркий халклари эртакчилик анъаналари алоқалари тарихидан очерклар.- Т.: Ўқитувчи, 1982.- 331 б.
123. Эгамов X. Турк фольклори алоқалари.- Т., 1985.- 251 б.
124. Эгамов X. Туркий халклар эртаклари таснифи ва ўзига хослиги: Адабий мерос.- Т., 1986.- 126 б.
125. Эгамов X. Фольклор байрамининг ўткизиши методикаси.- Т., 1988.- 59 б.
126. Эгамов X. Калимий турк ёзма ёдгорликлари ва оизаки иход анъаналари: Адабий мерос.- Т., 1986.- 86 б.
127. Жалалов Г. Ўзбекский народный сказочный эпос /Таш. гос. ин-т культуры.- Т: Фан, 1980.- 271 с.

Х. М У С И Қ А

128. Рузиев Ш. Ҳоршунослик: Уқув-методик кулл.- Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987.- 168 б.
129. Рузиев Ш. Ҳаваскорлик хори билан ишлаш методикаси /ТошҶМИ, ҳор дирижерлиги каф.- Т.: Ёзувчи, 1993.- 152 б.
130. Турсунов Р. Гамзасин севдинг, кунтил.: Қушлаклар.- Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989.- 52 б.
131. Ҳайтебов С., Жабборов К. Нодира: Музикали драма-сидан парчалар.- Ҳониможон Рассоков асари.- Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988.- 44 б.
132. Азимов К. Методика работы с самодеятельным ор-

кестром узбекских народных инструментов: Рекомендовано учеб.-метод. кабинетом Мин-ва культуры УзССР.- Т: Изд-во лит. и искусства им. Г.Гуляма, 1988.- 128 с.

133. Пьесы для духовных инструментов композиторов Узбекистана: Для вузов /Сост. Д.Ишматов.- Т: Изд-во лит. и искусства им. Г.Гуляма, 1990.- 52 с.

134. Хайдибаев С. Наизын капкарского рубаба (книга издана по оригинал макету).- Т: Изд-во лит. и искусства им. Г.Гуляма, 1983.- 40 с.

XI. Т Е А Т Р

135. Барабаш Н.А. Условность в драме и театре .- Т: Фан, 1991.- 173 с.

136. Злотникова Т.С. Проблема личности в современном советском театре: Актёр и режиссер.- Т: Фан, 1986.- 147 с.

XII. ХОРЕОГРАФИЯ. РАКС

137. Досметова Р.А. Традиции и новаторство в творчестве М.Тургунбаевой в ансамбле "БАХОР": Учеб.-метод пособие.- Т., 1989.- 68 с.

138. Досметова Р.А. Характерные особенности воспитательной работы в детском самодеятельном танцевальном коллективе: Учеб.-метод пособие.- Т., 1990.- 42 с.

XIII. ИНСТИТУТ ОЛИМЛАРИНИНГ БИБЛИОГРАФИЯСИ

139. Муродов М. Мухсин Алиев.- Т: Узбекистон, 1990.- 52 б.

140. Библиография научных трудов доктора филологических наук, профессора А.З.Вулиса: Библиогруказ /Сост. Р.И. Клеблесена.- Т., 1991.- 28 с.- (Серия 'Ученые ТашГИК')

141. Гайрат Жалолов: Қисқача библиографик очерк /Тузувчи М.Жалолова .- Т., 1993.- 16 б.

142. Азизхон Пўлатович Каюмов: Библиогр. кўрсаткич /Тузувчилар: М.Жалолова, Ю.Тахирова .- Т., 1987.- 48 б.

143. Профессор Мирвалиев Собир Мирвалиевич: (Библиография) /Тош. дав. мацаний ин-ти; Тузувчи З.А.Нигматова; Ред. М.С.Уланова.- Т., 1987.- 24 б.

144. Профессор Наби Раджимов (К 70-летию со дня рождения) / Авторы-сост. М.М.Муродов, А.К.Каюмов.- Т: Узбекистан, 1987.- 40 с.- (Серия 'Ученые ТашГИК)

МУАЛИИФЛАРИМИЗ

- Акрамов Шавкат Анварович - тарих фанлари номзоди, проф., ижтимоий-сиёсий фанлар ва хукук кафедрасининг мудири.
- Алимасов Виктор - пед.фаниномз., ҳалқ ижодиёти кафедрасининг катта ўқитувчиси.
- Багирова Феруза Таирониа - ҳанаскорлик хор жамоаларига раҳбарлик кафедрасининг катта ўқитувчиси.
- Бекмуродов Мансур - маданиятшунослик факультетининг доктори, педагогика фанлари номзоди.
- Ёкубова Муборәқ Зохидовна - техника фанлари докт., профессоринститут ўқув ишлари бўйича ректор ўринбосари.
- Жамонов Равшанбек Орипович - филол.фаниномз., ўзбек тили кафедрасининг катта ўқитувчиси.
- Исхоков Мирсоат Мирсултоно-вич - болалар адабиети ва кутубхонада болалар билан ишлаш кафедрасининг катта ўқитувчиси.
- Йуллошев Эргаш - пед.фаниномз., доцент, кутубхона ва фонди ва каталоглари кафедрасининг мудири.
- Ляпустина Нина Петровна - пед.фаниномз., библиография кафедрасининг доценти.
- Мавлонов Аблурауф - жисмоний тарбия ва фуқаро мудофааси кафедрасининг катта ўқитувчиси.
- Маврулов Абдухалил - тарих фандоктори, институт ишмий ва тарбиявий ишлар бўйича ректор ўринбосари.
- Мирвалиев Собир - филол.фандокт., профессор, Узбекистонда хизмат курсатсан фанарбоби, ўзбек адабиети кафедрасининг мудири.
- Мирзаев Кодир Тоирович - доцент, ҳалқ ижодиёти факультетининг доктори, хор жамоаларига раҳбарлик кафедрасининг мудири.

- Мирзаев Мурод – башқарув ва маданият иқтисоди кафедрасининг катта ўқитувчиси.
- Муродов Малик – филфранлoкт., профессор, болалар ал ва кутубхонада болалар билан ишлаш кафедрасининг мудири.
- Муҳаммаджонова Фарида Ҳаби – педфанномз., жисмтарбия ва фуқаро мудофааси кафедрасининг доценти.
- Насрилдинов Бахриддин – маданиятшунослик ва педагогика кафедрасининг мудири, доцент.
- Нельматов Рустам – халқ чолгу асбоблари кафедрасининг мудири, проф. ваз. ўтовчи.
- Одилова Назира – режиссура кафедрасининг катта ўқитувчиси.
- Олимов Сайд – филфранномз., болалар адабиёти ва кутубхонада болалар билан ишлаш кафедрасининг доценти.
- Охунжонов Эркин Одилович – тарих факултари номз., кутубхона-шунослик кафедрасининг доценти.
- Раҳимова Маълоҳат – педагогика фанномз., доцент.
- Рӯзметов Аҳмад Мушарипович – педфанномз., доцент, болқарув ва маданият иқтисоди кафедрасининг мудири.
- Сатторов Маҳмуд – филолфанномз., ўзбек адабиёти кафедрасининг доценти.
- Топшулатов Мирза – биол.фан.номз., доц., жисмтарбия ва фуқаро мудофааси кафедрасининг мудири.
- Турдиев Шерали – филолфанномз., Ўзбекистон «ФАТИЛ» ва адабиёт ин-тининг катта илмий ҳодими.
- Туропов Муса Маматович – педфанномз., библиография кафедрасининг доценти.
- Турсунов Раҳматжон – педфанномз., доцент, халқ мусикаси кафедрасининг мудири.
- Тұлаганов Абдусалым – биол.фан.номз., доцент, кутубхоначилик факультети декани.

- Тураев Азиз Оппокович – тарих фанлари номзоди, доцент, институт ректори.
- Усмонов Комил – малданий-маърифий ишлар кафедрасининг катта ўқитувчиси
- Усмонов Шуҳрат Ғиесович – филолфаниномз, жаҳон тиллари ва адабиети кафедрасининг доценти, малака опшириш факультети декани.
- Файзиев Ҳусан – тарих фанномз, Ўзбекистон тарики кафедрасининг доценти, сиртки кутубхоначалик факультети декани.
- Халилов Ҳақназар – узбек адабиети кафедрасининг катта ўқитувчиси.
- Худойбердиев Эркинжон Солиевич – филолфаниномзоди, узбек адабиети кафедраси профессори ваз. утпеччи, ижтимоий касблар факультети декани.
- Эгамов Худойберган Кузиевич – филолфандоктори, проф., узбек тили кафедрасининг мудири.

МУНДАРИЖА

- 1.С.Мирвалиев. Сўз боши
- 2.А.Тўраев. Маданийт - миллат кўрки
- 3.А.Маврулов. Маданиятдаги миллийлик ва байналмилаллик
- 4.М.Екубова. Маданий-маърифий жараёнда автоматлаптиришнинг аҳамияти
- 5.М.Алиев. Кино санъатимиз равноқи
- 6.Х.Файзиев. Маърифат йўли
- 7.У.Корабоев. Анъанавий халқ маданийти муаммолари
- 8.М.Муродов, С.Алимов, М.Исхоков. Кутубхонада болалар билан ишлами тажрибасидан
- 9.Х.Этамов, Р.Жамонов. Миллий алифбомиз рањаҳи масаласига доир
- 10.А.Рўзметов. Маданий-маърифий ишлар: тарих ва истиқбол
- 11.Б.Насридинов. Йиълар ўтди, излар қолсин деб
- 12.Р.Турсунов. Ўзбек бастакорлик санъетининг бальзи муаммолари
- 13.М.Туранов, А.Лапустина. Ўзбекистонда библиографик вҳборот тизимишинг шаклланиши
- 14.М.Бекмуродов. Жамоатчилик фикрининг назарий асослари
- 15.Э.Йўлдошев. Китоб билан ишлами хусусида
- 16.Р.Неъматов. Хаваскорлик халқ чорғу асборлари оркестири раҳбарини тайёрлашга доир
- 17.М.Рахимова, А.Тўллаганов. Кутубхоначилик мутахассисларни тайёрлашга доир
- 18.М.Расулов, М.Неъматова. Кутубхонапушунослик фанининг муаммолари
- 19.К.Мирзаев, Ф.Багирова. Малакали миллий хор раҳбарларини тайёрлари соҳасидаги изланишилар
- 20.Ш.Акрамов. Иисоннинг экологик маданийти
- 21.Ш.Усмонов. Миллий маданийтимиз ва Шароф Раҳидов
- 22.Э.Худойбердиев, Х.Халилов. Адабиёт - маънавият булоги
- 23.М.Сатторов. Ўзбек мумомала маданийти лебочасидан
- 24.М.Топчиулатов, Ф. Мухамаджонова, А.Мавлоинов. Мада-

- ният масканларида жисмоний тарбия мұаммолари _____
- 25.Әхунжонов. Китоб ва китобат иши тарихини талқып
этапининг методологияк асослари ва мухим мұаммолари .
- 26.Н.Алимасов. Ҳалқ, ижоди назариясыга доир _____
- 27.С.Йұлдышева. Урғ-олатим – таржимаи холим _____
- 28.С.Мирвалиев. Абдулла Қодирий хәётининг сұнгы
дағы . _____
- 29.Ш.Турдиев. Алаң меросиниң үрганиш тарихидан _____
- 30.Н.Одилова. Абдулла Қодирий ва үзбек милясий санъети .
- 31.М.Мирзаев, К.Усмонов. Институтта Абдулла Қодирий
музейи _____

Техник редактор доцент Улугбек Каримов

Босишга берилди 10.06.94. Буюргма N 154

Ҳажми босма табоқ. тираж 500 нусха

Ўзбекистон республикаси ФА Асосий кутубхонасиning
босмахонасида босилди.

Ташкент ш. И.Мўминова, 13.

Тўплам Маданият институти компьютерларида
нашрга тайёрланди.

15